

เดอะ ไลท์ ออฟ เอเชีย ของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ : ภูมิปัญญาตะวันออกในโลกตะวันตก

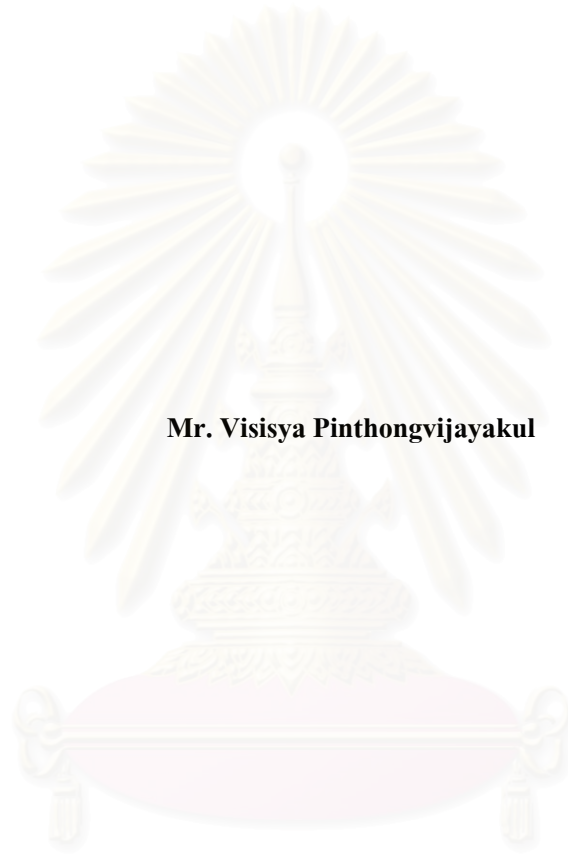
นายวิศิษย์ ปิ่นทองวิชัยกุล

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ ภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2548

ISBN 974-53-2819-7

ลิขสิทธิ์ของ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

**SIR EDWIN ARNOLD'S *THE LIGHT OF ASIA* : WISDOM OF THE EAST IN THE
WESTERN WORLD**

Mr. Visisya Pinthongvijayakul

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in Comparative Literature

Department of Comparative Literature

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2005

ISBN 974-53-2819-7

หัวข้อวิทยานิพนธ์ *เดอะ ไลท์ ออฟ เอเชีย* ของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ : ภูมิปัญญาตะวันออก
ในโลกตะวันตก
โดย นายวิศิษฐ์ ปิ่นทองวิชัยกุล
สาขาวิชา วรรณคดีเปรียบเทียบ
อาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ตรีศิลป์ บุญขจร
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. คารินทร์ ประดิษฐทัศน์ีย์

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยรับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต

วิมลรัตน์ เหลืองทองคำ
.....
คณบดีคณะอักษรศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร. ชีระพันธ์ เหลืองทองคำ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล
.....
ประธานกรรมการ
(อาจารย์ ดร. อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล)

ตรีศิลป์ บุญขจร
.....
อาจารย์ที่ปรึกษา
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ตรีศิลป์ บุญขจร)

คารินทร์ ประดิษฐทัศน์ีย์
.....
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. คารินทร์ ประดิษฐทัศน์ีย์)

อนงค์นาฏ เถลิงวิทย์
.....
กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. อนงค์นาฏ เถลิงวิทย์)

วิศิษฐ์ ปิ่นทองวิชัยกุล : *เดอะ ไลท์ ออฟ เอเชีย* ของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์: ภูมิปัญญาตะวันออกในโลกตะวันตก (SIR EDWIN ANOLD'S *THE LIGHT OF ASIA* : WISDOM OF THE EAST IN THE WESTERN WORLD) อ. ที่ปรึกษา: ผศ. ดร. ตรีศิลป์ บุญขจร, อ. ที่ปรึกษาร่วม: ผศ. ดร. ดารินทร์ ประดิษฐ์ทัศนีย์, 192 หน้า. ISBN 974-53-2819-7

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะวิเคราะห์ความเข้าใจ การตีความ และการถ่ายทอดเรื่องราวพุทธศาสนาในกวีนิพนธ์ *The Light of Asia* ของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ โดยจะมุ่งวิเคราะห์ห้วงค์ประกอบสำคัญ 3 ด้าน ได้แก่ ศาสนา ศาสดา และคำสอน

ผลการวิจัยสรุปว่า ในด้านศาสนา อาร์โนลด์ชี้ให้เห็นว่าศาสนาพุทธเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าสากล โดยใช้มนโฑทัศน์จากลัทธิคาร์วินมาอธิบายประเด็นเรื่องความทุกข์ในพุทธศาสนา และนำคำ อนุภาคเรื่องที่มีนัยทางศาสนาคริสต์และคุณลักษณะเด่นของพระเยซู รวมทั้งขนบวรรณกรรมพุทธศาสนาเรื่องอัครสาวกและโครงสร้างชาดกมาประกอบสร้างกวีนิพนธ์ ในด้านศาสดา อาร์โนลด์ตีความและนำเสนอภาพพระพุทธรูปโดยเน้นความเป็นมนุษย์ผู้วิวัฒน์ พระพุทธรูปทรงเป็นมนุษย์ที่เติบโตในทางจิตวิญญาณ ปัญญาของพระองค์พัฒนาขึ้นด้วยการเรียนรู้จากเพื่อนมนุษย์และสิ่งรอบข้าง ความรักของพระพุทธรูปที่ปรากฏใน *The Light of Asia* พัฒนาจากรักในระดับปัจเจกไปสู่ความรักในระดับสากลที่ปรารถนาดีต่อสรรพสัตว์ ในด้านคำสอน เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์เลือกพุทธธรรมมานำเสนอด้วยกัน 4 หัวข้อ ได้แก่ แนวคิดเรื่องกรรม นิพพาน ทิศ 6 และอริยสัจ 4 จากการวิเคราะห์การตีความและการนำเสนอ พบว่า กวีพยายามนำเสนอสาระสำคัญของหลักธรรมที่เน้นความเป็นเหตุเป็นผล และประยุกต์ใช้ได้ในโลกตะวันตก

The Light of Asia เป็นกวีนิพนธ์ที่มีลักษณะเป็นสหบททางวัฒนธรรม กล่าวคือ เป็นพื้นที่ที่มีการปะทะสังสรรค์ของกระแสความคิด มโนทัศน์และขนบวรรณกรรมที่หลากหลาย นอกจากจะได้รับอิทธิพลจากตัวบทพุทธศาสนา เช่น *Buddhaghosha's Parables*, *The Romantic Legend of Sakya Buddha*, *Manual of Buddhism*, *The Wheel of the Law*, และ *ลลิตวิสตะ* แล้ว กวียังนำลัทธิคาร์วิน แนวคิดทางวิทยาศาสตร์ กระแสนิยมนิยม กระแสโรแมนติก ขนบวรรณกรรมในไบเบิลและวรรณกรรมพุทธศาสนามาผสมผสานกันอีกด้วย

The Light of Asia เป็นตัวอย่างงานประเภทรูปคดีนิยมในมิติที่เชิดชูภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาในฐานะมรดกของมนุษยชาติ เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ได้สร้างสรรค์บทสนทนาระหว่างโลกตะวันออกและโลกตะวันตก โดยมุ่งไปที่อุดมคติอันสูงสุดของมนุษย์ นั่นคือ ความเข้าใจซึ่งกันและกัน

ภาควิชา.....วรรณคดีเปรียบเทียบ.....ลายมือชื่อนิสิต.....
สาขาวิชา.....วรรณคดีเปรียบเทียบ.....ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....
ปีการศึกษา.....2548.....ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....

4680210222 : MAJOR COMPARATIVE LITERATURE

KEY WORD: *THE LIGHT OF ASIA* / WISDOM / EAST-WEST / INTERTEXT

VISISYA PINTHONGVIJAYAKUL : SIR EDWIN ARNOLD'S *THE LIGHT OF ASIA* : WISDOM OF THE EAST IN THE WESTERN WORLD. THESIS ADVISER : ASST. PROF. TRISILPA BOONKHACHORN, Ph.D., THESIS COADVISER : ASST. PROF. DARIN PRADITTATSANEE, Ph.D., 180 pp. ISBN 974-53-2819-7.

This thesis analyzes the perception, interpretation, and representation of Buddhism in Sir Edwin Arnold's *The Light of Asia*. The study focuses on 3 dimensions: the religion, the Buddha, and his teachings.

In the religion dimension, Arnold presents Buddhism as a body of valuable universal knowledge. The poet uses Darwinism to explain the concept of Dukkha. He constructs the poem from a variety of elements, including Christian terms, and motifs, and the figure of Jesus Christ. Arnold uses not only Western concepts, but he also adapts Buddhist literary traditions to create his poem, e.g., self-criticism and the Jataka pattern. In the Buddha dimension, Arnold presents the image of the Buddha as human being. The Buddha is a man who undergoes spiritual development. His wisdom matures as a result of lessons learned from people and his surroundings. The Buddha's love expands from an individual level to the universal level aiming to help all beings. With respect to Buddhist doctrine, Sir Edwin Arnold introduces 4 disciplines to his readers: the concepts of Karma, Nirvaṇa, the Six Directions, and the Four Noble Truths. The poet extracts their essence focusing on their rationality and application to the Western world.

The Light of Asia is a cultural intertext: it is an area where many thoughts, concepts, and literary traditions interact. Besides being influenced by Buddhist texts such as *Buddhaghosha's Parables*, *The Romantic Legend of Sakya Buddha*, *Manual of Buddhism*, *The Wheel of the Law*, and *Lalita-vistara*, Arnold constructs the poem from a combination of Darwinism, scientific methodology, humanism, romanticism, and numerous literary traditions from both Biblical and Buddhist texts.

The Light of Asia is an example of orientalist literature celebrating the wisdom of Buddhism as the legacy of humankind. Sir Edwin Arnold creates a dialogue between the East and the West aiming toward the supreme ideal of mutual understanding.

Department.....Comparative Literature.....

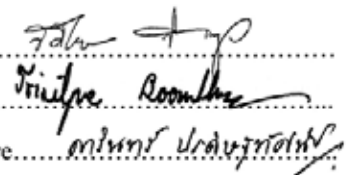
Field of study.....Comparative Literature.....

Academic year.....2005.....

Student's signature.....

Adviser's signature.....

Co-adviser's signature.....

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขออ้อมนมัสการพระบรมครูผู้สถาปนาองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์สูงสุดเท่าที่มนุษย์จะแสวงหาและเรียนรู้ได้

วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จได้ด้วยดีเพราะความเมตตาและคำแนะนำอย่างดียิ่งจากผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ศรีศิลป์ บุญขจร อาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. คารินทร์ ประดิษฐ์ทัศนีย์ อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม อาจารย์ ดร. อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และ รองศาสตราจารย์ ดร. อนงค์นาฏ เตกิจวิทย์ กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

ผู้วิจัยกราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ม.ร.ว. กองกาญจน์ ตะเวทิกุล ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จาศรี ดิงศภัทธิย์ อาจารย์ ดร. วรุณี อุดมศิลป์ อาจารย์ ดร. ชุติมา ประกาศุณิศาร อาจารย์ ดร. สุรเดช โชติอุดมพันธ์ อาจารย์ศิริพร ศรีวรกานต์ และอาจารย์ถนอมนวล หิรัญเทพ คณาจารย์ภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบที่อบรมสั่งสอนพร้อมทั้งได้ถามให้กำลังใจ ขออ้อมการวะอาจารย์ภาววรรณ หมอกยา อาจารย์ที่ปรึกษาขณะผู้วิจัยศึกษาอยู่ในระดับปริญญาบัณฑิต อาจารย์ได้สอนวิชาวรรณคดีกับศาสนาซึ่งเป็นแรงบันดาลใจสำคัญให้ศิษย์สนใจมิติดังกล่าวของวรรณคดี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประพจน์ อศววิรุพหการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ทัศนีย์ สิ้นสกุล รองศาสตราจารย์ ดร. บรรจบ บรรณรุจิ คณาจารย์สาขาวิชาบาลีสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก ที่เมตตาให้ผู้วิจัยเข้าเรียนในวิชาของสาขา เอื้อเฟื้อหนังสือ และให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ อาจารย์ William Cater Handrich ภาควิชาภาษาอังกฤษ ที่กรุณาช่วยตรวจบทคัดย่อภาษาอังกฤษ

ผู้วิจัยขอขอบคุณเพื่อน ๆ และพี่ ๆ ภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ และสาขาวิชาบาลีสันสกฤตที่ให้การปรึกษาและให้กำลังใจเสมอมา ขอบขอบคุณพี่สุนิสา ศรีเจริญ พี่วัชรินทร์ เหล็กจิน และน้องมานิสา หอมศิริ ที่ให้ความช่วยเหลือด้านงานธุรการและอื่น ๆ รวมทั้งบุคคลอีกจำนวนมากที่ไม่สามารถเอ่ยนามทั้งหมดในที่นี้ได้

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ผ่านพ้นอุปสรรคไปได้ด้วยการสนับสนุนด้านทุนการศึกษา จากบัณฑิตวิทยาลัยที่เอื้อเฟื้อทุนผู้ช่วยสอนและทุนสนับสนุนวิทยานิพนธ์ และจากกองทุนคีตา อาศรม

ท้ายที่สุด ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ พ่อ-แม่ผู้เสียสละและเชื่อมั่นในตัวลูกตลอดมา คุณอันใดที่เป็นผลจากความอดสาหะนี้ของมีแต่บุพการีทั้งสองตลอดไป

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
คำอธิบายอักษรย่อ.....	ฎ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ที่มาของปัญหา.....	1
1.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	7
1.3 วัตถุประสงค์.....	9
1.4 แนวเหตุผล ทฤษฎีสำคัญ หรือสมมติฐาน.....	10
1.5 วิธีดำเนินการวิจัย.....	10
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย.....	10
บทที่ 2 ประวัติผู้แต่ง ผลงาน และบริบททางสังคมวัฒนธรรม.....	11
2.1 เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์: บुरुยแห่งบูรณาการวิถี.....	11
2.2 ผลงานของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์: ประจักษ์พยานแห่งบुरुย ผู้ข้ามพรมแดนทางศาสนาและวัฒนธรรม.....	15
2.3 บริบททางสังคมวิศตอเรียน: ยุคสมัยแห่งการเปลี่ยนแปลง.....	22
บทที่ 3 การประกอบสร้างพุทธศาสนาใน <i>The Light of Asia</i> : สหบทแห่งวิทยาศาสตร์ คริสต์ศาสนา และพุทธศาสนา.....	26
3.1 ลัทธิดาร์วิน: เครื่องมืออธิบายทุกข์ในพุทธศาสนา.....	27
3.2 คริสต์ศาสนาใน <i>The Light of Asia</i>	34

3.2.1 การใช้คำจากบริบทของศาสนาคริสต์.....	35
ก. Limbo.....	35
ข. Redeem.....	38
ค. Sin.....	40
3.2.2 การสร้างอนุภาคเรื่องที่มีนัยทางศาสนาคริสต์.....	43
3.2.3 คุณลักษณะของพระพุทธเจ้าที่สอดคล้องกับพระเยซู.....	46
3.3 ขนบทางวรรณกรรมพุทธศาสนาของ <i>The Light of Asia</i>	50
3.3.1 อตวิพากษ์: น้ำเสียงและตัวตนของกวี.....	50
3.3.2 การดำเนินเรื่องตามโครงสร้างของวรรณกรรมชาดก.....	55
บทที่ 4 ภาพลักษณ์พระพุทธเจ้าใน <i>The Light of Asia</i> : ความเป็นมนุษย์ที่มีพัฒนาการ.....	61
4.1 วิวัฒน์แห่งมนุษย์.....	62
4.1.1 ปัญหาของมนุษย์เยียวยาด้วยปัญญาแห่งมนุษย์.....	63
4.1.2 พุทธิปัญญาแห่งนักบวชสิทธารถะ.....	70
4.2 วิวัฒน์แห่งปัญญา.....	76
4.2.1 ความไม่รู้: จุดเริ่มต้นการเดินทางทางจิตวิญญาณของพระกুমารสิทธารถะ....	77
4.2.2 บทเรียนทางปัญญา: เหตุแห่งการตั้งคำถามกับชีวิต.....	81
4.2.3 การออกอกิเณษกรรมณ์: ทางเลือกของมนุษย์ผู้พัฒนา.....	88
4.2.4 ทุกรกิริยา: การทดลองและบ่อเกิดแห่งปัญญา.....	95
4.2.5 ความจริงอันสูงสุด: ผลลัพธ์ของความเพียรแห่งปัญญา.....	101
4.3 วิวัฒน์แห่งความรัก.....	109
4.3.1 บุรพชาติ: ความผูกพันแห่งรักระหว่างเจ้าชายสิทธารถะและยโสธรา.....	110
4.3.2 จากเพราะรัก: ปฏิทรศน์แห่งรัก.....	119
4.3.3 รักนำไปสู่นิพพาน: แนวโน้มเรื่องความรักในศาสนาพุทธ จากมุมมองตะวันตก.....	127

บทที่ 5 พุทธธรรมใน <i>The Light of Asia</i>	133
5.1 มโนทัศน์เรื่องกรรมใน <i>The Light of Asia</i>	134
5.1.1 ตรรกวินิ.....	135
5.1.2 ปัจเจกวินิ.....	137
5.1.3 อนันตวินิ.....	139
5.1.4 สัจจวินิ.....	142
5.2 นิพพาน.....	144
5.2.1 แบบปฏิเสช.....	147
5.2.2 แบบอุปมา.....	148
5.2.3 แบบปฏิทรรสนิ.....	151
5.3 ทิส 6: ภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนามนุษย์.....	152
5.4 อริยสัจ 4 : โอสถทิพยเพื่อเยียวยาทุกข์.....	155
5.4 .1 ทุกข์: โรคร้ายที่อยู่คู่มนุษย์.....	156
5.4.2 ทุกขสมุทัย: สาเหตุของโรคร้ายคือตัณหา.....	159
5.4.3 ทุกขนิโรธ: ภาวะไรซึ่งโรคร้าย.....	161
5.4.4 มรรค: ปฏิปทาเพื่อกำจัดโรคร้าย.....	162
บทที่ 6 บทสรุปและข้อเสนอแนะ.....	165
6.1 บูรพคตินิยม: ศาสตร์เพื่อความเข้าใจร่วมของมนุษยชาติ.....	166
6.2 <i>The Light of Asia</i> : บูรพคตินิยมในอุดมคติของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์.....	168
6.3 วรรณคดีพุทธศาสนาในบริบทโลก.....	173
รายการอ้างอิง.....	174
ภาคผนวก	
พระราชหัตถเลขาจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์..	179
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	181

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1. โครงสร้างของชาดกใน <i>The Light of Asia</i>	57
2. องค์ประกอบของปฐมฉานทั้ง 5 ที่สอดคล้องกับเนื้อเรื่องใน <i>The Romantic Legend of Sakya Buddha</i> และ <i>The Light of Asia</i>	105

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำอธิบายอักษรย่อ

วิ.	วินยปิฎก	
ขุ. ป.	ขุททกนิกาย	ปฎิสมุททิทามคฺคปาติ
ม. มุ.	มชฺฌิมนิกาย	มุลปณฺณาสกปาติ
สํ. ส.	สํยุตฺตนิกาย	สคคาวคฺคปาติ
สํ. ม.	สํยุตฺตนิกาย	มหาวารวคฺคปาติ
อภิ. วิ.	อภิธมฺมปิฎก	วิภงคฺคปาติ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาของปัญหา

Eastward and westward, making bright the night—

Northward and southward, making glad the ground. (IV: 67)

Sir Edwin Arnold, *The Light of Asia*

บทกวีข้างต้นกล่าวถึงรุ่งอรุณแห่งการออกมหาภิเนษกรมณ์ของเจ้าชายสิทธารถะ การตัดสินใจตัดสินพระทัยซึ่งเป็นการกระทำอันยิ่งใหญ่ครั้งนี้นำมาซึ่งองค์ความรู้ที่จะมาปลดปล่อยมนุษย์จากพันธนาการแห่งความทุกข์ องค์ความรู้ดังกล่าวเปรียบเหมือนแสงสว่างที่แผ่ไปทั่วทุกสารทิศกำจัดความมืดมิดคืออวิชชาให้สิ้นไป ถึงแม้ว่าศาสนาพุทธจะมีถิ่นกำเนิดในทางตอนเหนือของประเทศอินเดียเป็นเวลากว่า 2,500 ปีมาแล้ว แต่ด้วยสารัตถะที่ตอบคำถามเรื่องชีวิตและโลก ภูมิปัญญาดังกล่าวได้แผ่ขยายไปทั่วทั้งโลกตะวันออกและโลกตะวันตก ในโลกตะวันตกคริสต์ศตวรรษที่ 19 เรื่องราวของศาสนาพุทธได้กลายเป็นสิ่งที่ปัญญาชนส่วนหนึ่งให้ความสนใจ ปัญญาชนเหล่านี้ได้เขียนงานเกี่ยวกับพุทธศาสนาเพื่อถ่ายทอดความคิดความเข้าใจเกี่ยวกับพุทธประวัติและพุทธธรรมออกมาหลายเล่ม และได้ปรากฏเพชรน้ำเอกแห่งวรรณกรรมพุทธศาสนาเล่มหนึ่ง นั่นคือ *The Light of Asia* (1879)

The Light of Asia เป็นกวีนิพนธ์พุทธประวัติที่ประพันธ์โดยเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ กวีชาวอังกฤษในสมัยวิกตอเรียน ถึงแม้ว่าอาร์โนลด์จะมีภูมิหลังเป็นคริสต์ศาสนิกชนและอยู่ในบริบทสังคมโลกตะวันตก แต่ผู้ประพันธ์ได้ศึกษาข้อมูลและใช้ความสามารถเชิงวรรณศิลป์ถ่ายทอดภูมิปัญญาแห่งโลกตะวันออกให้ออกมาเป็นฉันทลักษณ์ที่ทรงคุณค่าได้รับการยกย่องจากมหาชนทั้งสองซีกโลกต่อเนื่องมาทุกยุคทุกสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ แสดงการขอบพระทัยที่ประพันธ์ *The Light of Asia* ให้นานาประเทศได้รู้จักกับเรื่องราวของ

¹ มหาภิเนษกรมณ์ หมายถึง การก้าวออกครั้งสำคัญและยิ่งใหญ่ของเจ้าชายสิทธารถะ นั่นคือการตัดสินใจตัดสินพระทัยออกค้นหาทางพ้นทุกข์

พระพุทธเจ้าผ่านบทประพันธ์ที่งดงาม² พุทธศาสนิกชนได้กล่าวถึงความดีเด่นและอิทธิพลของ *The Light of Asia* ที่มีต่อการแสดงทัศนะเกี่ยวกับพุทธประวัติของท่าน³ มหาตมา คานธีแสดงความชื่นชมกวีนิพนธ์ชิ้นนี้ว่าแสดงพระจริยวัตรของพระพุทธองค์ไว้อย่างเลิศเลอ⁴ ในโลกตะวันตก บุคคลผู้โดดเด่นหลายท่านต่างออกมากล่าวยกย่อง *The Light of Asia* ของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ อาทิ จอร์จ คับโบลด์ (George Cubbold) บาทหลวงชื่อดังในคริสต์ศตวรรษที่ 19 บรรยายว่ากวีนิพนธ์เล่มนี้สามารถดึงดูดความสนใจของชาวตะวันตกได้มากกว่างานพุทธศาสนาเล่มอื่น ๆ ที่ปรากฏในช่วงนั้น⁵ นักวรรณคดีคนสำคัญแห่งอเมริกานามว่าโอลิเวอร์ เวเนล โฮล์มส์ (Oliver Wendell Holmes) เชิดชู *The Light of Asia* ว่ามีความสำคัญเทียบเท่ากับพระคริสตศักราชฉบับพันธสัญญาใหม่ (*The New Testament*) เลยทีเดียว⁶

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าแม้จะมีจุดกำเนิดอยู่ที่โลกตะวันออก เรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนาได้แผ่กระจายไปสู่การรับรู้ของคนในโลกตะวันตกมานาน อาจย้อนรอยไปถึงสมัยที่ผู้คนจากทั้งสองทวีปได้มีปฏิสัมพันธ์กันทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง และการทหาร ในสมัยราชวงศ์เมารยะ ศาสนาพุทธได้เป็นที่รู้จักแก่คนที่มาจากดินแดนอันไกลโพ้นเช่นกรีกแล้ว หลักฐานหนึ่งที่บ่งชี้ได้แก่ ค่าวบท *มิลินทปัญหา* หรือที่ชาวตะวันตกรู้จักกันในชื่อ *Menander's Questions* หนังสือเล่มนี้บันทึกข้อปุจฉาและวิสัชนาทางหลักธรรมของพุทธศาสนาระหว่างพระเจ้าเมฆมานเดอร์กษัตริย์เชื้อสายกรีกและพระนาคเสน⁷ นักประวัติศาสตร์

² Brooks Wright, *Sir Edwin Arnold: A Literary Biography of the Author of The Light of Asia* (Doctoral Dissertation, Department of English, Graduate School, Harvard University, 1950), p. 354.

³ พุทธศาสนิกชน, *เกียรติคุณพระพุทธเจ้า (มหาภิเนษกรรม)* (กรุงเทพฯ: สำนักหนังสือธรรมบูชา, 2520), หน้าคำนำ.

⁴ กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย, *พระพุทธเจ้าในทัศนะสามรัตนบุรุษของอินเดีย* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2529), หน้า 59.

⁵ Philip C. Almond, *The British Discovery of Buddhism*, 2nd ed. (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), p. 2.

⁶ Charles Allen, *The Buddha and the Sahibs* (London: John Murray, 2002), p. 243.

⁷ Stephen Batchelor, *The Awakening of the West: The Encounter of Buddhism and Western Culture* (California: Parallax, 1994), pp. 3-15. และ

สุภาพรรณ ณ บางช้าง, *ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและศรีลังกา* (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า 215-242.

เชื่อกันว่าเมานานเคอร์คือพระยามิถินท์ผู้ครองสาครราชธานี มีพวกโยนกเป็นบริวาร โยนกเหล่านี้คือทหารในกองทัพของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ โดยเรื่องราวนี้เกิดขึ้นในราวคริสต์ศตวรรษที่ 2 หรือ 3 ก่อนคริสต์ศักราช⁸

ระยะเวลาที่พุทธศาสนาคลายมาเป็นที่สนใจของโลกตะวันตกอย่างจริงจังเริ่มต้นในคริสต์ศตวรรษที่ 19 อันเป็นยุคทองของลัทธิล่าอาณานิคม ในเวลานั้น หลายประเทศในทวีปยุโรป โดยเฉพาะอังกฤษกำลังสร้างอำนาจและแสวงหาเมืองขึ้นในโลกตะวันออก บรรดาประเทศในโลกตะวันตกต่างส่งกำลังพลและกำลังคนผ่านเส้นทางสายอาณานิคมเพื่อเข้าไปในพื้นที่ดังกล่าว ในบรรดาทรัพยากรบุคคลที่ประเทศมหาอำนาจได้ส่งมา กลุ่มหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการแผ่ขยายของศาสนาพุทธสู่ทวีปยุโรปในเวลาต่อมา คือ กลุ่มปัญญาชน คนกลุ่มนี้ได้แก่ นักโบราณคดี มิชชันนารี นักบูรพคดีศึกษา นักภาษาศาสตร์ นักวิชาการ เป็นต้น หน้าที่หลักของคนกลุ่มนี้คือเข้ามาเรียนรู้วิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรม ศึกษาข้อมูลที่มีอยู่ในโบราณสถาน โบราณวัตถุ รวมทั้งหนังสือหรือคัมภีร์โบราณที่เป็นสมบัติของท้องถิ่นนั้น ๆ วัตถุประสงค์ของภารกิจนี้เกิดจากความต้องการของประเทศเจ้าอาณานิคมที่จะทราบถึงขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติภายใต้การดูแลเพื่อเป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการและปกครอง⁹

เป้าหมายหลักที่จะเข้าใจคนพื้นถิ่นเพื่อความสะดวกต่อการบริหารปกครองนั้นบรรลุ และเกิดผลพลอยได้ตามมา คือภาพที่ค่อย ๆ ชัดเจนขึ้นของแก่นอันเป็นบ่อเกิดแห่งอารยธรรมตะวันออก นั่นคือศาสนาพุทธ พื้นที่สำคัญที่เป็นแหล่งสร้างความเข้าใจนี้ได้แก่ อินเดีย เนปาล ศรีลังกา และพม่า ความสนใจในศาสนาพุทธได้ก่อตัวขึ้นในกลุ่มปัญญาชน พวกเขาต่างตั้งคำถามเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ขององค์ความรู้ดังกล่าวว่ามีที่มาอย่างไร ใครเป็นเจ้าของปรัชญาความคิด แน่แน่นอนว่าสาระสำคัญของพุทธศาสนาที่พยายามตอบคำถามแก่ชีวิตและโลกอย่างลึกลับและมีเหตุผลย่อมกระตุ้นความกระหายใคร่รู้ทางวิชาการของปัญญาชนเป็นอย่างมาก

ในช่วงเวลาแห่งการล่าอาณานิคมเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมืองในพื้นที่หลายประเทศของทวีปเอเชีย ยุโรปกลับได้พบขุมทรัพย์อันมีค่า คือพุทธศาสนา และด้วยเส้นทางอาณานิคมเดียวกันนี้ ภูมิปัญญาแห่งโลกตะวันออกก็แผ่ขยายย้อนกลับไปยังโลกตะวันตกด้วยการลำเลียงของเหล่าปัญญาชน ไฮน์ริค ดูมูแลง (Heinrich Dumoulin) กล่าวถึงปรากฏการณ์ที่น่าสนใจนี้ โดยอ้างกรณี

⁸ สมัคร บุราราศ, *ปรัชญาของลัทธิเต๋า* (กรุงเทพฯ: ศยาม, 2537), หน้า 192-193.

⁹ Richard H. Robinson, Willard L. Johnson and Sandra A. Wawrytko, *The Buddhist Religion: A History Introduction*, 4th ed. (Belmont: Wadsworth, 1997), pp. 299-300.

ประเทศอังกฤษไว้ว่าประเด็นที่คุ้ยเขี่ยที่สุดของประวัติศาสตร์การล่าอาณานิคมของอังกฤษคือการที่นักวิชาการ กวี และปัญญาชนชาวอังกฤษได้กลายเป็นผู้เสียสละแรงกายแรงใจศึกษาศาสนาและประเพณีอินเดียในขณะที่กำลังพลส่วนหนึ่งกำลังกดขี่และลิดรอนสิทธิของอินเดีย¹⁰

อังกฤษเป็นพื้นที่สำคัญในโลกตะวันตกซึ่งเป็นแหล่งเพาะความคิดความเข้าใจต่อศาสนาพุทธ พุทธศาสนาที่ชาวอังกฤษได้รับรู้ ปรากฏอยู่ในตัวบทที่มีรูปแบบอันหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นงานแปล คัมภีร์โบราณ หนังสือที่แต่งขึ้นเพื่ออธิบายศาสนาพุทธ และวรรณกรรมต่าง ๆ ตัวบทเหล่านี้แปลและประพันธ์โดยปัญญาชนตะวันตกที่สนใจเรื่องราวของพุทธศาสนา บุคคลเหล่านี้มาจากหลายสาขาอาชีพ ซึ่งต่างมีส่วนช่วยทำให้ภาพพุทธศาสนาชัดเจนขึ้น

ผู้มีคุณูปการคนแรกที่ควรกล่าวถึงคือ ไบรอัน ฮอดสัน (Brian Hodson) เจ้าหน้าที่บริษัทอีสต์อินเดียประจำประเทศเนปาลที่ครอบครองต้นฉบับและคัมภีร์พุทธศาสนาทั้งที่เป็นภาษาสันสกฤตและทิเบตจำนวนมาก เขาจัดส่งเผยแพร่เอกสารอันมีค่าเหล่านี้ไปยังยุโรปเพื่อศึกษา คนต่อมาคือ ยูจีน เบออร์นุฟ (Eugène Burnouf, 1801-1852) ท่านผู้นี้ได้แปลเอกสารโบราณจากขุมความรู้อินเดียเป็นภาษาฝรั่งเศสและเขียนหนังสือเกี่ยวกับพุทธศาสนาเชิงประวัติเล่มสำคัญคือ *Introduction à L'histoire du Bouddhisme Indien* (1844) ซึ่งแพร่หลายในอังกฤษและยุโรป ใน ค.ศ. 1858 จูลส์ บาร์เธเลมี แซงต์-อ็องรี (Jules Barthélémy Saint-Hilaire) ประพันธ์หนังสือพุทธศาสนาเชิงประวัติเป็นภาษาฝรั่งเศสเล่มหนึ่งชื่อว่า *Le Bouddha et sa religion* ซึ่งอธิบายพุทธศาสนาโดยเปรียบเทียบกับคริสต์ศาสนา หนึ่งปีต่อมา สเปนซ์ ฮาร์ดี้ (Spence Hardy) มิชชันนารีและนักบูรพคดีศึกษาที่ไปเผยแพร่ศาสนาคริสต์ในประเทศศรีลังกาเขียนหนังสือเรื่อง *Manual of Buddhism* (1859) หนังสือเล่มนี้กระตุ้นคนในโลกตะวันตกให้สนใจศาสนาพุทธและมีอิทธิพลต่อนักคิดนักเขียนหลายคนเช่น ราล์ฟ วอลโด อีเมอร์สัน (Ralph Waldo Emerson) และ เฮนรี เดวิด ธอโร (Henry David Thoreau)

บุคคลสำคัญคนต่อไปคือ ริส เดวิดส์ (Rhys Davis, 1843-1922) ผู้ก่อตั้งสมาคมบาลีปกรณ์ (The Pali Text Society) แห่งสหราชอาณาจักรขึ้นในปี 1881 เขาใช้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์และวรรณกรรมในการนำเสนอผลงานเรื่อง *Buddhism: Its History and Literature* (1878) เพื่อชี้ให้เห็น

¹⁰ Heinrich Dumoulin, ed. *The Cultural, Political, and Religious Significance of Buddhism in the Modern World* (New York: Macmillan, 1976), p. 311.

ลักษณะเด่นของพุทธศาสนาที่มีความเป็นเหตุเป็นผลและเป็นวิทยาศาสตร์ แมกซ์ มุลเลอร์ (Max Müller, 1823-1900) เป็นนักวิชาการอีกคนหนึ่งที่น่าสนใจศาสนาพุทธอย่างยิ่ง มีความรู้ทั้งภาษาสันสกฤตและบูรพคดีศึกษาเป็นอย่างดี มุลเลอร์ทำหน้าที่เป็นบรรณาธิการของหนังสือชุดสำคัญ *The Sacred Books of the East* (1874) ชุดหนังสือดังกล่าวรวบรวมงานแปลคัมภีร์พุทธศาสนา ฮินดู อิสลามและหนังสือสำคัญเล่มอื่น ๆ ของโลกตะวันออกไว้อย่างมากมายและน่าเชื่อถือ แซมมวล บีล (Samuel Beal) เป็นผู้แปลคัมภีร์พุทธศาสนาหายานจากภาษาจีนมาเป็นภาษาอังกฤษหลายเล่ม เช่น *The Romantic Legend of Śākya Buddha* (1875) ที่แปลมาจากพระสูตรชื่อ *Abhiniṣkramaṇasūtra* นอกจากนี้ยังมีปัญญาชนอีกหลายคนที่สร้างงานเขียนที่ทำให้โลกตะวันตกเข้าใจศาสนาพุทธมากยิ่งขึ้น

จะเห็นได้ว่าคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นระยะเวลาที่คนในดินแดนยุโรปที่มีประเทศอังกฤษเป็นศูนย์กลางให้ความสนใจและทุ่มเทกำลังในการศึกษาศาสนาพุทธโดยผ่านตัวบทต้นฉบับที่ได้มา ภายในครึ่งคริสต์ศตวรรษที่ 19 นักวิชาการและปัญญาชนเผยแพร่งานเขียนทางพุทธศาสนาออกมาจำนวนมาก¹¹ ผลงานเหล่านี้นำเสนอภาพพุทธศาสนาต่างกันไป ทั้งแง่บวกและแง่ลบ เหมือนและต่างจากมโนทัศน์ของชาวตะวันออกเอง อย่างไรก็ตาม เราได้เห็นความพยายามของชาวยุโรปที่จะทำความเข้าใจและประกอบสร้างพุทธศาสนา

ในกระบวนการสร้างภาพพุทธศาสนาของชาวตะวันตก นอกจากข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ที่มีอยู่แล้ว การตีความโดยใช้จินตนาการก็เป็นองค์ประกอบสำคัญหนึ่ง แม้การศึกษาศาสนาพุทธของชาวตะวันออก ก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าการตีความและใช้จินตนาการอยู่ สมักร บราวาสได้แสดงทัศนะที่มีต่อคัมภีร์ขั้นต้นในศาสนาพุทธไว้ว่า “แต่ในคัมภีร์ทั้ง 3 ประการนี้ (พระไตรปิฎก) ก็เป็นเพียงบันทึกของผู้รู้ในชั้นหลัง ๆ หาใช่บันทึกขององค์สมเด็จพระสมณโคดมไม่ ... การแตกต่างกันในความคิดปลีกย่อยในศาสนาเดียวกันเช่นนี้ ย่อมแสดงว่าผู้บันทึกคำสอนในศาสนาอาจเอาความเข้าใจของตัวเองแทรกสอดเข้ามาด้วยไม่มากนัก”¹²

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าเอกสารเกี่ยวกับพุทธศาสนาที่ปรากฏในประเทศอังกฤษในยุควิกตอเรียนมีหลายประเภทด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นงานแปลคัมภีร์โบราณหรืองานเขียนพุทธศาสนาเชิงประวัติ ในชั้นตอน

¹¹ Philip C. Almond, *The British Discovery of Buddhism*, p. 24.

¹² สมักร บราวาส, *ปรัชญาของลัทธิตั้ง*, หน้า 65.

การสร้างงานเหล่านี้ ผู้สร้างย่อมสอดแทรกความคิดเห็น ทศนคติ หรือ จินตนาการเข้าไป อย่างไรก็ตาม ยังมีตัวบทรูปแบบหนึ่งที่เปิดโอกาสในการตีความและใช้จินตนาการมากกว่าตัวบทประเภทใด นั่นคือ วรรณกรรม *The Light of Asia* ของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ถือเป็นวรรณกรรมที่ได้รับความนิยมมาก ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 สาเหตุที่งานเขียนของอาร์โนลด์เป็นที่นิยมมากกว่างานเขียนเกี่ยวกับ พุทธศาสนาเล่มอื่น ๆ อาจเป็นเพราะผู้เขียนถ่ายทอดพุทธประวัติและหลักธรรมในรูปแบบวรรณคดีที่มี เพียงให้ข้อมูลหรือความรู้ แต่เต็มไปด้วยจินตนาการ มีเนื้อหาเร้าอารมณ์ชวนอ่าน ริคฟิลด์ส (Rick Fields) ได้กล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้ *The Light of Asia* เป็นที่แพร่หลาย กล่าวคือ อาร์โนลด์เล่าเรื่องพระพุทธเจ้า ใหม่โดยกลวิธีที่เหมาะสมกับรสนิยมของยุควิกตอเรียนที่เน้นความเป็น โรแมนติกและความเป็นมนุษย์ แม้ว่าที่มาของข้อมูลที่ศึกษาจะเป็นงานวิชาการล้วน ๆ เช่นงานของ สเปนซ์ ฮาร์ดี แซมมวล บิล หรือ แมกซ์ มุลเลอร์ แต่ก็ได้ใช้ความสามารถเชิงวรรณศิลป์สร้างเรื่องเล่าได้อย่างชวนติดตาม¹³

นอกจากข้อมูลขั้นต้นที่ได้ศึกษา อาร์โนลด์อาศัยพรสวรรค์ทางวรรณศิลป์และจินตนาการเล่าเรื่อง พระพุทธเจ้าใหม่ที่ดึงดูดใจผู้อ่านในยุควิกตอเรียน จะเห็นว่าภาพพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นในโลกตะวันตก คริสต์ศตวรรษที่ 19 ประกอบสร้างซึ่งจากองค์ประกอบสำคัญ 2 ประการ คือข้อมูลเชิงประวัติเท่าที่ รวบรวมได้ และการตีความหรือจินตนาการ *The Light of Asia* เป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาที่มีได้ให้แต่ เพียงภาพพุทธศาสนาในมุมมองของคนตะวันตกเท่านั้น แต่ยังสะท้อนความนึกคิดและโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ในฐานะตัวแทนคนในโลกตะวันตกที่พยายามทำความเข้าใจพุทธศาสนา อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล ได้แสดงทัศนะต่อการสร้างสรรค์วรรณกรรมพุทธประวัติไว้ว่า

“วรรณกรรมที่มุ่งประเด้นเนื้อหาสาระเกี่ยวกับพุทธศาสนาโดยตรงในแต่ละ ยุคแต่ละสมัยและแต่ละสถาน ล้วนแต่ใช้ระยะเวลาพัฒนาและประมวลเนื้อหาสาระ สาระตละในวรรณกรรมแต่ละเล่มสะท้อนให้เห็นถึงโลกทรรศน์ของผู้แต่งที่มองศาสดา ของตนแตกต่างกันไปตามความเชื่อความศรัทธาของสังคมที่ผู้ประพันธ์เป็นสมาชิก กาลเวลาผ่านไป สังคมที่พุทธศาสนาเข้าไปมีอิทธิพลเปลี่ยนไป ก็จะเกิดวรรณกรรม พุทธประวัติเรื่องใหม่ขึ้นอยู่เสมอ แม้จะเป็นเรื่องใหม่หรือสำนวนใหม่ แต่ทั้งหมดก็ เป็นวรรณกรรมพุทธประวัติ มีความเชื่อมสัมพันธ์กันทางเนื้อหาสาระหลายประการ แต่ก็มีรายละเอียดที่แตกต่างกันไป วรรณกรรมเหล่านี้ไม่มีเรื่องใดที่สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อ

¹³ Rick Fields, *How the Swans Came to the Lake: A Narrative History of Buddhism in America* (Boulder: Shambhala, 1981), p. 68.

มุ่งแสดงข้อเท็จจริงที่ถูกต้องเกี่ยวแก่ประวัติของพุทธศาสนา แต่มุ่งสะท้อนความเข้าใจและความรับรู้เรื่องพระพุทธเจ้าเป็นสำคัญ”¹⁴

ทัศนะดังกล่าวสามารถอธิบายปรากฏการณ์การขยายตัวของพุทธศาสนาไปสู่โลกตะวันตกที่ส่งผลให้ปัญญาชนผู้สนใจประพันธ์งานเกี่ยวกับพุทธประวัติออกมา ด้วยมูลเหตุเหล่านี้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษา *The Light of Asia* ของ เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ ในฐานะกวีนิพนธ์พุทธศาสนาที่สะท้อนความเข้าใจและทัศนคติของผู้ประพันธ์ที่เป็นชาวอังกฤษคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยผู้วิจัยจะเน้นองค์ประกอบที่ปรากฏในวรรณกรรมสามด้าน คือ ศาสนา ศาสดา และคำสอน

1.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แม้ว่ากวีนิพนธ์ *The Light of Asia* จะเป็นที่แพร่หลายมีคนจำนวนมากสนใจอ่านตั้งแต่การตีพิมพ์ครั้งแรกจนถึงปัจจุบัน แต่ยังมีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องน้อยเท่าที่สามารถสืบค้นได้มีเพียงสองเล่ม ได้แก่ *Sir Edwin Arnold; A Literary Biography* (1950) ของ บรูคส์ ไรท์ (Brooks Wright) และ *The Light of Asia by Sir Edwin Arnold: An Annotated Critical Edition* (1972) โดยคริสโตเฟอร์ เคลาส์ (Christopher Clausen)

Sir Edwin Arnold; A Literary Biography เป็นวิทยานิพนธ์ระดับดุษฎีบัณฑิตของมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด บรูคส์ ไรท์ซึ่งเป็นผู้วิจัยกล่าวถึงวัตถุประสงค์ของวิทยานิพนธ์ว่าเป็นการศึกษาชีวประวัติของอาร์โนลด์ใน 3 มิติ คือ การเมือง วรรณกรรมและศาสนา ไรท์นำเสนอประวัติชีวิตส่วนตัวของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ ตั้งแต่กำเนิดจนถึงแก่กรรมอย่างละเอียดทั้งด้านภูมิหลังครอบครัว การศึกษา และผลงาน *The Light of Asia* อยู่ในส่วนของบทวิเคราะห์ผลงานที่โดดเด่นของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์

¹⁴ อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล, *ปฐมสมโพธิกถาภาษาไทยฉบับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระพรหมานุจิตรโอรส: ความสัมพันธ์ด้านสารัตถะกับวรรณกรรมพุทธประวัติอื่น* (วิทยานิพนธ์ปริญญา ดุษฎีบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 6.

จากการศึกษา ไรท์พบว่า *The Light of Asia* ได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์พุทธศาสนาหลายเล่ม หลายตอน ได้รับการดัดแปลงมาจากคัมภีร์ของศาสนาคริสต์ การผสมผสานเช่นนี้เป็นลักษณะพิเศษใน บทประพันธ์ของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ ซึ่งมีผลให้เกิดการตอบรับจากประชาคมในแวดวงวรรณกรรม สอง ลักษณะ ลักษณะแรกคือ ได้รับการยอมรับจากกลุ่มผู้อ่านทั่วไปเป็นอย่างดี เกิดการแพร่หลายและส่ง อิทธิพลต่อการสร้างสรรค์วรรณกรรมและงานศิลปะแขนงอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ลักษณะที่สอง ก่อให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ทั้งนักเขียนและตัวบทว่ามีการต่อต้านความเชื่อของคริสต์ศาสนาซึ่งเป็น ศาสนจักรใหญ่ของโลกตะวันตก อย่างไรก็ตาม กระแสตอบรับในลักษณะแรกดูจะโดดเด่นมากกว่า กระแสที่สอง

ไรท์สรุปถึงสาเหตุของความสำเร็จของกวีนิพนธ์ *The Light of Asia* ว่าเป็นเพราะอาร์โนลด์ สร้างสรรค์เรื่องอย่างมีสีสันท้องถิ่น (local color) มีความเป็นตะวันออกที่ดึงดูดใจนักอ่านในโลกตะวันตก ที่ไม่รู้จักดินแดนอันลึกลับและมีมนตร์ขลังแห่งนี้ นอกจากนั้น ผู้ประพันธ์ยังแต่งเรื่องอย่างมีวรรณศิลป์ ดัดแปลงเรื่องจากคัมภีร์พุทธศาสนาที่ดูยืดเยื้อ เกินจริง และเกินความเข้าใจให้เหมาะสมกับรสนิยมของ ผู้อ่านยุควิคตอเรียนในประเทศอังกฤษและชาติตะวันตกอื่น ๆ

The Light of Asia: An Annotated Critical Edition โดยคริสโตเฟอร์ เคลาสัน เป็นวิทยานิพนธ์ ระดับดุษฎีบัณฑิตของ Queen's University at Kingston ในงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยได้สรุปความคิดหลักไว้ ว่า กวีนิพนธ์ *The Light of Asia* แสดงออกซึ่งการผสมผสานของลัทธิคาร์วินกับความคิดเสรีนิยมทาง ศาสนา (Liberal religious thought) ที่มีอิทธิพลต่อผู้คนในโลกตะวันตกสมัยวิคตอเรียน

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ประกอบด้วยสามส่วน ส่วนแรกเป็นบทนำที่พูดถึงการวิเคราะห์กวีนิพนธ์ *The Light of Asia* ประวัติของผู้แต่ง และพุทธศาสนาสมัยวิคตอเรียน ส่วนที่สองเป็นตัวบท *The Light of Asia* ส่วนที่สามเป็นอรรถาธิบาย (Notes) ของตัวบทอย่างละเอียด

เคลาสันสรุปว่า แนวคิดหลักของ *The Light of Asia* คือวิวัฒนาการ (The evolution one)¹⁵ ซึ่งเป็นความคิดสำคัญของลัทธิคาร์วิน ความคิดดังกล่าวค่อนข้างถูกปฏิเสธจากศาสนาคริสต์ในฐานะองค์

¹⁵ Christopher Clausen, *The Light of Asia by Sir Edwin Arnold: An Annotated Critical Edition* (Doctoral Dissertation, Department of English, Graduate School, Queen's University, 1972), p. 8.

ความรู้ที่ท้าทายความมั่นคงของศาสนจักร ผลที่ตามมาคืองานเขียนของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ถูกปฏิเสธไปด้วย

อย่างไรก็ตาม เคลาส์อธิบายว่า หนังสือ *The Light of Asia* ยังคงได้รับความนิยมแพร่หลาย และได้รับการตอบรับในแง่บวกมากกว่า ด้วยเหตุผลสองประการ ประการแรก วรรณกรรมเล่มนี้มีแนวคิดของดาร์วินแทรกอยู่ ดาร์วินเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตผู้คนในประเทศอังกฤษและชาติตะวันตกอื่น ๆ ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ผู้อ่านที่มีความสนใจวิทยาศาสตร์ของดาร์วินจึงชอบอ่าน *The Light of Asia* ประการที่สอง ผู้อ่านในโลกตะวันตกเห็นความใกล้เคียงกันระหว่างชีวประวัติพระพุทธเจ้าและพระเยซู เช่นมีอนุภาคบางอย่างสอดคล้องกัน ไม่ว่าจะเป็น การกำเนิด การผจญมาร การเผยแพร่ธรรม ฯลฯ ก่อให้เกิดการยอมรับและเข้าใจจากผู้อ่านบางกลุ่มที่เป็นคริสต์ศาสนิกชน

กล่าวโดยสรุป งานวิจัยทั้งสองเล่มนี้นำเสนออิทธิพลของ *The Light of Asia* ที่มีต่อสังคมศาสนาคริสต์ในโลกตะวันตก และนำเสนอผลตอบรับจากประชาคมที่มีทั้งยอมรับและต่อต้าน แต่ยังคงขาดการวิเคราะห์บางแง่มุมภายในตัวบทในฐานะวรรณกรรมสหบทที่ว่าด้วยพุทธประวัติและพุทธปรัชญาอันสะท้อนว่าผู้ประพันธ์มีความเข้าใจและตีความพุทธศาสนาออกมาอย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์

1. ศึกษาชีวิตและผลงานของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ รวมทั้งบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของกวี
 2. วิเคราะห์ *The Light of Asia* ของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ในด้านรูปแบบศิลปะการประพันธ์และที่มาของเนื้อเรื่อง
 3. วิเคราะห์ประวัติและบุคลิกลักษณะของพระพุทธเจ้าและพุทธปรัชญาที่ปรากฏในกวีนิพนธ์ดังกล่าว
-

1.4 แนวเหตุผล ทฤษฎีสำคัญ หรือสมมติฐาน

1. เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์มีความรู้ด้านการศึกษาและศาสนาเปรียบเทียบ รวมทั้งมีความรู้ภาษาสันสกฤตเป็นอย่างดี ทำให้สามารถเข้าถึงและถ่ายทอดภูมิปัญญาตะวันออกในรูปแบบกวีนิพนธ์ว่าด้วยพุทธประวัติและพุทธปรัชญา
2. *The Light of Asia* ของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์เป็นกวีนิพนธ์ในยุควิกตอเรียนซึ่งเนื้อเรื่องได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีพุทธศาสนาเล่มสำคัญ อาทิ *พุทธจิต ธรรมบท* และ *สตีตวิสตร*
3. ประวัติและบุคลิกลักษณะของพระพุทธเจ้าในกวีนิพนธ์เรื่องนี้มีความเป็นมนุษย์ที่มีพัฒนาการ การเรียนรู้ ไม่นั่นอภินิหาร

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาวิเคราะห์ด้วยบท *The Light of Asia* ของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์
2. สืบหาข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากแหล่งสารนิเทศต่าง ๆ
3. วิเคราะห์ข้อมูลและวางโครงร่างวิทยานิพนธ์
4. เขียนและเรียบเรียงวิทยานิพนธ์

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

1. ทราบความเข้าใจและการถ่ายทอดศาสนาพุทธของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ในฐานะตัวแทนคนในโลกตะวันตกผ่านกวีนิพนธ์ *The Light of Asia*
2. เห็นคุณค่าและความสำคัญของศาสนาพุทธในแง่เป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์งานวรรณกรรม

บทที่ 2

ประวัติผู้แต่ง ผลงาน และบริบททางสังคมวัฒนธรรม

2.1 เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์: บรูชแห่งบูรณาการวิถี¹

ตลอดเวลาที่มีชีวิตอยู่ เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ถือเป็นบุคคลที่มีแบบแผนปฏิบัติที่น่าสนใจ ประวัติชีวิตของกวีท่านนี้ชี้ชัดว่าอาร์โนลด์เป็นบรูชแห่งบูรณาการวิถี กล่าวคือ เขาเป็นผู้ใฝ่รู้ใฝ่ศึกษาศาสตร์และศิลป์แขนงต่าง ๆ จนสามารถสร้างสรรค์งานเขียนซึ่งแสดงออกถึงการผสมผสานทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของมนุษย์อันมีความเป็นสากล ผลงานวรรณกรรมที่เกี่ยวกับโลกตะวันออกและโลกตะวันตกต่างเป็นหลักฐานอ้างอิงความจริงข้อนี้ได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ วิถีชีวิตการทำงานของเอ็ดวิน อาร์โนลด์ที่มีหลายบทบาทหลากหลายสถานภาพก็เป็นประจักษ์พยานต่อประสบการณ์อันไพศาลของบรูชผู้นี้

เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์เกิดเมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม ค.ศ. 1832 ที่ Gravesend เมือง Kent ประเทศอังกฤษ เป็นบุตรคนที่ 2 ในจำนวนหกคนของโรเบิร์ต โคลส์ อาร์โนลด์ (Robert Coles Arnold) และซาราห์ พิชซี อาร์โนลด์ (Sarah Pizzey Arnold) ครอบครัวของเขาเป็นตระกูลที่มั่งคั่ง ตั้งแต่เล็กจนโต อาร์โนลด์ได้รับการอบรมเลี้ยงดูและการศึกษาเป็นอย่างดี ในช่วงปฐมวัย เขาศึกษาในโรงเรียนชั้นประถมที่ Bexley Heath ในเมือง Kent อันบ้านเกิดเมืองนอนของตน เมื่ออายุได้ 13 ปี ได้ไปศึกษาต่อที่ The King's School at Rochester ในขณะที่ศึกษาอยู่ อาร์โนลด์ได้ฉายแววกวี เพราะชอบภาษาและเขียนบทกวี ครั้นอายุ 17 ปี อาร์โนลด์ได้รับรางวัลอันดับหนึ่งทั้งในการเขียนร้อยแก้วภาษาละตินและการแข่งขันเขียนเรียงความภาษาอังกฤษ² เมื่ออายุ 18 ปีเขาเข้าศึกษาต่อที่ King's College เป็นเวลาสองปี จากนั้น ด้วยความสนใจในวรรณกรรมคลาสสิก อาร์โนลด์จึงตัดสินใจศึกษาต่อด้านวรรณกรรมกรีกที่ University College Oxford การเลือกเรียนด้านนี้นับเป็นการตัดสินใจที่สำคัญสำหรับอาร์โนลด์ ความรักและความสนใจวรรณกรรมโบราณของกรีกเป็นแรงบันดาลใจให้อาร์โนลด์ประพันธ์บทกวีนิพนธ์

¹ ในที่นี้ “บูรณาการวิถี” หมายถึง การดำเนินชีวิตของกวีที่เรียนรู้องค์ความรู้ที่หลากหลายและพยายามหาจุดร่วม สร้างความเชื่อมโยง หรือเปรียบเทียบเพื่อนำมาซึ่งการตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญามนุษย์

² Brooks Wright, *Sir Edwin Arnold: A Literary Biography of the Author of The Light of Asia*, p. 33.

ยอดเยี่ยมเรื่อง *The Feast of Belshazzar* (1852) จนได้รับอันดับหนึ่งของ The Newdigate Prize³ ต่อมา กวีนิพนธ์เรื่องนี้ได้รับการตีพิมพ์และถือเป็นผลงานที่เปิดทางให้อาร์โนลด์ก้าวสู่บรรณพิภพอย่างเต็มตัว

หลังจากจบการศึกษาที่ University College Oxford เอ็ดวิน อาร์โนลด์ได้เข้าทำงานที่โรงเรียน King Edward VI เมือง Birmingham และแต่งงานกับภรรยาคนแรกนามว่า แคทธารีน อลิซาเบธ บิดดัลฟ (Katharine Elizabeth Biddulph) จน ค.ศ. 1857 จุดเปลี่ยนของชีวิตของเขามาถึงเมื่ออาร์โนลด์รับข้อเสนอไปทำงานเป็นผู้อำนวยการวิทยาลัยปูนา (Poona) แห่งเมืองบอมเบย์ ประเทศอินเดีย ณ ที่นี้ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ สัมผัสกับบรรยากาศทางวัฒนธรรมที่ต่างไปจากแผ่นดินแม่ของตนเอง อาร์โนลด์ค้นพบว่าวรรณกรรม ศาสนาและปรัชญาอินเดียเป็นภูมิปัญญาอันทรงคุณค่า ที่ประเทศอินเดีย อาร์โนลด์ให้ความสนใจ การศึกษาภาษาท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นภาษาสันสกฤตหรือภาษามราฐิ เพราะเขาเชื่อว่าการเข้าใจภาษา เหล่านี้จะช่วยให้ตนเองเข้าถึงภูมิปัญญาที่ซ่อนอยู่ในตัวบทวรรณกรรมตะวันออก โดยเฉพาะภาษา สันสกฤตที่อาร์โนลด์สนใจเป็นพิเศษ เพราะเป็นภาษาที่บันทึกมรดกอันทรงคุณค่าของอินเดียไว้ อาร์โนลด์ศึกษาภาษาสันสกฤตที่เมืองบอมเบย์ในช่วงที่เขาทำงานอยู่ที่นี้ อาร์โนลด์ทำงานด้านการสอน ที่อินเดียจนถึง ค.ศ. 1861 จึงกลับมายังบ้านเกิดของตนและสมัครเข้าทำงานกับหนังสือพิมพ์ *The Daily Telegraph* อาชีพนักหนังสือพิมพ์ถือเป็นอาชีพหลักของอาร์โนลด์ที่เขาทำนับเป็นเวลา 20 กว่าปี

ในด้านชีวิตคู่ นั้น อาร์โนลด์กับแคทธารีนภรรยาคนแรกและมีลูกด้วยกันห้าคนแต่คนที่สอง เสียชีวิตที่อินเดียตอนอายุได้สองขวบ เมื่อเขากลับมาอยู่ที่อังกฤษได้เพียงสาม ปี แคทธารีน ก็เสียชีวิตใน ค.ศ. 1864 สี่ปีต่อมาอาร์โนลด์แต่งงานครั้งที่สอง กับแฟนนี่ แชนนิง (Fanny Channing) และมีลูกด้วยกันสองคน แต่ชีวิตคู่ครั้งที่สองของอาร์โนลด์ก็ต้องจบลงด้วยความโศกเศร้าเมื่อภรรยาคนที่สอง เสียชีวิตใน ค.ศ. 1889 ขณะนั้นอาร์โนลด์อายุ 57 ปี เขาจึงลาออกจากการทำงานที่หนังสือพิมพ์ *The Daily Telegraph* หลังจากนั้นประมาณปี ค.ศ. 1890 เขามีโอกาสไปเยือนญี่ปุ่นและแต่งงานกับ ภรรยาคนที่สามเป็นชาวญี่ปุ่นนามว่าทามะ กุโรกาวา (Tama Kurokawa) ใน ค.ศ. 1892 ตั้งแต่ ค.ศ. 1901 เป็นต้นมา เอ็ดวิน อาร์โนลด์เริ่มมีปัญหาทางสุขภาพคือมีอาการเป็นอัมพาตและตาเริ่มบอด อาร์โนลด์ต้อง ทนทุกข์กับโรคร้ายเหล่านี้จนถึงเช้าวันที่ 24 มีนาคม ค.ศ. 1904 จึงเสียชีวิต รวมอายุได้ทั้งสิ้น 72 ปี

³ The Newdigate Prize เป็นรางวัลเกียรติยศที่มอบให้กับนักศึกษามหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ดที่ชนะเลิศการประพันธ์กวีนิพนธ์ภาษาอังกฤษ ก่อตั้งโดยเซอร์ โรเจอร์ นิวดิเกท (Sir Roger Newdigate)

เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์เป็นบุรุษแห่งบูรณาการวิถีและเชี่ยวชาญในเชิงสหสาขาวิชา คุณสมบัติข้อนี้พิสูจน์ได้ด้วยบทบาทและหน้าที่อันหลากหลายของเขา นอกจากอาชีพหลักสื่อมวลชนแล้ว บทบาทอื่นของอาร์โนลด์ที่ควรกล่าวถึงเป็นอันดับแรกคือบทบาทในฐานะที่เป็นครูและนักการศึกษา หลังจากจบการศึกษาที่ University College Oxford เอ็ดวิน อาร์โนลด์เริ่มอาชีพเป็นครูที่โรงเรียน King Edward VI จากนั้นอาร์โนลด์ได้ไปสอนหนังสือที่วิทยาลัยปูนา ประเทศอินเดียเป็นเวลาหลายปี แม้ว่าต่อมาเขาจะมีอาชีพประจำเป็นบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ แต่บทบาทในฐานะครูก็ไม่ได้ลดน้อยลง อาร์โนลด์มักได้รับเชิญไปเป็นผู้บรรยายทางวิชาการทั่วโลกตลอดช่วงเวลาที่มิชีวิตอยู่ ไม่ว่าจะเป็นที่ประเทศอังกฤษ สหรัฐอเมริกา ประเทศในทวีปยุโรป ประเทศญี่ปุ่น และประเทศอื่น ๆ เขาเขียนบทความและหนังสือที่แสดงทัศนคติต่อการศึกษาอยู่อย่างสม่ำเสมอ เช่นหนังสือชื่อ *Education in India* (1860) ที่เขียนขึ้นเมื่อมีโอกาสไปใช้ชีวิตเป็นครูสอนหนังสือ ณ ประเทศอินเดีย ในหนังสือเล่มนี้ อาร์โนลด์เสนอแนวทางการจัดการศึกษาที่ประเทศอังกฤษควรให้ความสำคัญ

บทบาทต่อไปที่แสดงให้เห็นมิติของอาร์โนลด์ว่ามีความเป็นบุรุษแห่งบูรณาการคือ การเป็นนักเดินทาง นอกเหนือจากหน้าที่บรรณาธิการและผู้เขียนบทความประจำลงในหนังสือพิมพ์ *Daily Telegraph* แล้ว อาร์โนลด์ยังได้รับมอบหมายให้เขียนบทความเกี่ยวกับการท่องเที่ยวด้วย ด้วยมูลเหตุนี้ผนวกกับความสนใจในการเดินทาง ทำให้เอ็ดวิน อาร์โนลด์มีโอกาสไปเยือนดินแดนต่าง ๆ ทั่วโลก ได้รับประสบการณ์ใหม่ ๆ ที่เขานำมาเขียนเป็นบทความและหนังสืออย่างสม่ำเสมอ ตัวอย่างงานเขียนที่เกี่ยวกับการเดินทางที่อาร์โนลด์เขียนคือ *India Revisited* (1886) *Seas and Lands* (1891) และ *Japonica* (1891) การเดินทางทำให้อาร์โนลด์ได้พบและรู้จักกับเพื่อนกวีต่างชาติ ไม่ว่าจะเป็น ราล์ฟ วอลโด อีเมอร์สัน (Ralph Waldo Emerson) หรือ วอลต์ วิทแมน (Walt Whitman) นักประพันธ์เอกของอเมริกา

อาร์โนลด์มิได้เป็นนักวิชาการหรือปัญญาชนบนหอคอยงาช้างที่ทำตัวห่างเหินจากความต้องการของสังคม แต่เขาเป็นนักกิจกรรมเคลื่อนไหวที่เรียกร้องให้เกิดการปฏิรูปพัฒนา ตัวอย่างเช่น ในช่วงเวลาที่กลับไปเยือนอินเดียเป็นครั้งที่สองในปี ค.ศ. 1884-1886 อาร์โนลด์มีโอกาสดำเนินการหาโพธิพุทธคยาอันเป็นสังเวชนียสถานของพระพุทธเจ้าในเดือนมกราคม 1886 เขาพบว่าสถานที่แห่งนี้เสื่อมโทรมและอยู่ภายใต้การครอบครองของนักบวชฮินดู ครั้นเมื่อกลับถึงลอนดอน อาร์โนลด์พยายามติดต่อองค์กรพุทธศาสนาต่าง ๆ ทั้งในประเทศอังกฤษ อินเดีย และประเทศอื่น ๆ เพื่อหาการสนับสนุนเรียกร้องให้มีการส่งคืนวัดแห่งนี้ไปอยู่ในความดูแลของพุทธศาสนิกชน อาร์โนลด์ใช้เวลาห้าปีกว่าจะประสบความสำเร็จ เหตุการณ์นี้นำไปสู่การก่อตั้งมหาโพธิสมาคม (Mahābodhi Society) ขึ้นเพื่อเป็น

องค์กรที่ทำหน้าที่ดูแล ทำนุบำรุง พุทธศาสนาซึ่งเป็นสังฆนียสถาน และกิจการด้านพุทธศาสนาต่าง ๆ เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์มีบทบาทอย่างมากในสมาคมนี้ เขาสนับสนุนกิจการ โดยการเขียนคอลัมน์เกี่ยวกับ สมาคมผ่านหนังสือพิมพ์ *Daily Telegraph* และช่วยประชาสัมพันธ์เมื่อมีโอกาสไปบรรยายตามประเทศต่าง ๆ⁴ ทุกวันนี้ มหาโพธิสมาคมกลายเป็นองค์กรสำคัญที่ดำเนินการต่าง ๆ เกี่ยวกับพุทธศาสนาและมีบทบาทอยู่ทั่วโลก นอกจากนี้ในด้านการเมือง อาร์โนลด์มีบทบาทในการเรียกร้องอิสรภาพให้แก่ประเทศอิตาลีในช่วงปี 1860s⁵

สิ่งสำคัญประการสุดท้ายที่ผลักดันให้เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์มีทัศนคติที่เปิดกว้างคือการเป็นมิตรกับปัญญาชนที่มีความหลากหลายทางภูมิหลังและความคิด มิตรทางปัญญาของอาร์โนลด์ นำไปสู่ บทสนทนาแห่งบูรณาการ กล่าวคือการปะทะสังสรรค์ของความคิดจากปัญญาชนมีผลให้อาร์โนลด์มี มโนทัศน์ที่เปิดกว้างและสร้างสรรค์ บุคคลท่านแรกที่มีอิทธิพลทางความคิดความสนใจด้านพุทธศาสนา ของอาร์โนลด์คือแมกซ์ มุลเลอร์ งานเขียนของเขาเป็นแหล่งข้อมูลในการสร้างสรรค์งานของอาร์โนลด์ ได้แก่ *Dhammapada*⁶ พากย์อังกฤษ คนต่อมาคือริส เดวิดส์ ผู้ก่อตั้งสมาคมบาลีปกรณ์ในปี ค.ศ. 1881 บุคคลสำคัญอีกท่านหนึ่งที่ควรกล่าวถึงคือ นักวิทยาศาสตร์ชื่อดังแห่งยุค ชาร์ลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin) ผู้เสนอทฤษฎีวิวัฒนาการ ดาร์วินถือเป็นมิตรสนิทของอาร์โนลด์ ทั้งคู่ได้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นผ่านทางจดหมายอยู่บ่อยครั้ง ในกวีนิพนธ์ *The Light of Asia* เนื้อหาส่วนหนึ่งได้รับ อิทธิพลจากมโนทัศน์ทางวิทยาศาสตร์ของชาร์ลส์ ดาร์วิน นอกจากนี้ ยังมีปัญญาชนอีกหลายคนที่เป็น มิตรทางความคิดและแบ่งปันทัศนะกับอาร์โนลด์ เช่น แซมมวล บีล (Samuel Beal) เฟรเดริก วิลเลียม ฟาร์เรอร์ (Frederic William Farrar) และ เอฟ. ดี. มอริส (F.D. Maurice)⁷ ในระดับองค์กร อาร์โนลด์ก็ได้เข้าไปมีส่วนร่วมโดยการเป็นสมาชิกกับสมาคมหลายแห่ง เช่น The Royal Asiatic Society ใน ค.ศ. 1879 หรือ

⁴ Charles Allen, *The Buddha and the Sahibs*, pp. 250-252.

⁵ Brooks Wright, *Sir Edwin Arnold: A Literary Biography of the Author of The Light of Asia*, p. 123.

⁶ Charles Allen, *The Buddha and the Sahibs*, p. 242.

⁷ Christopher Clausen, *The Light of Asia by Sir Edwin Arnold: An Annotated Critical Edition* (Doctoral Dissertation, Department of English, Graduate School, Queen's University, 1972), p. 21.

Society for Psychical Research เมื่อ ค.ศ. 1882 หรือ สมาคมมังสวิรัตินใน Bayswater ร่วมกับคานธี⁸ เป็นต้น ประสบการณ์เหล่านี้จะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์เป็นบุรุษที่มีทัศนคติที่เปิดกว้างและเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างศาสตร์ความรู้แขนงต่าง ๆ อันเกี่ยวเนื่องกันให้ไปสู่ความเข้าใจ ภูมิปัญญาาร่วมของมนุษยชาติ

2.2 ผลงานของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์: ประจักษ์พยานแห่งบุรุษผู้ข้ามพรมแดนทางศาสนาและวัฒนธรรม

เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์เป็นบุคคลผู้มีประสบการณ์การทำงานที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นนักหนังสือพิมพ์ นักการศึกษา นักเดินทางหรือนักวิชาการ แต่บทบาทสำคัญที่มีคุณูปการต่อแวดวงวรรณคดี คือบทบาทที่เป็นกวี ตลอดเวลาที่อาร์โนลด์มีชีวิตอยู่ เขาสร้างสรรค์วรรณกรรมไว้มากมาย เมื่อได้ประมวลวรรณกรรมของอาร์โนลด์แล้ว พบว่าผลงานของกวีผู้นี้แสดงถึงโลกทัศน์ของบุรุษผู้ก้าวพ้นความต่างทางศาสนาและวัฒนธรรม อาร์โนลด์สนใจภูมิปัญญาาร่วมของมนุษยชาติและรักที่จะศึกษาประวัติความเป็นมาของศาสนาและวัฒนธรรมโลกจนไปถึงการตีความถ่ายทอดผ่านมุมมองของตนเอง หลักฐานชิ้นหนึ่งที่สนับสนุนคำกล่าวข้างต้นคือคำบอกเล่าของ จูเลียน อาร์โนลด์ (Julian Arnold) บุตรชายของเซอร์เอ็ดวิน อาร์โนลด์ที่ถ่ายทอดคำพูดของบิดาไว้ว่า เมื่อครั้งยังเป็นนักศึกษาที่ออกซ์ฟอร์ด อาร์โนลด์ได้ตั้งปณิธานที่จะใช้พลังแห่งคำและภาษาสร้างสรรค์กวีนิพนธ์ให้เป็นที่ตั้งศาสนสถานอันบูชาศาสนาสำคัญของโลก ได้แก่ ศาสนาคริสต์ ศาสนาฮินดู ศาสนาพุทธ และศาสนาอิสลาม

When an undergraduate at Oxford I [Sir Edwin Arnold] created for myself a goal, a life-task which, as time went on, took vague shape in four mirages poised in the haze of distance.

The first was a Cathedral, the wide and gracious portals of which should voice in stone the call to Christians towards the salvation they seek. But not in the mumbled dogmas of clericalism, not in the false fear of death. Rather in a brave joy of life, and a great hope inspired not by the gore but by the glory of Christ.

⁸ Ibid., p. 39.

The second was a Temple of Krishna, towered in the sunlight of India, where, in statted sanctuaries, dim with the ages and air heavy with perfumes, the Guru recites the shlokas of the Bhagavad-Gita.

The third was a Cingalese Dagaba wherein saffron-robed priests reverently discuss the renunciation and enlightenment of Buddha.

The fourth was a Mosque of Islam with arcades pillared with columns of jasper, agate and marble, its walls fretted with arabesques, its ceilings hung with brazen lamps, its floors covered with costly carpets whereon the learned doctors of Koranic law teach Allah in the multiplicity of his manifestations.

But to take my four shrines from their airy nothingness and make them real, or in other words to take Christianity, Brahminism, Buddhism and Islam from their cloudy commentaries and make them beauteous epics, so that all who run must read, I knew that I must first do three things. I must become intimate with the tongues of men in which they pronounce the name of God, each in their own way. I must dwell in the separate lands of men, where God, in the guise conceived by its peoples, speaks to them in the thoughts of His votaries. And I must win the attention of the world since otherwise my labors would be still-born.

These essentials I have attained and the four shrines which as a youth I built in the air of poesy begin to take substantial forms and realization.⁹

จากคำบอกเล่าที่ยกมาข้างต้น จะเห็นว่าปณิธานอันยิ่งใหญ่ของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์คือการอุทิศตนสร้างสะพานเชื่อมโยงความเข้าใจระหว่างศาสนาและวัฒนธรรมที่มีความแตกต่าง หลักฐานในชั้นต่อมาที่จะพิสูจน์ข้อเท็จจริงนี้ คือบรรดาผลงานที่อาร์โนลด์สร้างสรรค์ การศึกษางานเขียนของอาร์โนลด์ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจถึงการเติมเต็มความฝันอันสูงสุดของบุรุษผู้นี้

⁹ Arnold, Julian. *Sir Edwin Arnold: His Life, Achievements, and Influence on the Philosophies of the Occident*. (MS-revised, 1949), pp. 98-99. Cited in Brooks Wright, *Sir Edwin Arnold: A Literary Biography of the Author of The Light of Asia* (Doctoral Dissertation. Department of English, Graduate School, Harvard University, 1950), pp. 192-193.

ครอบครัวของอาร์โนลด์ให้ความสำคัญกับการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง โลกหนังสือเป็นดินแดนที่อาร์โนลด์คุ้นเคยมาตั้งแต่เยาว์วัย เมื่อเติบโตขึ้น การอ่านและการเขียนกลายเป็นกิจกรรมที่อาร์โนลด์รักและทุ่มเทเวลาให้ เขาหัดประพันธ์บทกวีต่าง ๆ มาตั้งแต่ยังเป็นเด็ก ผลงานชิ้นแรกที่เปิดตัวอย่างสวยงามในบรรณพิภพคือกวีนิพนธ์เรื่อง *The Feast of Belshazzar* (1852) ที่อาร์โนลด์เขียนขึ้นเมื่ออายุ 20 ปี กวีนิพนธ์บทนี้ได้รับรางวัล The Newdigate และตีพิมพ์จำหน่ายที่ออกซ์ฟอร์ด *The Feast of Belshazzar* บอกเล่าถึงความล่มสลายของกษัตริย์ Belshazzar แห่ง Babylon การบรรยายเรื่องราวของวีรบุรุษในอดีตอันไกลโพ้นเป็นลักษณะหนึ่งที่อาร์โนลด์นิยม

หนังสือเล่มต่อมาที่ได้รับการตีพิมพ์เป็นหนังสือรวมบทกวีนิพนธ์ชื่อว่า *Poems Narrative and Lyrical* (1853) กวีนิพนธ์ในหนังสือเล่มนี้เป็นผลงานจากแรงบันดาลใจของกวีเมื่อครั้งไปเยือนประเทศอิตาลีใน ค.ศ. 1852¹⁰ เนื้อหาส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมอิตาลี เช่น *Decameron* ผลงานชิ้นนี้เป็นหลักฐานหนึ่งที่บ่งบอกว่าอาร์โนลด์สนใจวรรณกรรมนานาชาติและชอบนำเรื่องราวดั้งเดิมมาดัดแปลงโดยผ่านการตีความของตน สามปีต่อมา กวีนิพนธ์เล่มที่สามของอาร์โนลด์ได้รับการตีพิมพ์ กวีนิพนธ์เล่มดังกล่าวคือ *Griselda and Other Poems* (1856) แม้ว่าหนังสือเล่มนี้จะไม่ได้รับความนิยมเท่าใดนัก แต่เนื้อหาส่วนหนึ่งถือเป็นบันทึกพัฒนาการแห่งความรักระหว่างอาร์โนลด์กับอลิซาเบทหญิงสาวผู้ที่จะมาเป็นคู่ชีวิตคนแรกของเขา¹¹ เนื้อหาทั่วไปเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับความรักและวีรบุรุษที่ประพันธ์ตามขนบกวีนิพนธ์วิกทอเรียนซึ่งได้รับอิทธิพลจากอัลเฟรด เทนนิสัน (Alfred Tennyson)

ใน ค.ศ. 1857 เมื่อเอ็ดวิน อาร์โนลด์เข้าสู่วัยเบญจเพส เขาได้พบกับจุดหักเหครั้งสำคัญในชีวิต นั่นคือการได้รับหน้าที่เป็นผู้ดูแลวิทยาลัยปูนา เมืองบอมเบย์ ประเทศอินเดีย จุดหักเหดังกล่าวทำให้อาร์โนลด์ได้รับประสบการณ์ทางวัฒนธรรมที่ยังคงตรึงอยู่ในใจของเขา หลังจากที่อาร์โนลด์ได้พาครอบครัวเยือนอินเดียในครั้งแรกนี้ได้ไม่นานนัก อาร์โนลด์มีความสนใจและเรียนรู้ภาษาวัฒนธรรมอินเดีย เวลาผ่านไปสองปี อาร์โนลด์เขียนและตีพิมพ์หนังสือเรียน *Hitopadesa* (1859) ไว้ใช้ในการสอนที่วิทยาลัยปูนา หนังสือเล่มนี้ประกอบด้วยตัวบทภาษาสันสกฤตและศัพทานุกรมสามภาษาคือ ภาษาอังกฤษ ภาษาสันสกฤตและภาษามราठी ด้วยความประทับใจในหนังสือคำสอนทรงคุณค่าเล่มนี้ สองปีต่อมา

¹⁰ Brooks Wright, *Sir Edwin Arnold: A Literary Biography of the Author of The Light of Asia*, p. 33.

¹¹ *Ibid.*, p. 44.

อาร์โนลด์ได้แปลด้วยบท *Hitopadesa* เป็นพากย์อังกฤษโดยให้ชื่อว่า *The Book of Good Counsels* (1861) จะเห็นได้ว่าความสนใจในภูมิปัญญาแห่งอินเดียเป็นแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้อาร์โนลด์เรียนรู้และสร้างสรรค์งานวรรณศิลป์จากโลกตะวันออกไปสู่โลกตะวันตก

เมื่ออาร์โนลด์กลับมาถึงประเทศอังกฤษใน ค.ศ. 1861 เขาได้เริ่มทำงานในฐานะสื่อมวลชนกับหนังสือพิมพ์ *The Daily Telegraph* เขาเขียนหนังสือเล่มสำคัญที่แสดงทัศนะของตนที่มีต่อประเด็นการปกครองอินเดียของอังกฤษชื่อว่า *The Marquis of Dalhousie's Administration of British India* เล่มที่หนึ่งใน ค.ศ. 1862 และเล่มที่สองในปี ค.ศ. 1865 อาร์โนลด์ทำหน้าที่เขียนบทความการเมืองเรื่อยมาจนถึง ค.ศ. 1873 จึงได้เลื่อนตำแหน่งเป็นบรรณาธิการ แม้ว่าอาร์โนลด์จะมีหน้าที่การงานหลักเป็นนักหนังสือพิมพ์ แต่สิ่งนี้ไม่ได้ทำให้ความสนใจงานสร้างสรรค์วรรณศิลป์น้อยลง อาร์โนลด์กลับมีความคิดว่าสื่อมวลชนเป็นเสียงแทนประชาชนและเป็นตัวกลางที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น สำหรับเขาแล้ว งานสื่อมวลชนเป็นแรงบันดาลใจที่ผลักดันให้เขาสร้างงานเขียนและกวีนิพนธ์เพื่อรับใช้เพื่อนมนุษย์¹² ในกวีนิพนธ์ *The Tenth Muse, and Other Poems* (1895) อาร์โนลด์ยกย่องให้งานสื่อมวลชนเป็นเทพ Muse¹³ องค์ที่ 10 ของเขา

ถึงแม้ว่าอาชีพของเอ็ดวิน อาร์โนลด์จะอยู่กับความเป็นไปในปัจจุบัน แต่อาร์โนลด์ไม่เคยละทิ้งความเป็นมาในอดีตอันรุ่งเรือง เขายังคงสนใจศึกษาและเขียนงานเกี่ยวกับวรรณคดีคลาสสิกอันทรงคุณค่า ทั้งจากชุมทรัพย์ภูมิปัญญาแห่งโลกตะวันตกและโลกตะวันออก ใน ค.ศ. 1869 อาร์โนลด์ตีพิมพ์งานแปลและวิจารณ์กวีนิพนธ์กรีกที่ชื่อว่า *The Poets of Greece* ต่อมาอีกสี่ปี เขาแปลกวีนิพนธ์ของกวีกรีกเรื่องนาม มูเซอัส (Musaeus) เป็นพากย์อังกฤษอย่างสมบูรณ์โดยใช้ชื่อว่า *Hero and Leander* (1873) แม้ว่าอาร์โนลด์จะกลับมาจากอินเดียเป็นเวลาหลายปี แต่ความตระหนักในคุณค่าวรรณกรรมโบราณอันเป็นชุมทรัพย์ทางปัญญาแห่งโลกตะวันออกเป็นแรงบันดาลใจให้อาร์โนลด์แปลงานวรรณคดีสันสกฤตออกมาสู่โลกตะวันตกอย่างสม่ำเสมอ ใน ค.ศ. 1875 อาร์โนลด์ตีพิมพ์ *The Indian Song of Songs* ซึ่งเป็นงานแปลจากกวีนิพนธ์สันสกฤตเรื่อง *Gita Govinda* ของกวีชาวเบงกาลีนามว่าชัยทเวะ (Jayadeva) งานแปลเล่มนี้เป็นที่ยอมรับแก่นักอ่านนักวิจารณ์ ริส เดวิดส์ นักบูรพคดีศึกษาคนสำคัญ กล่าวชื่นชมว่า

¹² Ibid., p. 98.

¹³ นพเทวีแห่งศิลปศาสตร์ เป็นความเชื่อในยุคกรีกว่าเทพธิดาทั้ง 9 องค์นี้คือผู้อุปถัมภ์ศาสตร์หรือศิลปะสาขาต่าง ๆ และเป็นแรงบันดาลใจให้กวีสร้างสรรค์ผลงานออกมา

เป็นงานแปลที่สามารถคงความงามของภาษาไว้และมีคุณค่าไม่แพ้งานแปลเรื่อง *Ramayana* ของ ราล์ฟ ที. เอช. กริฟฟิธ (Ralph T. H. Griffith) หรืองานแปลของเซอร์ วิลเลียม โจนส์ (Sir William Jones) และคริสเตียน ลาสสัน (Christian Lassen)¹⁴ ด้วยความกระตือรือร้นและใฝ่รู้ทางภาษา สองปี ต่อมาเอ็ดวิน อาร์โนลด์ได้ตีพิมพ์หนังสือไวยากรณ์ตุรกี *A Simple Transliterated Grammar of the Turkish Language* (1877)

ช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นระยะเวลาที่ความรู้ความสนใจเกี่ยวกับศาสนาพุทธ กำลังรุ่งเรือง บรรยากาศทางบูรพคดีศึกษากลายเป็นฐานส่งเสริมงานเขียนเกี่ยวกับโลกตะวันออกของอาร์โนลด์ ทั้งนี้ผลลัพธ์ข้างต้นได้ส่งผลไปยังกวีนิพนธ์ยอดเยี่ยมของเขาคือ *The Light of Asia* กวีนิพนธ์ชิ้นนี้ถือเป็น ประตูปานสำคัญที่นำโลกตะวันตกมารู้ถึงมหาบุรุษแห่งโลกตะวันออก แม้ว่าจะก่อนหน้านี้ จะมีงานเขียน และวรรณกรรมเกี่ยวกับพุทธศาสนาเผยแพร่อยู่แล้วจำนวนมากไม่น้อย แต่ *The Light of Asia* สามารถ ดึงดูดใจผู้อ่านและกลายเป็นงานเขียนที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้พุทธศาสนาของโลกตะวันตกอย่างมาก

ในช่วงเวลาเกือบสิบปีหลังจาก *The Light of Asia* เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ได้แปลกวีนิพนธ์ สันสกฤตจากขุมทรัพย์วรรณคดีอินเดียหลายเล่มด้วยกัน อาร์โนลด์สามารถจับกระแสนิยมของผู้อ่านใน แวดวงบูรพคดีศึกษาที่กำลังให้ความสนใจคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธในระยะเวลา ครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 ผลงานเหล่านี้ได้แก่บทกวีนิพนธ์คัดสรรเรื่อง *Indian Poetry* (1881) งานแปลมหากาพย์มหาภารตะที่ชื่อว่า *Indian Idylls* (1883) งานแปลคัมภีร์คำสอนภควัตคีตาที่ชื่อว่า *The Song Celestials* (1885) งานแปลคัมภีร์อุปนิษัตที่ชื่อว่า *The Secret of Death* (1885) และบทกวีนิพนธ์ คัดสรรเรื่อง *Lotus and Jewel* (1887) นอกเหนือจากการแปลคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์แล้ว อาร์โนลด์ ยังแปลคัมภีร์สำคัญของศาสนาอิสลามออกมาเป็นบทกวี ใน ค.ศ. 1883 อาร์โนลด์แปลคัมภีร์อัลกุรอาน เป็นภาษาอังกฤษโดยใช้ชื่อว่า *Pearls of the Faith* ผลผลิตทางวรรณกรรมเหล่านี้เป็นเครื่องพิสูจน์ถึง ความสนใจอย่างจริงจังของอาร์โนลด์ต่อขุมทรัพย์วรรณคดีตะวันออก เขาได้ทุ่มเทแรงกายแรงใจใน

¹⁴ Brooks Wright, *Sir Edwin Arnold: A Literary Biography of the Author of The Light of Asia*, p. 134.

การศึกษาและแปลวรรณคดีเหล่านี้เป็นภาษาอังกฤษเพื่อเปิดพรมแดนทางศาสนาและวัฒนธรรมพร้อม
กับนำพาชาวตะวันตกมารู้จักกับภูมิปัญญาอันทรงคุณค่าแห่งบูรพทวีป

หลังจากที่ประสบความสำเร็จกับการประพันธ์กวีนิพนธ์พุทธประวัติไปแล้วจาก *The Light of Asia* ใน ค.ศ. 1891 เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ประพันธ์กวีนิพนธ์ประวัติของพระเยซูออกมาสู่ชุมชน
วรรณกรรมโลกตะวันตกโดยใช้ชื่อกวีนิพนธ์ว่า *The Light of the World, or the Great Consummation*
ในต้นบทตอนต้น อาร์โนลด์เขียนถึงจุดประสงค์ของงานชิ้นนี้ว่าได้อุทิศแด่พระราชินีวิกตอเรีย แม้ว่ากวี
นิพนธ์ชิ้นนี้จะไม่ได้รับความนิยมเท่ากับ *The Light of Asia* แต่ประเด็นที่น่าสนใจประเด็นหนึ่งคือ
การผสมผสานความคิดแบบตะวันออกและตะวันตกในต้นบทดังกล่าว ในตอนเริ่มต้นเรื่องของบทนำที่
ชื่อว่า *At Bethlehem* กวีบรรยายถึงช่วงเวลาแห่งการถือกำเนิดของพระเยซู ขณะนั้นมีบุรุษอินเดียสาม
คนได้เดินทางติดตามดวงดาวที่พวกเขาเชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์ที่นำทางมาหาพระโพรฟีตต์ที่ได้ลงมาเกิด
ในโลกนี้อีกครั้ง พวกเขาได้นำเพชรนิลจินดาถวายแด่ทารกน้อยผู้นี้ ในต้นบท *The Light of the*
World ชายทั้งสามกล่าวแก่กันและกันถึงดวงดาวซึ่งเป็นสัญญาณบ่งบอกการจุติลงมาเกิดของ
พระโพรฟีตต์ในดินแดนตะวันตก พระองค์จะนำความรู้อันประเสริฐมาสั่งสอนมนุษย์

“For now we see,” say they, departing: “plain
The Star’s word come to pass! the Buddh again
Appeareth, or some Boddhisat of might
Arising for the West, who shall set right,
And serve, and reconcile; and maybe, teach
Knowledge to those who know. We, brothers, each,
Have heard yon shepherds’ prattling; if the sky
Speaketh with such, Heaven’s mercy is drawn nigh!
Well did we counsel, journeying to this place!
Yon hour-old babe, milking that breast of grace,
The World will praise and worship, well-content.”¹⁵

¹⁵ Sir Edwin Arnold, *The Light of the World, or the Great Consummation* (London:
Longmans, Green, and Co., 1891), pp. 35-36.

จากตัวบทที่ได้ยกมาข้างต้น จะพบว่าประเด็นการผสมผสานเรื่องราวของศาสนาพุทธกับศาสนาคริสต์อย่างเด่นชัด ประการแรก อาร์โนลด์ปรับเปลี่ยนตัวบทในพระคัมภีร์ดั้งเดิมโดยการสร้างตัวละครบุรุษอินเดียสามคนมาแทนอาคันตุกราชาสามพระองค์ที่เดินทางมาจากแคว้นทางตะวันออกกลาง ในพระคริสต์ศักราชคัมภีร์กล่าวถึงเหตุการณ์ในคืนแห่งการประสูติของพระเยซูว่า มีราชาสามพระองค์ได้เดินทางตามดวงดาวอันเป็นสัญลักษณ์แห่งการกำเนิดของพระเยซู พระราชาเหล่านี้้นำเครื่องทองและสมบัติมากมายเดินทางตามดวงดาวนั้นมา¹⁶ แต่ใน *The Light of the World* อาร์โนลด์เปลี่ยนจากอาคันตุกราชาสามพระองค์จากตะวันออกกลางเป็นบุรุษอินเดียสามคน ประการที่สอง อาร์โนลด์เรียกนามของทารกน้อยที่จะเติบโตเป็นพระเยซูว่าเป็นพระโพธิสัตว์ เดิมคำว่าโพธิสัตว์เป็นคำในคติทางฝ่ายพุทธศาสนาหมายถึงผู้ที่ใช้เรียกบุคคลที่กำลังจะตรัสรู้อันตรัสมาสัมโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้า แต่อาร์โนลด์ได้ปรับเอาคำนี้มาเรียกพระเยซู จากข้อสังเกตสองประการนี้ ทำให้เห็นว่าเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์มีทัศนคติต่อศาสนาโลกทั้งสองศาสนาว่ามีความเป็นสากล ศาสดาของทั้งศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์ต่างมีคุณสมบัติเป็นมหาบุรุษผู้มีน้ำใจสูงส่งที่มุ่งกระทำการเพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่น ลักษณะร่วมดังกล่าวจึงเป็นเหตุให้อาร์โนลด์ใช้คำว่าโพธิสัตว์เรียกนามพระเยซูเมื่อทรงประสูติและดัดแปลงให้มีบุรุษอินเดียสามคนแทนที่อาคันตุกราชาสามพระองค์ดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น *The Light of the World* นับเป็นผลงานเล่มสำคัญที่เป็นประจักษ์พยานแห่งทัศนคติของอาร์โนลด์ที่เชื่อว่าภูมิปัญญาที่มนุษย์สร้างสรรค์นั้น ไร้พรมแดนทางภาษา ศาสนาและวัฒนธรรม

ในปีปลายชีวิต เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ยังคงเขียนและแปลงานวรรณกรรมอย่างต่อเนื่อง เมื่ออาร์โนลด์เดินทางไปเยือนประเทศญี่ปุ่นครั้งที่สองใน ค.ศ. 1892 เขาแต่งงานกับภรรยาชาวญี่ปุ่นชื่อว่า ทามะ กุโรกาวา ในช่วงนี้อาร์โนลด์หันมาให้ความสนใจวรรณคดีญี่ปุ่น ผลงานที่เขาสร้างสรรค์ได้แก่ *Japponica* (1891) กวีนิพนธ์ *Potighar's Wife* (1893) และบทละครเรื่อง *Adzuma, or The Japanese Wife* (1893) บทละครเรื่องนี้ได้รับอิทธิพลจากเชกสเปียร์ในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นการวางโครงเรื่อง ตัวละคร หรือภาษา¹⁷ ในช่วงนี้ เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์มิได้ละเลยการแปลงานกวีนิพนธ์สันสกฤต

¹⁶ สมาคมพระคริสตธรรม, *พระคริสตธรรมคัมภีร์ ภาคพันธสัญญาเดิมและพันธสัญญาใหม่* (กรุงเทพฯ: สมาคมพระคริสตธรรม, 2518), หน้า 3

¹⁷ Brooks Wright, *Sir Edwin Arnold: A Literary Biography of the Author of The Light of Asia*, pp. 605-606.

ใน ค.ศ. 1896 อาร์โนลด์ แปลกวินิพนธ์ เล่มสำคัญในประวัติศาสตร์คตินั้นคือ *Chāurapanchaśika* กวีนิพนธ์ 500 เรื่องของโจรผู้ไปหลงรักพระธิดาของพระราช

จากการประมวลงานเขียนส่วนหนึ่งของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ ซึ่งให้เห็นว่ากวีท่านนี้เป็นผู้ที่มีความสนใจในการศึกษาและสร้างสรรค์วรรณกรรมโลกตะวันออกและโลกตะวันตก อาร์โนลด์เปรียบเสมือนทูตสันถวไมตรีทางวัฒนธรรมที่เปิดพรมแดนระหว่างโลกตะวันออกและโลกตะวันตก เขาใช้ภาษาสากลคือภาษาแห่งวรรณคดีสร้างความเข้าใจในภูมิปัญญาร่วมที่มีคุณค่าของมนุษยชาติ

2.3 บริบททางสังคมวิศวะการ: ยุคสมัยแห่งการเปลี่ยนแปลง

หากลองพิจารณาว่ามูลเหตุใดที่ทำให้เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์มีโลกทัศน์ที่เปิดกว้าง เหตุผลประการหนึ่งที่ควรกล่าวถึงคืออาร์โนลด์เป็นผลผลิตของสังคมวิศวะการซึ่งเป็นยุคสมัยแห่งการเปลี่ยนแปลงและเป็นช่วงเวลาที่มีการปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรมความคิดอันหลากหลาย ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา อังกฤษได้ก้าวสู่ความเป็นประเทศมหาอำนาจ เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างทั้งภายในและภายนอกประเทศที่มีผลกระทบต่อสภาพสังคมวิถีชีวิตของผู้คน ภายในประเทศ มีการเข้ามาของยุคอุตสาหกรรมเครื่องจักร การอพยพย้ายถิ่น และเกิดแนวคิดใหม่ทางวิทยาศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรม ส่วนภายนอกประเทศ อังกฤษได้กลายเป็นเจ้าอาณานิคมมีประเทศต่าง ๆ ภายใต้อาณัติอยู่ทั่วโลกจนได้รับสมญานามว่าเป็นดินแดนที่พระอาทิตย์ไม่เคยตกดิน ต่อไปจะกล่าวถึงสภาพสังคมและความเปลี่ยนแปลงของยุควิศวะการที่น่าจะมีอิทธิพลต่อเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ อันได้แก่ การปรากฏของวิทยาศาสตร์แนวใหม่ การเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมอุตสาหกรรม การปะทะกันของหลากแนวคิดทางสังคมและวัฒนธรรม และการเข้ามาของภูมิปัญญาตะวันออก

ครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นช่วงเวลาที่มีการแสวงหาความคิดด้านวิทยาศาสตร์กระแสหนึ่ง ที่ส่งอิทธิพลต่อปัญญาชนในสังคมวิศวะการ นั่นคือทฤษฎีเกี่ยวกับวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตที่ชาร์ลส์ ดาร์วินนำเสนอ นักวิทยาศาสตร์คนสำคัญของโลกผู้ตีพิมพ์หนังสือที่มีชื่อเสียงคือ *The Origin of Species* ใน ค.ศ. 1859 หนังสือเล่มนี้นำเสนอทฤษฎีที่ว่าด้วยการกำเนิดและวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตทั้งมนุษย์และสัตว์ แม้ว่าจะเป็นทศนะที่ถูกต่อต้านจากสังคมส่วนหนึ่งในช่วงนั้นเพราะขัดแย้งกับความเชื่อของคริสต์ศาสนา แต่อาจกล่าวได้ว่า *The Origin of Species* ได้เปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของปัญญาชนที่จากเดิมมองพระเจ้าเป็นจุดศูนย์กลางของสรรพสิ่งมาเป็นโลกทัศน์ที่ลดความสำคัญของพระเจ้าลง

แนวคิดนี้มีอิทธิพลต่อกวีนิพนธ์ *The Light of Asia* ของอาร์โนลด์ในแง่ของการสร้างภาพลักษณ์ของพระพุทธเจ้าและทศนะที่มีต่อพุทธปรัชญาเรื่องทุกข์ในพุทธศาสนา

ความเป็นไปในสังคมวิคตอเรียนประการหนึ่งที่ควรกล่าวถึงคือการเปลี่ยนแปลงสู่ยุคแห่งอุตสาหกรรม เมื่อวิทยาศาสตร์เจริญรุดหน้ามากขึ้น ปริมาณการบริโภคสูงขึ้น ผลกระทบต่าง ๆ เป็นที่ต้องการของผู้คน แรงงานเครื่องจักรกลจึงเข้ามาแทนที่แรงงานมนุษย์ สังคมดั้งเดิมของอังกฤษยุคคริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้เปลี่ยนเป็นสังคมอุตสาหกรรม การก้าวผ่านมาเป็นสังคมอุตสาหกรรมของประเทศอังกฤษยังให้เกิดผลกระทบต่าง ๆ ตามมา เช่น ปัญหาการอพยพย้ายถิ่น ปัญหาความยากจน ปัญหาอาชญากรรม และปัญหาสังคมรูปแบบอื่น ๆ กวีผู้มีทัศนะลึกซึ้งหลายคนในยุคนี้ได้แสดงท่าทีไม่สบายใจกับการเถลิงอำนาจของยุคแห่งเครื่องจักรและอุตสาหกรรมนัก ตัวอย่างเช่น แมทธิว อาร์โนลด์ (Matthew Arnold) แสดงความคิดเห็นว่าเครื่องจักรกลอาจทำให้ประเทศอังกฤษร่ำรวย แต่กลับบั่นทอนความเป็นมนุษย์ให้ลดน้อยลง¹⁸ นักเขียนอีกหลายคนได้เขียนงานเพื่อวิจารณ์สังคมที่ได้รับผลกระทบจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม เช่น ชาร์ลส์ ดิกเกนส์ (Charles Dickens) เขียนเรื่อง *Hard Times* (1854) หรือ เจมส์ ทอมสัน (James Thomson) เขียนเรื่อง *The Doom of a City* (1857) อาร์โนลด์ในฐานะนักหนังสือพิมพ์ย่อมสังเกตความเป็นไปต่าง ๆ เหล่านี้ เขาได้เขียนแสดงทัศนะต่อสภาพสังคมที่ถดถอยลงผ่านหนังสือพิมพ์อย่างสม่ำเสมอ แต่พื้นที่อีกแห่งหนึ่งที่เขาสามารถแสดงท่าทีต่อสังคมคืองานวรรณกรรม แม้ว่า *The Light of Asia* จะเป็นกวีนิพนธ์ที่มีเนื้อเรื่องห่างไกลจากยุคสมัยของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ แต่อาร์โนลด์ก็ได้แทรกความคิดเห็น ท่าที และความต้องการที่จะเห็นสังคมอังกฤษในยุคนี้ให้พัฒนาขึ้นมิเพียงแค่มิตินิยมของอุตสาหกรรม แต่ควรที่จะมีการพัฒนาในมิติของจิตวิญญาณของผู้คนในสังคมด้วย ในประเด็นนี้อาร์โนลด์ได้แสดงผ่านคุณธรรมและจริยธรรมของพระมหาบุรุษพระพุทธเจ้าในฐานะมนุษย์คนหนึ่งได้ดำรงตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีงามในการประพฤติตนเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น ฟิลิป แอลมอนด์ (Philip Almond) กล่าวว่า คุณลักษณะสุภาพบุรุษในอุดมคติของพระพุทธเจ้าใน *The Light of Asia* เป็นสิ่งที่อาร์โนลด์ประสงค์ให้เป็นแบบอย่างแก่ผู้คนในสังคมวิคตอเรียน¹⁹

ปรากฏการณ์ทางสังคมอีกประเด็นหนึ่งที่ควรกล่าวถึงคือการปะทะสังสรรค์ของหลากหลายแนวคิดจากหลายสาขาความรู้ในสังคมวิคตอเรียนไม่ว่าจะเป็นทางวัฒนธรรม ศิลปะ และการเมือง

¹⁸ Asa Briggs, *Victorian People: A Reassessment of Persons and Themes 1851-67* (Chicago: Pelican, 1965), p. 12.

¹⁹ Philip Almond, *The British Discovery of Buddhism*, p.77.

คริสต์ศตวรรษที่ 19 ถือเป็นช่วงต่อของวัฒนธรรมความคิดที่ส่งทอดมาจากยุคเรืองปัญญา ผู้คนสนใจปรัชญามนุษย์นิยมคือองค์ความรู้ต่าง ๆ มีมนุษย์เป็นจุดศูนย์กลาง แนวทฤษฎีวรรณกรรมส่วนหนึ่งก็เป็นผลิตผลที่ต่อเนื่องจากขนบนิยมแบบโรแมนติกในคริสต์ศตวรรษก่อน อีกส่วนหนึ่งก็มีความสนใจในขนบแบบสังคมนิยม มีการปรากฏของแนวคิดหลายแนวคิดที่มีผลต่อสังคมอังกฤษตัวอย่างเช่นงานเขียนปรัชญาการเมืองของ คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) ชาวเยอรมันเรื่อง *Communist Manifesto* (1848) และ *Das Capital* (1867) ความเคลื่อนไหวต่าง ๆ เหล่านี้ผลักดันให้สังคมอังกฤษในช่วงนั้นเกิดการปะทะกันของหลากหลายวัฒนธรรมความคิด บรูคส์ ไรท์ได้แสดงความคิดเห็นว่าเป็นช่วงเวลาที่เกิดการผสมผสานองค์ความรู้เชิงศิลปะและปรัชญา (artistic and philosophical eclecticism)²⁰ อาร์โนลด์ก็น่าจะเป็นผลผลิตของสังคมที่เต็มไปด้วยกระแสแห่งความเปลี่ยนแปลงอันท่วมท้นนี้

ผลพวงจากการที่ประเทศอังกฤษแผ่ขยายอำนาจไปยังดินแดนต่าง ๆ คือการเข้ามาของวัฒนธรรมทางความคิดจากต่างประเทศ ในสมัยวิกตอเรียน ภูมิปัญญาสำคัญที่ได้แผ่เข้ามาสู่สังคมอังกฤษคือภูมิปัญญาจากศาสนาตะวันออก อันได้แก่ศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธ ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 คนอังกฤษและคนในประเทศยุโรปอื่น ๆ ยังไม่เข้าใจว่าฮินดูและพุทธไม่ใช่ศาสนาเดียวกัน เพราะในตอนแรกหนังสือที่ได้รับการแปลส่วนใหญ่เป็นคัมภีร์สันสกฤต จนเมื่อมาถึงช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 ภาพของศาสนาพุทธจึงค่อย ๆ ชัดเจนขึ้นเรื่อย ๆ งานแปลและงานเขียนเกี่ยวกับพุทธศาสนาเริ่มตีพิมพ์เผยแพร่มากในช่วงทศวรรษที่ 1860 ถึงทศวรรษที่ 1870 เหตุที่ต้องกล่าวถึงอิทธิพลของการเข้ามาของศาสนาพุทธในที่นี้ เพราะเมื่อพิจารณาจริง ๆ แล้ว แรงจูงใจสำคัญส่วนหนึ่งที่ทำให้เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ประพันธ์ *The Light of Asia* คือความสนใจพุทธศาสนาในแวดวงวิชาการและหนังสือเกี่ยวกับพุทธศาสนาในประเทศอังกฤษ การได้ไปเยือนอินเดียในช่วง ค.ศ. 1857-1860 อาจทำให้อาร์โนลด์สนใจในภูมิปัญญาท้องถิ่น แต่การได้เห็นความเคลื่อนไหวของปัญญาชนอังกฤษและยุโรปที่มีต่อศาสนาพุทธน่าจะมีความสำคัญยิ่งกว่า เพราะอาร์โนลด์ประพันธ์ *The Light of Asia* ใน ค.ศ. 1879 หลังจากกลับมาจากอินเดียเกือบ 20 ปี ดังนั้นบรรดาหนังสือและคัมภีร์ที่เผยแพร่ในช่วงนั้นจึงเป็นแรงบันดาลใจที่สำคัญที่ทำให้อาร์โนลด์ถ่ายทอดงานเกี่ยวกับพุทธศาสนาออกมา

จะเห็นได้ว่าพลวัตของสังคมวิกตอเรียนที่เกิดขึ้นจากการปะทะสังสรรค์ของความคิดทางวิทยาศาสตร์ ศิลปะ วัฒนธรรมและการเมืองเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์เป็นผู้ที่มี

²⁰ Brooks Wright, *Sir Edwin Arnold: A Literary Biography of the Author of The Light of Asia*, pp. 193-194.

ความคิดเปิดกว้าง มีทัศนคติเชิงบูรณาการ สร้างสรรค์งานเขียนที่ข้ามพรมแดนแห่งความแตกต่างไปสู่
ความสากลอันเป็นอุดมคติ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3

การประกอบสร้างพุทธศาสนาใน *The Light of Asia*: สหบทแห่งวิทยาศาสตร์ คริสต์ศาสนา และพุทธศาสนา

ความพยายามในการอธิบายพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ปัญญาชนตะวันตกผู้สนใจศาสนาพุทธกระทำกันอย่างจริงจังในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 *The Light of Asia* ถือเป็นความพยายามหนึ่งของกระบวนการตีความพระพุทธรูปศาสนาในช่วงเวลาดังกล่าว เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ใช้แนวคิดสำคัญสามประการที่ปรากฏในบริบททางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในยุคสมัยของตนเองประกอบสร้าง *The Light of Asia* แนวคิดทั้งสามได้แก่ ความเป็นวิทยาศาสตร์ของลัทธิคาร์วิน ลักษณะทางคริสต์ศาสนาและขนบวรรณกรรมพุทธศาสนา ดังนั้น กวีนิพนธ์เล่มนี้จึงเปรียบเสมือนพื้นที่ที่มีการปะทะสังสรรค์ของกระแสแนวคิดสำคัญอันหลากหลาย *The Light of Asia* ถือเป็นสหบททางแนวคิดและวัฒนธรรมเล่มสำคัญที่แสดงทัศนะของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ที่มีต่อศาสนาพุทธ กวีได้หยิบยืมเอาวิธีคิดแบบโลกตะวันตกมาผสมผสานกับขนบวรรณกรรมของโลกตะวันออกเพื่อประกอบสร้างตัวบท การผสมผสานดังกล่าวสะท้อนถึงบูรพคดีนิยมในทัศนะของอาร์โนลด์ กวีมุ่งนำเสนอศาสนาพุทธในฐานะปรัชญาสากลที่สามารถอธิบายด้วยทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์และแนวคิดจากคริสต์ศาสนา กลวิธีนี้สอดคล้องกับมโนทัศน์ของนักบูรพคดีศึกษาคนสำคัญคือ เรมอนด์ ชวาบ (Raymond Schwab) ในหนังสือ *The Oriental Renaissance: Europe's Rediscovery of Indian and the East, 1680-1880* ชวาบ กล่าวถึงคุณค่าของงานเขียนบูรพคดีนิยมว่าควรมีลักษณะมนุษยนิยมเชิงบูรณาการ (an integral humanism) ที่ประสานความเข้าใจและเผยแพร่ภูมิปัญญาระหว่างโลกตะวันออกและโลกตะวันตก² *The Light of Asia* เป็นงานที่สามารถตอบเป้าประสงค์ข้างต้นได้

¹ แนวคิดสหบท (Intertextuality) คือ มโนทัศน์ที่เชื่อว่างานเขียนเล่มหนึ่งไม่ได้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ แต่เป็นตัวบทที่เกิดจากอิทธิพลของงานเขียนเล่มอื่น (text source) การอ้างถึง (illusion) ขนบวรรณกรรม (literary conventions) การเลียนแบบ (imitation) การเสียดสี (parody) สภาพสังคม (social condition) และจิตไร้สำนึกร่วม (unconscious source) เป็นต้น

² Schwab, Raymond. *The Oriental Renaissance: Europe's Rediscovery of Indian and the East, 1680-1880*. Trans. Gene Patterson-Black and Victor Reinking. New York: Columbia UP, 1984, p. 4. Cited in Darin Pradittasane. *Spiritual Quest, Orientalist Discourse, and "Assimilating Power": Emerson's Dialogue with Indian Religious Thought in Cultural Context*. Doctoral Dissertation, Department of English, Graduate School, University of Oregon, 2000, p. 19.

3.1 ลัทธิคาร์วิน: เครื่องมืออธิบายทุกขในพุทธศาสนา

ในช่วงเวลาที่เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์มีชีวิตอยู่ ปัญญาชนจำนวนหนึ่งได้เสนอความคิดที่มีผลกระทบต่อแวดวงวิชาการ สังคมและวัฒนธรรมของประเทศอังกฤษ หนึ่งในจำนวนนั้นคือชาร์ลส์ ดาร์วิน นักชีววิทยาผู้เป็นเจ้าของทฤษฎีวิวัฒนาการของมนุษย์ แนวคิดสำคัญของดาร์วินก่อให้เกิดผลกระทบต่อวงการวิทยาศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม รวมทั้งศาสนาอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะทฤษฎีการคัดเลือกตามธรรมชาติ (Theory of Natural Selection) อันเป็นประเด็นที่นักวิชาการและปัญญาชนกล่าวถึงและถกเถียงกันมาตลอดช่วงหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19³ ลัทธิคาร์วินกลายมาเป็นกระบวนทัศน์ของผู้นักในการทำความเข้าใจโลกและชีวิตในมิติใหม่ *The Light of Asia* ซึ่งเป็นตัวบทที่มีจุดกำเนิดในช่วงเวลาดังกล่าวได้รับอิทธิพลจากวิถีคิดของลัทธิคาร์วินเป็นอย่างมาก อนึ่ง เหตุเพราะเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์เป็นสหายกับชาร์ลส์ ดาร์วิน⁴ ดังนั้น อาร์โนลด์น่าจะรับเอาแนวคิดของดาร์วินมาเป็นส่วนหนึ่งในงานเขียนของตน จากการวิเคราะห์ตัวบท *The Light of Asia* ผู้วิจัยพบว่าแนวคิดแบบลัทธิคาร์วินเป็นลักษณะเด่นประการหนึ่งของกวีนิพนธ์เล่มนี้ เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์นำแนวคิดของดาร์วินมาใช้อธิบายความทุกข์ของชีวิตโดยผ่านสายตาของเจ้าชายสิทธารถะ

เมื่อครั้งเจ้าชายสิทธารถะยังทรงพระเยาว์ พระเจ้าสุทโธทนะทรงนำพระองค์ทอดพระเนตรวิถีชีวิตของชาวนาในช่วงฤดูกลางแห่งการทำนา เนื้อเรื่องตอนนี้นำไปสู่การประจักษ์แก่ความทุกข์ของชีวิตและโลกโดยที่สนะจากลัทธิคาร์วิน⁵ อาร์โนลด์บรรยายภาพชีวิตของผู้นัก สัตว์น้อยใหญ่ และธรรมชาติผ่านสายตาของพระเจ้าสุทโธทนะและพระกุมารสิทธารถะ ในขณะที่ภาพที่ผ่านสายตาของพระบิดาเต็ม

³ Peter J. Bowler, *Charles Darwin: The Man and His Influence* (Oxford: Basil Blackwell, 1990), p. 12.

⁴ Christopher Clausen, *The Light of Asia by Sir Edwin Arnold: An Annotated Critical Edition*, p. 96.

⁵ เนื้อเรื่องตอนพระเจ้าสุทโธทนะนำพระกุมารสิทธารถทอดพระเนตรวิถีชีวิตของชาวนาในแรกฤดูแห่งการทำนาคือ เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์น่าจะดัดแปลงมาจากตอนพระกุมารเสด็จทอดพระเนตรหมู่บ้านชาวนาใน *ลลิตวิสูตระ* หน้า 626 และตอนพระราชพิธีมงคล จรดพระนังคัลแรกนาขวัญใน *The Romantic Legend of Sakya Buddha* หน้า 73 หนังสือทั้งสองเล่มนี้ไม่ได้บรรยายว่าสิทธารถกุมารได้เห็นความทุกข์จากการทอดพระเนตรวิถีชีวิตของสัตว์โลกแต่อย่างใด เมื่ออาร์โนลด์ดัดแปลงมาเป็นส่วนหนึ่งของ *The Light of Asia* กวีได้เพิ่มเติมเนื้อเรื่องตอนพระกุมารทรงเห็นทุกข์ของชีวิตแห่งสรรพสัตว์ผ่านโลกทัศน์ของนักชีววิทยาในลัทธิคาร์วิน

ไปด้วยความอุดมสมบูรณ์ของอาณาจักรและความสุขุขรรมหาของผู้คนรวมทั้งสรรพสัตว์ แต่ภาพที่ผ่านสายตาของพระโอรสกลับปรากฏไปในทางตรงกันข้าม พระกุมารทรงฟังพินิจและพบว่าสรรพชีวิตที่ดำรงอยู่ต่างกำลังเผชิญสภาวะการต่อสู้ดิ้นรนอย่างทุกข์ทรมาน

เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์บรรยายภาพความสวยงามของชีวิตและธรรมชาติผ่านมุมมองของพระเจ้าสุทโธทนะในฐานะกษัตริย์ผู้ปกครองแผ่นดิน พระองค์ย่อมมีความพึงพอใจที่ได้ทรงทัศนาคความรุ่งโรจน์ในอาณาจักรของพระองค์ ทั้งผู้คนในพื้นที่ที่นำมาหากิน และสรรพสัตว์ในป่าอันเป็นเขตแคว้นของพระองค์ต่างดำรงชีพออย่างมีความสุข

All up and down the rich red loam, the steers
Strained their strong shoulders in the creaking yoke
Dragging the ploughs; the fat soil rose and rolled
In smooth long waves back from the plough;
[...]

And all the jungle laughed with nesting-songs,
And all the thickets rustled with small life
Of lizard, bee, beetle, and creeping things
Pleased at the spring-time.

[...]

The pied fish-tiger hung above the pool,
The egrets stalked among the buffaloes,
The kites sailed circles in the golden air;
About the painted temple peacocks flew,
The blue doves cooed from every well, far off
The village drums beat for some marriage-feast;

(I: 12-13)

ภาพที่ปรากฏแก่สายตาของพระเจ้าสุทโธทนะขณะนำพระโอรสทอดพระเนตรไร่นาของราษฎร แสดงทัศนะและความรู้สึกของพระองค์ในฐานะกษัตริย์ผู้มีความปรีดาในวิถีชีวิตของผู้คนและสรรพสัตว์ รวมทั้งโภคสมบัติจากผืนแผ่นดินและธรรมชาติในอาณาจักรของพระองค์ อาร์โนลด์บรรยายภาพ

การทำนาของเกษตรกรให้เป็นกิจกรรมที่น่าทึ่ง ท่วมกลางผืนดินอันอุดมสมบูรณ์ ชาวนาพาวัวใหญ่ลากแอกพลิกหน้าดินเป็นลอน หลังจากทรงทัสนาชีวิตของชาวนาแล้ว พระเจ้าสุทโธทนะและพระกุมารสิทธารถะทรงดำเนินสู่ชายป่าเพื่อชมความพิศวงของธรรมชาติอันตระการตาและความบันเทิงของบรรดาสัตว์น้อยใหญ่ กวีบรรยายภาพชีวิตที่เต็มไปด้วยสีสันของสรรพชีวิตที่ปรากฏท่ามกลางธรรมชาติในฤดูใบไม้ผลิอันเป็นช่วงเวลาแห่งความสุข นอกจากนี้ ความหรรษาของชีวิตในป่ายังได้รับการแต่งเติมโดยการใช้วลีที่ให้เสียงเพื่อรสทางโสตสัมผัส คือ “laughed with nesting-songs” และ “rustled with small life” กวีกล่าวถึงชีวิตอภิมหึมาของบรรดาสัตว์ที่ดำรงชีพอยู่ในน้ำ บนผืนดิน และบนท้องฟ้า ความสัมพันธ์ของบรรดาสัตว์มีชีวิตเป็นไปในเชิงเกื้อกูลกันอย่างสันติสุข กล่าวโดยสรุป การบรรยายชีวิตและโลกผ่านสายตาของพระเจ้าสุทโธทนะเต็มไปด้วยการสอดประสานของภาพและเสียงแห่งสรรพสัตว์ในธรรมชาติอย่างสวยงามและกลมกลืน

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าภาพชีวิตและธรรมชาติที่ปรากฏแก่สายตาของสิทธารถกุมารจะเป็นภาพเดียวกันกับที่ปรากฏแก่สายตาของพระเจ้าสุทโธทนะ แต่เมื่อพระองค์ทรงพินิจความเป็นไปในธรรมชาติด้วยสายตาค้นคว้า วิจัย จึงทรงค้นพบความจริง กวีนิพนธ์กล่าวถึงตอนนี้ว่า “But, looking deep, he [Siddhārtha] saw / The thorns which grow upon this rose of life:” (I: 13) นามแห่งชีวิตในที่นี้เปรียบเหมือนการดิ้นรนและความทุกข์ที่สรรพชีวิตต้องเผชิญ หลังจากนั้นปฏิกิริยาของพระกุมารจึงเป็นไปในทางตรงกันข้าม พระองค์มิได้ทรงรู้สึกยินดีเช่นพระบิดา เจ้าชายกลับทรงพิจารณาเห็นทุกข์แห่งการดำรงอยู่ของสรรพสิ่ง ในเนื้อเรื่องตอนนี้ เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์⁶ ได้หยิบยืมมโนทัศน์ของการมองโลกแบบลัทธิคาร์วินมาบรรยายการพิจารณาของเจ้าชายสิทธารถะ คือสรรพชีวิตน้อยใหญ่ล้วนแล้วต้องดิ้นรนต่อสู้เพื่อความอยู่รอดของตัวเอง⁶ กวีบรรยายทศนะที่เกิดขึ้นกับพระกุมารสิทธารถะ ทศนะดังกล่าวตรงข้ามกับทศนะของพระเจ้าสุทโธทนะ มนุษย์และสัตว์ต่างกำลังเผชิญกับความทุกข์หลากหลายรูปแบบ

How the swart peasant sweated for his wage,
Toiling for leave to live; and how he urged

⁶Darwin, Charles. *The Origin of Species*. New York: Penguin Books, 1983, อ้างถึงใน สมภารพรหมทา. *ทุกข์ในพุทธปรัชญา: มุมมองจากลัทธิคาร์วิน*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543, หน้า 63.

The great-eyed oxen through the flaming hours,
 Goaded their velvet flanks: then marked he, too,
 How lizard fed on ant, and snake on him,
 And kite on both; and how the fish-hawk robbed
 The fish-tiger of that which it had seized;
 The shrike chasing the bulbul, which did hunt
 The jewelled butterflies; till everywhere
 Each slew a slayer and in turn was slain,
 Life living upon death. So the fair show
 Veiled on vast, savage, grim conspiracy
 Of mutual murder, from the worm to man,
 Who himself kills his fellow; seeing which—
 The hungry ploughman and his labouring kine,
 Their dewlaps blistered with the bitter yoke,
 The rage to live which makes all living strife— (I: 13-14)

หลังจากที่อาร์โนลด์ประพันธ์ให้พระกุมารสิทธารถะทรงพินิจชีวิตและธรรมชาติด้วยสายตาของนักชีววิทยาโดยอิงอยู่บนแนวคิดของชาร์ลส์ ดาร์วินแล้ว อาร์โนลด์บรรยายต่อไปว่าพระกุมารสิทธารถะทรงพบว่าสวรรค์ที่พระเจ้าสุทโธทนะชี้ให้เห็นเป็นเพียงภาพลวงตา ความมั่งคั่งแห่งการดำรงอยู่ของสรรพสิ่งเป็นเพียงเปลือกนอกที่ห่อหุ้มความเป็นจริงไว้ ในสายตาของพระเจ้าสุทโธทนะ การทำนาเป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์และความมั่งคั่งของบ้านเมือง แต่สำหรับพระกุมารสิทธารถะ กิจกรรมนี้กลับแสดงถึงความทุกข์ของมนุษย์ที่ต้องตรากตรำเพื่อยังชีพตน กวีอธิบายสภาพทุกข์เวทนาของชาวนาขณะกำลังทำงานด้วยวลีที่ให้ภาพและความรู้สึกเค้นเครียดคือ “sweated for his wage” และ “Toiling for leave to live” นอกจากการทำงานจะเป็นกิจกรรมที่แสดงถึงการดิ้นรนของมนุษย์แล้ว ในสายตาของสิทธารถกุมาร กิจกรรมนี้ยังนำมาซึ่งการเบียดเบียนของมนุษย์ที่มีต่อสัตว์อื่น ดังที่กวีชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนในฉันทบท *The Light of Asia* ว่ามนุษย์ต้องบังคับวัวให้ตรากตรำงานกลางบรรยากาศที่ร้อนระอุ “how he urged / The great-eyed oxen through the flaming hours / Goaded their velvet flanks”

อนึ่ง ภาพการดำรงชีวิตของสรรพสัตว์ในมโนทัศน์ของพระกumarสิทธารถะยังเป็นภาพที่ตรงกันข้ามกับพระเจ้าสุทโธทนะ พระกumarทรงเห็นด้วยปัญญาว่า บรรดาสัตว์น้อยใหญ่ในป่ามิได้มีชีวิตอยู่ด้วยความสุขุขุขรรษา แต่พวกมันกำลังกระทำสงครามทำหั่นกันเพื่อความอยู่รอด สัตว์ใหญ่กินสัตว์เล็ก สัตว์ใหญ่ถูกสัตว์ที่มีอำนาจเหนือกว่าทำร้าย เป็นเช่นนี้ไปทอด ๆ ทั้งที่อยู่ในน้ำ บนพื้นดิน และบนท้องฟ้า เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ได้กลั่นเอาความจริงในข้อนี้ออกมาเป็นบทกวีที่จับใจว่า “till everywhere / Each slew a slayer and in turn was slain, / Life living upon death” (I: 14) สัตว์แต่ละตัวไม่สามารถหลีกเลี่ยงวัฏจักรชีวิตแห่งการฆ่าและการถูกฆ่าได้ สรรพสิ่งต่างดำรงชีวิตอยู่บนความตายในทุกขณะจิต เนื้อเรื่องสำคัญตอนนี้น่าจะได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดหลักในลัทธิคาร์วินคือกฎแห่งการคัดเลือกตามธรรมชาติ (The Theory of Natural Selection) อันมีใจความสำคัญว่า ตามความจริงพื้นฐานในทางชีววิทยา สิ่งมีชีวิตทุกชนิดต้องดิ้นรนเพื่อให้ตัวเองอยู่รอดและในการที่สิ่งหนึ่งจะอยู่รอด อีกสิ่งหนึ่งต้องล้มตายเสมอ⁷ จะพบว่ากวีนิพนธ์ที่ยกมามีความสอดคล้องกับความจริงทางชีววิทยาที่ว่าสิ่งมีชีวิตที่เหมาะสมหรือแข็งแรงที่สุดเท่านั้นที่จะอยู่รอด (The survival of the fittest) พระกumarเองทรงรำพึงถึงความจริงข้อนี้ว่าเป็นดั่งสงครามแห่งผู้อ่อนแอและผู้แข็งแรง “The war of weak and strong!” (I: 14) ความเปรียบที่เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์เลือกใช้ที่นี่ สะท้อนความคิดสำคัญของชาร์ลส์ ดาร์วินอย่างชัดเจน กล่าวโดยสรุป เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ได้ปรับเปลี่ยนแนวคิดแบบคาร์วินให้เป็นส่วนหนึ่งของตัวบท *The Light of Asia* โดยใช้ความคิดมาช่วยอธิบายลักษณะของความทุกข์แห่งการดำรงชีวิตในอีกมิติหนึ่ง

นอกจากเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์จะหยิบยืมเอากฎการคัดเลือกทางธรรมชาติของลัทธิคาร์วินมาช่วยอธิบายความทุกข์ในพุทธศาสนาแล้ว กวียังอาศัยแนวคิดเรื่องกฎแห่งวิวัฒนาการ (The Evolution Theory) มาประกอบสร้าง *The Light of Asia* อีกด้วย โดยนำมาเชื่อมโยงกับความคิดเรื่องสังสารวัฏ (Transmigration) ของพุทธศาสนา ตัวอาร์โนลด์เองได้กล่าวไว้ในหนังสือ *East and West* ว่า กฎแห่งการเวียนว่ายตายเกิดในศาสนาพุทธสอดคล้องกับทฤษฎีวิวัฒนาการในลัทธิคาร์วิน (If we will see it, we have in the doctrine of transmigration an anticipatory Asiatic Darwinism, connoting evolution)⁸

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 64.

⁸ Arnold, Edwin, Sir. *East and West*. London: Longmans, Green, 1896, p.162. Cited in Christopher Clausen. *The Light of Asia by Sir Edwin Arnold: An Annotated Critical Edition*. Doctoral Dissertation. Department of English, Graduate School, Queen’s University, 1972, p. 57.

เมื่อศาสนาพุทธแผ่ขยายมาสู่การรับรู้ของคนในโลกตะวันตกระยะแรก เรื่องการเวียนว่ายตายเกิด ถือเป็นเรื่องแปลกใหม่ เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ในฐานะผู้สนใจศึกษาศาสนาพุทธจึงพยายามถ่ายทอดประเด็นการเวียนว่ายตายเกิดและเรื่องราวอดีตชาติไว้ให้เป็นองค์ประกอบสำคัญของกวีนิพนธ์ *The Light of Asia* และเมื่อกวีได้ศึกษาแนวคิดดังกล่าวจนพบว่าความคิดนี้สัมพันธ์กับทฤษฎีวิวัฒนาการ จึงได้หยิบยืมความคิดสำคัญในลัทธิคาร์วินมาช่วยอธิบายความคิดเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์อาจไม่ได้มีวัตถุประสงค์ที่จะนำกระแสความคิดตะวันตกมาเปลี่ยนแปลงหรือบิดเบือนศาสนาพุทธ แต่กวีมีเจตนาพยายามที่จะค้นหาสื่อกลางที่จะช่วยอธิบายแก่นพุทธศาสนาเรื่องวัฏสงสารให้ชาวตะวันตกเข้าใจ

หากพิจารณาให้ดี จะพบว่าแนวคิดเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดในศาสนาพุทธและแนวคิดเรื่องกฎแห่งวิวัฒนาการในลัทธิคาร์วินมีลักษณะเด่นร่วมกัน กล่าวคือความคิดทั้งสองแสดงการเปลี่ยนแปลงของสิ่งมีชีวิตจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง โดยมีชุดเหตุผลมาอธิบาย ในแนวคิดเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดศาสนาพุทธอธิบายถึงสาเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลงไว้ว่า สิ่งมีชีวิตมีกรรมเป็นของตน ผลจากการกระทำในชาติก่อน ๆ จะส่งผลให้บุคคลหนึ่งเกิดเป็นสิ่งมีชีวิตประเภทต่าง ๆ รวมทั้งประสบสุขและทุกข์ไปตามวิบากกรรมที่เคยได้ทำไว้ ส่วนในเรื่องกฎแห่งวิวัฒนาการ เหตุผลของการเปลี่ยนแปลงของสิ่งมีชีวิตคือเงื่อนไขแห่งการอยู่รอด อันมีสภาวะแวดล้อมภายนอกเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดให้สรรพชีวิตต้องวิวัฒน์ตัวเองเพื่อให้สอดคล้องกับธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นเมื่ออาร์โนลด์พิจารณาลักษณะร่วมของแนวคิดทั้งสองแนวคิดนี้แล้ว จึงเห็นว่าสามารถนำความคิดในแนวคาร์วินมาปรับเปลี่ยนและใช้อธิบายวิถีแห่งการเวียนว่ายตายเกิดใน *The Light of Asia* ได้

ในกวีนิพนธ์ *The Light of Asia* ตอนเจ้าชายสิทธารถะกำลังพิจารณาเหตุผลของการออกมหาภิเนษกรรม อาร์โนลด์ตัดแปลงเอาแนวคิดวิวัฒนาการมาผสมผสานกับแนวคิดการเวียนว่ายตายเกิด เพื่อแสดงเหตุผลที่ผลักดันให้เจ้าชายสิทธารถะเห็นถึงความสำคัญของการละความสุขทางโลกและออกแสวงหาสัจธรรมอันจะนำมาซึ่งการปลดปล่อยความทุกข์จากชีวิต นั่นคือสรรพชีวิตต่างมีความสัมพันธ์กันในแง่วิวัฒนาการ การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งสามารถบรรลุถึงความจริงอันสูงสุดหลุดพ้นจากความทุกข์ บุคคลนั้นย่อมสามารถช่วยให้สรรพสิ่งอื่น ๆ ได้พ้นจากความทุกข์เช่นเดียวกัน

That—once, and wheresoe'er, and whence begun—
 Life runs its rounds of living, climbing up
 From mote, and gnat, and worm, reptile, and fish,
 Bird and shagged beast, man, demon, deva, God,
 To clod and mote again; so are we kin
 To all that is; and thus, if one might save
 Man from his curse, the whole wide world should
 share
 The lightened horror of this ignorance
 Whose shadow is still fear, and cruelty
 Its bitter pastime.

(IV: 63)

กวีนิพนธ์ที่ยกมาข้างต้นแสดงการผสมผสานแนวคิดวิวัฒนาการเข้ากับแนวคิดการเวียนว่ายตายเกิด ในมิติที่หนึ่ง กวีแสดงให้เห็นว่าสิ่งมีชีวิตมีการเปลี่ยนแปลงจากจุดเริ่มต้นตั้งแต่เป็นอนุภาคเล็ก ๆ ในธรรมชาติแล้วค่อย ๆ พัฒนาตัวเองให้เจริญขึ้นเป็นสัตว์ที่มีขนาดใหญ่ขึ้น มีความซับซ้อนมากขึ้น มโนทัศน์ดังกล่าวแสดงประวัติศาสตร์ของสิ่งมีชีวิตที่เมื่อย้อนหลังกลับไปในอดีตอันยาวนานอาจมีบรรพบุรุษร่วมกัน⁹ ในมิติที่สอง กวีสะท้อนความเชื่อเรื่องการเกิดใหม่โดยชี้ให้เห็นว่าสิ่งมีชีวิตหนึ่ง ๆ สามารถเกิดไปเป็นสัตว์เดรัจฉานประเภทอื่น ๆ ได้ตั้งแต่ขนาดเล็กถึงขนาดใหญ่ขึ้นไปจนถึงกลายเป็นสิ่งมีชีวิตที่ประเสริฐอันได้แก่มนุษย์ เทวะหรือแม้แต่เทพเจ้าตามกรรมบันดาล ดังนั้น ทุกชีวิตจึงสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน หลังจากนั้น เจ้าชายสิทธารถะทรงพิจารณาว่า ถ้ามนุษย์ผู้หนึ่งค้นพบทางดับทุกข์ นั่นหมายความว่า สัตว์โลกอื่น ๆ ก็จะได้รับประโยชน์นี้เช่นเดียวกัน เจ้าชายสิทธารถะจึงนำความคิดสำคัญดังกล่าวไปเป็นเหตุผลหนึ่งเพื่อประกอบการตัดสินใจออกมหาภิเนษกรรมละความสุขส่วนตัวแสวงหาหนทางอันนำไปสู่คำตอบอันสูงสุดของชีวิต

โดยสรุป เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์คัดลอกความคิดสำคัญสองประการในลัทธิคาร์วิน คือทฤษฎีการคัดเลือกตามธรรมชาติและกฎแห่งวิวัฒนาการ เพื่อช่วยอธิบายศาสนาพุทธและประกอบสร้างด้วยบท *The Light of Asia* อาร์โนลด์ใช้แนวคิดเรื่องการคัดเลือกตามธรรมชาติมาเป็นทัศนะในการมองโลกของ

⁹ King, Christopher. *Evolution* [Online]. Available from: http://encarta.msn.com/encyclopedia_761554675/Evolution.html [2005, August 5]

พระกุมารสิทธิธารณะ ด้วยสายตาของนักชีววิทยา พระกุมารทรงพบว่าสิ่งมีชีวิตที่ทรงเห็นอยู่มิได้ดำรงชีพอย่างมีความสุข แต่กลับต้องดิ้นรนต่อสู้เพื่อความอยู่รอดของตน และสัตว์ที่แข็งแรงหรือเหมาะสมที่สุดเท่านั้นที่จะอยู่รอดได้ ความจริงทางวิทยาศาสตร์ข้อนี้สะท้อนความจริงของชีวิตที่เป็นทุกข์ในพุทธศาสนาได้อย่างชัดเจน สำหรับแนวคิดกฎวิวัฒนาการ อาร์โนลด์ได้หยิบเอาลักษณะเด่นของความคิดนี้มาผสมผสานกับแนวคิดเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดในพุทธศาสนาเพราะมโนทัศน์ทั้งสองแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งจากจุดหนึ่งไปสู่จุดหนึ่งโดยมีเหตุผลมาอธิบาย การนำแนวคิดทางวิทยาศาสตร์ที่กำลังเป็นที่สนใจในยุคสมัยนั้นมาใช้อธิบายเรื่องความทุกข์และกฎการเวียนว่ายตายเกิดในพุทธศาสนา ทำให้เห็นถึงทัศนคติของอาร์โนลด์ว่าพุทธศาสนาเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่า มีความเป็นสากล บุรพคตินิยม มโนทัศน์ของกวีเป็นความพยายามที่จะสร้างความเชื่อมโยงเพื่อให้เกิดความเข้าใจระหว่างโลกตะวันออกและโลกตะวันตก

3.2 คริสต์ศาสนาใน *The Light of Asia*

ถึงแม้ว่า *The Light of Asia* จะเป็นกวีนิพนธ์พุทธศาสนาที่ว่าด้วยพระประวัติและคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แต่ด้วยเหตุที่มีกำเนิดในประเทศอังกฤษท่ามกลางบรรยากาศแห่งวิถีความเชื่อของศาสนาคริสต์และมีผู้ประพันธ์เป็นคริสต์ศาสนิกชน กวีนิพนธ์เล่มนี้จึงมีลักษณะของความเป็นคริสต์ศาสนาผสมผสานอยู่ หลังจากได้ศึกษาด้วยบท ผู้วิจัยพบว่าเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ในฐานะนักศาสนาเปรียบเทียบมีความตั้งใจในการนำเสนอและองค์ประกอบบางประการในศาสนาคริสต์มาสอดแทรกไว้ในงานประพันธ์ของตน เหตุผลที่อาจนำมาอธิบายปรากฏการณ์นี้มีอยู่สองประการ ประการแรกคือ อาร์โนลด์อาจพิจารณาแล้วว่าสิ่งที่อธิบายลัทธิความเชื่อใหม่ที่ไม่คุ้นเคยอาจต้องอาศัยกระบวนทัศน์จากลัทธิความเชื่อของตน เนื่องจากศาสนาต่าง ๆ มีความเป็นสากล คุณสมบัติของมหาบุรุษ ลักษณะเด่นของคำสอน และเรื่องราวปลีกย่อยบางตอนอาจนำมาเทียบเคียงและอธิบายซึ่งกันและกันได้ ประการที่สองคือ อาร์โนลด์อาจคำนึงถึงผู้อ่านชาวตะวันตกที่ส่วนใหญ่นับถือศาสนาคริสต์ การถ่ายทอดกวีนิพนธ์พุทธประวัติโดยมีองค์ประกอบของศาสนาคริสต์แฝงไว้ อาจช่วยให้ชุมชนวรรณกรรมเข้าใจและยอมรับงานของผู้ประพันธ์ได้ง่ายขึ้น กระบวนการทำงานของอาร์โนลด์เป็นผลให้ *The Light of Asia* เป็นวรรณกรรมที่มีลักษณะผสมผสานระหว่างศาสนาพุทธกับศาสนาคริสต์ วิธีสร้างงานของอาร์โนลด์นี้เป็นไปตามกระแสส่วนใหญ่ของนักบุรพคตินิยมที่สนใจและถ่ายทอดเรื่องราวพุทธศาสนาสู่กลุ่มผู้อ่านเมื่อนักคิดนักเขียนส่วนใหญ่ในยุควิคตอเรียนประสงค์จะนำเสนอเรื่องราวพุทธศาสนา พวกเขามักจะ

อ้างอิงไปยังลักษณะเด่นหลายประการที่ไปสอดคล้องกับคริสต์ศาสนา¹⁰ ในการวิเคราะห์ลักษณะเด่นของศาสนาคริสต์ที่ปรากฏใน *The Light of Asia* จะกล่าวเป็นสามหัวข้อคือ การใช้คำจากบริบททางศาสนาคริสต์ เนื้อเรื่องย่อที่สอดคล้องกับเรื่องราวในคริสต์ศาสนาและคุณลักษณะของพระพุทธเจ้าที่สอดคล้องกับพระเยซู

3.2.1 การใช้คำจากบริบทของศาสนาคริสต์

ในกวีนิพนธ์ *The Light of Asia* ลักษณะเด่นของคริสต์ศาสนาที่ควรกล่าวถึงเป็นอันดับแรกคือการปรากฏของคำจากบริบททางศาสนา คำเป็นองค์ประกอบสำคัญในการประกอบสร้างกวีนิพนธ์ คำที่กวีเลือกมาร้อยเรียงเป็นบทประพันธ์ควรเป็นคำสำคัญที่มีความหมายลึกซึ้งและงดงาม แม้ว่าเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์จะเล่าเรื่องราวพุทธประวัติผ่านภาษาอังกฤษซึ่งมาจากวัฒนธรรมที่ต่างกันคนละซีกโลก แต่กวีได้พยายามประสานวัฒนธรรมตะวันออกและตะวันตกให้ออกมาเป็นงานที่จับใจผู้อ่าน ยิ่งไปกว่านั้น ด้วยภูมิปัญญาและพรสวรรค์กวี อาร์โนลด์ได้หยิบยืมเอาคำสำคัญในศาสนาคริสต์มาใช้ในกวีนิพนธ์ *The Light of Asia* เมื่อคำสำคัญเหล่านี้ปรากฏในตัวบท คำเหล่านี้ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของเนื้อเรื่องและเป็นตัวจักรสำคัญที่ช่วยดำเนินเรื่องรวมทั้งถ่ายทอดความคิดของผู้ประพันธ์ได้เป็นอย่างดี คำจากบริบทของศาสนาคริสต์ที่จะกล่าวถึง ได้แก่ “Limbo” “Redeem” และ “Sin”

ก. “Limbo”

เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์นำคำ “Limbo” มาใช้ในตอนที่พระโพธิสัตว์จุติลงมาเกิดในพระครรภ์ของพระนางมายา กวีพรรณนาถึงบารมีของพระโพธิสัตว์ที่แผ่ขยายไปทั่วพื้นพิภพซึ่งยังให้สรรพสัตว์ซาบซึ่งถึงอำนาจแห่งบุญของพระมหาบุรุษ ท้องฟ้า ผืนน้ำ และป่าเขาต่างซาบซ่านด้วยอณูจากลมแห่งความปิติที่พัดผ่านมา สัตว์น้อยใหญ่ที่อยู่ในโลกมนุษย์และอสุรกายในนรกต่างรับรู้ถึงการมาของพระโพธิสัตว์แล้วพลันก็มีเสียงกระซิบแว่วมาอันเป็นการแจ้งถึงกาลมงคล เสียงนั้นส่งสารไปยังบรรดาสัตว์ที่อยู่ในดินแดนที่เรียกว่า “Limbo” เพื่อแจ้งให้เขาเหล่านั้นลุกขึ้นมายินดีกับความหวังที่พวกเขาจะได้หลุดพ้นจากความทุกข์ในอีกไม่ช้า

¹⁰ Philip C. Almond, *The British Discovery of Buddhism*, pp. 73-74.

A tender whisper pierced. 'Oh ye,' it said,
 'The dead that are to live, the live who die,
 Uprise, and hear, and hope! Buddha is come!
 Whereat in Limbos numberless much peace
 Spread, and the world's heart throbb'd, and a wind
 blew
 with unknown freshness over lands and seas. (I: 2)

The Oxford Dictionary of the Christian Church ได้ให้ความหมายของคำ “Limbo” ไว้ว่าเป็นดินแดนของเหล่าวิญญาณที่ยังไม่ได้รับคำตัดสินจากพระเจ้า “The abode of souls excluded from the full blessedness of the beatific vision, but not condemned to any other punishment”¹¹ อาร์โนลด์นำเอาดินแดนแห่งนี้ที่ปรากฏในคัมภีร์ของศาสนาคริสต์มาเป็นภพภูมิหนึ่งในกวีนิพนธ์พุทธศาสนา นอกจากนี้ก็ยังได้ตีความถึงลักษณะบุคคลผู้พำนักอยู่ในดินแดน “Limbo” ว่าเป็นพวกครึ่งเป็นครึ่งตาย “The dead that are to live, the live who die” ซึ่งค่อนข้างใกล้เคียงกับความหมายเดิมที่ปรากฏตามบริบททางศาสนาคริสต์ที่ว่าเป็นกลุ่มวิญญาณที่อยู่ในสถานที่คลุมเครืออันตั้งอยู่กึ่งกลางระหว่างโลกมนุษย์กับโลกเบื้องล่างเป็นสถานที่กักกันคนที่ไม่สามารถไปยังสวรรค์ได้¹² หากจะแปลคำว่า “Limbo” เป็นภาษาไทยแล้ว คงเทียบเคียงได้กับคำว่า “ภวังคภูมิ” ด้วยเหตุเพราะ มีการอธิบายในพจนานุกรมของศาสนาคริสต์ว่า “Limbo” คือดินแดนขอบของสวรรค์หรือนรกที่มนุษย์ยังติดอยู่ ยังไม่ได้ไปเกิด และใน *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน* หน้า 818 ได้ให้คำจำกัดความของ “ภวังค์” ไว้ว่าเป็นส่วนที่สืบต่อระหว่างปฏิสนธิกับจุด มิได้มีการเสวยอารมณ์ในทวารทั้ง 6 เช่น มีจักขุทวาร เป็นต้น ในที่นี้ อาร์โนลด์ได้แสดงการอุปมาของพระโพธิสัตว์ประจุการมาของพระเยซู กวีทำให้ภาพของมหาบุรุษทั้งสองเลื่อน

¹¹ F. L. Cross, and E. A. Livingstone, *The Oxford Dictionary of the Christian Church* (London: Oxford University Press, 1974), pp. 823-824.

ในพจนานุกรมเล่มนี้อธิบายเพิ่มเติมว่ามีบุคคลสองจำพวกที่เมื่อเสียชีวิตแล้ว วิญญาณจะไปรวมกันอยู่ที่ “Limbo” ได้แก่ บรรดานักบุญที่เกิดก่อนพระเยซูจะปรากฏ (The saints of Old Covenant) ที่จะต้องรอพระเยซูมาปลดปล่อย และบุคคลที่เสียชีวิตก่อนผ่านพิธีศีลศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาคริสต์ เช่น พิธีศีลจุ่ม แต่ไม่ได้ทำบาปใด ๆ

¹² ในหนังสือ *The American Heritage Dictionary of the English Language*. 4th. Boston: Houghton Mifflin, 2000, p. 1015. กล่าวว่า Limbo มีที่มาจากภาษาละติน ซึ่งแปลว่า ขอบ ริม

มาซ้อนกัน การใช้คำจากบริบทของศาสนาคริสต์มากล่าวถึงสภาวะหรือสถานที่ในบริบทพุทธศาสนา ทำให้เห็นความเกี่ยวเนื่องของพระโพธิสัตว์กับพระเยซูว่า ต่างก็เป็นสภาวะของผู้ทุกข์ยาก ทั้งสองพระองค์จะทรงช่วยอภิบาลมนุษย์ให้พ้นจากความทุกข์ไปสู่ดินแดนในอุดมคติ

คำว่า “Limbo” ปรากฏเป็นครั้งที่สองเมื่ออาร์โนลด์ประพันธ์ตอนมารผจญ หลังจากเจ้าชายลิทธารณะ ทรงละทวกรกิจยา พระองค์เสด็จสู่ใต้ดินโพธิ์แล้วทำสมาธิอันเป็นหนทางชอบที่จะนำไปสู่การตรัสรู้ ขณะนั้น เหล่าพญามารนำกองทัพมารมาขัดขวาง กวีบรรยายฉากที่แสดงเหตุการณ์ที่บรรดาพญามารได้ หลั่งไหลออกมาจากมิติที่เรียกว่า “Limbos”

The solid earth shuddered as if one laid
Flame to her gaping wounds; the torn black air
Was full of whistling wings, of screams and yells,
Of evil faces peering, of vast fronts
Terrible and majestic, Lords of Hell
Who from a thousand Limbos led their troops
To tempt the Master. (VI: 108)

กวีพรรณนาบรรยากาศอันน่าสะพรึงกลัวเมื่อหุม่มารปรากฏกายขึ้น ผืนแผ่นดินสั่นไหวและแยกออก ด้วยเปลวเพลิงพวยพุ่ง อากาศแปรปรวนเต็มไปด้วยเสียงกรีดร้องของเหล่าอสูรกาย บรรดาพญามารก็นำทัพมารออกมาจาก “Limbo” นับพัน ณ ที่นี้ “Limbo” น่าจะมีความหมายเท่ากับนรก เพราะตัวบทกล่าว ว่าเหล่าพญามารแห่งนรก (Lords of Hell) ไล้ออกมาจาก “Limbos”¹³

เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์นำคำ “Limbo” มาใช้ให้กวีนิพนธ์ *The Light of Asia* สองแห่งด้วยกัน แห่งแรก อาร์โนลด์นำมาใช้โดยคงความหมายเดิมตามบริบททางศาสนาคริสต์ คือเป็นดินแดนของ วิญญาณที่รอคอยการมาของผู้ปลดปล่อย แห่งที่สอง อาร์โนลด์ได้เปลี่ยนความหมายของ “Limbo” ไปเป็นดินแดนที่คล้ายนรกภูมิหรือภพแห่งอสูรกาย การที่กวีนำคำจากบริบทของศาสนาคริสต์มาใช้ ประกอบสร้างเรื่องในวรรณคดีพุทธศาสนาเช่นนี้ อาจเป็นเพราะว่ากวีต้องการชี้ความคล้ายคลึงของทั้งสองศาสนาในแง่ที่เชื่อว่ามีดินแดนอันอยู่ ณ ชั้นหรือระดับต่าง ๆ หรือมีมโนทัศน์พื้นฐานเรื่องนรกหรือ

¹³ ในทางพุทธศาสนา พญามารอยู่ในสวรรค์ชั้นปรนิมิตตวสวัตติ

ภวังคภูมิเหมือนกัน ทั้งพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนาต่างก็มีการกำหนดความสูงต่ำของพื้นที่ ตั้งแต่ ภูมิภคที่อยู่ ณ เบื้องต่ำไปสู่โลกที่อยู่สูงขึ้นไป

ข. “Redeem”

คำสำคัญจากศาสนาคริสต์คำที่สองที่อาร์โนลด์นำมาใช้ใน *The Light of Asia* คือคำว่า “Redeem” (ไถ่บาป) ในบทที่เจ็ด ผู้ประพันธ์บรรยายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ณ กรุงกบิลพัสดุ์ หลังจากเจ้าชาย สิทธารถเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ไปเป็นเวลาเจ็ดปี¹⁴ พระเจ้าสุทโธทนะและพระนางยโสธรายังคงรอคอยการกลับมาของพระผู้เป็นที่รักด้วยความทุกข์ระทม วันหนึ่ง นายพณิชสองคนเข้ามากราบทูลว่าพวกเขา ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า¹⁵ นายพณิชเล่าถึงเหตุการณ์สำคัญในคืนมารผจญ รุ่งอรุณแห่งการตรัสรู้ และการพิจารณาของพระพุทธเจ้าที่จะเผยแผ่ความรู้อันประเสริฐ เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ใช้คำว่า “Redeem” ในคำบอกเล่านี้

[...] for how shall men—Buddh mused—
Who love their sins and cleave to cheats of sense,
And drink of error from a thousand springs,
Having no mind to see, nor strength to break
The fleshly snare which binds them—how should
such

¹⁴ Sir Edwin Arnold, *The Light of Asia*, p. 118.

¹⁵ เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์คัดแปลงเนื้อเรื่องตอนนี้มาจากวรรณกรรมพุทธศาสนาสองเล่ม คือ *ลลิตวิสตร* หน้า 892-920 และ *The Romantic Legend of Sakya Buddha* หน้า 239-241 ต้นฉบับทั้งสองได้กล่าวถึงตอนนายพณิชนามว่าตฤษะและภัลลิกะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าหลังจากตรัสรู้ได้เจ็ด สัปดาห์ เมื่อนายพณิชทั้งสองเดินทางเข้ามายังป่า เทวะในป่าแนะนำให้ นำภัททอาหารไปถวายแด่พระพุทธเจ้า เมื่ออาร์โนลด์นำมาปรับเปลี่ยนใน *The Light of Asia* กวีได้ตัดตอนนายพณิชพบพระพุทธเจ้าทิ้งไป แต่กลับแต่งเรื่องให้พวกเขาปรากฏตัว ณ พระราชวังของพระเจ้าสุทโธทนะเพื่อเล่าเหตุการณ์ที่ได้ประสบ มา อาร์โนลด์อาศัยอนุภาคในตอนี้เพื่อเชื่อมโยงเหตุการณ์ที่กรุงกบิลพัสดุ์และการกลับมาของพระพุทธเจ้าเข้าด้วยกันเพื่อดำเนินไปถึงตอนจบของกวีนิพนธ์ เพราะหลังจากนี้พระเจ้าสุทโธทนะได้ส่งคนไปเชิญพระพุทธเจ้าให้นิวัตคืนสู่เมือง

Receive the Twelve Nidānas and the Law

Redeeming all, yet strange to profit by,

As the caged bird oft shuns its opened door?

(VII: 122)

ในกวีนิพนธ์ตอนนี้ อาร์โนลด์แสดงการครุ่นคิดของพระพุทธเจ้าถึงเหตุผลที่จะทรงเผยแผ่หลักธรรมที่ทรงตรัสรู้แก่มนุษย์ ในเบื้องต้น พระองค์ทรงพิจารณาว่าธรรม (the Twelve Nidānas¹⁶ and the Law) ที่พระองค์ทรงค้นพบสามารถปลดปล่อยมนุษย์ทุกคนออกจากห้วงแห่งทุกข์ได้ แต่กระนั้น คุณสมบัติของธรรมเหล่านี้คือ มีความลึกซึ้งพิสดาร เข้าใจยาก ในที่นี้ กวีนำคำว่า “Redeem” อันมีความหมายเฉพาะในบริบทของศาสนาคริสต์มาใช้ ใน *The American Heritage Dictionary of the English Language* ได้นิยามคำนี้ไว้ว่า “to save from a state of sinfulness and its consequences”¹⁷ “Redeem” เป็นคำกริยาที่แสดงความเชื่อมโยงระหว่างผู้กระทำกริยาและผู้ถูกกระทำ ผู้กระทำคือพระเยซู ผู้ถูกกระทำคือมนุษย์ ในศาสนาคริสต์ มีความเชื่อสำคัญประการหนึ่งว่าพระเยซูเป็นพระผู้ปลดปล่อย (The Redeemer) ส่วนมนุษย์นั้นไม่มีอำนาจใดที่จะช่วยเหลือตัวเองได้¹⁸ ในขณะที่ศาสนาพุทธเชื่อว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นพระบรมครูผู้มอบคำสอนให้แก่มนุษย์ การที่มนุษย์จะบรรลุความจริงอันประเสริฐได้ ก็ต้องศึกษาและปฏิบัติด้วยตนเอง ที่กล่าวมาข้างต้นเป็นความหมายของคำที่มีลักษณะเฉพาะ แต่ในฉบับ *The Light of Asia* กวีได้ตีความโดยปรับความหมายเดิมของคำ “Redeem” ให้มีนัยเป็นการช่วยเหลือเพราะความเมตตาจากพระพุทธเจ้าที่มีต่อมนุษย์ จะเห็นได้ว่ากวีพยายามนำเอาคำจากบริบททางศาสนาคริสต์ที่มีความหมายเฉพาะเจาะจงมาปรับเปลี่ยนให้เข้ากับฉบับ *The Light of Asia* อันทำให้งานเขียนชิ้นนี้มีลักษณะผสม (Hybridity) ระหว่างศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์ การผสมผสานนี้สื่อถึงความคิดของอาร์โนลด์ที่ว่าทุกศาสนามีจุดร่วมที่เป็นสากล แม้ว่าแนวคิดเรื่องการปลดปล่อยช่วยเหลือในทั้งศาสนาพุทธและคริสต์จะมีความหมายเฉพาะในบริบทของตน แต่ก็ย่อมมีจุดร่วมที่เป็นสากลที่สามารถเทียบเคียงซึ่งกันและกันได้

¹⁶ ตามพจนานุกรม *A Sanskrit-English Dictionary* หน้า 548 Sir Monier Monier-Williams ได้ให้ความหมายหนึ่งของคำว่า Nidana ไว้ว่าเป็นเหตุ 12 ประการที่ก่อให้เกิดการมีอยู่ (a cause of existence, 12 in number) ซึ่งตรงกับคำสอนเรื่องปัจจุสมุปบาทในพุทธศาสนา

¹⁷ *The American Heritage Dictionary of the English Language*, 3rd (Boston: Houghton Mifflin, 1996), p. 1513.

¹⁸ F. L. Cross, and E. A. Livingstone, *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, p. 1165.

ก. “Sin”

เมื่อเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ประพันธ์ *The Light of Asia* ตอนเจ้าชายสิทธารถะทรงกระทำสมาธิก่อนถึงกาลตรัสรู้ อาร์โนลด์แสดงการต่อสู้ระหว่างเจ้าชายกับอำนาจมืดที่มาในรูปของเหล่ามารเพื่อหลอกล่อไม่ให้พระองค์บรรลุธรรมอันสูงสุด ผู้ประพันธ์เรียกปรปักษ์เหล่านี้ว่าเป็นประมุขแห่งบาป (The ten chief Sins) ข้อสังเกตที่น่าสนใจเกี่ยวกับการนำคำว่า “sin” (บาป) มาใช้ใน *The Light of Asia* มีอยู่สองประการด้วยกัน ประการแรก คือการเปลี่ยนแปลงความหมายจากเดิมและประการที่สอง คือการนำมาเทียบหลักธรรมสำคัญในพุทธศาสนา

คำว่า “sin” ตามความหมายเดิมในบริบททางศาสนาคริสต์ คือความคิด คำพูดหรือการกระทำใด ๆ ที่ต่อต้านกฎของพระเจ้า¹⁹ ในคริสต์ศาสนาเชื่อกันว่า “sin” เป็นสิ่งที่ติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่กำเนิด²⁰ จะเห็นว่าความหมายเดิมของคำสำคัญคำนี้ค่อนข้างมีความเฉพาะเจาะจง ส่วนหนึ่งนั้นอาจเป็นเพราะว่าลักษณะของศาสนาคริสต์ที่เป็นลัทธิความเชื่อแบบเทวนิยมอันต่างจากพุทธศาสนาที่เป็นอเทวนิยม อย่างไรก็ตาม อาจวิเคราะห์ได้ว่า อาร์โนลด์พยายามกลั่นเอาสารัตถะอันเป็นสากลของคำ ๆ นี้มาใช้ คือในความหมายที่ว่า “เป็นเหตุที่ส่งผลถึงซึ่งความเดือดร้อน” อันตรงกับหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนาเรื่องอกุศลกรรม²¹ หลังจากปรับเปลี่ยนความหมายแล้ว ขั้นตอนต่อไปที่กวีปฏิบัติ คือการตีความคำว่า “sin” ลงไปในบริบททางศาสนาพุทธ อาร์โนลด์เทียบคำว่า “sin” กับหลักธรรมในพุทธศาสนาหัวข้อสังโยชน์²² ใน

¹⁹ William E. Addis, *A Catholic Dictionary*, 7th ed. (London: Routledge & Kegan Paul, 1960), p. 761.

²⁰ Mircea Eliade, ed, *The Encyclopedia of Religion Volume 13* (New York: Macmillan, 1995), p. 330.

²¹ พระธรรมปิฎก, *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ 11 (กรุงเทพฯ: สหธรรมิก, 2545), หน้า 302.

²² ในหนังสือ *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม* หน้า 243-244 พระธรรมปิฎกได้อธิบายความหมายของสังโยชน์ 10 ไว้ว่าเป็นกิเลสอันผูกใจสัตว์หรือธรรมที่มัดสัตว์ไว้กับวัฏฏทุกข์ ประกอบด้วย 1. สักกายทิฏฐิ คือความเห็นว่าเป็นตัวของตน 2. วิภิจจนา คือความสงสัย ลังเล ไม่แน่ใจ 3. สัตถพตปรามาส คือความถือมั่นศีลพรด โดยสักว่าทำตาม ๆ กันไปอย่างมงายเห็นว่าจะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้เพียงด้วยศีลและวัตร 4. กามราคะ คือความกำหนัดในกามและความคิดใจในกามคุณ 5. ปฏิฆะ คือความกระทบกระทั่งในใจ ความหงุดหงิดขัดเคือง 6. รูปราคะ คือความติดใจในอารมณ์แห่งรูปมานหรือในรูปธรรมอันประณีต 7. อรูปราคะ คือความติดใจในอารมณ์แห่งอรูปมานหรือในอรูปธรรม 8. มานะ คือความสำคัญตน 9. อุทธัจจะ คือความฟุ้งซ่าน และ 10. อวิชชา คือความไม่รู้จริง

ที่นี้อาร์โนลด์ตีความว่า “sin” คือสังโยชน์อันเป็นอกุศลกรรมที่เจ้าชายสิทธารถะกำลังพยายามตัดทำลาย ในห้วงเวลาแห่งสมาธิฉาน กวีแสดงการต่อสู้ระหว่างเจ้าชายสิทธารถะกับ “Sins” หรือสังโยชน์ที่มาในรูปของบุคลาธิษฐาน

The ten chief Sins came—Mara’s mighty ones,
 Angels of evil—Attavāda first,
 The Sin of Self, who in the Universe
 As in a mirror sees her fond face shown,
 And, crying ‘I,’ would have the world say ‘I,’
 And all things perish so if she endure.
 ‘If thou be’st Buddh,’ she said, ‘let others grope
 Lightless; it is enough that Thou art Thou
 Changelessly; rise and take the bliss of gods
 Who change not, heed not, strive not.’ But Buddh
 spake,
 ‘The right in thee is base, the wrong a curse;
 Cheat such as love themselves.’ (VI: 104)

อาร์โนลด์เผยแพร่การปรากฏตัวของเหล่าอกุศลกรรม (The ten chief Sins) ทีละตน ๆ โดยเริ่มต้นจากกิเลสที่เกิดจากความเห็นตนเป็นใหญ่อันตรงกับสังโยชน์ข้อแรก คือสักกายทิฏฐิ กวีเรียกบาปหรืออกุศลกรรมประการแรกนี้ว่า “Attavāda” โดยใช้ภาษาอังกฤษว่าเป็น “The Sin of Self” การที่อาร์โนลด์ตีความ “สังโยชน์” อันเป็นข้อแรกของเจ้าชายสิทธารถะในขณะที่กระทำความเพียรให้ตรงกับคำว่า “Sins” นั้น อาจเป็นเพราะกวีในฐานะนักศาสนาเปรียบเทียบเห็นความเชื่อมโยงระหว่างสังโยชน์ 10 ในพุทธศาสนาและบาปหนักทั้ง 7 (The Seven Deadly Sins)²³ อกุศลกรรมในสังโยชน์ 10 และบาป 7 ประการต่างเริ่มต้นด้วยกิเลสอันเกิดจากการยึดติดในตัวตนเป็นประการแรก สำหรับสังโยชน์ 10 นั้นมีสักกายทิฏฐิ คือความคิดเห็นว่ามันสิ่งนี้เป็นของตน เช่น เห็นรูป เห็นเวทนา เห็นวิญญูณเป็นตน ส่วนในศาสนาคริสต์นั้นเชื่อว่าบาปประการแรกที่มนุษย์ได้กระทำคือ “Sin of Pride” อันเป็นบาปที่อึด

²³ The Deadly Sins มีอยู่ 7 ประการ ได้แก่ 1. Pride 2. Envy 3. Gluttony 4. Lust 5. Anger 6. Greed 7. Sloth

กระทำลงไปเพราะหลงคำโน้มน้าวของซาตานว่าตนเองมีความงามและความฉลาด จากนั้นเธอ
 รับประทานผลไม้จากต้นไม้แห่งความรู้ (The Tree of Knowledge) แม้หัวข้อธรรมทั้งสองนี้จะมีบริบท
 และที่มาแตกต่างกัน แต่การอธิบายอภุศลกรรมในพุทธศาสนาด้วยบาปที่คริสต์ศาสนิกชนคุ้นเคย
 นับเป็นกุศโลบายที่ทำให้ *The Light of Asia* เป็นที่เข้าใจและเป็นที่ยอมรับจากผู้อ่านมากขึ้น

ในกวีนิพนธ์ตอนนี้ อาร์โนลด์ได้ใช้ภาพพจน์บุคลาธิษฐานกับอภุศลกรรมที่ปรากฏแก่เจ้าชาย
 สิทธาระยะ การกำหนดเพศสภาพให้แก่บุคลาธิษฐานของบาปประการแรกมีนัยสำคัญซ่อนไว้ กวีให้บาป
 หรืออภุศลกรรมนี้เป็นเพศหญิง ดังที่ตัวบทบ่งชี้ถึงการมาของนางว่า “The Sin of Self, who in the
 Universe / As in a mirror sees her fond face shown” ในบริบทนี้ การที่สักกายทิฐิหรือที่อาร์โนลด์
 เรียกว่า “Attavada” มีเพศเป็นสตรีสร้างความเชื่อมโยงเข้ากับบาปประการแรกของศาสนาคริสต์ คือ Sin
 of Pride เพราะจากคริสต์ตำนาน อีฟถือเป็นต้นเหตุของการเกิดบาปดังกล่าว และด้วยการแสดงออกของ
 ตัวละครตัวนี้ที่หลงใหลในรูปโฉมของตนเองยิ่งตอกย้ำความสัมพันธ์ที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในกวีนิพนธ์ *The Light of Asia* เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ได้นำคำสำคัญในบริบททางศาสนา
 คริสต์มาใช้ อันได้แก่ “Limbo” “Redeem” และ “Sin” คำเหล่านี้มีความหมายเฉพาะตามบริบทและที่มา
 ของตัวเอง เมื่อผู้ประพันธ์นำมาปรับเปลี่ยนในตัวบทวรรณคดีพุทธศาสนา ผู้ประพันธ์ได้กระทำ
 กระบวนการสำคัญเพื่อแสดงให้เห็นว่าคำจากคริสต์ศาสนาเหล่านี้สามารถนำมาอธิบายสถานที่
 การกระทำของพระศาสดา และอภุศลในพุทธศาสนา ในส่วนของคำ “Limbo” อาร์โนลด์พยายามดึงเอา
 ลักษณะเด่นของคำนี้ในมิติที่เป็นสถานที่มาแสดงความหมายของภวังคภูมิและนรกภูมิให้ผู้อ่าน
 ตะวันตกเข้าใจ ส่วนในการดัดแปลงคำว่า “Redeem” กวีให้คำนี้มาแสดงสถานภาพของพระพุทธเจ้า
 อันมีความสอดคล้องกับพระเยซูที่เป็นบุคคลผู้อยู่เบื้องสูงสามารถให้ความช่วยเหลือผู้อื่น ส่วนคำ
 สุดท้าย คือ “Sin” กวีได้ปฏิบัติการสองขั้นตอน ขั้นแรก อาร์โนลด์พยายามดึงเอาสารัตถะอันเป็นสากล
 จากคำ “Sin” ออกมา ขั้นตอนที่สอง อาร์โนลด์นำสารัตถะไปเทียบเคียงกับคำว่า “อภุศลกรรม” และ
 บรรจุลงไปในบริบทของตัวบท *The Light of Asia* ปฏิบัติการดังกล่าวนี้นำไปสู่คุณสมบัติสำคัญของตัว
 บท *The Light of Asia* ที่มีลักษณะผสมผสาน ระหว่างศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์ คุณสมบัติข้อนี้เป็น
 เครื่องพิสูจน์คุณค่าและความเป็นสากลของพุทธศาสนา แต่เดิมในคริสต์ศตวรรษที่ 19 เมื่อวัฒนธรรม
 ทางความคิดจากโลกตะวันตกแผ่ขยายไปสู่การรับรู้ของโลกตะวันตก โลกตะวันตกค่อนข้างมีท่าทีไม่
 ยอมรับ เมื่อพุทธศาสนาเป็นที่รู้จักในระยะแรก ๆ ปฏิกริยาของคนตะวันตกส่วนมากเป็นไปในทางที่ถูก

ว่าเป็นลัทธิความเชื่อที่ไร้แก่นสาร เน้นเรื่องราวอัศจรรย์ ไม่มีเหตุและผล²⁴ ดังนั้น การที่เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์นำมโนทัศน์จากคริสต์มาตีความใส่ลงในคัมภีร์พุทธศาสนา เท่ากับว่ากวีได้พิสูจน์ถึงคุณค่าของพุทธศาสนาว่าเป็นความเชื่อที่มนุษย์ไม่ว่าชนชาติก็สามารถยอมรับและเข้าใจในหลักการที่มีความเป็นสากลได้

3.2.2 การสร้างอนุภาคเรื่องที่มีนัยทางศาสนาคริสต์

นอกจากการใช้คำอันเป็นองค์ประกอบย่อยของกวีนิพนธ์เพื่อแสดงการผสมผสานระหว่างความเป็นพุทธกับความเป็นคริสต์แล้ว ในระดับอนุภาคหรือเรื่องย่อย เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ประกอบสร้างด้วยบทให้มีลักษณะของการปะทะสังสรรค์ระหว่างสองศาสนา ในฉากที่พระกุมารสิทธารถะบรรลุปฐมฌาน ได้มีฤทิหัตถ์เหาะผ่านมาเหนือต้นหว่าที่พระกุมารประทับอยู่ ทันใดนั้นเหล่าฤทิต้องหยุดชะงักกลางเวหาด้วยอำนาจแห่งฌานของพระกุมาร ผู้ทรงศีลจึงมองลงไปยังเบื้องล่างแล้วเห็นพระโพธิสัตว์ประทับอยู่และทรงมีรัศมีเปล่งโดยรอบ ครั้นทราบว่าคุณคณผู้นี้คือพระกุมารสิทธารถะผู้จะได้ตรัสรู้ในกาลข้างหน้าจึงพากันดีใจและนำสารไปแจ้งแก่เหล่าเทวะ

ลักษณะความเป็นคริสต์ที่ปรากฏในคัมภีร์ตอนนี้ คือภาพลักษณ์และปฏิกิริยาของเหล่าฤทิทั้งห้าที่แสดงตนประหนึ่งเทพดา (Angels) หรือเทพผู้ส่งสาร (Messengers) ที่มาร่วมยินดีในการมาของพระมหาบุรุษและจะนำสารสำคัญนี้ไปป่าวประกาศแก่เหล่าเทวดา ในศาสนาคริสต์ เทพดาหรือเทพผู้ส่งสารถือเป็นบริวารของพระเจ้าที่จะปรากฏตัวเปิดเผยสารสำคัญ (Revelation) แก่มนุษย์²⁵ กวีได้ดึงเอาคุณสมบัติเด่นนี้มาใช้ในตัวละครพระฤทิทั้งห้า ในเนื้อเรื่องย่อยตอนนี้ อาร์โนลด์ได้ดัดแปลงมาจากกัมภีร์ *The Romantic Legend of Śākya Buddha* ผู้วิจัยจะขอยกคัมภีร์ที่มาและตัวบทของ *The Light of Asia* เปรียบเทียบกัน ใน *The Romantic Legend of Śākya Buddha* เนื้อเรื่องตอนฤทิทั้งห้าพบพระกุมารกล่าวไว้ว่าในขณะที่พระกุมารสิทธารถะทรงปลีกวิเวกมานั่งสมาธิได้ต้นหว่า มีฤทิหัตถ์เหาะผ่านมาเมื่อมาถึง ณ ที่นั้น ด้วยอำนาจแห่งบารมีของพระโพธิสัตว์ บรรดาฤทิต่างไม่สามารถเหาะผ่านต้นหว่าไปได้ ฤทิจึงทราบถึงการปรากฏตัวของพระผู้มาโปรดและเหาะลงมาเพื่อนมัสการพระโพธิสัตว์สิทธารถะ

²⁴ Philip C. Almond, *The British Discovery of Buddhism*, pp. 41-42.

²⁵ *Angels in Christianity* [Online]. Available from: http://www.religionfacts.com/christianity/beliefs/angels_demons.htm [2005, August 3]

At this time there happened to be five Rishis flying, by means of their spiritual powers, through the air, possessed of great energies, and thoroughly versed in the Shasters and Vedas. They were going from the south towards the north, and when they arrived just over the Jambu tree in the garden aforesaid, wishing to go onwards, suddenly they found themselves arrested in their course. Then they said one to another, “How is it that we, who have in former times found no difficulty in flying through space and reaching even beyond Sumeru to the Palace of Vaisravana and even to the city of Arkavanta, and beyond that even to the abode of the Yakshas, yet now find our flight impeded in passing over this tree? By what influences is it that to-day we have lost our spiritual power?”

Then the Rishis, looking downwards, beheld the prince underneath the tree, sitting with his legs crossed, his whole person so bright with glory that they could with difficulty behold him. Then these Rishis began to consider—“Who can this be?” “Is it Brahma, Lord of the world?—or is it Krishna Deva, Lord of the Kama Loka?—or is it Sâkra?—or is it Vaisravana, the Lord of the Treasuries?—or is it Chandradeva?—or is it Sûrya Deva?—or is it some Chakravatin Râja?—or is it possible that this is the person of a Buddha born into the world?”

At this time the Guardian Deva of the wood addressed the Rishis as follows: “Great Rishis all! This is not Braham Deva, Lord of the world; or Krishna, Lord of the Kama Heaven; or Sâkra or Vaisravana, Lord of the Treasuries; or Chandra Deva or Sûrya Deva; but this is the Prince Royal, called Siddhârtha, born of Suddhâdana Râja, belonging to the Sâkya race. The glory which proceeds from one pore of his body is greater by sixteen times than all the glory proceeding from the bodies of all those forenamed Devas! And on this account your spiritual power of flight failed you as soon as you came above this tree!”

The Rishis, having heard the words of this guardian spirit, forthwith descended from the air, and, standing before the prince, they uttered the following verses of commendation one by one.

[...]

Thus the Rishis, having saluted the prince with these verses, they bowed down at his feet, and three times proceeded to circumambulate the place, and then flying away again they went on their way through the air.²⁶

เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์นำมาปรับเปลี่ยนใหม่ใน *The Light of Asia* ซึ่งมีเนื้อหาเล่าถึงตอน พระกุมารสิทธารถะทรงปลีกวิเวกไปอยู่พระองค์เดียว แล้วกระทำสมาธิใต้ต้นหว่า หลังจากนั้นก็มิเหล่า ฤๅษีห้าคนเหาะผ่านมาแต่ไม่สามารถบินผ่านต้นไม้อันเป็นที่ประทับของเจ้าชายได้ ฤๅษีรู้ด้วยญาณว่า พระองค์ผู้นี้จะกลายมาเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต จึงพากันบินลงมานมัสการสิทธารถกุมาร

There flew
High overhead that hour five holy ones,
Whose free wings faltered as they passed the tree.
'What power superior draws us from our flight?'
They asked,--for spirits feel all force divine,
And know the sacred presence of the pure.
Then, looking downward, they beheld the Buddh
Crowned with a rose-hue aureole, intent
On thoughts to save; while from the grove a voice
Cried, 'Rishis! This is He shall help the world,
Descend and worship.' So the Bright Ones came
And sang a song of praise, folding their wings;
Then journeyed on, taking good news to Gods. (I: 15)

เมื่อเปรียบเทียบเนื้อเรื่องตอนเหล่าฤๅษีพบพระกุมารสิทธารถะทั้งใน *The Romantic Legend of Śākya Buddha* และ *The Light of Asia* จะพบลักษณะที่แตกต่างอันมีอยู่ด้วยกันสองประการ ประการแรกคือ อาร์โนลด์ย่อเนื้อหาเดิมที่ปรากฏใน *The Romantic Legend of Śākya Buddha* ให้กระชับขึ้นโดยตัดคำศัพท์ที่มีความหมายเฉพาะและรายละเอียดบางอย่างออกไป ความต่างประการต่อมาที่ซ่อนอยู่ใน

²⁶ Samuel Beal, *The Romantic Legend of Sakya Buddha*, 2nd ed. (Delhi: Motilal Banarsidass, 1985), p. 74-75.

ตัวบท *The Light of Asia* คือ ลักษณะความเป็นตำนานในศาสนาคริสต์ที่แทรกอยู่ในกวีนิพนธ์ ลักษณะดังกล่าวปรากฏผ่านตัวละครฤๅษีห้าตนทั้งทางรูปลักษณะและการกระทำ ในขณะที่ *The Romantic Legend of Śākya Buddha* ไม่ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับรูปลักษณะของฤๅษี แต่ใน *The Light of Asia* อาร์โนลด์กลับให้ความสำคัญกับการบรรยายลักษณะทางกายภาพของเหล่าฤๅษีว่ามีปีก การพรรณนา ลักษณะของฤๅษีเช่นนี้ทำให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการถึงเทพดาในคริสต์ตำนานที่ร่างมักมีปีกเป็นองค์ประกอบเพื่อแสดงความสูงส่ง ความสงบและความเป็นผู้เดินทางนำสาร อนึ่ง ปรากฏิรยาของเหล่าฤๅษีเมื่อครั้งได้เห็นพระกุมารสิทธารถะยังตอกย้ำความเป็นคริสต์ตำนาน หลังจากได้มีเสียงก้องออกมาจากป่าไพรเพื่อแจ้งให้ฤๅษีทั้งห้าทราบว่าพระกุมารองค์นี้จะได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณในกาลข้างหน้าผู้ทรงศีลทั้งห้าได้เหาะลงมาเพื่อนมัสการและร้องรำทำเพลงสรรเสริญพระโพธิสัตว์ จากเดิมใน *The Romantic Legend of Śākya Buddha* บรรดาฤๅษีกล่าวเชิดชูพระกุมารด้วยคำประพันธ์ อาร์โนลด์ดัดแปลงมาว่าเหล่าฤๅษีร้องเพลงสรรเสริญ หลังจากนั้นพวกเขาก็แสดงอาการประจักษ์ผู้นำสารที่จะนำข่าวอันเป็นมงคลนี้ไปแจ้งแก่เหล่าเทวะทั้งหลาย จะเห็นได้ว่าในบทประพันธ์ *The Light of Asia* ตอนนี้อาร์โนลด์ปฏิบัติการผสมผสานความเป็นตะวันตกอันเป็นเนื้อหาของพุทธประวัติกับความเป็นตะวันตกที่ปรากฏผ่านรายละเอียดที่แทรกเข้ามาอันได้แก่ภาพลักษณ์และการแสดงออกของตัวละครที่มีนัยทางศาสนาคริสต์ หากมีจิตรกรคนใดจะตีความและถ่ายทอดพุทธประวัติตอนนี้ออกมาเป็นภาพวาด เชื่อได้ว่างานจิตรกรรมดังกล่าวจะปรากฏความเป็นพุทธและความเป็นคริสต์ออกมาอย่างชัดเจน โดยมีภาพพระโพธิสัตว์กุมารประทับนั่งมีฉัพพรรณรังสีอยู่โดยรอบ เยื้องไปด้านบนก็ปรากฏฤๅษีห้าตนในรูปลักษณะของเทวะในคริสต์ตำนานกำลังกางปีกร่อนลงมาเพื่อเข้านมัสการพระกุมาร

3.2.3 คุณลักษณะของพระพุทธเจ้าที่สอดคล้องกับพระเยซู

ด้วยสายตาของนักศาสนาเปรียบเทียบ เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์มองเห็นคุณลักษณะร่วมของเหล่าพระศาสดาที่ปรากฏในศาสนาโลก ความมีน้ำพระทัยสูงส่งที่ยอมเสียสละความสุขส่วนตนเพื่อช่วยเหลือสรรพชีวิตของบรรดาหมาบรูุษเป็นคุณสมบัติสากลที่ก้าวข้ามพรมแดนแห่งความต่างระหว่างศาสนา จากอุดมคติดังกล่าว อาร์โนลด์ได้ประกอบสร้างคุณลักษณะของเจ้าชายสิทธารถะใน *The Light of Asia* โดยมีลักษณะของพระเยซูแฝงอยู่ กวีเปิดเรื่องโดยอ้างถึงพระโพธิสัตว์ในห้วงเวลาก่อนการจุติลงมาเกิดในพระชาติสุดท้าย อาร์โนลด์ใช้คำว่า “Saviour” ในการเอ่ยพระนามของพระโพธิสัตว์

*The Scripture of the Saviour of the World,
 Lord Buddha—Prince Siddartha styled on earth—
 In Earth and Heavens and Hells Incomparable,
 All-honoured, Wisest, Best, most Pitiful;
 The Teacher of Nirvana and the Law. (I: 1)*

ในคริสต์ศาสนา คำนาม “Saviour” มักเป็นคำที่ใช้เรียกพระเยซู การที่กวีเริ่มต้นเอ่ยพระนามของพระโพธิสัตว์เช่นนี้มีนัยแฝงว่ากวีจะดำเนินเรื่องสร้างภาพพระพุทธเจ้าโดยเชื่อมโยงและอาศัยการอ้างอิงถึงคุณลักษณะของพระเยซู (Jesus Christ Figure) ในกวีนิพนธ์ *The Light of Asia* มีอนุภาคหนึ่งที่แสดงคุณลักษณะของพระเยซูในเจ้าชายสิทธารถะอย่างชัดเจน นั่นคือตอนเจ้าชายสิทธารถะทรงช่วยฝูงแพะและฝูงแกะจากการสังเวทเทพเจ้า หลังจากทรงออกมหาภิเนษกรรมมาได้ระยะหนึ่ง เจ้าชายสิทธารถะเดินทางรอนแรมประพาศิตนเป็นนักบวชแสวงหาความรู้ทางจิตวิญญาณจนมาถึงเขตเมืองราชคฤห์ซึ่งมีพระเจ้าพิมพิสารเป็นเจ้าผู้ปกครอง เจ้าชายสิทธารถะทรงพบกับคนเลี้ยงสัตว์ซึ่งนำฝูงแพะและฝูงแกะมุ่งไปยังพระราชสำนักของพระเจ้าพิมพิสารเพื่อนำไปกระทำพิธีบูชาในฉากนี้ ผู้อ่านจะเห็นปฏิกิริยาของเจ้าชายที่มีต่อชะตากรรมของฝูงสัตว์อันแสดงคุณลักษณะของพระเยซูอย่างชัดเจน

While the Master spake

Blew down the mount the dust of pattering feet,
 White goats and black sheep winding slow their way,
 With many a lingering nibble at the tufts,
 And wanderings from the path, where water gleamed
 Or wild figs hung. But always as they strayed
 The herdsman cried, or slung his sling, and kept
 The silly crowd still moving to the plain.
 A ewe with couplets in the flock there was,
 Some hurt had lamed one lamb, which toiled behind
 Bleeding, while in the front its fellow skipped,
 And the vexed dam hither and thither ran,
 Fearful to lose this little one or that;

Which when our Lord did mark, full tenderly
 He took the limping lamb upon his neck,
 Saying, 'Poor woolly mother, be at peace!
 Whither thou goest I will bear thy care; (V: 80)

บทกวีนิพนธ์ตอนที่ยกมาข้างต้นนี้มีนัยสำคัญซ่อนกันอยู่สองระดับ ในระดับแรก ตัวบทบ่งบอกถึงพระเมตตาของเจ้าชายสิทธารถะที่มีต่อฝูงสัตว์เคราะห์ร้ายที่ถูกไล่ต้อนไปยังพระราชสำนักของพระเจ้าพิมพิสาร อาร์โนลด์นำเสนออนุภาคนี้เพื่อที่จะเชื่อมโยงให้เจ้าชายได้พบกับพระเจ้าพิมพิสารตามเรื่องราวในพุทธประวัติโดยทั่วไป กล่าวคือ อนุภาคนี้จะนำไปสู่เหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงเทศนาสั่งสอนพระเจ้าพิมพิสารว่าการสังเวทเหล่าทเวด้วยการสังหารสัตว์นั้นเป็นมิจฉาปฏิบัติ ในระดับที่สอง อนุภาคนี้ได้นำเสนอการอ้างอิงเชิงคริสต์ศาสนา (Christian Allusion) ที่เปรียบเทียบบทบาทของเจ้าชายสิทธารถะกับพระเยซูผู้โอบอุ้มฝูงแกะและแพะอันเป็นสัญลักษณ์ของเหล่ามนุษย์ผู้โง่เขลาและไร้เดียงสา ตามนัยนี้ ภาพซ้อนของเจ้าชายสิทธารถะกับพระเยซูได้ค่อย ๆ ชัดเจนขึ้น

ในพระคริสต์คัมภีร์ที่บันทึกโดยนักบุญต่าง ๆ ปรากฏอนุภาคที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างพระเยซูกับฝูงแกะและแพะหลายครั้ง เป็นที่น่าสังเกตว่าข้อความบางตอนในตัวบท *The Light of Asia* นั้นสามารถนำมาเปรียบเทียบกับคำสอนของนักบุญไอเซอาห์ (Isaiah) เพื่อชี้ให้เห็นการอ้างอิงถึงคุณลักษณะของพระเยซูที่มีในตัวบทพุทธประวัติ²⁷ ตัวอย่างเช่น

กวีนิพนธ์ *The Light of Asia* กล่าวว่าเมื่อนักบวชสิทธารถะเห็นลูกแพะขาเจ็บ พระองค์ทรงอุ้มขึ้นไว้ที่ขาของพระองค์แล้วกล่าวว่าจะช่วยดูแลปกป้อง

Which when our Lord did mark, full tenderly
 He [Siddārtha] took the limping lamb upon his neck,
 Saying, 'Poor woolly mother, be at peace!
 Whither thou goest I will bear thy care; (V: 80)

²⁷ ได้ศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมจากกวีนิพนธ์เรื่อง *The Light of Asia by Sir Edwin Arnold: An Annotated Critical Edition* ของ Christopher Clausen หน้า 245

พระคริสต์กัมภีร์โดยนักบุญไอเซอาห์ มีเนื้อหาอันสอดคล้องกันคือ พระเยซูทรงแสดงความเมตตาโอบอุ้มแกะด้วยแขนของพระองค์และจะคอยดูแลรักษา

He [Jesus Christ] shall feed his flock like a shepherd:

He shall gather the lambs with his arms, and carry

Them in his bosom,

And shall gently lead those that are with young²⁸

จะพบว่า “He” ทั้งในกวีนิพนธ์ *The Light of Asia* และในพระคริสต์กัมภีร์แทบจะกลายมาเป็นคนเดียวกัน อาร์โนลด์ใช้คำวาดภาพเจ้าชายสิทธิราชระไลต์เคียงกับพระเยซู กริยาอาการของเจ้าชายที่ทรงโอบอุ้มลูกแกะสอดคล้องกับอิริยาบถของพระเยซูที่โอบกอดบรรดาลูกแกะไว้ การแสดงออกของมหาบุรุษทั้งสองที่ประพาดิตนเป็นผู้คุ้มครองและผู้ดูแลลูกแกะมีนัยที่คล้ายคลึงกัน ในเนื้อเรื่องต่อมาผู้ประพันธ์เน้นย้ำภาพพระพุทธรูปเจ้าที่มีคุณลักษณะของพระเยซูอีกครั้งเมื่อเจ้าชายสิทธิราชระไลต์ทรงแสดงความเวทนาแก่ฝูงสัตว์ที่กำลังจะถูกสังเวย

But the Lord paced, in meditation lost,

Thinking, ‘Alas! for all my sheep which have

No shepherd; wandering in the night with none

To guide them; bleating blindly towards the

knife

Of Death, as these dumb beasts which are their

kin.’

(V: 84)

คำแสดงความเวทนานี้ไม่เพียงแต่นำเสนอพระเมตตาของเจ้าชายสิทธิราชระไลต์ที่มีต่อสัตว์โลก แต่ยังสะท้อนพระวิงณะของพระเยซูที่ปรารณาตนเป็น Shepherd หรือผู้นำทางฝูงแกะ ภาพพจน์ในคัมภีร์

²⁸ A. B. Davidson, *The Book of the Prophet Isaiah* (London: Dent, 1902), p. 102.

ของคริสต์ศาสนาที่ปรากฏบ่อย คือ sheep อันสามารถตีความว่าเป็นความเปรียบถึงมนุษย์ผู้อ่อนแอและหลงทาง ต้องรอคอยพระเยซูผู้เป็นสรวงประภาที่ช่วยเหลือและไถ่บาป

จากการเปรียบเทียบตัวบทที่ยกมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่าอาร์โนลด์สร้างภาพเจ้าชายสิทธารถะ โดยมีภาพร่างของพระเยซูซ้อนอยู่ สาเหตุของปฏิบัติการนี้น่าจะมาจากแรงบันดาลใจของกวีในฐานะนักศาสนาเปรียบเทียบที่มองเห็นคุณลักษณะอันเป็นสากลของศาสดาในศาสนาโลก ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการตีความของอาร์โนลด์นำไปสู่ตัวบท *The Light of Asia* ที่มีลักษณะผสมผสานระหว่างศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์ กวีใช้วรรณคดีเป็นเครื่องมือในการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาจากสองวัฒนธรรมมาไว้ในตัวบทเดียวกัน ด้วยปณิธานกวีอันมุ่งสร้างความเข้าใจระหว่างกันและกันของคนจากสองวัฒนธรรมความเชื่อ

3.3 ขนบทางวรรณกรรมพุทธศาสนาของ *The Light of Asia*

การศึกษาลักษณะขนบทางวรรณศิลป์ของ *The Light of Asia* ในฐานะวรรณกรรมพุทธศาสนาเป็นสิ่งสำคัญ แม้ว่าเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์จะไม่ได้มีภูมิหลังทางบริบทและวัฒนธรรมพุทธศาสนา แต่การที่กวีได้ศึกษางานพุทธศาสนาพากย์อังกฤษที่เผยแพร่ในประเทศอังกฤษในช่วงครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 19 คงจะทำให้กวีเรียนรู้ขนบทางวรรณกรรมที่สำคัญของการประพันธ์งานพุทธประวัติ จึงเป็นที่น่าสนใจว่าเมื่อกวีถ่ายทอดงานวรรณคดีพุทธประวัติออกมา กวีได้สืบทอดหรือแสดงออกซึ่งลักษณะขนบทางวรรณศิลป์เหล่านั้นอย่างไร จากการศึกษพบว่า เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์รับงาน *The Light of Asia* โดยมีองค์ประกอบที่โดดเด่นของขนบวรรณกรรมพุทธศาสนา คือ มีอติวิพากษ์และมีโครงสร้างของวรรณกรรมชาดก

3.3.1 อติวิพากษ์: น้ำเสียงและตัวตนของกวี

วรรณคดีพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่มีจำนวนมาก อาจแบ่งเป็นสองประเภทใหญ่ ๆ คือ ตัวงานพระไตรปิฎกซึ่งเป็นที่บันทึกพุทธพจน์ล้วน ๆ (Canonical Books) กับตัวงานที่เป็นวจนะของผู้อื่นซึ่งแต่งขึ้นเพื่อขยายความเนื้อหาในพระไตรปิฎกอีกทอดหนึ่ง (Non-Canonical Books)²⁹ ในกัมภีร์ชั้นต้น

²⁹ ศักดิ์ศรี เข้มมั่นคงดา, *วรรณคดีพุทธศาสนาพากย์ไทย* (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 23.

คือพระไตรปิฎก เสียงของพระพุทธเจ้าในฐานะผู้เล่าปรากฏอย่างเด่นชัด แต่สำหรับในงานนิพนธ์ชั้นหลัง ๆ อันได้แก่ วรรณคดีต่าง ๆ เสียงของพระพุทธเจ้าค่อย ๆ หายไป น้ำเสียงของผู้ประพันธ์กลายมาเป็นองค์ประกอบสำคัญในการดำเนินเรื่อง ในกวีนิพนธ์ *The Light of Asia* ก็เช่นเดียวกัน น้ำเสียงและตัวตนของกวีปรากฏโดดเด่น หลังจากการวิเคราะห์น้ำเสียงและตัวตนของกวี ผู้วิจัยพบข้อสังเกตสำคัญสองประการ ประการแรก อาร์โนลด์ใช้กลวิธีเล่าเรื่องผ่านมุมมองของผู้เล่าที่เป็นพุทธศาสนิกชน และประการที่สอง ในการเล่าเรื่อง กวีได้แสดงอัตวิพากษ์หรือการกล่าววิจารณ์ตนเองในฐานะผู้สร้างงาน

ในการนำเสนอเรื่องราวใน *The Light of Asia* เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์เล่าผ่านมุมมองของผู้เล่าที่นับถือศาสนาพุทธ ซึ่งมีความสำคัญคือ กวีสะท้อนขนบทางวรรณศิลป์ในการเล่าเรื่องราวที่ส่วนใหญ่แล้วผู้ประพันธ์มักเป็นนักบวชหรือผู้ใกล้ชิดและคุ้นเคยกับพุทธศาสนาที่สามารถถ่ายทอดเรื่องราวได้ถูกต้องสมบูรณ์ นอกจากนี้ การเล่าเรื่องผ่านปากของพุทธศาสนิกชนยังแสดงกลวิธีพรางกายเพื่อสวมบทบาทเป็นผู้เล่าที่กำจัดความเป็นอื่นอันจะทำให้เรื่องที่เล่าน่าเชื่อถือ ในคำนำของ *The Light of Asia* อาร์โนลด์กล่าวถึงกลวิธีการสร้างผู้เล่าและจุดประสงค์ของการสร้างผู้เล่าที่เป็นพุทธศาสนิกชนไว้ว่า “I have put my poem into a Buddhist’s mouth, because, to appreciate the spirit of Asiatic thoughts, they should be regarded from the Oriental point of view...” (pp. ix-x)

อัตวิพากษ์หรือการกล่าววิพากษ์วิจารณ์ตนเองถือเป็นขนบทางวรรณศิลป์ในวรรณกรรมพุทธศาสนาที่ผู้สร้างงานจะแสดงความอ่อนน้อมถ่อมตนในผลงานที่ถ่ายทอด³⁰ อัตวิพากษ์เป็นการแสดงออกซึ่งความเคารพต่อตัวบทและผู้แต่งก่อนหน้าและผู้ประพันธ์ได้ศึกษามาเพราะในตัวบทเหล่านั้นได้บันทึกเรื่องราวบุคคลสำคัญและคำสอนทางศาสนาอันสูงส่งไว้ อีกทั้งยังเป็นผลแห่งความศรัทธาและความเพียรของเหล่าคณาจารย์ อัตวิพากษ์ในกวีนิพนธ์ *The Light of Asia* เป็นลักษณะเด่นที่ปรากฏในสองมิติคือ มิตินอกตัวบทกับมิติในตัวบท ในมิตินอกตัวบท อาร์โนลด์ชี้แจงไว้อย่างชัดเจนในคำนำของบทประพันธ์ คำชี้แจงนี้แสดงความเคารพต่อความอุตสาหะของบรรดาผู้รู้ที่ช่วยกันถ่ายทอดเรื่องราวแห่งประทีปเอเชียและขออภัยหากตนเองก่อให้เกิดข้อผิดพลาดใด ๆ จากการประพันธ์

³⁰ ตรีศิลป์ บุญจรรย์, *วรรณกรรมประเภทกลอนสวดภาคกลาง: การศึกษาเชิงวิเคราะห์* (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 26.

Finally, in reverence to the illustrious Promulgator of this Light of Asia, and in homage to the many eminent scholars who have devoted noble labours to his memory, for which both repose and ability are wanting to me, I beg that the shortcomings of my too-hurried study may be forgiven. (pp. x-xi)

จากอัครวิพากษ์ที่ยกมาข้างต้น จะเห็นว่าอาร์โนลด์มีจริตของผู้แต่งตามขนบวรรณกรรมพุทธศาสนา ที่มีความถ่อมตนไม่โอหังการและน้อมรับผิดชอบต่อข้อผิดพลาดในงานสร้างสรรค์ของตน จริตดังกล่าว เชื่อว่าน่าจะมาจากการที่กวีได้ศึกษางานพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากและด้วยลักษณะนิสัยส่วนตัวที่วางตนเป็นกลางพยายามทำความเข้าใจความต่างและเคารพขนบของวัฒนธรรมที่ตนศึกษา

ในระดับของตัวบท *The Light of Asia* อัครวิพากษ์เป็นการแสดงออกของกวีที่โดดเด่น อัครวิพากษ์จะปรากฏเมื่อกวีบรรยายเรื่องราวที่มีความยากลึกซึ้งเกินเข้าใจ เช่นเมื่อกวีดำเนินเรื่องถึงตอนที่ปรากฏหลักธรรมหรือพุทธประวัติที่มีความคลุมเครือ กวีก็จะมักอ้างว่านำมาจากหนังสือหรือคัมภีร์สำคัญทางศาสนา (Holy Books) ในบางแห่งของ *The Light of Asia* น้ำเสียงและตัวตนของกวีปรากฏอย่างชัดเจน เช่นในตอนที่ว่าเจ้าชายสิทธารถะถูกห่มุมารรุมรังควาน กวีได้ออกมาสารภาพถึงอุบัติเหตุการณ์ที่เหนือจินตนาการและลึกลับเกินเข้าใจว่าให้ผู้อ่านพิจารณา เพราะสิ่งที่กวีถ่ายทอดอยู่นี้ก็นำมาจากคัมภีร์โบราณอีกต่อหนึ่ง

[...] But whether these befell
Without and visible, or whether Buddh
Strove with fell spirits in his inmost heart,
Judge ye:--I write what ancient books have writ. (VI: 104)

อาร์โนลด์ชี้แจงผ่านบทประพันธ์ข้างต้นเมื่อพญามารและบรรดาอภิสัทธรรมที่มาในรูปของบุคลาธิษฐานเข้ามาขัดขวางเจ้าชายสิทธารถะมิให้บรรลุพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ในบรรดาตัวบทพุทธประวัติจะบอกเล่าถึงกองทัพมารที่น่าสะพรึงกลัวและการต่อสู้ระหว่างเจ้าชายสิทธารถะกับกองทัพมารนั้น แต่ด้วยทัศนะของอาร์โนลด์ที่ให้ความสำคัญกับความเป็นมนุษย์ของพระพุทธเจ้า จึงแสดงความคิดเห็นว่าขอให้ผู้อ่านพิจารณาว่าเหตุการณ์ที่กำลังถ่ายทอดอยู่นี้เป็นอุบัติเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงหรือเป็นภาพพจน์อุปมาถึงการตัดอกุศลกรรมในห้วงจิตสำนึกภายในของเจ้าชายสิทธารถะ พร้อมทั้งออกตัวว่าได้ดำเนิน

เรื่องตามพระคัมภีร์ทั้งหลายบันทึกเอาไว้ อาร์โนลด์ประพาดคิดเป็นผู้โน้มเคารพและถ่อมตนต่อข้อมูลปฐมภูมิและเป็นนักเขียนที่ใจกว้างเปิดอิสรภาพให้ผู้อ่านกวีนิพนธ์ใช้วิจารณ์และร่วมตีความผลงานของตนเอง

ในบทที่แปดของ *The Light of Asia* ซึ่งเป็นบทสุดท้ายของกวีนิพนธ์และเป็นบทที่เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ใช้เป็นพื้นที่ในการตีความและนำเสนอหลักธรรมสำคัญของศาสนาพุทธ อาร์โนลด์เริ่มต้นดำเนินเรื่องด้วยการบอกเล่าถึงยามสนธยาคึ่งสำคัญที่พระพุทธเจ้าจะทรงสั่งสอนหลักธรรมแก่เหล่าพระประยูรญาติและสรรพสัตว์ น้ำเสียงและตัวตนของกวีปรากฏผ่านตัวบทอย่างชัดเจน กวีแสดงความคารวะต่อพุทธคัมภีร์ที่ได้ศึกษามา และแสดงความนอบน้อมของตนในฐานะผู้นำมาถ่ายทอดอีกต่อหนึ่ง ถึงแม้ว่าอาร์โนลด์จะมีภูมิหลังทางสังคมวัฒนธรรมและขนบทางวรรณศิลป์จากโลกตะวันตก แต่กวีได้พยายามศึกษาลักษณะเด่นของขนบทางวรรณกรรมพุทธศาสนาและสืบทอดได้เป็นอย่างดี

[...] I cannot tell
 A small part of the splendid lore which broke
 From Buddha's lips: I am a late-come scribe
 Who love the Master and his love of men,
 And tell this legend, knowing he was wise,
 But have not wit to speak beyond the books;
 And time hath blurred their script and ancient
 Sense,
 Which once was new and mighty, moving all.
 A little of that large discourse I know
 Which Buddha spake on the soft Indian eve;
 So, too, I know it writ that they who heard
 Were more—lakhs more—crores more—than could

Be seen,

(VIII: 137)

ก่อนถ่ายทอดพระธรรมคำสอน อาร์โนลด์แสดงความเคารพต่อพระวัจนะของพระพุทธเจ้าและกระตุ้นให้ผู้อ่านตระหนักถึงธรรมชาติของตัวบทพระธรรมที่มีการถ่ายทอดผ่านกาลเวลาอันยาวนาน กวี

แสดงความนอบน้อมต่อพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า โดยกล่าวว่าตนเป็นเพียงกวีผู้ถ่ายทอดใน
 ชั้นหลัง ไม่อาจพรรณนาสิ่งใดเกินที่พุทธคัมภีร์ว่าไว้ และที่สำคัญเป็นเพียงผู้ที่ได้ศึกษาพระธรรมของ
 พระพุทธองค์เพียงส่วนหนึ่งอันน้อยจากข้อมูลอันมหาศาล อติวิพากษ์ข้างต้นแสดงคุณลักษณะของกวี
 ผู้อ่อนน้อม นอกจากนี้อาร์โนลด์ยังมีความเป็นนักวิชาการที่ซื่อสัตย์กับการจัดการกับข้อมูลที่ได้ศึกษา
 มา ในบทนำของกวีนิพนธ์ อาร์โนลด์กล่าวถึงรายชื่อปัญญาชนที่มีคุณูปการต่อตนในแง่ที่เป็นแหล่งให้
 ค้นคว้า ส่วนในตัวบทตอนนี้ อาร์โนลด์เตือนให้ผู้อ่านเห็นความจริงของธรรมชาติของตัวบทที่ได้รับ
 การถ่ายทอดผ่านกลุ่มคนโดยล่วงมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน พระธรรมซึ่งครั้งหนึ่งในอดีตเคยผ่าน
 พระวิจนะของพระพุทธเจ้า อาจถูกกาลเวลาทำให้ไม่ชัดเจน และความหมายอันผูกติดอยู่กับบริบทแห่ง
 พุทธกาลอาจพร่องไปตามธรรมชาติแห่งการเปลี่ยนแปลง นอกจากอาร์โนลด์จะเป็นกวีผู้สามารถเข้าถึง
 และถ่ายทอดขนบทางวรรณศิลป์ของวรรณคดีพุทธศาสนาได้อย่างลึกซึ้งแล้ว อาร์โนลด์ยังมีคุณธรรม
 ของนักวิชาการที่ชี้แนะให้ผู้อ่านเห็นข้อเท็จจริงของกระบวนการทำงานของผู้สร้างตัวบททาง
 พระพุทธศาสนาและกระตุ้นเตือนให้พิจารณาถึงธรรมชาติของตัวบทที่อาจมีการเปลี่ยนแปลงไปตาม
 ปัจจัยผู้ถ่ายทอดและกาลเวลา

ในตอนท้ายของกวีนิพนธ์ กวีแสดงอติวิพากษ์เป็นการสรุปจบเรื่อง ท่าทีของกวีมีความนอบน้อม
 และเคารพต่อข้อมูลเบื้องต้นที่ตนได้ศึกษาและนำมาถ่ายทอด นอกจากนั้นตัวบทยังแสดงปณิธานกวีที่
 หวังให้พุทธศาสนาสถิตย์อยู่เพื่อเป็นประทีปแห่งปัญญานำพามหาชนไปสู่อมตนิพพาน

Here endeth what I write

Who love the Master for his love of us.

A little knowing, little have I told

Touching the Teacher and the Ways of Peace.

Forty-five rains thereafter showed he those

In many lands and many tongues, and gave

Our Asia Light, that still is beautiful,

Conquering the world with spirit of strong grace:

All which is written in the holy Books,

And where he passed, and what proud Emperors

Carved his sweet words upon the rocks and caves:

And how—in fulness of the times—it fell
 The Buddha died, the great Tathâgato,
 Even as a man 'mongst men, fulfilling all:
 And how a thousand thousand lakhs since then
 Have trod the Path which leads whither he went
 Unto NIRVĀNA, where the Silence lives. (VIII: 157-158)

กวีเผยตัวตนอีกครั้งโดยสวดถึงแรงบันดาลใจในการประพันธ์ ซึ่งคือองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และความรักของพระองค์ที่มีต่อมนุษย์ กวีออกตัวถึงความสามารถในการถ่ายทอดเรื่องราวว่าตนมีความรู้น้อย และที่นำมาถ่ายทอดก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งอันน้อยนิดของพุทธประวัติเท่านั้น ขบวนการแสดง ความอ่อนน้อมถ่อมตนเช่นนี้เป็นลักษณะเด่นของงานเขียนบันทึกในพระพุทธศาสนาที่รจนาโดยผู้มีความศรัทธาในพระพุทธเจ้าและพระธรรมคำสอนของพระองค์ อาจกล่าวได้ว่าบทประพันธ์ข้างต้นที่ยก มาได้แสดงปณิธานกวีอันยิ่งใหญ่และเป็นอุดมคติสูงสุดที่มุ่งอุทิศงานของตนเพื่อเป็นพยานุสา พระพุทธศาสนาอันเป็นที่พึ่งของมนุษย์ทั้งหลาย

3.3.2 การดำเนินเรื่องตามโครงสร้างของวรรณกรรมชาดก

ขนบทางวรรณกรรมพุทธศาสนาอีกประการหนึ่งที่ปรากฏเด่นชัดใน *The Light of Asia* คือ การดำเนินเรื่องตามโครงสร้างวรรณคดีชาดก ในวรรณกรรมพุทธศาสนา ชาดกหมายถึง เรื่องราวของ พระพุทธเจ้าที่มีมาในชาติก่อน ๆ³¹ ชาดกเป็นองค์ประกอบสำคัญของการสร้างสรรค์วรรณกรรมที่วาด ด้วยพุทธประวัติ ด้วยความสนใจในพุทธศาสนา อาร์โนลด์ได้ศึกษาพุทธคัมภีร์และสังเกตเห็นลักษณะ พิเศษของการเล่าเรื่องย้อนอดีตชาติ จึงนำมาเป็นส่วนประกอบในการสร้างสรรค์กวีนิพนธ์ของตน

³¹ ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542* (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2546), หน้า 359.

โครงสร้างของชาคมืออยู่ด้วยกันห้าส่วน ได้แก่

1. เหตุในปัจจุบันชาติที่นำไปสู่การเล่าเรื่อง ที่เรียกว่า ปัจจุบันวัตถุ เป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นในกาลสมัยที่พระพุทธเจ้าทรงมีพระชนม์อยู่
2. พระพุทธเจ้าทรงมีพุทธดำรัสว่าในอดีต เหตุการณ์เช่นนี้ได้เคยเกิดขึ้นแล้ว
3. สาวกทูลขอให้เล่า
4. พระพุทธเจ้าทรงเล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีต ที่เรียกว่า อดีตวัตถุ เป็นการบรรยายพระชาติของพระโพธิสัตว์ อาจมีบทประพันธ์ภาษาบาลีประเภทคาถา หรืออธิบายคาถาแทรกอยู่บ้าง
5. พระพุทธเจ้าทรงเชื่อมเรื่องราวในอดีตกับปัจจุบัน โดยทรงอธิบายว่าตัวละครสำคัญในอดีตว่าตรงกับผู้ใดบ้างในชาติปัจจุบัน ที่เรียกว่าประชุมชาคมหรือสโมธาน³²

ต่อไปจะขอยกตัวบทตอนที่แสดงการเล่าเรื่องชาคมแล้วเปรียบเทียบให้เห็นว่าเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ ได้ดำเนินเรื่องสอดคล้องกับโครงสร้างตามขนบของพุทธวรรณศิลป์ เรื่องเล่าบูรพชาติที่ปรากฏใน *The Light of Asia* มีด้วยกันสี่เรื่องและมีองค์ประกอบตามโครงสร้างชาคมดังนี้

³² เนื้อหาว่าด้วยโครงสร้างของชาคมเก็บความมาจากแหล่งข้อมูลต่อไปนี้

ประคอง นิมมานเหมินท์, บรรณาธิการ, *ปริทรรศน์วรรณกรรมพุทธศาสนา* (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), หน้า 9.

ทรัพย์ ประกอบสุข, *วรรณคดีชาคม* (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2527), หน้า 22-23.

สีบพงศ์ ธรรมชาติ, *วรรณคดีชาคม* (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2542), หน้า 5-15.

ตารางที่ 1 โครงสร้างของชาดกใน *The Light of Asia*

เรื่องที่ 1: บุตรนายพรานและสาวงามแห่งแม่น้ำยมุนา	
1. ปัจจุบันวัตถุ	พระพุทธเจ้าทรงเทศนาถึงมูลเหตุที่พระองค์ทรงพิสมัยในพระนางยโสธราเมื่อแรกพบ
2. พุทธคำรัส	พระพุทธเจ้าทรงกล่าวว่าเหตุการณ์นี้เคยเกิดขึ้นมาแล้ว “We were not strangers, as to us / And all it seemed;”
3. สาวกทูลให้เล่า	สาวกทูลถามให้เล่าถึงมูลเหตุ “being prayed why thus his heart / Took fire at first glance of the Sākya girl”
4. อดีตวัตถุ	พระพุทธเจ้าทรงเล่าถึงอดีต “in ages long gone by / A hunter’s son, playing with forest girls”
5. สโมธาน	พระพุทธเจ้าทรงเชื่อมเรื่องราวในอดีตกับปัจจุบัน “Thus I was he and she Yasôdhara”

เรื่องที่ 2: การประลองของเหล่าเสือเพื่อนางเสียดีทองแถมดำ	
1. ปัจจุบันวัตถุ	พระพุทธเจ้าทรงเทศนาถึงเหตุแห่งความมั่นพระทัยในรักที่มีต่อพระองค์ของยโสธราหลังจากการประลองฝีมือและมูลเหตุแห่งการที่พระนางยโสธราทรงมอบกุษาทองแถมดำแก่พระองค์
2. พุทธคำรัส	พระพุทธองค์ทรงระลึกถึงอดีตที่เคยเกิดขึ้น “Past things and thoughts, and buried lives come back.”
3. สาวกทูลให้เล่า	สาวกทูลถามสาเหตุของกิริยาของพระนางยโสธรา “They prayed Lord Buddha touching all, and why / She wore this black and gold, and stepped so proud.”
4. อดีตวัตถุ	พระพุทธเจ้าทรงเล่าเรื่องพระชาติในอดีต “I now remember, myriad rains ago”
5. สโมธาน	พระพุทธเจ้าทรงเชื่อมเรื่องราวในอดีตกับปัจจุบัน “A tiger, with my striped and hungry kind; / I, who am Buddh, couched in the kusa grass” และ “A tigress, comeliest of the forest, set / The males at war; her hide was lit with gold, / Black-broidered like the vile Yasôdhara”

เรื่องที่ 3: พราหมณ์หนุ่มผู้สละชีพเป็นอาหารแก่เสือแม่ลูกอ่อนที่ใกล้ตาย	
1. ปัจจุบันวัตถุ	กวีเล่าถึงน้ำพระทัยเมตตาของพระพุทธเจ้าที่สร้างสมมาแต่อดีตชาติ
2. พุทธคำรัส	-
3. สวาททูลให้เล่า	-
4. อดีตวัตถุ	กวีเล่าถึงชีวิตในอดีตชาติของพระพุทธเจ้าที่ประกอบปรมัตถบารมี “Rending his flesh, and all her yellow fangs / Bathed in his blood: the great cat’s burning breath / Mixed with the last sigh of such fearless love.
5. สโมธาน	กวีเผยอดีตของพระพุทธเจ้าที่เชื่อมโยงมาถึงพระชาติสุดท้าย “when Buddha wore / A Brahman’s form, dwelling upon the rock / Named Munda, by the village of Dâlidd--”

เรื่องที่ 4: นายวานิชผู้แลกอัญมณีเพื่อชีวิตของหญิงผู้เป็นที่รัก	
1. ปัจจุบันวัตถุ	พระพุทธเจ้าทรงเทศนาแก่พระนางยโสธราถึงวิมุตติธรรมอันเป็นมณีที่ พระองค์ไม่สามารถละทิ้งเพื่อกลับไปเป็นคู่รักกับพระนางดังเดิมได้
2. พุทธคำรัส	พระพุทธองค์ทรงดำรัสว่าเหตุการณ์เช่นนี้ได้เคยเกิดขึ้นแล้ว “Count the grey seeds on yonder castor-clump, / So many rain it is”
3. สวาททูลให้เล่า	-
4. อดีตวัตถุ	พระพุทธเจ้าทรงเล่าถึงเหตุการณ์ในอดีตที่ไม่เหมือนกับพระชาติสุดท้ายนี้ “I spent my pearl / Well in that life to comfort heart and mind, / Else quite uncomforted; but these pure pearls, / My last great gain, won from a deeper wave-- / The Twelve Nidânas and the Law of Good-- / Cannot be spent, nor dimmed, and most fulfil / Their perfect beauty being freeliest given”
5. สโมธาน	พระพุทธเจ้าทรงเชื่อมบุคคลในอดีตและปัจจุบัน “I was Ram, / A Merchant of the cost which looketh south / To Lanka and the hiding-place of pearl. / Also in that fair time Yasôdhara / Dwelt with me in our village by the sea / Tender as now, and Lukshmi was her name.”

แม้ว่าอาร์โนลด์จะไม่ได้วางโครงสร้างหรือประพันธ์ตามลำดับและขนบวรรณศิลป์ของโครงสร้างการประพันธ์ชาดกอย่างสมบูรณ์ แต่กวีพยายามแสดงองค์ประกอบให้ครบถ้วนเท่าที่จะทำได้ การวิเคราะห์โครงสร้างชาดกทั้งสี่ตอนข้างต้นคงจะเป็นเครื่องพิสูจน์ว่าเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ให้ความสำคัญกับรูปแบบที่โดดเด่นอันเป็นลักษณะเฉพาะของวรรณคดีพุทธศาสนา

ขนบวรรณศิลป์ของวรรณกรรมพุทธศาสนาที่อาร์โนลด์นำมาใช้เป็นองค์ประกอบในการสร้างเรื่องราวใน *The Light of Asia* คือ การใช้อรรถวิพากษ์และการใช้โครงสร้างของวรรณคดีชาดก การที่ อาร์โนลด์สามารถประยุกต์ขนบวรรณศิลป์ดังกล่าวมาใช้ในงานตนอย่างลงตัวแสดงว่ากวีเป็นผู้ที่มีความเข้าใจในลักษณะเด่นของวรรณกรรมพุทธประวัติ นอกจากนี้กวียังแสดงตนเป็นนักศาสนาเปรียบเทียบและนักวรรณคดีเปรียบเทียบที่พยายามเรียนรู้ขนบข้ามศาสนาวัฒนธรรมและถ่ายทอดออกมาเป็นงานกวีนิพนธ์ทรงคุณค่าอันเป็นอุดมคติอันสูงส่งแห่งการสร้างความสำเร็จในมนุษย์

การนำอรรถวิพากษ์และการใช้โครงสร้างของวรรณคดีชาดกมาประกอบสร้างเป็นตัวบท *The Light of Asia* ทำให้เห็นว่า กวีนิพนธ์เล่มนี้เป็นสหบททางวัฒนธรรม แม้ผู้ประพันธ์จะมีภูมิหลังเป็นชาวตะวันตก แต่ได้นำเอาขนบวรรณกรรมของโลกตะวันออกมาใช้ในการนำเสนองานของตน *The Light of Asia* มิใช่เพียงพุทธประวัติที่ถ่ายทอดผ่านมุมมองคนต่างศาสนา ทว่านับเป็นตัวอย่างหนึ่ง ที่แสดงให้เห็นความพยายามของภูมิปัญญามนุษย์ที่จะก้าวข้ามความต่างแห่งพรมแดนทางวัฒนธรรม

กล่าวโดยสรุป ภาพศาสนาพุทธที่เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์นำเสนอขึ้นเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าสากล กวีนำกระแสความคิดสำคัญมาช่วยในการอธิบายและประกอบสร้างกวีนิพนธ์พุทธศาสนา กระแสความคิดเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นมรดกทางภูมิปัญญาของมนุษยชาติ ไม่ว่าจะเป็น แนวคิดของคาร์วิน ที่ก่อให้เกิดปรากฏการณ์สำคัญด้านความเคลื่อนไหวในแวดวงวิทยาศาสตร์และมีอิทธิพลต่อปัญญาชนทั่วโลกจวบจนปัจจุบัน องค์ประกอบสำคัญในศาสนาคริสต์ที่มักปรากฏในบริบททางสังคมวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็น คำสำคัญ อนุภาคเรื่องที่มีนัยทางศาสนาคริสต์ หรือภาพลักษณ์พระเยซู องค์ประกอบเหล่านี้มักได้รับการอ้างอิงถึงในวรรณกรรมและงานเขียนอื่น ๆ เสมอมา นอกจากนี้ อาร์โนลด์ยังรับเอาขนบวรรณกรรมในวรรณคดีพุทธศาสนามาใช้ในงานของตน อาจกล่าวได้ว่า *The Light of Asia* มิได้เป็นเพียงกวีนิพนธ์ที่นำเสนอความเข้าใจและการตีความศาสนาพุทธของกวีในโลกตะวันตก แต่ยังเป็นสหบทที่ยืนยันความเป็นสากลของภูมิปัญญามนุษย์ องค์ความรู้ที่มนุษย์สร้างขึ้นอาจมีสะพานที่

สามารถเชื่อมโยงนำพาคนต่างบริบททางสังคมวัฒนธรรมไปร่วมรับรู้และสร้างประสบการณ์ร่วมได้
สะพานดังกล่าวอาจหมายถึงจิตสำนึกร่วมของมนุษยชาติที่ต้องประสบชะตากรรมแห่งความทุกข์ยาก
และต้องการจะเอาชนะสถานะอันไม่พึงประสงค์ไปสู่ภาวะในอุดมคติ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

ภาพลักษณ์พระพุทธเจ้าใน *The Light of Asia*: ความเป็นมนุษย์ที่มีพัฒนาการ

The Light of Asia ของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์เป็นความพยายามที่จะค้นหาตัวตนของพระพุทธเจ้าตามความเข้าใจของผู้ประพันธ์ ในหนังสือเรื่อง *พุทธประวัติพิเคราะห์*¹ ไคซากุ อิคเคะกล่าวว่า “มันเป็นงานที่ทำให้เรามีความยากลำบากอย่างยิ่งที่จะพยายามจะสร้างภาพลักษณ์ของพระพุทธเจ้าให้ใกล้กับความเป็นจริงมากที่สุด ขณะเดียวกัน ก็มีความเป็นไปได้และมีความจำเป็นที่นักเขียนจะต้องใช้จินตนาการของตนเองส่วนหนึ่ง” ไคซากุ อิคเคะยังมีความเชื่ออีกว่า “เราสามารถที่จะค้นพบและเข้าถึงบุคคลอีกผู้หนึ่งได้โดยใช้สื่อในความเป็นมนุษย์เหมือนกัน”² อาร์โนลด์ใช้ความคิดที่เน้นความเป็นมนุษย์มาเป็นส่วนประกอบสำคัญในการจินตนาการและสร้างภาพลักษณ์พระพุทธเจ้า

เหตุจูงใจสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์เน้นนำเสนอความเป็นมนุษย์ของพระพุทธเจ้าและเนื้อเรื่องที่ไม่เน้นอิทธิปาฏิหาริย์คือ กระแสการมองและนำเสนอศาสนาในโลกตะวันตกสมัยวิกตอเรียน เมื่อศิลปวิทยาการและวิทยาศาสตร์เข้ามามีอิทธิพลต่อโลกทัศน์ของผู้คนในโลกตะวันตก พวกเขาเริ่มตั้งคำถามกับอำนาจอันยิ่งใหญ่เหนือธรรมชาติของพระเจ้า คุณลักษณะอันเลิศเลอของพระเยซู และเรื่องราวอิทธิปาฏิหาริย์ในพระคริสต์คัมภีร์ องค์ประกอบเหล่านี้ดูเหมือนจะไม่สอดคล้องกับความเป็นเหตุเป็นผลที่พิสูจน์ได้ตามโลกทัศน์ของวิทยาศาสตร์ สถาบันศาสนาเริ่มสั่นคลอน เพื่อเป็นการแก้ไขสถานการณ์ดังกล่าว นักสอนศาสนาและนักเทววิทยาบางส่วนเริ่มต้นที่จะอธิบายศาสนาในมุมใหม่เพื่อตอบรับกับความต้องการของผู้คนที่กำลังเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ คือเปลี่ยนการสอนศาสนาที่เน้นทางธรรมอันสูงส่งและเรื่องเหนือธรรมชาติให้มาเป็นการสอนที่เอื้อกับชีวิตมนุษย์ในยุคนี้ (Secularization) เมื่ออาร์โนลด์นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนา ก็อาจใช้กลวิธี

¹ หนังสือเรื่อง *พุทธประวัติพิเคราะห์* แปลโดย ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ จากหนังสือภาษาอังกฤษที่มีชื่อว่า *The Living Buddha: An Interpretive Biography* เป็นฉบับที่แปลจากหนังสือต้นฉบับภาษาญี่ปุ่นอีกทีหนึ่ง ผู้เขียนคือ ไคซากุ อิคเคะ ได้อาศัยข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ตีความและสร้างภาพลักษณ์พระพุทธเจ้าใหม่ตามความเข้าใจของเขาอย่างคลุ่มลึกและน่าสนใจ

² ไคซากุ อิคเคะ, *พุทธประวัติพิเคราะห์*. แปลโดย ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ (กรุงเทพฯ: เกล็ดไทย, 2538), หน้า 7.

เช่นเดียวกันนี้ กวีประพันธ์ *The Light of Asia* โดยเน้นคุณลักษณะของพระพุทธเจ้าที่มีความเป็นมนุษย์ และไม่เน้นเรื่องราวอภินิหาร

อาร์โนลด์เชื่อว่าพระพุทธเจ้ามีตัวตนจริงในประวัติศาสตร์ดังเช่นที่เขากล่าวถึงพระองค์ในบทนำของบทประพันธ์ *The Light of Asia* ว่าพระพุทธเจ้าประสูติ ณ พรมแดนของประเทศเนปาลเมื่อประมาณ 620 ปีก่อนคริสตกาลและปรินิพพานเมื่อ 543 ปีก่อนคริสตกาล ณ แคว้นกุสินารา เมืองอโยธยา “The Buddha of this poem--if, as need not be doubted, he really existed--was born on the borders of Nepal about 620 B.C. and died about 543 B.C. at Kusinagara in Oudh.” (ix) ในการสร้างตัวตนพระพุทธเจ้าตามความเข้าใจของอาร์โนลด์ ความเป็นมนุษย์ย่อมเป็นลักษณะเด่นที่ปรากฏ การศึกษาดัวบท *The Light of Asia* ซึ่งให้เห็นอย่างชัดเจนว่าเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์สร้างภาพลักษณะของพระพุทธเจ้าให้มีลักษณะเด่นคือ ความเป็นมนุษย์ ยิ่งไปกว่านั้น คุณสมบัติเด่นประการหนึ่งในความเป็นมนุษย์ของพระพุทธเจ้า คือการเป็นมนุษย์ที่มีพัฒนาการ ในการอธิบายรายละเอียด ผู้วิจัยจะพิจารณาพัฒนาการในสามมิติ คือ มิติของความเป็นมนุษย์ มิติทางปัญญา และมิติแห่งความรัก

4.1 วิวัฒน์แห่งมนุษย์

ภาพลักษณ์ของพระพุทธเจ้าเป็นสิ่งที่นักศึกษาศาสนาส่วนหนึ่งให้ความสนใจ การสืบค้นคุณลักษณะของพระองค์อาจกระทำได้โดยการวิเคราะห์ผ่านตัวบทกัมภีร์ต่าง ๆ นักคิดนักเขียนหลายคนตีความภาพพระพุทธเจ้าตามจินตนาการของตนเองผนวกกับข้อมูลที่มีอยู่ในเอกสารและกัมภีร์ทางพุทธศาสนาย้อนไปในคริสต์ศตวรรษที่ 19 เมื่อศาสนาพุทธเริ่มแผ่ขยายไปสู่การรับรู้ของคนในโลกตะวันตก ระยะเวลา ๆ ปัญญาชนในดินแดนอัสตงคมักตั้งคำถามและให้ความสำคัญกับบ่อเกิดและที่มาของลัทธิความเชื่ออันเป็นขุมทรัพย์ภูมิปัญญาแห่งโลกตะวันออก พวกเขาสืบค้นประวัติของพระศาสดาผู้ให้กำเนิดปรัชญาพุทธจากเอกสารโบราณเท่าที่จะเอื้ออำนวย ในหนังสือ *The British Discovery of Buddhism* ฟิลิป ซี. แอลมอนด์ให้ข้อมูลว่าตลอดครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 เหล่าปัญญาชนในประเทศอังกฤษต่างพากันทำความเข้าใจและตีความตัวตนของพระพุทธเจ้าผ่านงานเขียนหลายเล่ม กระบวนการดังกล่าวทำให้เกิดภาพร่างคร่าว ๆ ของพระสมณโคดมที่ค่อย ๆ คลี่คลายจากบุคคลในจินตนิยายหรือเรื่องปรัมปราเข้าสู่บุคคลในประวัติศาสตร์³

³ Philip C. Almond, *The British Discovery of Buddhism*, pp. 54-58.

The Light of Asia นับเป็นความพยายามหนึ่งของปัญญาชน โลกตะวันตกสมัยวิกตอเรียนที่จะสืบค้นและประกอบสร้างภาพลักษณ์ของพระพุทธเจ้าจากหลักฐานที่มี เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์อาศัยคัมภีร์พุทธประวัติหลายเล่มผสมผสานกับความคิดเห็นส่วนตัวในการตีความและประกอบสร้างพระพุทธเจ้าในมโนทัศน์ของตนขึ้นมา ในการศึกษาภาพลักษณ์ของพระพุทธเจ้าในมิติที่เป็นมนุษย์ ผู้วิวัฒน์ ผู้วิจัยจะอภิปรายในสองประเด็น คือความคิดเห็นของพระพุทธเจ้าที่มีต่อปัญญาและศักยภาพของมนุษย์ และพระพุทธเจ้าในฐานะตัวแทนมนุษย์ผู้มีปัญญา เจ้าชายสิทธัตถะทรงพิจารณาแล้วว่าทุกข์เป็นปัญหาชีวิตของมนุษย์และมนุษย์มีความสามารถที่จะใช้ปัญญาของตนนำไปสู่สภาวะของชีวิตที่เจริญขึ้น ในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นมนุษย์คนหนึ่ง จึงทรงมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติภารกิจเพื่อค้นหาคำตอบอันนำไปสู่การพ้นทุกข์ด้วยพระองค์เอง

4.1.1 ปัญหาของมนุษย์เกี่ยวด้วยปัญญาแห่งมนุษย์

จากการวิเคราะห์ต่อบท *The Light of Asia* ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ในทัศนะของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ ความทุกข์เป็นปัญหาของมนุษย์ที่มนุษย์จำเป็นต้องหาทางแก้ไขด้วยตัวเอง เมื่ออาร์โนลด์ประพันธ์ *The Light of Asia* กวีจึงสร้างภาพลักษณ์ของพระพุทธเจ้าให้เป็นมนุษย์ที่เข้าใจความทุกข์ได้อย่างถ่องแท้ พระองค์ทรงมีจุดประสงค์ที่จะศึกษา ค้นหาสาเหตุ และกำจัดความทุกข์ให้สิ้นไปจากชีวิตของมนุษย์โดยใช้ปัญญาเป็นเครื่องมือ พระพุทธเจ้าในกวีนิพนธ์ *The Light of Asia* ทรงเชื่อว่าปัญญาแห่งมนุษย์เท่านั้นที่จะช่วยเยียวยาปัญหาของมนุษย์ พระองค์ทรงปฏิเสธความเชื่อมงายและอำนาจเหนือธรรมชาติภายนอกที่ไม่สามารถตรวจสอบด้วยหลักการแห่งเหตุและผล นอกจากนั้น พระองค์ยังทรงเห็นว่ามนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีวิวัฒนาการจากจุดต่ำสุด ไปสู่จุดสูงสุด ดังนั้นจึงน่าจะเป็นไปได้ที่มนุษย์จะสามารถก้าวผ่านปัญหาในระดับ ต่าง ๆ ของชีวิตจนกำจัดปัญหาในระดับที่ลึกซึ้งอันได้แก่ปัญหาความทุกข์ ความศรัทธาในศักยภาพและปัญญาแห่งมนุษย์เป็นอุดมคติสำคัญที่พระพุทธเจ้าทรงยึดถือและนำพาพระองค์ไปสู่เป้าหมายที่ทรงมุ่งหวังในท้ายที่สุด

แม้ว่าใน *The Light of Asia* จะมีเรื่องราวเหนือธรรมชาติ อันได้แก่ การปรากฏของเทพดา ท้าวจตุโลกบาล หรือพระอินทร์ แต่องค์ประกอบเหล่านี้เป็นเพียงสิ่งที่กวีเลือกมาเพื่อทำให้งานประพันธ์ น่าสนใจและคงความเป็นเรื่องปรัมปราของวีรบุรุษอันเหนือจินตนาการ โลกของพลังเหนือธรรมชาติเหล่านี้ถูกขีดแบ่งไว้ไม่ให้มาซ้อนทับกับโลกของมนุษย์ อาร์โนลด์ไม่ได้ประพันธ์ให้มนุษย์และเทวดา

ในกวีนิพนธ์มีปฏิสัมพันธ์กันซึ่งต่างจากรวมคติพุทธศาสนาเล่มอื่น ๆ ที่มีคติของมนุษย์และเทวดาเป็นมิตติเดียวกัน ตัวอย่างเนื้อเรื่องที่แสดงให้เห็นว่าโลกมนุษย์ถูกแบ่งแยกออกจากโลกทิพย์ของเทวะได้แก่ตอนที่พระกুমารสิทธารถะทรงประสูติแล้วบรรดาเทวะทั้งหลายได้มาร่วมยินดีในเวลาอันเป็นมงคลนี้

[...] and gods

Walked free with men that day, though men knew

not:

For Heaven was filled with gladness for Earth's sake,

Knowing Lord Buddha thus was come again. (I: 4)

ในข้อความที่ยกมานี้ จะเห็นว่า แม้เทวดาจะลงมาปะปนกับมนุษย์เพื่อร่วมสรรเสริญการประสูติของพระกুমารสิทธารถะ แต่มนุษย์ไม่สามารถรับรู้การปรากฏตัวของเทวดาเหล่านี้ได้ และอาจตีความต่อไปได้ว่ามนุษย์และเทวดาไม่สามารถสื่อสารกันได้ ทั้งหมดนี้ชี้ให้เห็นว่า โลกทั้งสองแยกออกจากกัน นอกจากนั้น กวียังให้ความสำคัญแก่มนุษย์และโลกมนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางของการดำเนินเรื่อง ดังจะเห็นได้จากเนื้อเรื่องที่ว่าเหล่าเทวะต่างน้อมสาธุการแก่โลก (for Earth's sake) ในวาระที่จะบังเกิดพระพุทธเจ้าบนโลกในไม่ช้า

การเปรียบเทียบคำพูดสำคัญของพระพุทธเจ้าในตอนต้นเรื่องของ *The Light of Asia* กับวรรณคดีพุทธศาสนาเล่มอื่นที่อาร์โนลด์ได้ศึกษา ยิ่งเน้นย้ำถึงมิติของโลกมนุษย์ที่ถูกแบ่งออกจากมิติของโลกทิพย์อันอัศจรรย์เกินจริง พระวัจนะอันแสดงปณิธานของพระพุทธเจ้าที่จะถือกำเนิดในชาติสุดท้ายเพื่อสำเร็จพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณนำพาสัตว์ข้าม โสมสงสารปรากฏในคัมภีร์ทุกเล่ม แต่จุดที่น่าสนใจอยู่ที่ว่า ในคัมภีร์ทุกเล่มพระวัจนะดังกล่าวได้รับการเปล่งผ่านพระโอษฐ์ของสิทธารถะกุมารขณะดำเนินอย่างพระบาทเจ็ดก้าวหลังประสูติกาล⁴ เหตุการณ์ดังกล่าวแสดงถึงความเลิกละและอภินิหารของพระโพธิสัตว์ แต่ใน *The Light of Asia* อาร์โนลด์ได้ปรับเปลี่ยนให้พระพุทธเจ้าเป็นผู้ตรัสพระวัจนะนี้ ขณะยังเป็นเทวบุตรบนสวรรค์ชั้นดุสิตว่าพระองค์จะจุติลงมาเกิดเป็นครั้งสุดท้ายเพื่อช่วยเหลือมวลชาวโลก “ [...] ‘now I go to help the World / This last of many times: for birth and death / End hence for me and those who learn my Law.’ (I: 1) หลังจากประสูติเป็นพระกুমารสิทธารถะแล้ว พระองค์ทรงมีสภาพ

⁴ อ่านเนื้อเรื่องเพื่อเปรียบเทียบได้ในหนังสือ *The Romantic Legend of Sakya Buddha* หน้า 44 *Manual of Buddhism* หน้า 149 *The Wheel of the Law* หน้า 102 และ *ลลิตวิสูตร* หน้า 577

เป็นเด็กมนุษย์ธรรมดา มิได้มีฉานหรืออำนาจวิเศษแต่อย่างใด หลักฐานดังกล่าวสนับสนุนว่ากวีให้ความสนใจเรื่องราวของพระพุทธเจ้าในมิติที่เป็นมนุษย์

หากอ้างอิงความเชื่อในการกล่าวถึงภาพหรือลักษณะที่ปรากฏของพระพุทธเจ้าในวรรณคดีพุทธศาสนาหายาน เราจะทราบว่าแนวคิดในการอธิบายพระพุทธเจ้าในฝ่ายมหายานมีสามลักษณะด้วยกัน คือการอธิบายว่าพระพุทธเจ้ามี สามพระกาย ได้แก่ 1. นิรมลกาย คือ กายตามสังขารในฐานะเป็นมนุษย์ธรรมดา 2. สัมโภคกาย คือ กายอันมีลักษณะพิเศษ ในฐานะเป็นพุทธอุดมคติผู้สั่งสอนพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย และ 3. ธรรมกาย คือ กายอันเกิดจากธรรมในสภาพสูงสุดที่เป็นหลักแห่งความรู้ ความกรุณาและความสมบูรณ์⁵ ใน *The Light of Asia* อาร์โนลด์มุ่งนำเสนอพระพุทธเจ้าในลักษณะนิรมลกาย คือพระองค์ทรงเป็นมนุษย์ธรรมดาไม่มีปาฏิหาริย์และอำนาจวิเศษแต่อย่างใด

นอกจากนี้ ในตัวบทกวีนิพนธ์ *The Light of Asia* เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์เน้นถึงความเป็นมนุษย์ของเจ้าชายสิทธารถะที่ต้องประสบกับทุกข์ตามธรรมดาโลกเฉกเช่นเพื่อนร่วมชะตากรรมคนอื่น ๆ ในตอนที่ทรงใคร่ครวญถึงเหตุผลที่จะออกมหาภิเนษกรมณ์ เจ้าชายสิทธารถะทรงรำพึงกับพระองค์เองว่าพระองค์ก็เป็นมนุษย์คนหนึ่ง “[...] as I am man;--” (IV: 64) หรือแม้แต่ในตอนที่พบกับนางสุชาดานักบวชสิทธารถะทรงปฏิเสธว่าพระองค์ไม่ใช่เทพดาแต่เป็นเพียงเพื่อนมนุษย์คนหนึ่งซึ่งกำลังพยายามหาทางพ้นทุกข์

For thou hast holpen me who am no God,

But one, thy Brother; heretofore a Prince

And now a wanderer, seeking night and day

These six hard years that light which somewhere

shines

To lighten all men's darkness, if they knew! (VI: 99)

⁵ อภิขัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์, *พระพุทธศาสนาหายาน* (กรุงเทพฯ: สภาการศึกษาามหามกุฏราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยพระพุทธรศาสนา, 2520), หน้า 112. อ้างถึงใน ประคอง นิมมานเหมินท์, “ลลิตวิสตรระ: วรรณคดีที่มีคุณค่าอย่างยิ่งต่อการศึกษาประวัติศาสตร์,” ใน *คือคู่มาลาสรเรศกคุณ* (กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536), หน้า 105.

นอกจากกวีนิพนธ์ข้างต้นจะยืนยันความเป็นมนุษย์ของนักบวชสิทธิธารณะด้วยพระวณะของพระองค์เองแล้ว เรายังรับรู้ถึงความไม่แน่ใจในคำตอบอันสูงสุดที่ทรงคาดหวัง สิ่งนี้แสดงความเป็นมนุษย์ที่มีความกังวลและไม่แน่ใจในความรู้อันสูงสุดว่าจะมีจริง แต่ด้วยพลังปัญญาและความศรัทธาในวิวัฒน์แห่งมนุษย์ของนักบวชสิทธิธารณะ พระองค์ยอมไปถึงจุดหมายได้ในที่สุด ลักษณะดังกล่าวนี้แตกต่างไปจากพระโพธิสัตว์ใน *The Romantic Legend of Sākya Buddha, Manual of Buddhism, The Wheel of the Law* และ *ลลิตวิสตระ* ที่ทรงมุ่งมั่นในพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณอันทราบด้วยวิสัยแห่งพระโพธิสัตว์ว่าพระองค์จะทรงได้มาในที่สุด

เจ้าชายสิทธิธารณะใน *The Light of Asia* ทรงมีคุณสมบัติที่โดดเด่นอีกข้อหนึ่ง คือทรงเป็นบุคคลผู้มีได้ให้ความสำคัญกับเทพเจ้าและอำนาจเหนือธรรมชาติ เจ้าชายมิได้ทรงกล่าวว่าพลังพิเศษเหล่านี้ไม่มีจริง พระองค์ทรงยอมรับในการมีอยู่ของเทพเจ้า แต่ทรงพิจารณาแล้วว่าแม้เทพเจ้าเหล่านี้จะมีอำนาจอิทธิฤทธิ์เพียงไร หากได้ช่วยนำพามนุษย์ให้พ้นจากความทุกข์ไม่ ยิ่งไปกว่านั้น เจ้าชายยังคงแสดงความเห็นว่า การเป็นเทพยดามีได้เป็นสภาวะแห่งความสุขอันสูงสุด เพราะสภาวะนี้ยอมอยู่ได้กฎแห่งธรรมชาติไม่คงทนถาวรและมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเสื่อมตามธรรมดาโลก พระวินิจัยที่หลักแหลมดังกล่าวปรากฏในกวีนิพนธ์ *The Light of Asia*

For which of all the great and lesser gods
Have power or pity? Who hath seen them—who?
What have they wrought to help their worshippers?
How hath it steaded man to pray, and pay
Tithes of the corn and oil, to chant the charms,
To slay the shrieking sacrifice, to rear
The stately fane, to feed the priests, and call
On Vishnu, Shiva, Surya, who save
None—not the worthiest—from the griefs that teach
Those litanies of flattery and fear
Ascending day by day, like wasted smoke?
Hath any of my brothers 'scaped thereby
The aches of life, the stings of love and loss,

The fiery fever and the ague-shake,
 The slow, dull, sinking into withered age,
 The horrible dark death—and what beyond
 Waits—till the whirling wheel comes up again,
 And new lives bring new sorrows to be borne,
 New generations for the new desires
 Which have their end in the old mockeries?
 Hath any of my tender sisters found
 Fruit of the fast or harvest of the hymn,
 Or bought one pang the less at bearing-time
 For white curds offered and trim tulsi-leaves?
 Nay; it may be some of the Gods are good
 And evil some, but all in action weak;
 Both pitiful and pitiless, and both—
 As men are—bound upon this wheel of change,
 Knowing the former and the after lives. (IV: 62-23)

บทราฟิงขนาดยาวที่ยกมาข้างต้นสะท้อนความคิดในห้วงพระทัยของเจ้าชายสิทธารถะว่าไม่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทพเจ้า หรืออำนาจใดที่จะดลบันดาลให้มนุษย์หลุดพ้นจากความทุกข์ได้ ธรรมดาโลกอันได้แก่ ความเจ็บ ความ โศกเศร้า โรคภัย ภัยพิบัติ และความตายเป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องประสบกับทุกผู้ทุกนาม เทพเจ้าไม่สามารถปิดเป่าความจริงแห่งชีวิตเหล่านี้ แม้แต่เหล่าทวยะเองล้วนแต่ต้องประสบกับสภาพเวทนาเช่นเดียวกับมนุษย์ เพราะสรรพสิ่งย่อมอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติแห่งการเปลี่ยนแปลง ความคิดของเจ้าชายสิทธารถะแสดงภูมิปัญญาของพระองค์ที่มีพระวินิจฉัยอันลึกซึ้งและเฉียบแหลม เมื่อปัญหาความทุกข์เกิดขึ้นกับมนุษย์ มนุษย์จำต้องแก้ปัญหาด้วยตัวเอง ความหวังที่จะพึ่งอำนาจภายนอกเป็นสิ่งที่ผิดและไม่นำไปสู่คำตอบที่แท้จริงของชีวิต พฤติกรรมและความคิดของเจ้าชายสิทธารถะมีลักษณะของมนุษยนิยมอย่างเด่นชัด คือเชื่อมั่นในความสามารถของมนุษย์ในการใช้ปัญญาแก้ไขปัญหา

เจ้าชายสิทธารถะทรงมีวิจารณญาณว่า เมื่อมนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางของปัญหา อำนาจภายนอกจึงไม่ใช่ที่พึ่ง มีเพียงมนุษย์เท่านั้นที่จะแก้ไขปัญหาคได้ พระวินิจฉัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าเจ้าชายสิทธารถะ

ทรงเชื่อในศักยภาพของมนุษย์ พระองค์ทรงมีความเห็นว่า ด้วยปัญญาแห่งมนุษย์ มนุษย์จะสามารถเอาชนะความทุกข์และค้นพบประทีปแห่งความจริง ในกวีนิพนธ์ *The Light of Asia* เมื่อทรงคำนึงว่าทั้งเทพเจ้าและอำนาจภายนอกไม่ใช่สรณะที่แท้จริงของมนุษย์แล้ว พระองค์ทรงวิเคราะห์ถึงพัฒนาการของมนุษย์จากจุดต่ำสุดไปยังจุดที่สูงขึ้น ๆ อันนำความมั่นพระทัยมาสู่พระองค์ว่า มนุษย์มีความสามารถพัฒนาตนให้เจริญขึ้นซึ่งอาจไปจนถึงจุดที่มนุษย์สามารถแก้ปัญหาความทุกข์ด้วยตนเอง

[...] Men

Perished in winter-winds till one smote fire

From flint-stones coldly hiding what they held,

The red spark treasured from the kindling sun.

They gorged on flesh like wolves, till one sowed corn,

Which grew a weed, yet makes the life of man;

They mowed and babbled till some tongue struck

speech,

and patient fingers framed the lettered sound.

What good gift have my brothers, but it came

From search and strife and loving sacrifice? (IV: 63)

พระวิจารณ์ญาณเกี่ยวกับวิวัฒน์แห่งมนุษย์ของเจ้าชายสิทธารถะที่ยกมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่า เจ้าชายทรงเชื่อว่ามนุษย์มีปัญญาที่จะกำจัดความทุกข์ในแต่ละระดับตั้งแต่ขั้นหยาบไปจนถึงขั้นละเอียด หรือจากระดับต่ำไปสู่ระดับสูงได้ พระองค์ทรงดำริว่า มนุษย์ในอดีตเอาชีวิตรอดในฤดูหนาวอันทารุณ โดยใช้ปัญญาค้นพบไฟเพื่อให้ความอบอุ่น จากเดิมที่เคยออกล่าหากินเหมือนหมาป่าล่าเหยื่อ มนุษย์เรียนรู้ที่จะทำการเกษตรเลี้ยงชีพเป็นหลักแหล่ง รวมทั้งประดิษฐ์ภาษาพูดและภาษาเขียนขึ้นเพื่อเป็นเครื่องมือถ่ายทอดความรู้สึกรู้จักคิด ดังนั้น ตามทัศนะของเจ้าชายสิทธารถะ มนุษย์มีศักยภาพในการปรับและพัฒนาตนเพื่อความอยู่รอดรวมทั้งกำจัดความทุกข์และปัญหาชีวิตได้ ในหนังสือ *มนุษย์กับศาสนา* สมภาร พรมทาแสดงความคิดเห็นต่อศักยภาพของมนุษย์ในมิติของมนุษยนิยมไว้ว่า “แนวคิดแบบมนุษยนิยมนั้นเชื่อว่า แม้มนุษย์เราจะถูกสร้างมาให้มีธรรมชาติบางประการที่ศาสนาแบบเทวนิยมอาจเห็นว่าเป็นจุดอ่อน แต่เมื่อถึงที่สุดแล้ว มนุษย์ก็สามารถพัฒนาตนเองเพื่อเอาชนะจุดที่เปราะบางเหล่านั้นได้”⁶

⁶ สมภาร พรมทา, *มนุษย์กับศาสนา* (กรุงเทพฯ: ศยาม, 2546), หน้า 159.

ลักษณะเด่นของเจ้าชายสิทธารถะที่ปรากฏผ่านกวีนิพนธ์บทนี้ คือทรงมีความเป็นนักวิทยาศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ ประการแรก กระบวนการคิดของเจ้าชายสิทธารถะชวนให้ผู้อ่านนึกเปรียบเทียบพระองค์มีลักษณะคล้ายนักวิทยาศาสตร์ที่มีความสนใจศึกษาวิวัฒนาการของมนุษยชาติ การบรรยายพัฒนาการของมนุษย์ในมโนทัศน์ของเจ้าชายสิทธารถะแสดงการเอาตัวรอดจากความทุกข์ที่มีตามธรรมชาติตั้งแต่อดีตในยุคก่อนประวัติศาสตร์ ลักษณะการอธิบายวิวัฒนาการนี้มีความสอดคล้องกับความคิดของนักวิทยาศาสตร์คนสำคัญที่มีชีวิตร่วมสมัยกับเซอร์ เฮ็ดวิน อาร์โนลด์ นั่นคือชาร์ลส์ ดาร์วิน ผู้คิดค้นทฤษฎีแห่งวิวัฒนาการ (Theory of Evolution) อันเป็นแนวคิดที่มีอิทธิพลต่อวงการปัญญาชนในสังคมอังกฤษยุควิคตอเรียน

ประการที่สอง เจ้าชายสิทธารถะทรงปฏิบัติพระองค์ประหนึ่งนักประวัติศาสตร์เชิงมานุษยวิทยาที่สนใจในวิวัฒนาการของมนุษย์ในมิติวัฒนธรรม ทรงพินิจว่าการที่มนุษย์พัฒนาอารยธรรมขึ้นมาได้นั้น มิใช่เพราะพรวิเศษจากอำนาจอื่นแต่อย่างใด หากเกิดจากการค้นคว้าความพยายามและความเสียสละที่เปี่ยมด้วยความรักของมนุษย์เอง ลักษณะของมนุษย์ในความคิดของเจ้าชายสิทธารถะมีความสอดคล้องกับลักษณะของมนุษย์ในอุดมคติของยุคเรืองปัญญา ที่ใช้พลังทางปัญญาสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าให้แก่ตนเอง ดังนั้นจากกวีนิพนธ์ที่ยกมาสามารถสรุปได้ว่า เจ้าชายสิทธารถะทรงมีทั้งความเป็นนักวิทยาศาสตร์ผู้ให้ความสนใจในวิวัฒนาการของมนุษย์และความเป็นนักประวัติศาสตร์ที่เชื่อในภูมิปัญญาแห่งการสร้างสรรค์อารยธรรมของมนุษย์ด้วยเช่นกัน

หลังจากเจ้าชายสิทธารถะทรงพิจารณาแล้วว่าเทพเจ้าและอำนาจภายนอกไม่ใช่สรณะที่แท้จริงของมนุษย์และมนุษย์เองก็มีศักยภาพสูงพอที่จะใช้สติปัญญาพัฒนาตนตลอดจนแก้ไขปัญหาระดับต่าง ๆ ได้ พระองค์จึงทรงมาถึงข้อสรุปในพระทัยที่ว่ามนุษย์เท่านั้นที่จะใช้ปัญญาแก้ไขปัญหาคความทุกข์ของมนุษย์เอง “Since there is hope for man only in man, / And none hath sought for this as I will seek, / Who cast away my world to save my world.” (IV: 71) ในฐานะที่ทรงเป็นมนุษย์คนหนึ่ง เจ้าชายสิทธารถะย่อมทรงเชื่อในปัญญาแห่งพระองค์และจะเป็นผู้ออกแสวงหาสัจธรรมด้วยพระองค์เองซึ่งในการนี้ เจ้าชายต้องทรงเสียสละโลกของพระองค์เพื่อช่วยโลกของพระองค์ คำว่า “world” ทั้งสองคำนี้มีนัยสองระดับ “world” ตัวแรกหมายถึงโลกในระดับส่วนบุคคล (private) ของเจ้าชายสิทธารถะอันได้แก่ความสุขในชีวิตส่วนพระองค์จากครอบครัว สถานภาพ หรือยศถาบรรดาศักดิ์ ส่วน “world” ตัวที่สองหมายถึงโลกในระดับสากล (universal, public) คือเป็นโลกของสรรพชีวิต ปณิธานของเจ้าชายสิทธารถะ

สะท้อนว่าแม้พระองค์จะทรงตระหนักว่าภาระที่จะช่วยเหลือผู้อื่นต้องแลกกับความสุขส่วนพระองค์ แต่พระองค์ทรงรับหน้าที่นี้อย่างเต็มพระทัย

4.1.2 พุทธิปัญญาแห่งนักบวชสิทธารถะ

ในวรรณกรรมพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงประกาศหลักธรรมคำสอนส่วนใหญ่หลังจากทรงตรัสรู้สำเร็จอรหัตผล ข้อสังเกตดังกล่าวเน้นย้ำภาวะแห่งพุทธะที่เจริญขึ้นหลังจากการได้ซึ่งอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ แต่สำหรับ *The Light of Asia* เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์มิได้ให้การตรัสรู้เป็นเส้นแบ่งระหว่างความเป็นมนุษย์และความเป็นพุทธะของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าในทัศนะของอาร์โนลด์คือบุคคลผู้ค่อย ๆ เจริญสติปัญญาขึ้นเป็นลำดับขั้น แม้ขณะทรงเป็นพระกุมาร เป็นเจ้าชาย หรือเป็นนักบวช สิทธารถะก็สามารถตอบปัญหาและสั่งสอนผู้อื่นให้ถึงซึ่งความกระจ่าง การเติบโตของเจ้าชายสิทธารถะสะท้อนแนวคิดสำคัญเกี่ยวกับพัฒนาการของตัวละครที่เรียกว่า “Bildungsroman” คือ รูปแบบสำคัญของงานวรรณกรรมที่พบมากในสมัยวิคตอเรียนที่เน้นนำเสนอการเติบโตของตัวละครหลักผ่านการแสวงหาตัวตน ความหมายของชีวิตและธรรมชาติ⁷ ในช่วงที่ทรงเป็นนักบวชอรอนแรมแสวงหาความรู้ เจ้าชายสิทธารถะได้ทรงเรียนรู้และเข้าใจความจริงชีวิตและสรรพสิ่งมากขึ้น จนเมื่อทรงพบผู้ทุกข์ยาก พระองค์สามารถให้คำแนะนำและคำสั่งสอนได้อย่างดี ใน *The Light of Asia* เจ้าชายสิทธารถะในสถานภาพนักบวชทรงมีพุทธิปัญญาสั่งสอนและให้ความช่วยเหลือแก่เพื่อนมนุษย์

ในการประพันธ์ *The Light of Asia* อาร์โนลด์คัดเลือกเนื้อเรื่องที่จะมาร้อยเรียงเป็นกวีนิพนธ์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอพุทธิปัญญาแห่งนักบวชสิทธารถะ เรื่องย่อที่ควรกล่าวถึง คือตอนนักบวชสิทธารถะทรงสั่งสอนนางกิสาโคตมิให้เข้าใจความจริงแห่งการสูญเสีย กวีคิดแปลงเนื้อเรื่องตอนนี้มาจากหนังสือ *Buddhaghosha's Parables* ในหนังสือเล่มนี้ กัปตัน ที. โรเจอร์ส (Captain T. Rogers) ได้แปลสรรนิทานศีลธรรม (Parables) ของพุทธโฆษะจากต้นฉบับภาษาพม่า เนื้อเรื่องตอนนางกิสาโคตมิเป็นที่รู้จักดีในโลกตะวันตก⁸ อาจเป็นเพราะเนื้อเรื่องมีลักษณะเน้นอารมณ์ความรัก

⁷ Cody, David. *Bildungsroman* [Online]. Available from: <http://www.victorianweb.org/genre/bildung.html> [2005, August 5]

⁸ Christopher Clausen, *The Light of Asia by Sir Edwin Arnold: An Annotated Critical Edition*, p. 245.

ระหว่างแม่ลูกที่กระทบความรู้ผู้อ่านและวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าทำให้ผู้เรียนรู้ได้ประจักษ์ความจริงด้วยตนเอง เรื่องสังเขปของนางกิสโกตมิมือยู่่า เมื่อลูกน้อยของนางกิสโกตมิเสียชีวิต นางได้อุ้มศพลูกไปตามที่ต่าง ๆ อ้อนวอนขอให้ชาวบ้านช่วยทำให้ลูกฟื้นคืนชีพ ไม่มีผู้ใดช่วยเหลือนางได้ ชาวบ้านผู้หนึ่งแนะนำให้กิสโกตมิไปพบพระพุทธเจ้า ครั้นเมื่อนางเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงตรัสว่าลูกชายของนางจะฟื้นคืนชีพหากนางสามารถนำเมล็ดมัสตาร์ดคำจากบ้านที่ไม่เคยมีคนตายมาให้พระองค์ นางกิสโกตมิที่ขวนขวายเมล็ดมัสตาร์ดคำจากบ้านแทบทุกหลังในหมู่บ้าน แต่ไม่มีเรือนหลังใดเลยที่ไม่เคยมีคนตาย นางจึงประจักษ์ถึงความจริงแห่งการสูญเสียด้วยตนเอง จากเดิมในหนังสือ *Buddhaghosha's Parables* ผู้เล่าเป็นสรรพนามบุรุษที่สามที่อยู่นอกเรื่อง เมื่ออาร์โนลด์นำมาดัดแปลงใน *The Light of Asia* กวีได้เปลี่ยนแปลงผู้เล่าเรื่องเป็นตัวนางกิสโกตมิเองเพื่อแสดงการเล่าเรื่องเชิงให้การจากปากนางกิสโกตมิว่านางเองได้ประจักษ์ถึงบทเรียนที่เจ้าชายสิทธารถต้องการมอบให้

ใน *Buddhaghosha's Parables* เนื้อเรื่องตอนนางกิสโกตมิ ผู้เล่าบรรยายเหตุการณ์ตอนที่นางไปพบพระพุทธเจ้าแล้วได้รับคำแนะนำให้ไปขอเมล็ดมัสตาร์ดจากบ้านที่ไม่เคยมีคนตายมาก่อน

The girl [Kisāgotamī] said, “Very good,” and went to ask for some at the different houses, carrying the dead body of her son astride on her hip. The people said, “Here is some mustard seed, take it.” Then she asked, “In my friend’s house has there died a son, a husband, a parent, or a slave?” They replied, “Lady, what is this that you say! The living are few, but the dead are many.”¹⁰

ใน *The Light of Asia* เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์นำมาดัดแปลงใหม่คือนางกิสโกตมิไปพบเจ้าชายสิทธารถในขณะที่เป็นนักบวชยังมีได้ตรัสรู้ แล้วพระองค์ทรงแนะนำให้นางไปขอเมล็ดมัสตาร์ดจากบ้านที่ไม่เคยมีคนตาย

⁹ ในที่นี้ขอทับศัพท์ด้วยคำว่า “เมล็ดมัสตาร์ดคำ” ในอรรถกถาธรรมบทกล่าวไว้ว่าเป็นเมล็ดผักกาด

¹⁰ Max Muller, and Captain T. Rogers, *Buddhaghosha's Parables*, 2nd ed. (New Delhi: Alok, 1997), pp. 100-101.

‘I [Kisāgotamī] went, Lord, clasping to my breast
 The babe, grown colder, asking at each hut—
 Here in the jungle and towards the town—
 “I pray you, give me mustard, of your grace,
 A tola—black”; and each who had it gave,
 For all the poor are piteous to the poor;
 But when I asked, “In my friend’s household here
 Hath any peradventure ever died—
 Husband, or wife, or child, or slave?” they said:
 “O Sister! what is this you ask? the dead
 Are very many, and the living few!” (V: 82)

จากการยกตัวบทจากหนังสือทั้งสองเล่มมาเปรียบเทียบกัน จะพบว่าอาร์โนลด์ยังคงรักษาเค้าเรื่องเดิมไว้ อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตประการหนึ่งที่ชี้ชัดว่าอาร์โนลด์เน้นนำเสนอพุทธปัญญาของเจ้าชายสิทธารถะในสถานภาพมนุษย์ คือจากเดิมในหนังสือ *Buddhaghosha’s Parables* พระพุทธเจ้าในตอนที่ได้ตรัสสอนนางกิสาโคตมิได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว เพราะในตัวบทพระองค์ได้รับการเรียกขานว่า “Parā Taken”¹¹ ซึ่งน่าจะหมายความว่าผู้หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง ดังเช่นในตัวบทที่บรรยายว่า “Kisāgotamī went to Parā Taken, and doing homage to him”¹² แต่ใน *The Light of Asia* เหตุการณ์ตอนนางกิสาโคตมิเข้ามาขอความช่วยเหลือจากเจ้าชายสิทธารถะนั้นเกิดขึ้นในขณะที่พระองค์ยังคงครองตนเป็นนักบวชยังมีได้ตรัสรู้ เมื่อนางกิสาโคตมิเกิดปัญญาเล็งเห็นความจริงของความตายที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้แล้ว นักบวชสิทธารถะทรงสั่งสอนให้นางได้ประจักษ์แล้วว่าความไม่ตายเป็นสิ่งไม่มีในโลก

¹¹ Parā Taken คิดว่าเป็นคำผสมระหว่างภาษาสันสกฤตและภาษาอังกฤษ ในภาษาสันสกฤต คำว่า Para มีความหมายว่า โพน ไปแล้ว ส่วนคำว่า Taken คงใช้หมายถึงผู้ที่ไปยังที่อันสงบแล้ว ดังนั้นคำว่า Parā Taken อาจหมายถึงตาคคือผู้ไปดีแล้วอย่างนั้นคือพระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้หลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง

¹² Max Muller, and Captain T. Rogers. *Buddhaghosha’s Parables*, p. 100.

‘My sister! thou hast found,’ the Master said,
 ‘Searching for what none finds—that bitter balm
 I had to give thee. He thou lovedst slept
 Dead on thy bosom yesterday; to-day
 Thou know’st the whole wide world weeps with thy
 woe:
 The grief which all hearts share grows less for one.
 Lo! I would pour my blood if it could stay
 Thy tears and win the secret of that curse
 Which makes sweet love our anguish, and which
 drives—
 O’er flowers and pastures to the sacrifice—
 As these dumb beasts are driven—men their lords.
 I seek that secret: bury thou thy child!’ (V: 83)

กวีนิพนธ์ข้างต้นแสดงให้เห็นว่าถึงแม้นักบวชสิทธิธารณะทรงอยู่ในทางเดินสู่จุดหมายยังมีได้
 ตรัสรู้ แต่คำสอนของพระองค์สะท้อนปัญญาของมนุษย์ผู้ตั้งใจฝึกฝนพัฒนาตน การที่อาร์โนลด์
 ดัดแปลงตอนนางกิสาคอดมีพบพระพุทธเจ้าใน *Buddhaghosha’s Parables* ให้เป็นตอนนางกิสาคอดมี
 พบนักบวชสิทธิธารณะใน *The Light of Asia* ทำให้เห็นว่า กวีเชื่อว่ามนุษย์สามารถพัฒนาสติปัญญาให้
 เจริญขึ้นได้ และกวีต้องการเน้นการเป็นมนุษย์ผู้วิวัฒน์ของพระพุทธเจ้า

เนื้อเรื่องอีกตอนหนึ่งที่แสดงวิวัฒน์แห่งมนุษย์ของนักบวชสิทธิธารณะ คือตอนชาวยรรณะศูทร
 ช่วยเหลือพระองค์จากการหมดสติ เนื้อหาเมื่ออยู่ว่า หลังจากที่นักบวชสิทธิธารณะทรงกระทำทุกรกิริยาเป็น
 เวลานานถึงหกปี สันขารของพระองค์เสื่อมโทรมลงจนครั้งหนึ่งพระองค์ถึงกับหมดสติล้มลง ระหว่าง
 นั้น ศูทรนายหนึ่งมาพบนักบวชสิทธิธารณะในสภาพนั้นจึงคิดจะให้ความช่วยเหลือ แต่ได้กล่าวแก่
 พระองค์ว่าเขาเป็นคนในวรรณะต่ำ การแตะต้องพระองค์จะนำมลทินและความเลวร้ายมาสู่พระองค์
 เมื่อได้สดับดังนั้น นักบวชสิทธิธารณะจึงตอบไปว่ามนุษย์ทุกคนต่างมีความเสมอภาค ไม่มีชนชั้นวรรณะ
 ไต ๆ ในเมื่อเลือดของมนุษย์ทุกคนต่างก็มีสีเดียวกัน

[...] ‘Pity and need

Make all flesh kin. There is no caste in blood,
Which runneth of one hue, nor caste in tears,
Which trickle salt with all; neither comes man
To birth with tilka-marks stamped on the brow,
Nor sacred thread on neck. Who doth right deed
Is twice-born, and who doth ill deeds vile. (VI: 94)

คำกล่าวของนักบวชสิทธิธารณะที่มีต่อนายศูทรแสดงการเห็นคุณค่าในความเป็นมนุษย์ ข้อความข้างต้นนำเสนอให้นักบวชสิทธิธารณะประหนึ่งนักสิทธิมนุษยชนผู้สนับสนุนความเท่าเทียมกันไม่แบ่งแยกชนชั้นวรรณะ มนุษย์ล้วนมีความรู้สึกสากลร่วมกันอันได้แก่ความสงสารและความต้องการ พระองค์ทรงกล่าวได้อย่างน่าประทับใจว่าเลือดย่อมมีสีเดียวเหมือนกันและน้ำตาแห่งความทุกข์ยากก็ย่อมมีรสเค็มเช่นกันทุกผู้ทุกคน มนุษย์เกิดมาตัวเปล่าเหมือนกัน ไม่มีผู้ใดกำเนิดมาพร้อมกับจุดเจิมมงคลหรือสังวาลศักดิ์สิทธิ์ สิ่งที่จะตัดสินบุคคลคือการกระทำของเขา หากเขาทำดีก็เป็นทวิชาติ¹³ หากเขาทำชั่วเขาก็เป็นคนชั่ว นักบวชสิทธิธารณะเป็นบุคคลผู้ไม่มั่งงายในขนบธรรมเนียมอันไร้เหตุผล พระองค์ทรงเป็นผู้มีความเห็นชอบคือสัมมาทิฐิเป็นวิสัยประจำพระองค์ นอกจากจะนำเสนอความจริงอย่างมีเหตุผลแล้ว กวีนิพนธ์บทนี้ถือเป็นผู้คิดสูงสุดของมนุษยชาติในการกำจัดความแตกต่างทางด้าน ชนชั้นวรรณะ ตลอดจนเชื้อชาติเพื่อสร้างความเข้าใจอันดี ในทัศนะของนักบวชสิทธิธารณะ ด้วยมนุษย์ทุกผู้ทุกนามต่างมีความทุกข์ยากและความเจ็บปวดเป็นประสบการณ์ร่วม มนุษย์จึงสมควรสร้างการแบ่งแยกระหว่างกันสิ่งเดียวที่ทำได้ให้มนุษย์ต่างกันคือความดีและความชั่วซึ่งเขาเหล่านั้นสามารถเลือกกระทำได้ด้วยตัวเอง

นอกจากเจ้าชายสิทธิธารณะมีภาพลักษณ์เป็นเสมือนนักสิทธิมนุษยชนแล้ว เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ ยังแสดงคุณลักษณะของเจ้าชายว่าทรงเป็นคัมภีร์ทางวิทยาศาสตร์ที่นำเอาการวิเคราะห์ทางวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ใช้ในการสอนสังขรรณสากลของชีวิต ครั้งหนึ่ง ในขณะที่นักบวชสิทธิธารณะทรงเดินทางรอนแรมผ่านมายังทิวเขาแห่งเมืองรัตนคีรี พระองค์ทรงพบกับเหล่าโยคีที่กำลังทรมานกายพวกเขาเหล่านั้นได้กระทำการต่าง ๆ อันก่อให้เกิดทุกข์ทรมานแก่ร่างกายอย่างที่สุด เมื่อนักบวชสิทธิธารณะ

¹³ เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์แปลคำว่า “twice-born” มาจากคำว่า “ทวิชาติ” ในภาษาสันสกฤต ความหมายเดิมใช้เรียกคนในวรรณะสูงส่งอันได้แก่วรรณะพราหมณ์ กษัตริย์ และแพศย์ แต่กวีได้ดัดแปลงมาใช้เรียกผู้กระทำความดีโดยไม่แบ่งชนชั้นวรรณะในบริบทนี้

เห็นดังนั้น จึงทรงเข้าไปสนทนากับหัวหน้าแห่งคณะโยคีว่าเหตุใดพวกเขาจึงต้องทำร้ายตนเอง โยคีผู้นั้น ให้คำตอบว่าในคัมภีร์โบราณได้สั่งสอนให้ผู้มุ่งพ้นความทุกข์ทำการทรมานร่างกายให้ถึงที่สุดจนกระทั่งความเจ็บปวดสามารถชำระล้างจิตวิญญาณให้บริสุทธิ์เพื่อไปรวมกับสภาวะอันสูงสุด “Soar from the furnace of its sorrow, winged / For glorious spheres and splendour past all / thought.” (V: 77) เมื่อได้ฟังดังนั้น นักบวชสิทธิธารณะจึงทรงชี้แจงแก่โยคีแล้วว่าวิธีการดังกล่าวหาใช่หนทางที่ถูกต้องไม่

‘Yon cloud which floats in heaven,’ the Prince
replied,
‘Wreathed like gold cloth around your Indra’s
throne,
Rose thither from the tempest-driven sea;
But it must fall again in tearful drops,
Trickling through rough and painful water-ways
By cleft and nullah and the muddy flood,
To Gunga and the sea, wherefrom it sprang. (V: 77)

ความคิดเห็นของนักบวชสิทธิธารณะแสดงการวิพากษ์วิจารณ์การทรมานกายเพื่อความหลุดพ้นว่าไม่ใช่หนทางที่แท้จริง ด้วยภูมิปัญญาของพระองค์ สิทธิธารณะทรงแย้งว่าแม้จิตวิญญาณของผู้ทรมานกายจะได้ไปรวมกับสภาวะสูงสุดจากการกระทำดังกล่าว แต่สภาพเช่นนั้นไม่คงทนถาวร เมื่อเวลาผ่านไปจิตวิญญาณที่ลอยอยู่ก็ต้องถึงกาลตกกลับมาสู่เบื้องล่างในที่ที่จากมา กวีใช้ภาพจน์แบบอุปลักษณ์เปรียบเทียบจิตวิญญาณตามความเชื่อของเหล่านักทรมานกายว่าเป็นดังกลุ่มละอองไอน้ำในก้อนเมฆที่ไม่สามารถยังสภาพนั้นได้ตลอดไป นักบวชสิทธิธารณะทรงอธิบายสภาพแห่งการเปลี่ยนแปลงนี้โดยอาศัยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์โดยการเปรียบเทียบกับวัฏจักรของน้ำ สภาวะจิตของผู้ทรมานกายคล้ายกับน้ำที่ควบแน่นกลายเป็นไอน้ำแล้วระเหยสู่ท้องฟ้าจับตัวกันเป็นก้อนเมฆ แต่ไม่นาน เมื่อธรรมชาติเดินทางมาถึงจุดเปลี่ยนของมัน ไอน้ำในก้อนเมฆเหล่านั้นก็จะกลั่นตัวกลายเป็นหยดน้ำตกลงมาสู่พื้นน้ำอันเป็นแหล่งกำเนิดของมันเอง ความคิดของนักบวชสิทธิธารณะแสดงให้เห็นการอธิบายโลกอย่างมีเหตุผลและมีความเข้าใจในสภาวะแห่งการเปลี่ยนแปลงอันเป็นกฎธรรมชาติของสรรพสิ่ง

โดยสรุปแล้ว พระพุทธเจ้าในกวีนิพนธ์ *The Light of Asia* ทรงมีความเป็นมนุษย์ที่มีพัฒนาการ เจ้าชายสิทธารถะทรงมีทัศนะว่าปัญหาความทุกข์เป็นปัญหาหลักของมนุษย์โดยตรง มนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางของปัญหา และมนุษย์มีภูมิปัญญาและศักยภาพสูงพอที่จะแก้ไขปัญหาชีวิตเหล่านี้ด้วยตัวเองโดยไม่ต้องพึ่งพาเทพเจ้าและอำนาจเหนือธรรมชาติ ในเมื่อพระองค์ทรงเห็นความจริงของชีวิตว่าเป็นทุกข์และทรงอยู่ในฐานะมนุษย์คนหนึ่งที่ต้องการหาทางพ้นทุกข์ จึงทรงเลือกทางเดินให้แก่พระองค์เองโดยการออกมหาภิเนษกรรมณละทิ้งบ้านเมืองออกแสวงหาความรู้อันสูงสุด ในขณะที่ทรงเป็นนักบวชยังมีได้ตรัสรู้สิทธารถะสั่งสอนและตอบคำถามเกี่ยวกับการค้นหาความจริงอันพิสดารถึงภูมิปัญญาและความเป็นพุทธะของพระองค์ที่ค่อย ๆ เจริญขึ้นตามประสบการณ์

4.2 วิวัฒนาการแห่งปัญญา

หากมองพุทธศาสนาเป็นองค์ความรู้ชุดใหญ่ที่แสดงสัจจะแห่งชีวิตและโลก อาจกล่าวได้ว่า พระพุทธเจ้าคือนักวิจัยผู้ประสบความสำเร็จที่ได้มอบมรดกทางภูมิปัญญาไว้ให้เรา องค์ความรู้นี้ได้รับการบันทึกไว้ในพระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่น ๆ คำสอนของพระพุทธเจ้าเหล่านี้ได้รับการพิสูจน์ว่าให้ประโยชน์สูงสุด แม้กาลเวลาได้ผ่านไปกว่า 2,500 ปีแล้ว ความรู้ที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบยังคงเป็นสัจจะและแสงส่องทางให้แก่ผู้สนใจศึกษาและปฏิบัติอย่างเสมอมา ช่วยให้ผู้ที่ได้ศึกษาดำรงชีวิตอย่างรู้เท่าทันกฎธรรมชาติและหลุดพ้นจากความทุกข์เช่นที่พระพุทธองค์ทรงแสดงเป็นตัวอย่าง ในการค้นคว้า พระองค์ทรงใช้ระเบียบวิธีที่มีประสิทธิภาพในการแสวงหาคำตอบให้กับสมมุติฐานที่ทรงตั้งไว้ สมมุติฐานดังกล่าวคือมนุษย์สามารถพ้นทุกข์ สมมุติฐานนี้มีนัยสำคัญสองประการด้วยกัน ประการแรก แสดงวิสัยของพระพุทธเจ้าว่าทรงเป็นผู้เห็นแก่ประโยชน์ของเพื่อนมนุษย์ เพราะเป้าหมายในการค้นหาคำตอบแก่ชีวิตเช่นนี้เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม ประการที่สอง แสดงความเชื่อมั่นในมนุษย์ว่ามนุษย์มีศักยภาพที่จะฝึกตน พัฒนาจิตและปัญญาให้เจริญขึ้นได้ การหาคำตอบให้แก่โจทย์ของพระพุทธเจ้าอาศัยกระบวนการที่ซับซ้อน เวลาที่ยาวนาน และความอดสาหะอย่างยิ่งวด

เราสามารถเรียนรู้ขั้นตอนการทำงานของพระองค์ได้จากพุทธประวัติ พุทธประวัติที่ประพันธ์โดยบรรดาคันถรจนารจารย์และสานุศิษย์มีความหลากหลายและพิสดารไปตามการตีความที่ขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมและประวัติความคิดในยุคสมัยนั้น ๆ คัมภีร์แต่ละเล่มต่างมีความโดดเด่นของตนเองแตกต่างกันไป *The Light of Asia* ของเซอร์ เฮ็ควิน อาร์ โนลด์เป็นพุทธประวัติที่แสดงคุณลักษณะของพระพุทธเจ้าในฐานะผู้ใช้ปัญญาแสวงหาความจริงอย่างมีขั้นตอนอย่างชัดเจน อาร์ โนลด์ได้สร้างภาพ

พระพุทธเจ้าในจินตนาการให้เป็นที่น่าอัศจรรย์ว่าผู้สงสัยในปริศนาแห่งการเกิด แก่ เจ็บ ตายอันเป็นทุกข์ของมนุษย์ทุกคน และกระตือรือร้นที่จะแสวงหาคำตอบมาแก้ไขต้นเหตุแห่งทุกข์ทั้งหลายเหล่านี้ ดังนั้นในการอธิบายหัวข้อวิวัฒนาการแห่งปัญญา ผู้วิจัยจะวิเคราะห์การเติบโตทางปัญญาของพระพุทธเจ้าโดยเริ่มต้นจากความไม่รู้ของพระกุมารสิทธารถะตามด้วยบทเรียนทางปัญญาที่ทรงประสบและการตั้งคำถามต่อบทเรียนเหล่านั้น ลำดับต่อมา ผู้วิจัยจะอภิปรายถึงการเลือกและการทดลองปฏิบัติตามวิถีที่เจ้าชายสิทธารถะทรงดำรงว่าเป็นทางที่ชอบ สุดท้ายจะกล่าวถึงผลลัพธ์ของความเพียรแห่งปัญญานั้นคือความจริงอันสูงสุดที่พระองค์ทรงค้นพบ

4.2.1 ความไม่รู้: จุดเริ่มต้นการเดินทางทางจิตวิญญาณของพระกุมารสิทธารถะ

เพื่อแสดงให้เห็นวิวัฒนาการแห่งปัญญาของพระพุทธเจ้าใน *The Light of Asia* เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ เริ่มต้นกวีนิพนธ์โดยนำเสนอภาพพระกุมารสิทธารถะให้เป็นผู้ที่ไม่เคยรู้จักกับความทุกข์ พระองค์ทรงค่อย ๆ ได้เรียนรู้ความทุกข์ทีละเล็กทีละน้อยจนในที่สุดความทุกข์กลายเป็นศูนย์กลางของปัญหาที่พระองค์ทรงสนใจศึกษา การเสนอภาพเจ้าชายที่ยังทรงไม่เคียดสาต่อความทุกข์ในตอนต้นของงานประพันธ์เช่นนี้ทำให้พระองค์ทรงมีความเป็นมนุษย์ที่สมจริง ต่างไปจากภาพพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธประวัติทั่วไป ตัวอย่างเช่นใน *ลลิตวิสตระ* ที่นำเสนอภาพพระกุมารที่มีความวิเศษเลิศเลอเหนือมนุษย์และเทวดา พระองค์ทรงถือกำเนิดขึ้นมาพร้อมด้วยคุณแห่งศีล สมาธิ ปัญญาและความเป็นพุทธะ¹⁴ หรือใน *The Romantic Legend of Sakya Buddha* หลังจากประสูติจากพระครรภ์ของพระนางมายา พระโพธิสัตว์ทรงประกาศต่อโลกว่าจะสำเร็จซึ่งพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณได้เป็นพระพุทธเจ้า¹⁵ แต่ใน *The Light of Asia* ปัญญาและความเป็นพุทธะของเจ้าชายสิทธารถะค่อย ๆ พัฒนาขึ้นพร้อมวัยที่เจริญขึ้นและประสบการณ์ที่ได้ทรงเรียนรู้

เมื่อพระกุมารสิทธารถะมีพระชนมายุได้แปดพรรษา พระเจ้าสุทโธทนะทรงส่งพระโอรสไปศึกษาวิชาความรู้กับสำนักของวิศวามิตรฤๅณ ที่นี้ พระกุมารทรงแสดงความเฉลียวฉลาดและความรอบ

¹⁴ แสง มนวิฑูร, *คัมภีร์ลลิตวิสตระ: พระพุทธประวัติฝ่ายมหายาน*, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2512), หน้า 576.

¹⁵ Samuel Beal, *The Romantic Legend of Sakya Buddha*, p.44.

รู้ให้เป็นที่ประจักษ์แก่พระอาจารย์และบรรดาลูกศิษย์คนอื่น ๆ เนื้อเรื่องตอนนี้ชี้ให้เห็นว่าเจ้าชายสิทธารถะทรงเป็นผู้มีปัญญาเป็นคุณลักษณะประจำพระองค์อยู่แล้ว แต่สิ่งที่พระองค์ยังขาดคือ ความไม่รู้ในข้อเท็จจริงเกี่ยวกับชีวิตในแง่ที่เป็นความทุกข์ เพราะตั้งแต่พระกุมารทรงเจริญวัยขึ้นมานั้น พระบิดาทรงระแวงระวังไม่ให้ความทุกข์รูปแบบต่าง ๆ เกิดขึ้นกับพระโอรส ด้วยทรงหวังเกรงพระทัยว่าพระโอรสจะละทิ้งราชบัลลังก์ออกแสวงหาสัจธรรมตามคำทำนายของอสิตดาบสที่เคยกราบทูล ดังนั้นพระกุมารสิทธารถะจึงแทบจะไม่รู้จักความ โศกเศร้า ความเจ็บปวด หรือแม้กระทั่งน้ำตา “[...] hardly yet / Knew the young child of sorrow, pain, or tears, / Save as strange names for things not felt by kings, / Nor ever to be felt.” (I: 10) ความทุกข์ถูกปิดบังและกีดกันให้เป็นเหมือนสิ่งแปลกประหลาดและห่างไกลจากสิทธารถกุมาร

อย่างไรก็ตาม กวีสร้างเหตุการณ์สำคัญเหตุการณ์หนึ่งที่จะทำให้พระกุมารได้รู้จักความทุกข์เป็นครั้งแรก ในเหตุการณ์นั้นพระกุมารสิทธารถะเรียนรู้อุปรมบทแห่งความทุกข์ซึ่งก็คือความเจ็บปวด นอกจากบทเรียนนี้จะเป็นสิ่งที่ทำให้พระกุมารรู้จักกับความทุกข์ที่ไม่เคยรู้จักมาก่อนแล้ว ยังกลายเป็นปริศนาที่ซ่อนอยู่ในพระทัยซึ่งผลักดันให้พระองค์เริ่มต้นพิจารณาถึงปัญหาชีวิตและความทุกข์ของมนุษย์

วันหนึ่งในฤดูใบไม้ผลิ ขณะที่เจ้าชายสิทธารถะเสด็จพระราชดำเนิน ณ อุทยาน เจ้าชายเทวทัตผู้เป็นพระญาติเล็งศรยิงหงส์ขาวตัวหนึ่งตกลงมาต่อหน้าพระพักตร์ เจ้าชายสิทธารถะทอดพระเนตรเห็นจึงเข้าไปประคองไว้และปลอบโยนหงส์ป่าที่ได้รับบาดเจ็บ พุทธประวัติในตอนนี้อาร์โนลด์คัดแปลงมาจากหนังสือ *The Romantic Legend of Sakya Buddha* แต่สำหรับ *The Light of Asia* ผู้ประพันธ์ตีความและเพิ่มรายละเอียดที่แสดงถึงความไม่รู้จักและการเรียนรู้ถึงความเจ็บปวดของเจ้าชายสิทธารถะที่ต่างไปจากพระโพธิสัตว์ใน *The Romantic Legend of Sakya Buddha* ซึ่งเป็นผู้รู้ในสรรพสิ่งมาตั้งแต่ทรงประสูติแล้ว

ใน *The Romantic Legend of Sakya Buddha* ผู้เขียนได้บรรยายตอนสำคัญตอนนี้ไว้ว่า เมื่อเจ้าชายสิทธารถะทอดพระเนตรนกที่บาดเจ็บ พระองค์ทรงเข้าไปช่วยเหลือด้วยพระเมตตา เนื้อเรื่องตอนนี้เน้นนำเสนอความกรุณาของพระโพธิสัตว์ที่ทรงมีต่อสัตว์โลก

The Prince Royal, seeing the bird thus transfixed with the arrow, and fallen to the ground, took it with both his hands, and sitting down, with his knee crossed, he rested it in his lap, and with his own soft and glossy hand, smooth and pliable as the leaf of the plantain, his left hand holding it, with his right hand he drew forth the arrow, and anointed the wound with oil and honey.¹⁶

ใน *The Light of Asia* เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ได้นำมาเขียนใหม่โดยเพิ่มเนื้อเรื่องให้เจ้าชายสิทธารถะได้เรียนรู้ถึงความเจ็บปวดอันเป็นธรรมดาโลกที่สรรพสัตว์ต้องประสบ

Sitting with knees crossed, as Lord Buddha sits-
 And, soothing with a touch the wild thing's fright,
 Composed its ruffled vans, calmed its quick heart,
 Caressed it into peace with light kind palms
 As soft as plantain-leaves an hour unrolled;
 And while the left hand held, the right hand drew
 The cruel steel forth from the wound, and laid
 Cool leaves and healing honey on the smart.
Yet all so little knew the boy of pain
That curiously into his wrist he pressed
The arrow's barb, and winced to feel it sting.
And turned with tears to soothe his bird again. (I: 11)

(เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

บทคัดตอนที่ยกมาจาก *The Romantic Legend of Sakya Buddha* แสดงให้เห็นจิตใจอันสูงส่งของพระโพธิสัตว์ผู้มีน้ำพระทัยโอบอ้อมอารีต่อสัตว์โลก ภาพของพระกุมารสิทธารถะที่ประคองนกที่บาดเจ็บมาไว้บนตักแล้วค่อย ๆ ถอนธนูและบรรจงลูบทาโอสถสมานแผลแก่นกเป็นที่จับใจผู้อ่านยิ่งนัก เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์หยิบยืมเนื้อเรื่องตอนนี้มาเป็นส่วนหนึ่งของกวีนิพนธ์ *The Light of Asia* เพื่อ

¹⁶ Samuel Beal, *The Romantic Legend of Sakya Buddha*, p. 72.

นำเสนอภาพเจ้าชายสิทธารถะในจินตนาการของคุณว่าเป็นผู้ที่มีความเมตตา กรุณา ร่องรอยการตัดแปลงจากต้นฉบับปรากฏผ่านการใช้คำและการลำดับเรื่อง อย่างไรก็ตาม อาร์โนลด์เพิ่มเติมเนื้อเรื่องส่วนที่ขีดเส้นใต้เข้ามาเพื่อสร้างภาพเจ้าชายสิทธารถะตามทัศนะของตนเอง

เจ้าชายสิทธารถะในทัศนะของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์มีคุณลักษณะสำคัญสองประการ ผสมผสานกันอยู่ คือเป็นผู้มีทั้งปัญญาและอารมณ์ ประการแรกคือคุณลักษณะทางปัญญา สิทธารถะกุมารทรงปฏิบัติพระองค์ประหนึ่งนักวิทยาศาสตร์ที่ทำการทดลองเพื่อนำความรู้ใหม่มาสู่พระองค์ เมื่อเจ้าชายทอดพระเนตรเห็นหงส์ต้องสรแสดงอาการทรมานทรมายเพราะพิษจากบาดแผล พระองค์ทรงกังขาว่าสิ่งใดคือต้นเหตุแห่งอาการเช่นนั้น ด้วยความอยากรู้อยากเห็นจึงทรงลองเอาคมธนูมากดลงที่ข้อพระหัตถ์จนระคายด้วยความเจ็บปวด และแล้วพระกุมารก็ทรงรู้จักความเจ็บปวดอันเป็นปฐมบทแห่งความทุกข์ อาร์โนลด์บรรยายว่าเจ้าชายสิทธารถะยังมีความรู้่น้อยนักถึงความเจ็บปวด แต่ด้วยคุณลักษณะของผู้กระตือรือร้นในการใฝ่หาคำตอบต่อสิ่งที่ตนสงสัย อันเป็นลักษณะพิเศษของนักวิทยาศาสตร์หรือผู้ใฝ่หาความรู้ พระกุมารจึงทดลองกับตนเอง การทดลองดังกล่าวเป็นการหาความจริงโดยใช้วิธีแบบประจักษ์นิยม (Empiricism) คือวิธีการหาความรู้ที่สามารถตรวจสอบได้ด้วยประสาทสัมผัส¹⁷ อันเป็นลักษณะเด่นของการหาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ปัญญาและจิตใจที่ใฝ่แสวงหาความจริงทำให้เจ้าชายสิทธารถะได้เรียนรู้บทเรียนแห่งความเจ็บปวด

คุณลักษณะประการที่สองของเจ้าชายสิทธารถะที่อาร์โนลด์นำเสนอผ่านตัวบทที่ยกมาคือความเป็นมนุษย์ผู้มีอารมณ์อ่อนไหว หลังจากที่ทรงรับรู้ความเจ็บปวดด้วยพระองค์เองแล้ว พระกุมารทรงกันแสง แต่มิได้ทรงกันแสงเพราะความเจ็บที่เกิดขึ้นแก่พระองค์ เจ้าชายทรงกันแสงเพราะความสงสารต่อความทุกข์อันสาหัสกว่าที่ตนได้รับ บุคลิกภาพของเจ้าชายตอนนี้แสดงว่าพระองค์ทรงเป็นผู้ที่มีอารมณ์อ่อนไหว การปลอบประโลม นกในครั้งแรกต่างจากการปลอบประโลมนกในครั้งที่สอง เพราะก่อนหน้าที่จะทรงทราบถึงความเจ็บปวด การปลอบประโลมนั้นเป็นเพียงการกระทำจากผู้สังเกตการณ์ แต่เมื่อสิทธารถะกุมารทรงรู้ซึ่งถึงทุกข์จากบาดแผลด้วยพระองค์เอง พระกุมารทรงเริ่มรู้สึกว้าพระองค์และหงส์ป่าเป็นเพื่อนร่วมชะตากรรมเดียวกัน พระองค์ทรงรู้ซึ่งถึงความทุกข์ของผู้อื่น นอกจากนี้ ในระดับตัวบทเอง กวีสร้างอารมณ์ร่วมและเร้าความรู้สึกของผู้อ่านที่มีต่อหน้าพระทัยที่อ่อนโยนและอ่อนไหวของเจ้าชายสิทธารถะ โดยเล่าเรื่องที่กระตุ้นประสาทสัมผัสจากการที่สิทธารถะกุมารเอาคมธนู

¹⁷ สมภาร พรหมทา, *พุทธปรัชญา: มนุษย์ สังคม และปัญหาจริยธรรม* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), หน้า 38

ที่มลง ณ ชื่อพระหัตถ์ของพระองค์เอง นอกจากคุณสมบัติที่เป็นคนช่างคิดช่างทดลองอันแสดงออกซึ่งปัญญาแห่งเจ้าชายสิทธารถะแล้ว อาร์โนลด์ยังบรรยายคุณลักษณะที่เน้นอารมณ์ความรู้สึกของพระองค์ในฐานะมนุษย์คนหนึ่งอีกด้วย

ทั้งปัญญาที่เน้นเหตุผลและอารมณ์ที่เน้นความรู้สึกเป็นคุณลักษณะพิเศษของเจ้าชายสิทธารถะในจินตภาพของอาร์โนลด์ ใน *The Light of Asia* ปัญญาและอารมณ์ของเจ้าชายมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน กล่าวคือ พลังแห่งความรู้สึกที่มุ่งปรารถนาดีต่อสัตว์โลกเป็นตัวขับเคลื่อนปัญญาในการหาคำตอบแก่ต้นเหตุแห่งทุกข์ การที่เจ้าชายสิทธารถะมุ่งมั่นแสวงหาทางเพื่อพาสรรพสัตว์ให้พ้นจากทุกข์นั้น จะอาศัยปัญญาเพียงประการเดียวมิได้ แรงกระตุ้นสำคัญน่าจะเป็นความรู้สึกร่วมของพระองค์ในฐานะที่ทรงเป็นมนุษย์ผู้หนึ่งที่ต้องเผชิญกับทุกข์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้เช่นชีวิตอื่น ๆ รวมทั้งความเวทนาที่พระองค์ทรงมีต่อชะตากรรมของสัตว์โลกที่จะต้องพบกับความทุกข์อย่างไม่มีวันจบสิ้น

4.2.2 บทเรียนทางปัญญา: เหตุแห่งการตั้งคำถามกับชีวิต

บนเส้นทางการเดินทางทางจิตวิญญาณของเจ้าชายสิทธารถะ โลกรอบข้างเปรียบเสมือนห้องเรียนที่พระองค์ใช้เป็นแหล่งบ่มเพาะความรู้ บุคคลรอบตัวเปรียบดั่งบทเรียนแต่ละบทที่ค่อย ๆ ช่วยให้พระองค์สร้างองค์ความรู้อันนำไปสู่คำตอบที่แท้จริงแก่ชีวิตมนุษย์ เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์เลือกเอาความชรา ความเจ็บป่วย และความตายมาเป็นบทเรียนทางปัญญาที่กระตุ้นให้เจ้าชายสิทธารถะเห็นโทษแห่งทุกข์ของชีวิตและตัดสินใจพระทัยออกอกิเณษกรรมในที่สุด ในหนังสือทั้งสามเล่มที่อาร์โนลด์ศึกษาмаอันได้แก่ *The Romantic Legend of Śākya Buddha Manual of Buddhism* และ *ลลิตวิสูตร* ความชรา ความเจ็บป่วย และความตายเป็นการกระทำของเทวดาที่มาเตือนให้พระโพธิสัตว์เกิดอนุสติเห็นโทษแห่งการครองชีวิตอย่างฆราวาส แต่ในกวีนิพนธ์ *The Light of Asia* อาร์โนลด์ดัดแปลงและเพิ่มเติมบทบาทของบทเรียนเหล่านี้คือ การปรากฏของความชรา ความเจ็บป่วย และความตายมิได้เป็นผลจากการดลบันดาลของเทวะ แต่เป็นภาพธรรมดาสามัญของมนุษย์ที่อาจพบได้ทั่วไปในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ บทเรียนดังกล่าวได้มาเติมเต็มความไม่รู้ของเจ้าชายสิทธารถะรวมทั้งเป็นเหตุให้พระองค์ทรงตั้งคำถามกับปริศนาแห่งชีวิตในมิติที่เป็นความทุกข์ จุดเด่นสำคัญของเจ้าชายสิทธารถะใน *The Light of Asia* ที่ต่างไปจากพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์พุทธประวัติทั้งสามเรื่องข้างต้นคือ พระองค์ทรงเป็นนักค้นคว้าที่ตั้งคำถามกับบทเรียนทางปัญญาที่ได้ทรงประสบ

การตั้งคำถามต่อชีวิตและโลกเป็นคุณลักษณะพิเศษของเจ้าชายสิทธารถะในกวีนิพนธ์ของ เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ หลังจากที่เจ้าชายทรงอภิเษกสมรสกับพระนางยโสธรา พระเจ้าสุทโธทนะจำกัด ให้พระโอรสประทับในเขตพระราชวัง ตลอดเวลาสิบกว่าปีเจ้าชายสิทธารถะมิได้รับรู้เรื่องราวความเป็นไป ของโลกภายนอก มีเพียงนิทานและการละเล่นที่บรรดานางสนมเล่าและแสดงถวายเท่านั้นที่ให้ข้อมูลว่า นอกกำแพงพระราชวังยังมีเรื่องราวชีวิตของผู้คนกำลังดำเนินอยู่ ครั้งหนึ่งหลังจากนางสนมจิตราเล่า นิทานถวาย เจ้าชายสิทธารถะทรงปรารภกับพระนางยโสธราถึงความฉงนที่บังเกิดขึ้นในพระทัยของ พระองค์ว่าโลกมนุษย์นั้นมีอาณาบริเวณไพศาลเพียงใดและผู้คนในดินแดนอื่นนั้นเป็นอย่างไร

But thou, my pearl! is there so wide a world?
 Is there a land which sees the great sun roll
 Into the waves, and are their hearts like ours,
 Countless, unknown, not happy—it may be—
 Whom we might succour if we knew of them?
 Ofttimes I marvel, as the Lord of day
 Treads from the east his kingly road of gold,
 Who first on the world's edge hath hailed his beam,
 The children of the morning; oftentimes,
 Even in thine arms and on thy breasts, bright wife,
 Sore have I panted, at the sun's decline,
 To pass with him into that crimson west
 And see the peoples of the evening. (III: 35-36)

พระวิจนะของเจ้าชายสิทธารถะที่ยกมาข้างต้นสะท้อนว่าพระองค์มักทรงตั้งคำถามกับโลก รอบตัวและสนพระทัยในปัญหาชีวิตมนุษย์ เจ้าชายทรงมีลักษณะคล้ายนักสำรวจผู้สงสัยในปริศนาแห่ง ธรรมชาติซึ่งจะเห็นได้จากการป้อนใจถึงความไพศาลของโลกและผืนแผ่นดินที่พระองค์ไม่เคยทัศนา รวมทั้งกังขาว่าในพื้นที่พิภพนี้ใครเป็นมนุษย์คนแรกที่ได้ทักทายแสงแห่งพระอาทิตย์ เป็นที่น่าสังเกตว่า ลักษณะข้อนี้เป็นอุดมคติสำคัญข้อหนึ่งของนักบุญเบิกยูกแสวงหาดินแดนใหม่ของลัทธิล่าอาณานิคม ตะวันตกซึ่งร่วมสมัยกับการประพันธ์กวีนิพนธ์เรื่อง *The Light of Asia* อย่างไรก็ตาม เจ้าชายสิทธารถะ

มิได้ทรงสนพระทัยในโลกมิติกายภาพเพียงอย่างเดียว พระองค์ทรงใส่พระทัยกับความสุขและความทุกข์ของมนุษย์เพื่อร่วมโลก ดังจะเห็นได้จากวินิพนธ์เมื่อทรงถามถึงน้ำจิตน้ำใจของมนุษย์ในดินแดนอื่น และทรงปรารถนาดีที่จะเกื้อกูลผู้ที่มีความทุกข์ เจ้าชายสิทธารถะในการตีความของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ มีทั้งความเป็นนักวิทยาศาสตร์ที่สนพระทัยในมิติทางกายภาพของโลกและความเป็นนักมนุษยศาสตร์ที่ใส่พระทัยในจิตใจของผู้อื่น

หลักฐานที่ได้อ้างอิงแสดงให้เห็นภาพของเจ้าชายสิทธารถะที่ทรงเป็นนักตั้งคำถามต่อชีวิตและโลกได้อย่างชัดเจน เมื่อพระองค์ทรงมาประสบกับความชรา ความเจ็บป่วย และความตายอันเป็นปรากฏการณ์ที่ไม่เคยรู้จักมาก่อน ย่อมเกิดความสงสัยและอดไม่ได้ที่จะตั้งคำถามกับปรากฏการณ์เหล่านี้ อาร์โนลด์ได้ดัดแปลงเนื้อเรื่องตอนเจ้าชายสิทธารถะประสบความทุกข์สามประการนี้จากหนังสืออ้างอิงสำคัญสามเล่มคือ *The Romantic Legend of Śākya Buddha, Manual of Buddhism* และ *ลลิตวิสตร* ลักษณะเด่นของการดัดแปลงเนื้อเรื่องสำคัญตอนนี้ใน *The Light of Asia* คือจากเดิมที่การปรากฏตัวของคนแก่ คนเจ็บ และคนตายในคัมภีร์ทั้งสามเล่มเป็นการกระทำของเทวดา อาร์โนลด์ให้การปรากฏตัวของคนแก่ คนเจ็บ และคนตายใน *The Light of Asia* เป็นเรื่องปกติสามัญที่ไม่ได้เกิดจากพลังเหนือธรรมชาติ

ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างจากตอนพระมหาสัตว์ทรงพบคนชราที่ปรากฏในหนังสือทั้งสามเล่มที่อาร์โนลด์ใช้อ้างอิง ในคัมภีร์ที่ว่าด้วยพุทธประวัติส่วนใหญ่กล่าวว่าการปรากฏตัวของผู้เฒ่าเป็นส่วนหนึ่งของเนื้อเรื่องตอนเทวทูต คือ เป็นการกระทำของเทวดา ใน *The Romantic Legend of Śākya Buddha* เนื้อหาตอนสำคัญตอนนี้กล่าวถึงเทพบุตรองค์หนึ่งบันดาลตนให้ปรากฏกายเป็นชายแก่ต่อหน้าพระพักตร์ของพระโพธิสัตว์

At this time the Deva T'so-Ping caused to appear before the eyes of the prince, in one of the streets, the body of an old decrepid man, his skin shrivelled up, his head bald, his teeth gone, and his body bent down with age and infirmity; [...]¹⁸

ในหนังสือ *Manual of Buddhism* ผู้เขียนได้บรรยายตอนเดียวกันนี้ไว้ในทำนองเดียวกันคือ เทวองค์หนึ่งแปลงกายเป็นคนแก่ปรากฏต่อหน้าพระพักตร์ของเจ้าชายสิทธารถะ

¹⁸ Samuel Beal, *The Romantic Legend of Sakya Buddha*, p. 109.

On his way he saw a decrepid old man, with broken teeth, grey locks, and a form bending towards the ground, [...] The déwas had seen that the time was now approaching when he [Siddârtha] was to become Buddha, and it was one of their number who had assumed the appearance that was presented to the prince, [...]¹⁹

ส่วนใน *ลลิตวิสตร* กล่าวเป็นทำนองเดียวกันว่า “[...] ณ ที่นั่นครั้งนั้นด้วยอานุภาพแห่งพระโพธิสัตว์ ในหนทางนั้น เทพชั้นศุทธवास แสดงเป็นชราแก่หง่อม ร่างกายมีเส้นเอ็นขึ้นสะพรั่ง ฟันหลุด ร่างกายมีเนื้อหนังย่นเป็นกลีบ ผมหงอก หลังโก่ง [...]”²⁰ ส่วนการปรากฏของคนเจ็บ คนตายในคัมภีร์ทั้งสามเล่มนี้ก็จะมัลักษณะร่วมกัน คือเป็นการคลบับดาลจากเทวบุตร

เรื่องราวตอนเจ้าชายสิทธารถะพบคนชราใน *The Light of Asia* ต่างไปจากเรื่องราวตอนเจ้าชายสิทธารถะพบคนชราในวรรณกรรมพุทธศาสนาเล่มอื่น ๆ คือ การปรากฏตัวของคนชราในกวีนิพนธ์ของอาร์โนลด์เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเองตามปกติ ไม่ได้เกิดจากการคลบับดาลของเทพยดา การดัดแปลงเรื่องเช่นนี้สะท้อนวัตถุประสงค์ของอาร์โนลด์ที่ต้องการเน้นมนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางของการดำเนินเรื่อง บทเรียนที่เจ้าชายสิทธารถะทรงเรียนรู้เกิดจากโลกรอบข้างและมนุษย์ที่พระองค์ทรงพบเห็น มิได้เกิดจากอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์

การตั้งคำถามต่อการปรากฏของคนชรา คนเจ็บ และคนตายนำมาซึ่งการตระหนักในความทุกข์ของชีวิตและเร้าให้เจ้าชายสิทธารถะมีพระประสงค์ที่จะหาทางอันจะช่วยให้เพื่อนมนุษย์ได้พ้นทุกข์ ความเป็นนักคิดที่ตั้งคำถามต่อชีวิตและโลกคือคุณสมบัติสำคัญของพระมหามุนีในฐานะนักปราชญ์ การตั้งคำถามได้สร้างความกระจ่างแก่ปรากฏการณ์ต่าง ๆ รอบตัวพระองค์ เมื่อเจ้าชายสิทธารถะทรงประสบกับความชรา ความเจ็บป่วยและความตาย พระองค์ทรงตั้งคำถามต่อนายจันนะผู้เป็นสารี การตั้งคำถามของพระองค์จะมีรูปแบบซ้ำกัน คือเริ่มต้นจากการถามถึงลักษณะปรากฏของความทุกข์แต่ละประเภทแล้วโยงไปสู่ความเป็นสากลของความทุกข์ที่จะเกิดกับมนุษย์ทุกคนไม่เว้นแม้แต่พระองค์เอง ระเบียบวิธีเช่นนี้สอดคล้องกับการหาความรู้แบบประจักษ์นิยม (Empiricism) ที่ให้ความสำคัญกับความรู้อันเกิดจากการทดลองและการสังเกตการณ์ เมื่อทรงพบกับชายชรา เจ้าชายสิทธารถะทรงตั้งข้อปุจฉากับจันนะว่าสิ่งที่พระองค์กำลังทอดพระเนตรเห็นนี่คืออะไร “Channa! What thing is this who

¹⁹ Spence Hardy, *Manual of Buddhism*, 2nd ed. (London: Williams and Norgate, 1880), p. 157.

²⁰ แสง มนวิฑูร, *คัมภีร์ลลิตวิสตร: พระพุทธประวัติฝ่ายมหายาน*, หน้า 691.

seems a man, / Yet surely only seems, being so bowed, / So miserable, so horrible, so sad?" (III: 39) หลังจากฉันทนะให้ความกระจ่างว่าที่ทรงทัศนายู่เป็นชายแก่ เจ้าชายทรงถามต่อไปว่า แล้วความชราเช่นนี้ต้องเกิดกับมนุษย์ทุกคนหรือไม่ "But shall this come to others, or to all, / Or is it rare that one should be as he?" (III: 40) นายสารถิอธิบายว่าปรากฏการณ์เช่นนี้ย่อมเกิดกับทุกคน กระบวนการตั้งคำถามในลักษณะนี้เกิดซ้ำอีกครั้งเมื่อเจ้าชายสิทธารถะทรงประสพกับคนเจ็บ เมื่อทรงทอดพระเนตรชายผู้ถูกรุมเร้าด้วยโรคร้ายอันเป็นอาการที่เจ้าชายมิทรงเคยพบมาก่อนจึงทรงตั้งคำถามต่อนายฉันทนะถึงเหตุแห่งความทุกข์ทรมานของชายผู้มิโรคร "Why is it, Channa, that he pants and moans, / And gasps to speak, and sighs so pitiful?" (III: 47) ฉันทนะให้ความกระจ่างว่าที่ทรงทัศนายู่ในที่นี้คือคนที่มิทุกข์จากโรคร้ายไข้เจ็บ เมื่อได้สดับดังนั้น เจ้าชายสิทธารถะทรงตั้งคำถามต่อไปว่าอาการเช่นนี้จะเกิดกับมนุษย์คนอื่นหรือไม่ "And are there others, are there many thus? / Or might it be to me as now with him?" (III: 48) นายสารถิตอบว่าโรคร้ายนานาชนิดย่อมสามารถเกิดได้กับทุกคนอย่างไม่มีทางเลี่ยง พอได้ทรงสดับดังนั้น เจ้าชายสิทธารถะจึงทรงถามต่อไปถึงจุดสิ้นสุดของความชราและความเจ็บป่วยว่าอยู่ที่ใด นายฉันทนะตอบว่าจุดสิ้นสุดนั้นคือความตาย "They die, Prince." (III: 49) เจ้าชายทรงกังขาในคำที่ไม่เคยได้สดับมาก่อน พระองค์ทรงกล่าวขำเป็นเชิงคำถามถึงความตายอันเป็นสิ่งที่พระองค์ไม่เคยรู้จักมาก่อน "Die?" (III: 49) ในเวลาเดียวกันนั้นทั้งเจ้าชายสิทธารถะและฉันทนะได้ดำเนินมายังลานซึ่งกำลังประกอบพิธีเผาศพคนตาย นายฉันทนะจึงอธิบายถึงความตายให้เจ้าชายรับรู้โดยผ่านภาพหน้าพระพักตร์ที่กำลังทัศนาย พอเจ้าชายรู้ซึ่งถึงลักษณะของความตาย พระองค์ก็ทรงตั้งข้อปุจฉาต่อไปอีกว่าความตายจะเกิดแก่คนทุกคนหรือไม่ "Is this the end which comes to all who live?" (III: 50) นายฉันทนะตอบไปว่าความตายย่อมเกิดขึ้นกับคนทุกคน "This is the end that comes to all," (III: 50) จากการตั้งคำถามอย่างเป็นระบบเพื่อยืนยันข้อมูลที่ตรงกันของธรรมชาติแห่งความทุกข์อันได้แก่ ความแก่ ความเจ็บ และความตายว่าจะเกิดขึ้นกับทุกคนอย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยงได้แล้ว เจ้าชายสิทธารถะในฐานะผู้มีปัญญาทรงได้ข้อสรุปที่ว่าชีวิตมีทุกข์ โดยมีนายฉันทนะทำหน้าที่เป็นผู้ให้คำแนะนำและความกระจ่าง

ฉันทนะใน *The Light of Asia* เป็นผู้เปิดโลกทัศน์แก่เจ้าชายสิทธารถะ ในเบื้องต้นนี้ดูเหมือนว่าฉันทนะจะเป็นคนที่รู้จักชีวิตและโลก สอนให้เจ้าชายได้รู้จักชีวิตในโลกแห่งความจริง ในขณะที่งานเขียนพุทธศาสนาเล่มอื่น ๆ กล่าวไว้ว่าการที่นายฉันทนะสามารถตอบคำถามเช่นนี้ได้ เป็นเพราะทเวะได้พูดผ่านปากของนายสารถิ²¹ จะเห็นว่าอาร์โนลด์เป็นนักคิดที่ให้ความสำคัญกับความสามารถทางปัญญา

²¹ อ่านเนื้อหาที่บ่งชี้ได้ที่หนังสือ *The Romantic Legend of Sakya Buddha* หน้า 109 และ

ของมนุษย์ เขาไม่ได้ประพันธ์เรื่องให้นายฉันทะเป็นกระบอกเสียงแทนเทพเทวา แต่ให้ภาพมนุษย์คนหนึ่ง ที่มีปัญญาและเข้าใจชีวิต สามารถอธิบายเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตให้แก่เจ้าชายได้เห็นความจริงเกี่ยวกับ ความชรา ความเจ็บป่วย และความตาย ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างการอธิบายถึงธรรมชาติของความตายที่ แสดงว่าฉันทะเข้าใจความเป็นจริงแห่งชีวิต นายสารตีพรรณนาถึงลักษณะของผู้ที่กำลังเผชิญกับความตาย ที่ไร้ซึ่งการรับรู้ใด ๆ ทั้งสิ้น

No appetites, no pleasures, and no pains
 Hath such; the kiss upon his lips is nought,
 The fire-scorch nought; he smelleth not he flesh
 A-roast, nor yet the sandal and the spice
 They burn; the taste is emptied from his mouth,
 The hearing of his ears is clogged, the sight
 Is blinded in his eyes; those whom he loved
 Wail desolate, for even that must go,
 The body which was lamp unto the life,
 Or worms will have a horrid feast of it. (III: 51)

จากคำกล่าวของฉันทะที่อธิบายถึงธรรมชาติของความตาย แสดงว่าเขาเป็นคนที่เข้าถึงสัจธรรมของชีวิตในระดับหนึ่ง เขากล่าวว่าการตายเป็นการสิ้นสุดของการรับรู้ทางอายตนะ อันได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ แม้ความตายจะเป็นความจริงที่มนุษย์ทุกคนต้องประสบ แต่ก็หนีไม่พ้นที่พวกเขาเหล่านั้นจะกลัวหรือ โศกเศร้า อย่างไรก็ตาม การรู้ซึ่งถึงความจริงแห่งชีวิตของนายฉันทะต่างกับการเข้าใจชีวิตและโลกของเจ้าชายสิทธารถะในเวลาต่อมา นายฉันทะเห็นความชรา ความเจ็บป่วย และความตายเป็นปรากฏการณ์สามัญของชีวิตที่ใคร ๆ ก็มองเห็น แต่ความทุกข์ที่แฝงอยู่ในปรากฏการณ์เหล่านี้มิได้มีความหมายตื้น ๆ สำหรับเจ้าชายสิทธารถะ ความทุกข์ที่พระองค์ทรงมองเห็นมีความลึกซึ้งกว่านั้นมาก และที่สำคัญ เจ้าชายสิทธารถะทรงก้าวไปไกลกว่านายสารตี การตั้งคำถามของพระองค์มิได้หยุดอยู่เพียงประจักษ์พยานที่ทรงพบเท่านั้น เจ้าชายเกิดข้อสงสัยประการสำคัญข้อหนึ่งที่เป็นดั่งปริศนาเร้นลับของชีวิตคือ เหตุใดจึงต้องมีความทุกข์เหล่านี้เกิดขึ้นกับมนุษย์และแนวทางในการแก้ไขคืออะไร อันเป็นปริศนาที่ฉันทะไปไม่ถึง เปรียบเสมือนนายฉันทะเป็นผู้มีความรู้ในงานกวีนิพนธ์ที่มองเห็นความงามของกวีนิพนธ์ชิ้นหนึ่งเนื่องจากการใช้คำ การสัมผัส และฉันทลักษณ์ แล้วบอก

ลักษณะดังกล่าวแก่เจ้าชายสิทธารถะ ในขณะที่เจ้าชายสิทธารถะทรงมองลึกลงไปและละเอียดมากกว่านั้น คือทรงค้นหาว่าในบทกวีดังกล่าวซ่อนความหมายอันมีนัยสำคัญเกี่ยวกับชีวิตอย่างไรไว้บ้าง เพราะแน่นอนว่าแม้ผู้ประพันธ์จะพูดถึงเรื่องธรรมชาติอันได้แก่ ก้อนหิน แม่น้ำ ป่าเขาในงานของตน แต่แท้ที่จริงแล้ว เรื่องราวเหล่านี้สื่อถึงชีวิตของมนุษย์ในมิติต่าง ๆ ความสามารถในการค้นหาความหมายหรือความจริงที่ซ่อนอยู่เช่นนี้สะท้อนปัญญาอันสูงส่งของเจ้าชายสิทธารถะในฐานะมนุษย์ผู้มีเหตุผลและรู้จักสืบค้นเพื่อเข้าถึงความจริง

ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้วว่า เจ้าชายสิทธารถะทรงมีพระวิจรรย์ญาณที่ลึกซึ้ง ดังนั้นหลังจากเสด็จกลับจากการชมสภาพชีวิตของราษฎรซึ่งเปรียบเสมือนการเดินทางทางจิตวิญญาณครั้งสำคัญแล้ว พระองค์ทรงมาพิจารณาบทเรียนแห่งชีวิตและความทุกข์เพียงลำพังจนเกิดพุทธิปัญญา ทรงรู้และเข้าใจถึงธรรมชาติแห่งความทุกข์ด้วยพระองค์เอง

[...] I see, I feel
 The vastness of the agony of earth,
 The vainness of its joys, the mockery
 Of all its best, the anguish of its worst;
 Since pleasures end in pain, and youth in age,
 And love in loss, and life in hateful death,
 And death in unknown lives, which will but yoke
 Men to their wheel again to whirl the round
 Of false delights and woes that are not false. (III: 51-52)

การตั้งคำถามกับประสบการณ์ตรงที่เจ้าชายสิทธารถะทรงประสบ นำไปสู่ข้อสรุปว่าทุกชีวิตต้องพบกับความทุกข์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และในท้ายที่สุดพระองค์ทรงเข้าพระทัยว่าโลกนี้เต็มไปด้วยความทุกข์อันไพศาล ดับทที่ยกมาข้างต้นพิสูจน์ว่าเจ้าชายสิทธารถะทรงเข้าใจธรรมชาติของความทุกข์ในฐานะปรากฏการณ์แห่งชีวิต พระองค์ทรงดำริว่าความริ้นรมย์จบลงด้วยความเจ็บปวด วัยหนุ่มสาวจบลงด้วยความชรา ความรักจบลงด้วยการพลัดพราก และชีวิตจบลงด้วยความตาย ข้อมูลเหล่านี้เปรียบเสมือนเป็นที่มาของปัญหา ในการค้นคว้าของเจ้าชายสิทธารถะ เมื่อเจ้าชายทรงเห็นความสำคัญ

ของปัญหาที่เกิดขึ้นกับชีวิตมนุษย์แล้ว พระองค์ทรงมีพระประสงค์ที่จะศึกษาหาคำตอบให้กับปัญหาที่พระองค์ทรงตั้งไว้ โดยพระองค์ทรงมีสมมุติฐานในพระทัยว่ามนุษย์สามารถพ้นทุกข์ได้

[...] The veil is rent
Which blinded me! I am as all these men
Who cry upon their gods and are not heard,
Or are not heed—yet there must be aid!
For them and me and all there must be help! (III: 52)

เมื่อเจ้าชายสิทธารถะทรงพบปัญหาว่าชีวิตเป็นทุกข์ กระบวนการต่อไป พระองค์ทรงตั้งสมมุติฐานว่า มนุษย์สามารถพ้นทุกข์ได้ จากคำกล่าวของพระองค์ที่แสดงความมั่นใจพระทัยว่าจะต้องมีหนทางช่วยเหลือมนุษย์จากความทุกข์อย่างแน่นอน “[...] yet there must be aid! / For them and me and all there must be help!” เจ้าชายทรงเชื่อมั่นว่าจะต้องมีหนทางที่จะช่วยแก้ปัญหาความทุกข์ของมนุษย์ได้ นอกไปจากนี้ พระวัจนะของเจ้าชายตอนต้นของบทตัดตอนที่ยกมาสะท้อนการปฏิเสธอำนาจเทพเจ้า ในเมื่อปัญหาชีวิตเป็นเรื่องของมนุษย์ มีมนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางของปัญหา มนุษย์ด้วยกันเท่านั้นจึงจะเข้าใจและหาทางแก้ไขปัญหาเหล่านี้ได้ ดังนั้น ในฐานะที่เจ้าชายสิทธารถะทรงเป็นมนุษย์คนหนึ่งซึ่งเห็นได้จากคำยืนยันของพระองค์ “I am as all these men” ภารกิจสำคัญของพระองค์ในฐานะมนุษย์ผู้มีปัญญา คือพยายามหาคำตอบให้แก่มนุษย์เพื่อการพ้นจากความทุกข์

4.2.3 การออกอกิเนษกรรมณ์: ทางเลือกของมนุษย์ผู้พัฒนา

ภารกิจในการหาคำตอบเพื่อการพ้นทุกข์ของเจ้าชายสิทธารถะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในชีวิตของพระองค์ เหตุการณ์นี้ปรากฏในพุทธประวัติตอนสำคัญตอนหนึ่งที่มีคนรู้จักมาก นั่นคือพุทธประวัติตอนเจ้าชายสิทธารถะทรงตัดสินใจพระทัยจากพระราชวังและออกผนวชเป็นนักบวชหรือที่เรียกว่าตอนมหาภิเนษกรรมณ์ ซึ่งมีความหมายว่า “การก้าวออกอันสำคัญและยิ่งใหญ่” วรรณกรรมพุทธศาสนาหลายเล่มกล่าวไว้ว่าการออกอกิเนษกรรมณ์นี้มีเหตุมาจากบุญบารมีที่เจ้าชายสิทธารถะได้สั่งสมมา ปณิธานอันสูงส่งของพระโพธิสัตว์ที่มุ่งจะช่วยเหลือสัตว์โลก และการคลับแคลแห่งทิวเขาที่ทำให้พระองค์ได้ออกผนวช แต่กวีนิพนธ์ *The Light of Asia* กลับนำเสนอสาเหตุแห่งการตัดสินใจพระทัยออกบวชต่างไปจากคัมภีร์พุทธศาสนาเล่มอื่น ๆ คือ ข้อสรุปที่เจ้าชายสิทธารถะได้จากการใช้ปัญญา

ขบคิดถึงข้อดีข้อเสียระหว่างการเป็นพระเจ้าแผ่นดินและการเป็นนักบวชเป็นสาเหตุแห่งการกระทำมหากิเลสกรรม

ในลำดับต่อไป จะยกเนื้อเรื่องตอนเสด็จออกนิเทศกรรมในคัมภีร์ธรรมทั้งสองเล่มที่อาร์โนลด์ ได้ศึกษาเทียบกับกวีนิพนธ์ *The Light of Asia* เพื่อชี้ให้เห็นว่าสาเหตุที่ทำให้เจ้าชายสิทธารถะใน *The Light of Asia* ตัดสินพระทัยออกผนวชต่างจากสาเหตุที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธประวัติเล่มอื่น

หนังสือเรื่อง *The Romantic Legend of Śākya Buddha* ซึ่งมีอิทธิพลต่อกวีนิพนธ์ *The Light of Asia* มากที่สุด กล่าวถึงเหตุหลักสองประการที่ทำให้เจ้าชายสิทธารถะออกผนวช คือการคลั่งไคล้ของเทพเทวาและบารมีขององค์พระโพธิสัตว์ บทบาทของการคลั่งไคล้ของเทพเทวาปรากฏชัดเจนในเนื้อเรื่องตอนเจ้าชายสิทธารถะทรงพบเทวทูตทั้งสี่โดยเฉพาะการพบกับนักบวชซึ่งเป็นแรงบันดาลใจสูงสุดที่กระตุ้นให้เจ้าชายมีพระประสงค์จะออกบวช บทสนทนาระหว่างเทพบุตรที่จำแลงมาเป็นนักบวชกับพระโพธิสัตว์ทำให้พระโพธิสัตว์มีคำริจะทรงปฏิบัติตามโดยทันที²² จนพระองค์ทรงรีบเข้าเฝ้าพระเจ้าสุทโธทนะอย่างฉับพลันพร้อมทั้งรับสั่งต่อพระบิดาถึงพระประสงค์ที่จะทรงผนวชเป็นสมณะ “Would that your majesty would hear me! I wish to become a mendicant, and to seek Nirvana! All worldly things, O King! are changeable and transitory.”²³ จากคัมภีร์ที่ขมามาจะเห็นถึงพระราชประสงค์อย่างแรงกล้าแห่งพระโพธิสัตว์ที่จะทรงเปลี่ยนจากเพศฆราวาสเป็นสมณะ ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งคือ จะเห็นว่ามีการพูดถึงคำว่านิพพาน (nirvāna) อันเป็นผลลัพท์จากการตรัสรู้ในตอนต้นเรื่องของ *The Romantic Legend of Śākya Buddha* ซึ่งต่างไปจากเจ้าชายสิทธารถะใน *The Light of Asia* ที่ทรงยังไม่รู้จักพระนิพพานจนกระทั่งถึงเวลาที่ทรงค้นพบด้วยพระองค์เองในตอนท้ายเรื่อง

มูลเหตุประการที่สองที่ผลักดันให้เจ้าชายสิทธารถะใน *The Romantic Legend of Śākya Buddha* ตัดสินใจเสด็จออกมหากิเลสกรรมคือ บุญบารมีแห่งความเป็นพุทธะขององค์พระโพธิสัตว์เอง ดังจะเห็นได้จากตอนที่เทพบุตรเข้ามาเชิญพระโพธิสัตว์เพื่อเตือนว่าถึงเวลาอันสมควรแก่การกระทำอันยิ่งใหญ่ของพระองค์แล้ว

²² อ่านเนื้อเรื่องที่บ่งชี้จาก *The Romantic Legend of Śākya Buddha* หน้า 120-123

²³ Samuel Beal, *The Romantic Legend of Śākya Buddha*, p. 121.

At this time, T'so-Ping Devaputra, seeing that the prince was awake, approached him and said, "Prince! The vows you have made from time to time, to be born in the Tusita Heaven, to descend to earth, to be incarnated in the world, to abide in the palace and enjoy the pleasures of life; all these vows have been accomplished. And now all the Devas and men are looking to your leaving your palace and becoming a Recluse!"²⁴

The Romantic Legend of Śākya Buddha เป็นวรรณคดีพุทธศาสนาฝ่ายมหายานที่มุ่งเน้น อภินิหารขององค์พระโพธิสัตว์ ไม่เน้นความเป็นมนุษย์ธรรมดาสามัญ การสนทนาระหว่างเทวบุตรกับ เจ้าชายสิทธารถะจึงเกิดขึ้นได้ ลักษณะเช่นนี้ต่างจากวินิพนธ์ *The Light of Asia* ที่กวีไม่ได้เน้นอำนาจเหนือธรรมชาติแต่ให้ความสำคัญกับความเป็นมนุษย์ โลกเหนือธรรมชาติกับโลกมนุษย์แยกจากกันโดยสิ้นเชิง ใน *The Romantic Legend of Śākya Buddha* คำขอของเทวบุตรทำให้เจ้าชายสิทธารถะทรง คำนึงถึงพันธกิจของพระองค์เองในฐานะพระโพธิสัตว์ จึงปรารถนาต่อเทวบุตรถึงเวลาที่พระองค์จะทรง ออกผนวชแล้ว

[...] all the Devas are come down to earth to confirm my resolution, "I WILL GO--THE TIME HAS COME!" Thus resolved, he called his coachman Tchandaka, born on the same day with himself, and addressed him thus-- "Tchandaka! bring hither, without noise, my horse Kantaka, born on the same day as myself."²⁵

เนื้อหาตอนนี้ชี้ให้เห็นว่า พระโพธิสัตว์ทรงทราบและไม่แปลกใจต่อเหตุการณ์ที่มีเทวบุตรมา เชิญให้ออกมหาภิเนษกรรมณ์ เรื่องการออกบวชเป็นสิ่งที่ทราบกันล่วงหน้าว่าจะเกิดขึ้นอย่างแน่นอน พุทธประวัติเช่นนี้มุ่งยกย่องพระเกียรติคุณของพระโพธิสัตว์ในฐานะผู้อยู่เหนือมนุษย์และเทวดาทิ้งหลาย ภาวะแห่งความเป็นพุทธะเป็นสิ่งที่สรรพสัตว์ทราบว่ามิอยู่ในตัวพระโพธิสัตว์ การได้บรรลุซึ่งสังขารม ของพระองค์เป็นสิ่งที่ได้รับการทำนายไว้ ด้วยจิตวิญญาณอันพร้อมด้วยบารมีและคำขอของเทวะ

²⁴ Ibid., p. 131.

²⁵ Ibid., p. 132.

พระโพธิสัตว์ได้ตัดสินใจสละความสุขในฐานะเจ้าชายเพื่อเดินตามเส้นทางที่ได้รับการทำนายไว้ว่าจะได้มาซึ่งอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ จะเห็นว่าสาเหตุของการออกกนิเษกรรมณ์ของพระมหาสัตว์ใน *The Romantic Legend of Śākya Buddha* เกิดขึ้นเพราะเส้นทางชีวิตที่ได้รับการกำหนดไว้แล้วด้วยเดชแห่งพระโพธิสัตว์รวมทั้งการร้องขอของเหล่าเทวะ

ในหนังสือ *The Wheel of the Law* ก็เช่นเดียวกัน สาเหตุของการตัดสินใจออกมหาภิเนษกรรมณ์ของพระโพธิสัตว์เกิดจากผลบุญบารมีของพระโพธิสัตว์ รวมไปถึงการกระทำของเทพดั่งที่ปรากฏในเนื้อเรื่อง เมื่อพระมหาสัตว์กลับมาจากการทัศนาคณแก่ คนเจ็บและคนตาย พระองค์ประทับในพระราชวัง เหล่าข้าราชการบริวารได้แสดงดนตรีถวายจนพระองค์บรรทมไป จากนั้นเนื้อเรื่องอันเป็นสาเหตุสำคัญแห่งการสละความสุขทางโลกออกบวชกล่าวว่า พอพระมหาสัตว์ตื่นบรรทม ก็ทรงพบกับภาพอันไม่น่าดู ภาพดังกล่าวทำให้พระองค์เกิดความสลดสังเวชในพระทัย

When they saw that their lord slept, they, retiring to a short distance, lay down on the floor, and also fell asleep. Then a lord of the angels, exerting miraculous powers, caused those ladies to sleep in almost unseemly manner, quite different to that usual with ladies of high birth and good education. Some of them snored loudly or painfully, others lay with their mouths wide open, others gnashed their teeth, others rolled about in ungraceful attitudes, and let their clothes fall off their bodies. And when the Grand Being awoke from his sleep, and looked around, his heart sank within him. He conceived a disgust for a worldly life, and regarded his royal palace, full of lovely women, as if it were but a cemetery full of horrid corpses. The more he looked, the more sorrowful he became--the more his heart quaked for the miseries of circling existence.²⁶

เมื่อพระโพธิสัตว์บรรทมไป เทวะร้ายมนตรีให้บรรดานางสนมกำนัลหลับไหลด้วยกิริยาอาการที่ไม่งาม ไม่น่าดู ครั้นพระโพธิสัตว์ตื่นบรรทมมาพบภาพดังนั้น ก็สะท้อนใจถึงความน่าเกลียดของเหล่ามนุษย์ที่นอนอยู่ราวกับศพอันน่าสยดสยอง ยิ่งพระองค์ทอดพระเนตรมากเท่าใด ความโศกเศร้าก็ทวีมากขึ้นเท่านั้น ครั้นแล้วพระมหาสัตว์ก็ได้ตัดสินใจพระทัยออกบวช “Moved by such sights and thoughts, he

²⁶ Henry Alabaster, *The Wheel of the Law* (London: Trubner & Co., 1871), pp. 125-126.

determined to adopt a religious life without delay. That very day he would become a mendicant.”²⁷ ผลแห่งการกระทำของเทพเจ้าทำให้กระตุ้นพระโพธิสัตว์มีพระประสงค์จะสละราชบัลลังก์ออกบวช เมื่อเปรียบเทียบมูลเหตุแห่งการกระทำมหาภิเนษกรรมของพระโพธิสัตว์ใน *The Romantic Legend of Śākya Buddha* และ *The Wheel of the Law* จะพบว่ามีความคล้ายคลึงกัน คือเกิดจากบุญบารมีแห่งความเป็นพุทธะขององค์พระโพธิสัตว์เองและการคลบ้นคาลของเหล่าเทพเทวดา

อย่างไรก็ตาม สาเหตุที่ทำให้เจ้าชายสิทธารถะในกวีนิพนธ์ *The Light of Asia* ของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ตัดสินพระทัยเสด็จออกมหาภิเนษกรรมต่างจาก *The Romantic Legend of Śākya Buddha* และ *The Wheel of the Law* คือเจ้าชายทรงใช้ปัญญาพิจารณาเหตุผลและวิเคราะห์ถึงข้อดีข้อเสีย ระหว่างการเป็นกษัตริย์กับการเป็นบรรพชิต และทรงพบว่าการออกบวชเป็นวิธีการที่จะก่อให้เกิดประโยชน์มากกว่า จึงทรงเลือกแนวทางนั้น หลังจากเจ้าชายสิทธารถะได้ทรงตั้งคำถามกับบทเรียนทางปัญญาที่แสดงความทุกข์ของมนุษย์อันได้แก่ ความชรา ความเจ็บป่วย และความตายซึ่งนำไปสู่ความจริงว่าชีวิตเป็นทุกข์แล้ว กระบวนการต่อไปที่เจ้าชายทรงปฏิบัติ คือการแก้ไขปัญหาที่ทรงพบ กระบวนการนี้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในชีวิตของพระองค์ เนื่องจากเจ้าชายสิทธารถะทรงมีสถานภาพเป็นพระราชทายาทของพระเจ้าสุทโธทนะผู้ที่จะได้ครองบัลลังก์สืบต่อพระราชบิดา หน้าที่หลักของกษัตริย์อันได้แก่การปกครองบริหารบ้านเมืองและการเป็นแม่ทัพแห่งกองทัพนำกระทำการศึกสงครามดูเหมือนจะไม่เอื้ออำนวยให้เจ้าชายสิทธารถะเต็มเต็มพระประสงค์อันเป็นคุณประโยชน์แก่มนุษยชาติได้ ดังนั้น เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์จึงเลือกนำเสนอพุทธประวัติตอนที่แสดงภาวะขัดแย้งในพระทัยของเจ้าชายสิทธารถะที่จะทรงเสด็จออกมหาภิเนษกรรมให้เป็นจุดสำคัญของกวีนิพนธ์ *The Light of Asia*

คัมภีร์พุทธประวัติที่อาร์โนลด์ศึกษาอันได้แก่ *The Romantic Legend of Śākya Buddha Manual of Buddhism The Wheel of the Law* และ *ลลิตวิสูตร* เป็นหนังสือที่มุ่งนำเสนอพระเกียรติคุณของพระโพธิสัตว์ผู้มีความเลิศเลอเหนือมนุษย์และเทวดา เหตุแห่งการออกมหาภิเนษกรรมสามารถสรุปเป็นสองข้อด้วยกัน คือแรงบันดาลจากเทวบุตรและผลบุญของพระโพธิสัตว์ เมื่อถึงเวลาอันสมควรแก่การมุ่งสู่อรรถผล เหล่าเทพบุตรกระตุ้นให้พระมหาสัตว์เห็นโทษแห่งการครองเรือนเป็นคฤหัสถ์โดยการแปลงกายเป็นคนชรา คนเจ็บ คนตายและนักบวชมาเยือน ส่วนพระโพธิสัตว์ก็ทรงรู้ด้วยญาณแห่งบารมีว่าถึงเวลาที่พระองค์จะได้บรรลุซึ่งพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณจึงออกผนวช แต่ในกวีนิพนธ์

²⁷ Ibid., p. 126.

The Light of Asia อาร์โนลด์ต้องการนำเสนอพระพุทธเจ้าในฐานะมนุษย์ผู้มีวิวัฒนาการแห่งปัญญา ดังนั้น กวีจึงสร้างความขัดแย้งในพระทัยของเจ้าชายสิทธารถะเมื่อถึงเวลาที่พระองค์ต้องตัดสินใจพระทัยเลือก ทางเดินซึ่งอาจจะนำความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่มาสู่ชีวิตพระองค์และบุคคลอันเป็นที่รัก ความขัดแย้งนี้ นำไปสู่การตัดสินใจพระทัยที่ต้องอาศัยการคิดพิจารณาอย่างเป็นเหตุเป็นผล เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์แสดงวิธี คิดของเจ้าชายสิทธารถะในการเลือกทางเดินของพระองค์ระหว่างการเป็นกษัตริย์และการออกบวชเป็น สมณะ “The way of greatness or the way of good: / To reign a King of kings, or wander lone, / Crownless and homeless, that the world be helped.” (IV: 61)

บนเส้นทางการเดินทางทางจิตวิญญาณ ความทุกข์ของมนุษย์เพื่อนร่วมชะตากรรมเป็นสิ่ง ที่ เจ้าชายสิทธารถะทรงเฝ้าคิดวิเคราะห์หามาตลอด จนกระทั่งเจ้าชายทรงเจริญวัยขึ้นเป็นชายหนุ่มผู้มีอุดมการณ์ อันแรงกล้าที่จะช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ แต่แล้วก็ตามถึงจุดหนึ่งของชีวิตเจ้าชายที่อุดมการณ์อันฝังแน่นใน พระทัยไม่สอดคล้องกับเส้นทางที่พระองค์กำลังจะก้าวไป ความขัดแย้งระหว่างอุดมการณ์ในการช่วยเหลือ เพื่อนมนุษย์กับหน้าที่ในการเป็นกษัตริย์ผู้ต้องกำราบปัจเจกมิตรบังเกิดขึ้นในพระทัย ในขณะที่ เจ้าชายมี พระชนมายุ 29 พรรษา ทรงเจริญด้วยปัญญาและความสามารถพร้อมทั้งทรงมีพระชายาผู้เพียบพร้อมที่ กำลังจะให้กำเนิดพระราชโอรส ด้วยวัยและคุณสมบัติดังกล่าวคงจะทำให้เจ้าชายทรงรู้พระองค์ว่าใกล้ ถึงเวลาที่พระองค์ต้องสืบราชบัลลังก์ต่อจากพระเจ้าสุทโธทนะ แต่จิตใจของเจ้าชายหาได้ใฝ่ในอำนาจ อันได้มาโดยการรบราฆ่าฟันไม่ พระองค์ทรงมีน้ำพระทัยเอื้อเฟื้อต่อเพื่อนมนุษย์และทรงปรารถนาจะ ช่วยให้พวกเขาเหล่านั้นพ้นจากความทุกข์ ความขัดแย้งระหว่างอุดมการณ์และหน้าที่ซึ่งเกิดขึ้นอย่างไม่มี ทางหลีกเลี่ยงได้ ณ จุดวิกฤตนี้ เจ้าชายสิทธารถะทรงใช้ปัญญาในการพิจารณาที่จะเลือกทางเดินชีวิต กวี บรรยายกระบวนการคิดของเจ้าชายสิทธารถะในการหาเหตุผลมาสนับสนุนการกระทำที่ถูกต้องและจะ เอื้อประโยชน์สูงสุดให้แก่สรรพชีวิต

[...] Unto this

Came I, and unto this all nights and days
Have led me; for I will not have that crown
Which may be mine: I lay aside those realms
Which wait the gleaming of my naked sword:
My chariot shall not roll with bloody wheels
From victory to victory, till earth

Wears the red record of my name. I choose
 To tread its paths with patient, stainless feet,
 Making its dust my bed, its loneliest wastes
 My dwelling, and its meanest things my mates;
 Clad in no prouder garb than outcasts wear,
 Fed with no meats save what the charitable
 Give of their will, sheltered by no more pomp
 Than the dim cave lends or the jungle-bush. (IV: 61-62)

กวีนิพนธ์ที่ยกมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่าเจ้าชายสิทธารถะทรงวิเคราะห์ถึงข้อดีและข้อเสียระหว่างการเป็นกษัตริย์และนักบวช เจ้าชายทรงกระทำตามเจตจำนงเสรีที่จะเลือกหนทางแห่งความสงบ เจ้าชายกำลังยืนอยู่ ณ จุดที่ถนนแยกออกเป็นสองสาย แต่ละสายนำไปสู่จุดมุ่งหมายที่ตรงกันข้ามกันอย่างสิ้นเชิง การเป็นมหาราชามีมงกุฎและราชอาณาจักรเป็นเครื่องแสดงความเกรียงไกร ในขณะที่การเป็นนักบวชมีเพียงที่พำนักชอมช่อและปัจจัยดำรงชีพอันอัตคัด แต่เจ้าชายสิทธารถะทรงพิจารณาแล้วว่าการเป็นกษัตริย์ขัดกับอุดมการณ์ที่จะเอื้อประโยชน์สูงสุดแก่มนุษย์ผู้อื่น พันธกิจของกษัตริย์นำมาซึ่งศึกสงครามและการรบราฆ่าฟัน คาบเป็นเครื่องมือของผู้แสวงหาอำนาจ ราชรถของมหาราชต้องวิ่งไปบนทางสีแดงฉาน กงล้อเปื้อนเลือดในสงครามครั้งแล้วครั้งเล่าจะจารึกพระนามแห่งพระองค์ไปทั่วทุกถิ่นแคว้น เจ้าชายสิทธารถะในฐานะนักมนุษยนิยมผู้ให้คุณค่าแก่ชีวิตมนุษย์เป็นพื้นฐานไม่อาจทรงเลือกหนทางเช่นนั้นได้²⁸ พระองค์ทรงมุ่งหวังให้กงล้อของพระองค์ที่จะเหยียบย่ำไปยังดินแดนต่างเป็นกงล้อธรรมะที่นำพาเอาประโยชน์สุขไปสู่มนุษย์ผู้อื่น ดังนั้นด้วยเจตจำนงเสรีและการพิจารณาด้วยเหตุและผล เจ้าชายสิทธารถะจึงทรงตัดสินใจพระทัยเลือกที่จะเดินตามเส้นทางอันมุ่งไปสู่การละความสุขทางโลกเพื่อค้นหาสัจธรรมแห่งชีวิต แม้ว่าบนเส้นทางนี้ เจ้าชายจะต้องพบกับความยากลำบาก แต่พระองค์ทรงพินิจถึงเหตุผลของการกระทำอันยิ่งใหญ่และตัดสินใจพระทัยอย่างแน่วแน่

This will I do because the woful cry
 Of life and all flesh living cometh up
 Into my ears, and all my soul is full

²⁸ ไคซากุ อิเคดะ, *พุทธประวัติพิเคราะห์*, หน้า 19.

Of pity for the sickness of this world;
 Which I will heal, if healing may be found
 By uttermost renouncing and strong strife. (IV: 62)

นอกจากเจ้าชายสิทธารถะจะทรงใช้ปัญญาในการพิจารณาโทษของการเป็นกษัตริย์แล้ว พระองค์ทรงมีความรู้สึกปรารถนาดีต่อผู้อื่นเป็นแรงผลักดันให้ทรงตัดสินพระทัยเป็นบรรพชิต เจ้าชายทรงสำนึกว่าตนมีพันธกิจในการเกื้อกูลชาวโลก ดังจะเห็นได้จากบทคัดตอนที่ยกมา เจ้าชายทรงสดับถึงเสียงครวญแห่งสรรพชีวิตอันเป็นแรงกระตุ้นให้เจ้าชายเลือกที่จะเป็นนักบวชผู้ค้นหาโอสถวิเศษมาเยียวยาทุกข์ของพวกเขา อาร์โนลด์นำเสนอภาพเจ้าชายสิทธารถะในฐานะมนุษย์ผู้มีความรู้สึกอ่อนไหว โดยการใช้อำนาจที่แสดงถึงอารมณ์เวทนาในห้วงลึกของพระทัย นอกจากนี้ ความเป็นมนุษย์ที่สมจริงได้รับการเน้นย้ำอีกเมื่อกวีแสดงความไม่แน่วพระทัยในการค้นหาคำตอบของเจ้าชายสิทธารถะ พุทธคัมภีร์ที่อาร์โนลด์ศึกษาอันได้แก่ *The Romantic Legend of Śākya Buddha* และ *ลลิตวิสูตร* กล่าวถึงคุณลักษณะของพระมหาสัตว์ที่ทรงมีญาณรู้ล่วงหน้าว่าจะได้รับพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ในอนาคต การตัดสินพระทัยเสด็จออกมหาภิเนษกรรมเป็นแนวทางที่บรรดาพระโพธิสัตว์ในอดีตได้กระทำตามครรลองแห่งอหัตผลมาเป็นตัวอย่างอยู่แล้ว แต่ในมโนทัศน์ของอาร์โนลด์ เจ้าชายสิทธารถะทรงเป็นมนุษย์ผู้มีความไม่รู้ แต่ด้วยพระปัญญา ประสพการณ์ และอุดมการณ์เพื่อเพื่อนร่วมชะตากรรมที่นำมาสู่สมมุติฐานของพระองค์ที่ว่า มนุษย์สามารถพัฒนาตนเพื่อหลุดพ้นจากทุกข์ได้ เจ้าชายสิทธารถะจึงทรงตัดสินพระทัยออกมหาภิเนษกรรมเพื่อศึกษาบทเรียนทางจิตวิญญาณอันจะนำมาซึ่งคำตอบอันมีค่าแก่มวลมนุษย์

4.2.4 ทุกรกิจริยา: การทดลองและบ่อเกิดแห่งปัญญา

พุทธประวัติตอนสำคัญที่พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่รู้จักกัน คือตอนเจ้าชายสิทธารถะทรงละทิ้งการบำเพ็ญตุกรกิจริยา คัมภีร์แต่ละเล่มกล่าวถึงสาเหตุแห่งการละตุกรกิจริยาไว้ต่างกัน เช่น เกิดจากพุทธบารมีแห่งพระโพธิสัตว์หรือการเตือนจากเทพยดา แต่ในกวีนิพนธ์ *The Light of Asia* ที่เน้นมนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางของการดำเนินเรื่อง อาร์โนลด์มิได้บอกว่าเหตุการณ์นี้เกิดจากปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติ แต่อย่างไรก็ตาม กวีกลับประพันธ์ให้เจ้าชายสิทธารถะได้อุทิศตนจากบทเรียนที่มาจากมนุษย์ด้วยกันซึ่งเป็นสาเหตุแห่งการละตุกรกิจริยา

หนังสือทั้งสามเล่มอันได้แก่ *The Romantic Legend of Śākya Buddha, Manual of Buddhism* และ *ลลิตวิสูตร* กล่าวว่าสาเหตุแห่งการละทวารกิริยา คือการที่พระโพธิสัตว์ได้อุบัติโดยพระองค์เอง ความเป็นพุทธะอันเลิศเลอที่อยู่ในวิสัยของพระมหาสัตว์เป็นอำนาจวิเศษที่โน้มให้พระองค์เปลี่ยนแปลงการบำเพ็ญเพียรที่ผิดวิธีมาสู่มรรคาที่ถูกต้องของโพธิสัตว์จรยา หลังจากการปฏิบัติที่ไร้ผลและก่อให้เกิดแต่ความทุกข์ทรมานมาเป็นเวลานาน พระโพธิสัตว์ทรงบังเกิดสติและระลึกถึงการได้มาซึ่งชญาณ (Dhyāna)²⁹ จากการปลีกิเวณังสมาธิเมื่อครั้งยังทรงพระเยาว์ และทรงดำริว่าหนทางนั้นเป็นการปฏิบัติที่ถูกต้องอันจะนำมาซึ่งการตรัสรู้ในที่สุด³⁰

ในหนังสือเรื่อง *The Wheel of the Law* สาเหตุแห่งการละทวารกิริยา คือ อุบัติที่ทรงได้จากการเตือนของพระอินทร์ เมื่อพระโพธิสัตว์ทรงดำริว่าการอดอาหารและทรมานกายหาใช่มรรคาที่ถูกต้องไม่ พระอินทร์จึงปรากฏกายพร้อมกับพิณสามสายเพื่อเล่นดนตรีอันเป็นนัยบอกให้พระโพธิสัตว์ปฏิบัติตามทางสายกลาง เนื้อเรื่องตอนพระอินทร์ดีดพิณสามสายเตือนให้พระมหาบุรุษละทวารกิริยานี้ไม่เคยปรากฏในคัมภีร์พุทธประวัติเล่มใดเลย อนันต์ เหล่าเลิศวรกุลได้เสนอว่า

เรื่องพระอินทร์ดีดพิณเพื่อให้พระโพธิสัตว์บังเกิดอุสติละทิ้งการบำเพ็ญทวารกิริยาเป็นมรดกสร้างสรรค์ของชนชาติไท ในวรรณกรรมปรากฏเฉพาะวรรณกรรมพุทธประวัติเรื่อง ‘ปฐมสมโพธิ’ แต่บางสำนวน ได้แก่ ปฐมสมโพธิสำนวนสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทั้งภาษาบาลีและภาษาไทย ปฐมสมโพธิภาษาอีสาน ปฐมสมโพธิภาษามอญ และปฐมสมโพธิภาษาไทย³¹

²⁹ “ชญาณ” (Dhyāna) ในภาษาสันสกฤตมีความหมายเท่ากับคำว่า “ฌาน” ในภาษาไทย หมายถึงภาวะที่จิตสงบแน่วแน่อันเกิดจากการเพ่งอารมณ์

³⁰ อ่านเนื้อเรื่องเพื่อเปรียบเทียบได้จาก *The Romantic Legend of Śākya Buddha* หน้า 190 *Manual of Buddhism* หน้า 169-170 และ *ลลิตวิสูตร* หน้า 777

³¹ อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล, “พระอินทร์กับพิณ 3 สายกับการละทิ้งทวารกิริยาของพระโพธิสัตว์,” ใน *วารสารภาษาและวรรณคดีไทย* (กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยภาษาและวรรณคดีไทย, 2545), หน้า 71-111.

ดังนั้น *The Wheel of the Law* จึงเป็นงานเขียนพุทธประวัติภาษาอังกฤษในโลกตะวันตกที่ได้รับอิทธิพลจากภูมิปัญญาของไทย³² ในที่นี้จะขอเปรียบเทียบกับทตอนพระอินทร์คิดพิณสามสาย เพื่อให้พระโพธิสัตว์บังเกิดอนุสติละทศกริยาจากหนังสือทั้งสองเล่มคือ *ปฐมสมโพธิกถา* และ *The Wheel of the Law* ในหนังสือ *ปฐมสมโพธิกถา* สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ได้ทรงบรรยายเนื้อเรื่องสำคัญตอนนั้นว่า

ในขณะนั้นพระมหาสัตว์ก็ตรัสคุกคามยังพระยามารให้ประลาดหลีกหนีไปแล้วก็ทรงพระดำริว่า บรรดาบุคคลใด ๆ ในโลกนี้ที่จะกระทำทศกริยาอันยิ่งอย่างอุกฤษฏ์ แลชนทั้งหลายที่ย่อมกระทำเสมอเหมือนอาตมา จะได้หย่อนได้ยิ่งกว่าอาตมานี้หามิได้ แล้ววัตรปฏิบัตินี้ไซ้หนทางพระโพธิญาณ ดังอาตมาจะปริวิตก จะปฏิบัติไฉนหนอที่จึงจะเป็นทางพระโพธิญาณ โดยแท้ ขณะนั้นสมเด็จพระมรินทราธิราชทราบในข้อปริวิตกดังนั้น จึงทรงซึ่งพิณทิพย์สามสายลงมาติดถวายพระมหาสัตว์ สายหนึ่งเครื่องนักพอดิดก็ขาดออกไป สายหนึ่งหย่อนนักคิดเข้าก็ไม่บันลือเสียง แลสายหนึ่งนั้นไม่เครื่องไม่หย่อนเป็นปานกลางคิดเข้าก็บันลือศัพท์ไพเราะเจริญจิต พระมหาสัตว์ได้สดับเสียงพิณก็ถือเอานิมิตอันนั้น ทรงพิจารณาเห็นแจ้งว่า มัชฌิมปฏิบัตินั้นเป็นหนทางพระโพธิญาณ จึงเสด็จนิสัชนาการณภายใต้ฉาขมพูฤกษ์ ทรงพระอาโภกทราบเหตุตระหนักว่า กิจแห่งทศกริยานี้ไซ้วิถีพระโพธิญาณ โดยแท้ จึงทรงพระปริวิตกต่อไปว่า อาตมานี้ก็ล้วนแต่ความสุขกระทำแต่ทุกข์เป็นอารมณ์ เบื้องว่าเว้นจากกามคุณแลอกุศลจิต แต่มีกายทพลภาพอยู่อย่างนี้ ก็มีอาจที่จะเจริญพระสมาธินั้นได้ ฉะนั้นควรจะเสพซึ่งภัตตาหาร บำรุงสรีรกายแห่งอาตมาให้อิ่มหนำมีกำลังแล้ว จึงจะอาจสามารถจะเจริญพระสมาธิได้³³

³² *The Wheel of the Law* เป็นหนังสือที่ เฮนรี อลาบาสเตอร์ (Henry Alabaster) แปลและเรียบเรียงงานเขียนของปัญญาชนไทยสองท่าน คือ *หนังสือแสดงกิจจานุกิจ* ของเจ้าพระยาทิพากรวงษ์มหาโกษาธิบดี และ *ปฐมสมโพธิกถา* ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ตอนพระอินทร์คิดพิณสามสายอยู่ในส่วนของ *ปฐมสมโพธิ* ที่ว่าด้วยประวัติของพระพุทธเจ้า อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมในบทนำของหนังสือ *The Wheel of the Law* หน้า xiii-lviii

³³ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, *ปฐมสมโพธิกถา* (กรุงเทพฯ: คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน, 2537), หน้า 134-135.

หนังสือ *The Wheel of the Law* ซึ่งเฮนรี อลาบาสเตอร์ (Henry Alabaster) ถอดความมาจาก พุทธประวัติ *ปฐมสมโพธิกถา* บรรยายเนื้อความไว้สอดคล้องกัน เนื้อเรื่องมีอยู่ว่าหลังจากพญามารจากไปแล้ว พระโพธิสัตว์ดำเนินสู่ควงต้นโพธิ์ ขณะนั้นพระอินทร์ปรากฏกายขึ้นเพื่อคิดพิณสามสายอันเป็นสัญญาณเตือนถึงทางสายกลางที่พระโพธิสัตว์พึงปฏิบัติ

After he (Mara) had departed, the Grand Being reflected as to why even this extreme course of mortification failed to bring him into the path leading to the omniscience of the Bo-tree. Then the archangel Indra brought a three-stringed guitar, and sounded it at a short distance. One string, too tightly strained, gave a harsh and unpleasant sound; the second, not strained enough, had no resonance; the third, moderately stretched, gave forth the sweetest music. Having thus done, the thousand-eyed angel returned to his abode, and the Grand Being, having pondered on the meaning of the vision, determined to draw a lesson from the string moderately stretched, and in future to practise asceticism with moderation. He resolved to resume his former practice of sitting contemplatively under a tree, thereby hoping to attain the Buddhahood.³⁴

ในกวีนิพนธ์ *The Light of Asia* ของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ เนื้อเรื่องตอนเจ้าชายสิทธารถะ ทรงละทิ้งการบำเพ็ญทุกรกิริยาได้รับอิทธิพลจากเนื้อเรื่องที่ยกมาข้างต้นจากหนังสือ *The Wheel of the Law* ในความเป็นจริง หากวิเคราะห์ให้ลึกซึ้งผ่านเนื้อเรื่องที่ดูเหมือนเต็มไปด้วยอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ในตัวบท พุทธประวัติ *The Wheel of the Law* จะพบความเปรียบอันลึกลับที่ไม่ได้แสดงออกซึ่งเรื่องเหนือธรรมชาติแต่อย่างใด ผู้ประพันธ์ในต้นฉบับ *ปฐมสมโพธิกถา* อาจต้องการนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ในฐานะที่เป็นมนุษย์คนหนึ่ง กล่าวคือ การที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสประพันธ์ให้พระอินทร์ปรากฏกายขึ้นเพื่อเตือนพระโพธิสัตว์ให้ได้นุสดีละการบำเพ็ญทุกรกิริยาอาจเป็นกลวิธีการประพันธ์ที่สร้างความเปรียบถึงสภาวะจิตใจของเจ้าชายสิทธารถะที่กำลังเกิดกระบวนการคิดวิเคราะห์ พระอินทร์ในที่นี้อาจมิใช่องค์เทวะอื่นใด แต่เป็นมโนสำนึกหรือความตระหนักรู้ในใจของ

³⁴ Henry Alabaster, *The Wheel of the Law*, pp. 141-142.

เจ้าชายสิทธิธารณะที่เตือนพระองค์เองว่าหนทางที่พระองค์ทรงดำเนินอยู่นั้นถูกหรือผิด ข้อสันนิษฐานข้างต้นสามารถสนับสนุนด้วยทัศนะของอนันต์ เหล่าเลิศวรกุล เกี่ยวกับบทบาทของพระอินทร์ใน **ปฐมสมโพธิกถา** ว่า “พระอินทร์และพระสิทธัตถ์ โภทิสัตว์ต่างก็เป็นพระโพทิสัตว์บำเพ็ญบารมี นอกจากนี้ยังอาจตีความได้ว่าพระอินทร์คิดพิณสามสายเป็นบุคลาธิษฐานของพระปัญญาบารมีของพระโพทิสัตว์”³⁵ การที่พระอินทร์คิดพิณสามสายเป็นบุคลาธิษฐานของพระปัญญาบารมีของพระโพทิสัตว์ จึงสอดคล้องกับข้อสันนิษฐานข้างต้นที่ว่า พระอินทร์เป็นความเปรียบถึงความตระหนักรู้หรือปัญญาของเจ้าชายสิทธิธารณะในการคิดวิเคราะห์และเตือนตนเองถึงทางสายกลางอันเหมาะสม

เพราะฉะนั้น การที่อาร์โนลด์นำเสนอเรื่องพระอินทร์กับพิณสามสายเตือนพระโพทิสัตว์มาดัดแปลงเป็นวงดนตรีและนางรำมาเตือนสิทธิธารณะแทนใน *The Light of Asia* จึงเท่ากับว่าอาร์โนลด์ได้สืบทอดแนวคิดความเป็นมนุษย์ของพระพุทธเจ้าซึ่งก็อาจตระหนักรู้หรือไม่ก็ตาม สิ่งที่ปรากฏในที่นี้คือความสอดคล้องทางความคิดของปัญญาชนทั้งของประเทศไทยและต่างประเทศในประเด็นภาพลักษณ์ของพระพุทธเจ้า ยิ่งอาร์โนลด์นำมาดัดแปลงให้เป็นเช่นนี้ ยิ่งสามารถวิเคราะห์ให้เห็นได้ชัดว่าวิเนนความเป็นมนุษย์ของพระพุทธเจ้า เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ไม่เน้นเรื่องราวเหนือธรรมชาติและอิทธิปาฏิหาริย์ แต่ให้ความสำคัญกับเนื้อหาที่มีมนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางและสื่อความว่า ปัญญาแห่งมนุษย์ย่อมค่อย ๆ พัฒนาขึ้นด้วยบทเรียนจากมนุษย์ด้วยกัน ความเป็นพุทธะของเจ้าชายสิทธิธารณะไม่ได้บังเกิดขึ้นอย่างน่าอัศจรรย์ แต่ได้ค่อย ๆ เจริญขึ้นตามวัย ประสบการณ์และการเรียนรู้ของพระองค์เอง

เนื้อเรื่องสำคัญตอนนี้ใน *The Light of Asia* มีอยู่ว่าเจ้าชายสิทธิธารณะทรงเพียรไคร่ครวญถึงทุกข์และสาเหตุแห่งทุกข์ของมนุษย์อย่างตรากตรำมาเป็นเวลานานถึงหกปี พระองค์ไม่ทรงสนพระทัยที่จะดูแลบำรุงร่างกายจนผ่ายผอม การกระทำทุกรกิริยาเช่นนี้เป็นผลให้เจ้าชายทรงเกิดทุกข์ทั้งพระวรกายและพระทัยอย่างยิ่งยวด อยู่มาวันหนึ่ง กลุ่มนักดนตรีและคณะนางรำแห่งวิหารพระอินทร์ได้ผ่านมาในเมือง เมื่อเดินทางมาถึงบริเวณงานรื่นเริง นักดนตรีก็บรรเลงเพลงให้บรรดานางรำเต้นรำและขับร้องอย่างสนุกสนาน พอนักพิณบรรเลงพิณสามสายของตนขึ้น นางรำคนหนึ่งซึ่งกำลังรำอยู่ข้าง ๆ ร้องเพลงสื่อสารกับนักพิณว่าให้บรรเลงด้วยเสียงที่ไม่สูงไม่ต่ำเกินไป เพราะหากเล่นด้วยสายที่ตึงไป เสียงจะสูงเกินไป เพลงไม่ไพเราะ ครั้นถ้าเล่นด้วยสายที่หย่อนเกินไป เสียงเพลงก็จะยืดยาน

³⁵ อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล, “พระอินทร์กับพิณ 3 สายกับการละทิ้งทุกรกิริยาของพระโพทิสัตว์,” ใน *วารสารภาษาและวรรณคดีไทย*, หน้า 107.

*'Fair goes the dancing when the sitar's tuned;
Tune us the sitar neither low nor high,
And we will dance away the hearts of men.*

*'The string o'erstretched breaks, and the music flies;
The string o'er slack is dump, and music dies;
Tune us the sitar neither low nor high.'* (VI: 95)

นางรำในกวีนิพนธ์ *The Light of Asia* ไม่ได้มีจุดประสงค์จะสั่งสอนหรือบอกกล่าวเจ้าชายสิทธารถะดังเช่นพระอินทร์คิดพิณสามสายใน *The Wheel of the Law* ที่ต้องการเตือนพระโพธิสัตว์ให้บังเกิดอนุสติเห็นโทษของการบำเพ็ญทุกรงจริยา นางเพียงแค่เปล่งเสียงร้องตามเนื้อร้องเท่านั้น แต่ด้วยคุณสมบัติของมนุษย์ผู้มีปัญญา ครั้นได้ยินเนื้อร้องดังกล่าว เจ้าชายสิทธารถะจึงทรงลุ่มลึกถึงการปฏิบัติของพระองค์ว่าเปรียบเสมือนสายพิณที่ตึงเกินไป ไม่อาจนำไปสู่จุดหมายที่ทรงมุ่งหวังได้ มรรคาสู่การค้นพบความจริงอันสูงสุดควรเป็นไปตามทางสายกลาง ไม่ตึงและไม่หย่อนเกินไป เนื้อเรื่องตอนนี้แสดงพระอัจฉริยภาพของเจ้าชายสิทธารถะที่ทรงมองเห็นความจริงในธรรมชาติของสรรพสิ่งและเชื่อมโยงเปรียบเทียบประสบการณ์ที่ทรงได้รับให้เกิดเป็นบทเรียนทางจิตวิญญาณ เมื่อเจ้าชายสิทธารถะเกิดพุทธิปัญญาขึ้นแล้ว พระองค์จึงทรงปรารถนาถึงความจริงดังกล่าวว่า พระองค์ได้ปฏิบัติอย่างสุดโต่งเกินไปซึ่งไม่ใช่หนทางที่ถูกต้อง

*'The foolish oft times teach the wise;
I strain too much this string of life, belike,
Meaning to make such music as shall save.
Mine eyes are dim now that they see the truth,
My strength is waned now that my need is most;
Would that I had such help as man must have,
For I shall die, whose life was all men's hope.'*

(VI: 95-96)

โลกรอบข้างเปรียบเสมือนห้องเรียนห้องใหญ่ ผู้คนแวดล้อมที่เจ้าชายสิทธารถะทรงพบเปรียบดั่งบทเรียนที่ค่อย ๆ มาเพิ่มพูนความรู้ของพระองค์ ในขณะที่พระสิทธารถะโพธิสัตว์ในคัมภีร์พุทธประวัติทั่วไปมีความเหน็ดเหนื่อยและมีปาฏิหาริย์ พระมหาสัตว์ทรงบริบูรณ์ด้วยพุทธิปัญญาที่จะนำไปสู่โพธิญาณตามครรลองอย่างเช่นโพธิสัตว์ในอดีตที่เคยเป็นมา แต่เจ้าชายสิทธารถะใน *The Light of Asia* ทรงมีความเป็นมนุษย์ธรรมดาที่มีการเรียนรู้ พระองค์ทรงยอมรับว่าได้รับคำเสนอแนะและคำสอนจากมนุษย์คนอื่น ความรู้สึกมุ่งคิดต่อเพื่อนมนุษย์อย่างแรงกล้าทำให้เจ้าชายสิทธารถะปฏิบัติอย่างยิ่งยวดเพื่อให้เข้าถึงความจริงจนเกินความพอดี แต่ด้วยอุปสรรคแห่งปัญญาที่เกิดจากบทเรียนที่ทรงได้รับ ทำให้เจ้าชายทรงสำนึกในการปฏิบัติที่พอดีที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา จะเห็นได้ว่าร่างกายและจิตใจเป็นคุณสมบัติสำคัญของเจ้าชายที่เกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกัน พระองค์ทรงตระหนักว่าจิตใจที่มุ่งมั่นไม่สามารถไปถึงจุดมุ่งหมายได้โดยปราศจากร่างกายที่พร้อม ตลอดเวลาที่ผ่านไป นักบวชสิทธารถะให้ความสำคัญแก่การบำเพ็ญเพียรทางจิตแต่เพียงอย่างเดียวจนละเลยที่จะดูแลร่างกายให้สมบูรณ์แข็งแรง ทั้งจิตใจและร่างกายต่างเป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะทำให้มนุษย์นั้นยังกิจให้สำเร็จ ในพุทธปรัชญา จิตและกายอาจมีธรรมชาติต่างกัน แต่องค์ประกอบทั้งสองต้องเกี่ยวเนื่องกันเพื่อให้เกิดพลังและยังหน้าที่ของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ³⁶ หลังจากบทเรียนแห่งมัชฌิมาปฏิปทา นักบวชสิทธารถะหันกลับมาดูแลร่างกายของตน รับประทานอาหารตามแต่พอดีและพักผ่อนอย่างเหมาะสม ร่างกายที่บริบูรณ์และจิตใจที่บ่มเพาะด้วยข้อคิดจากบทเรียนที่ได้ประสบมาย่อมนำไปสู่ปัญญาอันสูงสุดในไม่ช้า

4.2.5 ความจริงอันสูงสุด: ผลลัพธ์ของความเพียรแห่งปัญญา

เจ้าชายสิทธารถะในทัศนะของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ทรงเป็นมนุษย์ผู้เปี่ยมไปด้วยความเพียรแห่งปัญญาอย่างยิ่งยวด ที่นำพระองค์ไปสู่การค้นพบความจริงอันลึกซึ้งเกี่ยวกับชีวิตและโลก ทุกครั้งที่เจ้าชายทรงเผชิญกับความทุกข์ของสรรพสัตว์ พระองค์มีเพียงแต่ทรงรู้สึกเวทนาพวกเขาเหล่านั้น หากทรงพยายามใช้ปัญญาใคร่ครวญถึงธรรมชาติและสาเหตุของความทุกข์ด้วยกระบวนการคิดอย่างมีเหตุผลอีกด้วย กระบวนการคิดดังกล่าวปรากฏในทุกช่วงชีวิตของเจ้าชายสิทธารถะตั้งแต่ครั้งยังทรงเป็นพระกุมาร ทรงเป็นเจ้าชาย และเมื่อทรงครองเพศบรรชิตแสวงหาหนทางแห่งการตรัสรู้

³⁶ โสภณ ศรีกฤษดาพร, *การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความคิดเรื่องกายและจิตในพุทธปรัชญา*, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527), หน้า 210-211.

ในครั้งที่ยังทรงเป็นพระกุมารสิทธารถะมีพระชนมายุแปดพรรษา พระเจ้าสุทโธทนะทรงนำพระองค์ไปทอดพระเนตรวิถีชีวิตของราษฎรที่ทำมาหากินอย่างมีความสุขบนผืนดินอันอุดมสมบูรณ์ สัตว์น้อยใหญ่ที่อาศัยอยู่ในพระราชอาณาจักรต่างดำรงชีพอย่างหรรษา ภาพผีเสื้อโบยบิน เสียงนกขับกล่อมป่าเขาลำเนาไพรเป็นที่ประทับพระทัยพระกุมารยิ่ง แต่หลังจากที่สิทธารถะกุมารทรงพิจารณาถึงมิติแห่งชีวิตอันทุกข์ระทมที่ซ่อนอยู่ภายใต้ความสุขที่ฉาบเคลือบอยู่นั้น พระองค์ทรงพบว่าแท้ที่จริงแล้วทั้งมนุษย์และสัตว์ที่พระองค์กำลังทัศนหาได้มีความสุขไม่ “All things spoke peace and plenty, and the Prince / Saw and rejoiced. But, looking deep, he saw / The thorns which grow upon this rose of life:” (I: 13) กวีใช้ความเปรียบภาพชีวิตอันลวงที่พระกุมารทรงประจักษ์ว่าเป็นคล้ายกุหลาบที่คนทั่วไปอาจพึงใจในความงามของดอกที่ปรากฏบนยอดช่อ แต่พระกุมารทรงพินิจลึกลงไปว่าภายใต้ความงามนั้นได้ซ่อนหนามคมที่อาจทิ่มแทงให้เกิดความเจ็บปวด เมื่อทรงเกิดสติสัมปชัญญะดังนั้น ภาพที่กำลังทอดพระเนตรก็เปลี่ยนไป พระกุมารพบว่าชาวนาและวัวควายต่างกรำเหงื่อทำงานอย่างทุกข์ทรมาน สัตว์ต่าง ๆ ดำรงชีวิตอยู่ด้วยสภาพอกสั่นขวัญแขวนที่ต้องล่าและถูกล่าตามกฎห่วงโซ่อาหารแห่งธรรมชาติ

จากการมองเห็นความทุกข์ที่เกิดแก่สรรพสิ่ง พระกุมารสิทธารถะทรงเกิดความสังเวชและเริ่มคิดคำนึงถึงลักษณะของความทุกข์และสาเหตุแห่งทุกข์ ด้วยความมุ่งมั่นที่จะช่วยเหลือสรรพสัตว์ พระกุมารทรงปลีกวิเวกไปในสวนและประทับนั่งใต้ต้นหว่า เพื่อพิจารณาความจริงแห่งชีวิต

So saying the good Lord Buddha seated him

Under a jambu-tree, with ankles crossed--

As holy statues sit- and first began

To meditate this deep disease of life,

What its far source and whence its remedy.

So vast a pity filled him, such wide love

For living things, such passion to heal pain,

That by their stress his princely spirit passed

To ecstasy, and, purged from mortal taint

Of sense and self, the boy attained thereat

Dhyâna, first step of 'the path.'

(I: 14-15)

แม้ยังทรงพระเยาว์ แต่สิทธารถะกุมารฉายแววแห่งความเป็นนักคิดให้ปรากฏเมื่อพระองค์ทรงเริ่มต้นทำสมาธิเป็นครั้งแรกเพื่อพิจารณาทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ และทางเยียวยาให้หลุดพ้นจากความทุกข์ วิธีการคิดของพระองค์แสดงการคิดอย่างมีเหตุผลคือค้นหาเหตุและรักษาที่ต้นเหตุซึ่งสังเกตได้จากคำสำคัญสองคำที่มีความสัมพันธ์กันในมิติที่เป็นสาเหตุและการแก้ที่สาเหตุ นั่นคือ สาเหตุ (source) และการเยียวยา (its remedy) ด้วยความพากเพียรในการใคร่ครวญ พระกุมารสิทธารถะทรงสำเร็จซึ่งปฐมฌาน อย่างไรก็ตาม จะพบว่าในคัมภีร์วินัยปิฎกตอนที่ยกมาข้างต้นเต็มไปด้วยคำที่เน้นแสดงอารมณ์ของพระกุมารหลายคำ คือ “pity” “love” “passion” และ “ecstasy” จนอาจทำให้คิดว่าพระองค์ทรงมีอารมณ์อ่อนไหวมากอันเป็นวิสัยที่ขัดกับการได้มาซึ่งสมาธิขั้นฌานที่ต้องอาศัยอุเบกขาและจิตที่เที่ยงไม่ส่ายไปมาหรือสั่นไหว ข้อสงสัยดังกล่าวสามารถอธิบายได้ดังนี้ ประการแรก ปฐมฌานเป็นฌานระดับโลกียะขั้นต้นที่ผู้สำเร็จฌานยังติดข้องอยู่กับอารมณ์ทางโลกอยู่ ซึ่งจะมีการลดอารมณ์ความรู้สึกไปเรื่อย ๆ ตามระดับฌานที่สูงขึ้น³⁷ ประการที่สอง อาร์โนลด์คัดแปลงเนื้อเรื่องตอนพระกุมารสิทธารถะทรงได้ปฐมฌานใน *The Light of Asia* มาจากเนื้อเรื่องตอนพระโพธิสัตว์ทรงได้ปฐมฌานในหนังสือ *The Romantic Legend of Śākya Buddha* คัมภีร์ *The Romantic Legend of Śākya Buddha* เป็นพุทธประวัติมหายานพากย์อังกฤษที่แปลมาจาก *อภินิษุกรรมสูตร* พากย์จีนซึ่งแปลมาจากต้นฉบับภาษาสันสกฤตอีกทอดหนึ่ง³⁸ ดังนั้นอิทธิพลของพุทธประวัติในฉบับของวรรณคดีสันสกฤตที่เน้นการพรรณนาอาการและความบรรเจิดด้วยภาษา อารมณ์ความรู้สึกย่อมปรากฏเด่นชัดใน *The Light of Asia* ต่อไปจะทำการยกตัวอย่างใน *The Romantic Legend of Śākya Buddha* ที่อาร์โนลด์ศึกษามาให้เห็นว่าในต้นฉบับที่เป็นคัมภีร์ *อภินิษุกรรมสูตร* เองก็มีการเน้นอารมณ์ความรู้สึกของพระโพธิสัตว์อยู่แล้ว

Then, gradually approaching the tree, he [Siddhārtha] sat down beneath its shade with his legs crossed, and began to think upon the subject of the sorrows and pain belonging to every form of life. And then, through the power of the love and

³⁷ รายละเอียดเพิ่มเติมดูในหนังสือ *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม* ของพระธรรมปิฎก หน้า 61

³⁸ อ้างจากคำนำที่แซมมวล บิล เขียนถึงที่มาของคัมภีร์ *อภินิษุกรรมสูตร* ในหนังสือ *The Romantic Legend of Śākya Buddha* หน้า v-viii

pity which these reflections produced in his heart, he was wrapt into a state of unconscious ecstasy: and, finally, by separating his thoughts from every kind of impure or worldly taint, he reached the first condition of Dhyâna.³⁹

จากการเปรียบเทียบตัวบท *The Light of Asia* กับเนื้อหาที่เป็นต้นแบบใน *The Romantic Legend of Śākya Buddha* จะพบว่าอาร์โนลด์ยังคงรักษาเค้าโครงเรื่องเก่าไว้อย่างเคร่งครัดทั้งการใช้คำและลำดับการเล่าเรื่อง เป็นที่น่าสังเกตว่าเมื่อกวีเล่าเหตุการณ์พระกุมารสิทธารถะได้ปฐมฌานอันยากแก่ความเข้าใจ กวีเลือกที่จะถอดความ (paraphrase) ให้มีเนื้อความใกล้เคียงกับต้นฉบับเดิมใน *The Romantic Legend of Śākya Buddha* อนึ่ง หากทำการวิเคราะห์โดยยึดองค์ประกอบของปฐมฌาน⁴⁰ เป็นหลัก แล้วเทียบเคียงเนื้อหาที่ปรากฏในตัวบททั้งสองแหล่ง จะพบว่าเนื้อหาทั้งใน *The Romantic Legend of Śākya Buddha* และ *The Light of Asia* มีความสอดคล้องกับความหมายขององค์ 5 ของฌานขั้นต้นดังที่จะแสดงให้เห็นในตารางดังต่อไปนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³⁹ Samuel Beal, *The Romantic Legend of Sakya Buddha*, p. 74.

⁴⁰ ในหนังสือ *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม* หน้า 61 พระธรรมปิฎกอธิบายว่า องค์ประกอบของปฐมฌานมี 5 ประการ ได้แก่ วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข และเอกัคคตา

ตารางที่ 2 องค์ประกอบของปฐมฌานทั้ง 5 ที่สอดคล้องกับเนื้อเรื่องใน *The Romantic Legend of Sakya Buddha* และ *The Light of Asia*⁴¹

องค์ 5 และความหมาย ⁴²	<i>The Romantic Legend of Sakya Buddha</i>	<i>The Light of Asia</i>
วิจาร์: ความตรอง การพิจารณา	began to think upon the subject of the sorrows and pain belonging to every form of life	Began / To meditate this deep disease of life, / What its far source and whence its remedy
วิตก: ความตรึก ความห่วงกังวล	through the power of the love and pity which these reflections produced in his heart	So vast a pity filled him, such wide love / For living things, such passion to heal pain
ปีติ: ความอิ่มใจ ความดื่มด่ำในใจ สุข: ความสบาย ความสำราญ	he was wrapt into a state of unconscious ecstasy	That by their stress his princely spirit passed / To ecstasy
เอกัคคตา: ความมีอารมณ์ เป็นอันเดียว คือความมีจิต แน่วแน่อยู่ในอารมณ์อัน เดียว ได้แก่สมาธิ	by separating his thoughts from every kind of impure or worldly taint, he reached the first condition of Dhyâna	and, purged from mortal taint / Of sense and self, the boy attained thereat / Dhyâna , first step of ‘the path’

จากตารางข้างต้น อาจสรุปได้ว่าผู้ประพันธ์ดั้งเดิมใน *The Romantic Legend of Sākya Buddha* มีความเข้าใจในลักษณะของปฐมฌานโดยพิจารณาจากการเลือกใช้คำและการอธิบายที่มีความสอดคล้องกับความหมายขององค์ 5 อันได้แก่ วิตก วิจาร์ ปีติ สุข และเอกัคคตา เมื่ออาร์โนลด์

⁴¹ ในที่นี้ขอนำ “วิจาร์” ขึ้นก่อน “วิตก” และนำ “ปีติ” กับ “สุข” มาไว้รวมกันเพราะได้ยึดลำดับเนื้อเรื่องและความต่อเนื่องในดับทเป็นสำคัญ

⁴² ความหมายขององค์ทั้ง 5 ของปฐมฌานสรุปจากหนังสือ *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์* ของพระธรรมปิฎก หน้า 272 273 173 343 และ 438 ตามลำดับ

ดัดแปลงมาเป็นเนื้อเรื่องตอนเจ้าชายสิทธารถะได้ปฐมฌานใน *The Light of Asia* ก็ยังคงรักษาคำสำคัญ และโครงเรื่องเหล่านี้ไว้

เมื่อเจ้าชายสิทธารถะทรงเจริญวัยขึ้นเป็นหนุ่ม พระปัญญาเจริญขึ้นตามวันเวลาซึ่งนำพา ประสบการณ์อันมีคุณค่ามาสู่พระองค์ หลังจากทรงประสบกับคนแก่ คนเจ็บ และคนตายในครั้งที่เสด็จ ออกนอกพระราชวังแล้ว พระมหาบุรุษทรงเก็บเอาบทเรียนชีวิตเหล่านี้มาขบคิดถึงธรรมชาติของความทุกข์ ด้วยความอดสาหัส พุทธิปัญญาจึงเกิดแก่เจ้าชายสิทธารถะในที่สุด การได้มาซึ่งปัญญาในลักษณะนี้ตรงกับแนวคิดที่เรียกว่า “จินตามยปัญญา” คือปัญญาเกิดแต่การคิดพิจารณาหาเหตุผล⁴³ เนื้อเรื่องตอนนี้อยู่ใน *The Light of Asia* กล่าวว่าเจ้าชายสิทธารถะได้ทรงทอดพระเนตรไปยังท้องฟ้าอันกว้างไกลและคิดคำนึงถึงความหมายและปลายทางของชีวิตมนุษย์

But lo! Siddârtha turned

Eyes gleaming with divine tears to the sky,

Eyes lit with heavenly pity to the earth;

From sky to earth he looked, from earth to sky,

As if his spirit sought in lonely flight

Some far-off vision, linking this and that,

Lost—past—but searchable, but seen, but known.

Then cried he, while his lifted countenance

Glowed with the burning passion of a love

Unspeakable, the ardour of a hope

Boundless, insatiate: ‘Oh! Suffering world;

Oh! Known and unknown of my common flesh,

Caught in this common net of death and woe,

And life which binds to both! I see, I feel

The vastness of the agony of earth, (III: 51)

⁴³ พระธรรมปิฎก, *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ 11

(กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2545), หน้า 96.

เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์นำเสนอเจ้าชายสิทธารถะเฉกเช่นนักคิดผู้คร่ำเคร่งกับการหาความหมายของชีวิต ภาพพระองค์ทรงทอดพระเนตรไกลไปยังสุดขอบฟ้าและผืนแผ่นดินแล้วตรัสตรองพระทัยชวนให้นึกเปรียบเทียบว่าพระองค์ทรงเป็นดั่งนักวิทยาศาสตร์ผู้ฉงนและต้องการรู้ในปริศนาแห่งโลกและจักรวาล ท้องฟ้าและผืนโลกเป็นมุมมองสากลที่เป็นบ่อเกิดของปัญญาแห่งมนุษย์ทุกยุคทุกสมัย ท่ามกลางความสับสนในยามค่ำคืน เจ้าชายสิทธารถะทรงคิดเชื่อมโยง บทเรียนและประสบการณ์ที่ได้ทรงรู้เห็นมาเพื่อค้นหาสังขารแห่งชีวิตมนุษย์ ลักษณะการเลือกใช้คำดังกล่าวเน้นย้ำถึงการได้มาซึ่งปัญญาของเจ้าชายสิทธารถะ โดยวิธีการคิดอันสอดคล้องกับจินตามยปัญญา ในที่สุดพระมหาบุรุษทรงประจักษ์ถึงความจริงของชีวิตว่าความทุกข์เป็นสิ่งประจำโลก ข้อสังเกตที่น่าสนใจประการหนึ่งให้เห็นชัดจากตัวบทที่ยกมา คือกวีเน้นอารมณ์ความรู้สึกเจ้าชายสิทธารถะมาก อาร์โนลด์บรรยายถึงเจ้าชายว่าทรงกันแสงเพราะความเวทนาในสัตว์โลก อารมณ์ของเจ้าชายที่ปรากฏในกวีนิพนธ์มีทั้งลักษณะอ่อนไหว เช่น “pity” และ “cried” และเปี่ยมพลัง คือ “the burning passion of a love” เจ้าชายสิทธารถะในมโนทัศน์ของอาร์โนลด์เป็นมนุษย์ผู้เปี่ยมด้วยพลังแห่งปัญญาและพลังแห่งอารมณ์ การเข้าถึงสังขารชีวิตมิได้เพียงแต่พึ่งพาปัจจัยจากปัญญาอันเกิดแต่การคิดวิเคราะห์เท่านั้น ยังต้องอาศัยพลังแห่งความรักและปรารถนาดีที่จะคอยเป็นเชื้อเพลิงต่อเติมพลังแห่งความมุ่งมั่นให้ลูกโซตชวงจนกว่าจะถึงจุดหมายอันสูงสุด

หลังจากเจ้าชายสิทธารถะทรงตัดสินพระทัยเสด็จมหาภิเนษกรมณ์เปลี่ยนสถานภาพจากเจ้าชายเป็นนักบวช พระองค์เดินทางแรมรอนไปยังแคว้นต่าง ๆ เพื่อศึกษาในสำนักปฏิบัติธรรมหลายแห่งด้วยความมุ่งมั่นว่าจะได้เข้าถึงความจริงอันประเสริฐ แต่ทุกที่หาได้ให้คำตอบแก่พระองค์ไม่ จนในที่สุดนักบวชสิทธารถะทรงตัดสินพระทัยทำสมาธิเพื่อให้ได้มรรคดังที่เคยปฏิบัติในครั้งยังทรงพระเยาว์ วิธีคิดของเจ้าชายสิทธารถะในสถานภาพที่เป็นนักบวชผู้สั่งสมบทเรียนทางจิตวิญญาณมานานแสดงถึงความละเอียดลึกซึ้งของปัญญาแห่งพระองค์ กระบวนการคิดวิเคราะห์นี้มีความซับซ้อนและเน้นความเป็นเหตุเป็นผลซึ่งสอดคล้องกับวิธีคิดแบบหนึ่งในพุทธศาสนาที่เรียกว่า “โยนิโสมนสิการ” โยนิโสมนสิการ หมายถึง “การทำในใจโดยแยบคาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณาสืบค้นถึงต้นเค้า สวหาเหตุผลจนตลอดสาย แยกแยะออก พิเคราะห์หัดดูด้วยปัญญาที่คิดเป็นระเบียบและโดยอุบายวิธีให้เห็นสิ่งนั้น ๆ หรือปัญหานั้น ๆ ตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย”⁴⁴ ในตัวบท *The Light of Asia* เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์บรรยายเนื้อเรื่องต่อนักบวชสิทธารถะทำสมาธิตรองถึงความจริงของชีวิตว่ามนุษย์ล้วนมีความทุกข์เป็นสิ่งประจำกาย

⁴⁴ เล่มเดียวกัน, หน้า 57.

There in the sylvan solitudes once more
 Lord Buddha lived, musing the woes of men,
 The ways of fate, the doctrines of the books,
 The lessons of the creatures of the brake,
 The secrets of the silence whence all come,
 The secrets of the gloom whereto all go,
 The life which lies between, like that arch flung
 From cloud to cloud across the sky, which hath
 Mists for its masonry and vapoury piers,
 Melting to void again which was so fair
 With sapphire hues, garnet, and chrysoprase. (VI: 93)

กวีนิพนธ์ที่ยกมาแสดงให้เห็นว่านักบวชสีทธาระทรงใคร่ครวญถึงวิถีแห่งทุกข์ของชีวิตมนุษย์ในหลายมิติอย่างพากเพียร เมื่อทรงปลีกวิเวกมาเพียงลำพังในทิวป่าพระองค์ทรงเริ่มการทำสมาธิอีกครั้งจะเห็นว่าความวิเวก เป็นบรรยากาศที่เอื้อให้เกิดความคิดและปัญญา ตัวบทกล่าวว่ นักบวชสีทธาระตรึกรตรองถึงความทุกข์ของมนุษย์ ระเบียบวิธีในการค้นหาความจริงของเจ้าชายสีทธาระคือการสืบสาวไปถึงต้นเหตุแห่งปัจจัยอันเป็นวิธีการที่มีการปฏิบัติเป็นขั้นตอนและเชื่อมโยง หลังจากพระองค์ทรงเข้าถึงสมาธิแล้ว กวีใช้วรรณศิลป์ในการอธิบายถึงภาวะแห่งความเข้าใจในชีวิตของนักบวชสีทธาระว่าพระองค์ทรงเห็นชีวิตและทุกข์อย่างกระจ่างแจ้ง กวีเปรียบว่าเป็นภาวะที่หมอกอันปกคลุมได้สลายตัวเผยให้เห็นรุ้งหลากสีจตุอัญมณีอันงดงาม

เจ้าชายสีทธาระทั้งในวัยเด็ก วัยหนุ่ม และเพศบรรพชิตทรงพากเพียรใช้ปัญญาคิดพิจารณาถึงทุกข์และสาเหตุแห่งความทุกข์เพื่อให้ได้มาซึ่งความจริงอันสูงสุด ในกวีนิพนธ์ *The Light of Asia* กวีชี้ให้เห็นผลลัพธ์แห่งความอดสาหะในทุกช่วงวัย อันได้แก่การได้ปฐมฌานในครั้งทรงพระเยาว์ การตระหนักรู้ในทุกข์อันไพศาลของโลกเมื่อทรงเป็นเจ้าชาย และการตัดอารมณ์เพื่อทำสมาธิขั้นสูงในสถานภาพนักบวช เมื่อเปรียบเทียบตัวบททั้งสามตอนที่ยกมา ยังพบข้อน่าสังเกตอีกประการ คือเจ้าชายสีทธาระมีพัฒนาการในแง่อารมณ์ เมื่อพินิจลักษณะการเปลี่ยนแปลงทั้งทางปัญญาและทางอารมณ์จากทรงพระเยาว์ผ่านเวลาที่เป็นเจ้าชายไปจนถึงเมื่อทรงเป็นนักบวช พบว่าปัญญาและอารมณ์มีความสัมพันธ์แบบแปรผกผันกัน คือในขณะที่พระปัญญาของเจ้าชายสีทธาระได้เจริญขึ้น ความอ่อนไหวแห่งอารมณ์ได้

มีแนวโน้มลดลง นอกจากนี้จะพบว่าในเหตุการณ์ทั้งสามตอนที่ยกมา กวีมีความเชื่อว่าความสันโดษเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญที่ทำให้เจ้าชายสิทธารถะมีสติและสมาธิพิจารณาทุกข์ของมนุษย์

จากเนื้อเรื่องตอนที่ยกมาประกอบ อาจกล่าวได้ว่าปัญญาที่เจ้าชายสิทธารถะทรงได้มาล้วนแต่อาศัยการคิดพิจารณาอย่างพากเพียร กระบวนการคิดดังกล่าวมีลักษณะเด่นคือมีความเป็นเหตุเป็นผล และมีการสืบสาวไปหาเหตุให้เป็นที่ประจักษ์ซึ่งอาจเป็นแนวทางที่อาร์โนลด์ศรัทธา มากไปกว่านั้นวิธีการได้มาซึ่งปัญญาโดยเน้นวิธีคิดดังกล่าวสะท้อนคติของกวีว่า การรู้จักคิดวิเคราะห์เป็นคุณสมบัติสำคัญของนักวิทยาศาสตร์ ปัญญาชน รวมทั้งนักคิดนักเขียนในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ในมิติหนึ่ง เจ้าชายสิทธารถะอาจสามารถเป็นตัวแทนสุภาพบุรุษปัญญาชนของสังคมอังกฤษยุควิกตอเรียนผู้เปรียบพร้อมทั้งปัญญาและจริยวัตรที่มุ่งเกื้อกูลผู้อื่นอย่างจริงใจตามอุดมคติของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์

4.3 วิวัฒน์แห่งความรัก

นอกจาก *The Light of Asia* จะเป็นวรรณกรรมพุทธประวัติที่เล่าเรื่องราวชีวิตของมหาบุรุษบนเส้นทางการค้นหาความจริงอันสูงสุดแล้ว ในอีกมิติหนึ่ง งานเขียนเรื่องนี้มีความเป็นกวีนิพนธ์รัก เพราะเนื้อหาส่วนหนึ่งว่าด้วยเรื่องความรักของพระพุทธเจ้า ทั้งความรักในระดับหนุ่มสาวจนไปถึงความรักที่เป็นระดับสากลคือรักในสรรพสัตว์ บนเส้นทางการเดินทางทางจิตวิญญาณ ประสบการณ์ที่เจ้าชายสิทธารถะทรงประสบไม่เพียงเป็นเหตุให้ปัญญาแห่งพระองค์แกร่งกล้าขึ้น แต่มุมมองที่มีต่อความรักได้เติบโตขึ้นด้วย หากพิจารณาพัฒนาการแห่งความรักของเจ้าชายสิทธารถะจะพบว่าสามารถแบ่งเป็นสองระยะ ได้แก่ระยะของความรักในระดับส่วนบุคคล และระยะของความรักในระดับสากล ความรักในระดับบุคคลคือความรักของเจ้าชายที่มีต่อปัจเจกบุคคลอื่น ๆ เช่น ความรักเคารพของพระองค์ที่มีพระบิดา ความรักและเวทนาของพระองค์ที่มีต่อหงส์ป่าต้องศรเจ้าชายเทวทัต และความรักอันลึกซึ้งของพระองค์ที่มีต่อพระนางยโสธรา ความรักลักษณะดังกล่าวดำเนินมาเรื่อยจนถึงจุดหักเหสำคัญในชีวิตของพระมหาบุรุษ นั่นคือ เมื่อคราวที่เจ้าชายทรงพบความจริงจากบทเรียนแห่งความทุกข์ของชีวิตที่ปรากฏผ่านความแก่ ความเจ็บ และความตาย หลังจากประสบการณ์ดังกล่าว ความรักของเจ้าชายสิทธารถะได้เปลี่ยนแปลงไป คือความรักของพระองค์ไม่ได้มุ่งสู่ปัจเจกบุคคลอื่น แต่หากยกระดับขึ้นมาเป็นความรักอันยิ่งใหญ่ที่มุ่งปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์

ความรักของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏใน *The Light of Asia* เป็นความรักที่มีพัฒนาการจากรักของชายหนุ่มที่มีต่อหญิงสาวไปสู่รักที่ยิ่งใหญ่ของมหาบุรุษที่มีต่อสรรพสัตว์ ในการนำเสนอความรักของพระพุทธเจ้า เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ประกอบสร้างภาพของพระองค์ว่าเป็นผู้ที่มีความเสียสละ ด้วยความรักที่มีต่อพระนางยโสธราและสรรพสัตว์ พระองค์ตัดสินใจพระทัยสละราชสมบัติออกผนวชค้นหาสัจธรรมที่มีคุณค่าต่อโลก พระพุทธเจ้าเป็นบุคคลที่เป็นตัวอย่างที่มีความรักแท้ เป็นรักที่ไม่เห็นแก่ตัว และเป็นรักที่มุ่งให้ผู้อื่นหลุดพ้นจากความทุกข์

อาร์โนลด์แสดงพัฒนาการแห่งความรักของพระพุทธเจ้าโดยเริ่มต้นจากการอธิบายปมรักระหว่างพระองค์เมื่อครั้งยังเป็นเจ้าชายสิทธารถะและพระนางยโสธราโดยผ่านชีวิตในอดีตชาติ เรื่องดำเนินมาจนไปถึงจุดที่เจ้าชายเริ่มมองเห็นความหมายและแก่นสารแห่งความรักที่แท้จริงถึงขั้นยอมสละรักที่นำมาแต่เพียงสุขอันไม่จริงออกอกิเณษกรรมณ์ ด้วยหวังที่จะได้พบความจริงอันสูงสุดที่จะเป็นประโยชน์แก่อุทตบุคคลและสัตว์โลกที่พระองค์รัก

4.3.1 บุรพชาติ: เครื่องแสดงความผูกพันแห่งรักระหว่างเจ้าชายสิทธารถะและยโสธรา

การเล่าเรื่องในอดีตชาติเป็นกลวิธีหนึ่งที่อาร์โนลด์นำมาใช้ประกอบสร้าง *The Light of Asia* ในวรรณกรรมพุทธศาสนาโดยทั่วไปมักมีการเล่าถึงอดีตชาติของพระโพธิสัตว์โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอบารมีที่พระองค์ได้สั่งสมมาเพื่อนำไปสู่การได้มาซึ่งพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณในพระชาติสุดท้ายซึ่งชาวพุทธต่างคุ้นเคยในเรื่องเล่าที่เรียกว่า ชาดก ในเรื่องย่อยเหล่านี้ ผู้รจนาพุทธประวัติได้แสดงให้เห็นการประกอบคุณงามความดีหรือการกระทำใด ๆ ก็แล้วแต่ของพระโพธิสัตว์ที่มีผลต่อชีวิตในชาติต่อ ๆ มารวมถึงพระชาติสุดท้ายของพระองค์ เรื่องเล่าแต่ละเรื่องแสดงความสัมพันธ์ระหว่างพระโพธิสัตว์กับบุคคลอื่น ๆ มากมาย แต่ใน *The Light of Asia* เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ได้เลือกเรื่องอดีตชาติมาประกอบสร้างโดยมีวัตถุประสงค์ที่ต่างออกไปจากวรรณคดีพุทธประวัติเล่มอื่น ๆ คือ บุรพชาติที่อาร์โนลด์เลือกนำมาดัดแปลงแสดงถึงปมความรักอันลึกซึ้งระหว่างเจ้าชายสิทธารถะกับพระนางยโสธรา และความรักของเจ้าชายที่ปรารถนาดีต่อสรรพสัตว์ การแสดงเรื่องราวอดีตชาติ หาใช่การให้ความสำคัญกับเรื่องราวอภินิหารหรือเหนือธรรมชาติ แต่เป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่กวีพยายามชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ที่ตรงแน่นระหว่างเจ้าชายสิทธารถะและพระนางยโสธรา

ใน *The Light of Asia* มีเรื่องเล่าอดีตชาติที่ว่าด้วยเรื่องความรักของเจ้าชายสิทธารถะสี่ร้อยยี่สิบเอ็ดปี ใน *The Light of Asia* มีเรื่องเล่าอดีตชาติที่ว่าด้วยเรื่องความรักของเจ้าชายสิทธารถะสี่ร้อยยี่สิบเอ็ดปี เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ดัดแปลงเนื้อเรื่องเหล่านี้มาจากหนังสือ *The Romantic Legend of Śākya Buddha* อันได้แก่ ความรักในอดีตชาติระหว่างเจ้าชายและพระนางยโสธราสามเรื่อง และความรักต่อสัตว์โลกที่นำไปสู่การเสียดชะชีวิตของเจ้าชายสิทธารถะในอดีตชาติอีกหนึ่งเรื่อง เรื่องเล่าบุรพชาติสามเรื่องแรกมีหน้าที่ในการขมวดปมความรักระหว่างเจ้าชายสิทธารถะและพระนางยโสธราให้เข้มข้นเพื่อแสดงให้เห็นพันธะผูกพันที่เจ้าชายมีต่อหญิงอันเป็นที่รัก ส่วนเรื่องเล่าอดีตชาติเรื่องสุดท้ายทำหน้าที่ในการเกริ่นการณ์ (Foreshadowing) ถึงการเสียดชะอันยิ่งใหญ่ เรื่องเล่าเหล่านี้จะนำไปสู่จุดสูงสุดของเรื่อง ที่แสดงความขัดแย้งในใจของเจ้าชาย ณ เวลาที่พระองค์จะทรงตัดพระทัยจากหญิงที่รักอย่างสุดซึ้งเพื่อออกบวชค้นหาสัจธรรมแห่งชีวิตและโลก

อาร์โนลด์ยกบุรพชาติแรกมาเพื่ออธิบายเหตุการณ์ในการพบกันครั้งแรกของเจ้าชายสิทธารถะและพระนางยโสธราในชาติปัจจุบัน ตามท้องเรื่องใน *The Light of Asia* พระนางยโสธราเป็นหญิงงามคนสุดท้ายที่ปรากฏตัวให้เจ้าชายสิทธารถะได้ทอดพระเนตรในงานวันประกวดหญิงงามแห่งเมืองกบิลพัสดุ์ที่พระเจ้าสุทโธทนะจัดขึ้น เจ้าชายสิทธารถะได้พระราชทานของขวัญแก่หญิงงามคนอื่นไปหมดแล้ว เมื่อยโสธราซึ่งเป็นสตรีคนสุดท้ายมาถึงนางจึงเอ่ยถามว่าเก็บของขวัญชิ้นใดไว้ให้นางหรือไม่ “Is there a gift for me?” (II: 19) ด้วยรักแรกพบที่อุบัติขึ้น ณ เวลานั้น เจ้าชายสิทธารถะทรงปลดสร้อยพระศอมรดส่วนพระองค์ให้แก่ยโสธราเพื่อเป็นเครื่องแสดงความเสน่หาที่พระองค์ทรงมีต่อพระนาง อดีตชาติแรกที่เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์นำมาถ่ายทอดมีวัตถุประสงค์เพื่อชี้ให้ผู้อ่านเห็นว่าความรักที่เจ้าชายสิทธารถะและพระนางยโสธรารักกันเมื่อแรกพบนั้นไม่ใช่เรื่องบังเอิญ แต่เป็นเพราะทั้งคู่ได้มีความผูกพันซึ่งกันและกันมาก่อนแล้วเมื่อครั้งอดีตชาติ

Long after--when enlightenment was full--

Lord Buddha, being prayed why thus his heart

Took fire at first glance of the Śākya girl,

Answered, ‘We were not strangers, as to us

And all it seemed; in ages long gone by

A hunter’s son, playing with forest girls

By Yumna’s springs, where Nandadevi stands,

Sate umpire while they raced beneath the firs

Like hares at eve that run their playful rings;
 One with flower-stars he crowned; one with long
 plumes
 Plucked from eyed pheasant and the jungle-cock;
 One with fir-apples; but who ran the last
 Came first for him, and unto her the boy
 Gave a tame fawn and his heart's love beside.
 And in the wood they lived many glad years,
 And in the wood they undivided died.
 Lo! as hid seed shoots after rainless years,
 So good and evil, pains and pleasures, hates
 And loves, and all dead deeds, come forth again
 Bearing bright leaves or dark, sweet fruit or sour.
 Thus I was he and she Yasôdhara;
 And while the wheel of birth and death turns round
 That which hath been must be between us two.' (II: 19-20)

มูลเหตุแห่งการระลึกอดีตชาติของพระพุทธเจ้าคือ พระองค์ได้รับคำปฐจาว่าเหตุใดเมื่อครั้งทรงเป็นเจ้าชายสิทธารถะจึงทรงตกหลุมรักพระนางยโสธราเมื่อแรกเห็น พระพุทธเจ้าให้ข้อวิสัยชานว่าเป็นเพราะผลกรรมที่ต่อเนื่องมาแต่อดีตชาติ ในพระชาติที่ทรงเป็นบุตรนายพราน พระองค์ทรงมอบหัวใจให้แก่หญิงงามคนสุดท้ายในการละเล่น ผลแห่งกรรมในชาตินั้นจึงเป็นเหตุให้พระองค์มีจิตผูกพันกับพระนางยโสธรา ด้วยบทเปรียบเทียบผลกรรมที่ปรากฏในชาตินี้ว่าเป็นดั่งเมล็ดพันธุ์ที่คอยเวลาเจริญงอกงาม เนื้อเรื่องตอนที่ยกมานี้เล่าผ่านมุมมองของพระพุทธเจ้าหลังจากทรงตรัสรู้ ดังนั้นน้ำเสียงในการเล่าจึงปราศจากอารมณ์ความรู้สึกอ่อนไหว แต่หากเป็นกลางและถอยห่างออกมาวินิจฉัยภาพชีวิตในอดีตอย่างรู้เท่าทันสังขารที่ว่าการเวียนว่ายตายเกิด เสวยทั้งสุขเวทนาและทุกขเวทนาตามประสาสัตว์ที่ยังติดข้องในอวิชชา

ถึงแม้ว่าการเล่าเรื่องอดีตชาติจะฟังดูเป็นเรื่องแปลกและไม่คุ้นเคยสำหรับผู้อ่านโลกตะวันตก ในบริบทสังคมคริสต์ศาสนา แต่การแสดงความสัมพันธ์ระหว่างอดีตชาติกับชาติปัจจุบันในลักษณะที่ บุรพชาติเป็นเหตุให้เกิดผลในชาติปัจจุบันฟังมีเหตุผล เนื้อหาสำคัญส่วนหนึ่งในกวีนิพนธ์ตอนที่ยกมานี้ คือการแสดงปมความรักอันลึกซึ้งระหว่าง เจ้าชายสิทธารถะกับพระนางยโสธราที่มีมาตั้งแต่ภพชาติ ก่อน การพรรณนาในกวีนิพนธ์ว่าแม้เวลาตาย ทั้งคู่ไม่ได้แยกจากกัน นอกจากจะเน้นย้ำความผูกพัน ระหว่างเจ้าชายสิทธารถะและพระนางยโสธราในอดีตชาติแล้ว ยังสร้างเงื่อนไขที่หนักหน่วงอันเป็น ปรากฏการณ์สุดท้ายที่เจ้าชายสิทธารถะต้องเอาชนะรักที่มีภูมิหลังอันยาวนานและฝังรากลึกไปสู่รักที่ เกื้อกูลแก่สัตว์โลกในคืนวันมหาภิเนษกรมณ์ อาร์โนลด์คัดแปลงเนื้อเรื่องตอนนี้มาจากหนังสือ *The Romantic Legend of Śākya Buddha* ซึ่งห่างไกลจากเค้าโครงเรื่องเดิมพอสมควร⁴⁵

เนื้อเรื่องเดิมใน *The Romantic Legend of Śākya Buddha* กล่าวถึงอดีตชาติที่อธิบายถึงเหตุ แห่งความไม่พอใจของพระนางยโสธราที่ปรากฏตัวเป็นคนสุดท้ายในการประกวดสาวงามและไม่ได้ รับของขวัญว่าเป็นเพราะในชาติก่อนนั้น พระพุทธเจ้าทรงเคยโกหกนางหลังจากแอบกินเนื้อจนหมด ด้วยความหิว จนนางโกรธ พอพระองค์ได้ขึ้นครองราชย์และจะประทานของมีค่าให้แก่พระมเหสี แต่ พระมเหสีก็ทรงปฏิเสธอย่างไม่มีเงื่อนไข เมื่ออาร์โนลด์นำมาคัดแปลง ได้เปลี่ยนเนื้อเรื่องใหม่ให้เน้นที่ บุพเพสันนิวาสซึ่งเจ้าชายสิทธารถะและพระนางยโสธราได้ทำร่วมกันมาตั้งแต่ในอดีตชาติ

บุรพชาติที่สองที่อาร์โนลด์นำมาเป็นเครื่องแสดงความรักที่ผูกพันอย่างลึกซึ้งระหว่างเจ้าชาย สิทธารถะและพระนางยโสธราคือตอนหลังจากเหล่าราชกุมารทั้งหลายประลองฝีมือในพระราชประเพณี หากู้ให้แก่ยโสธรา เมื่อผลปรากฏว่าเจ้าชายสิทธารถะเป็นผู้ชนะการประลอง พระนางยโสธรานำพวง มาลามาดวายแก่ผู้ชนะ ในขณะนั้นยโสธราคลุมพระพักตร์ด้วยภูษาสีดำเจือสีทองดำเนินมาอย่างมาดมั่น พระทัยซึ่งเป็นมูลเหตุให้พระพุทธเจ้าตรัสถึงอดีตชาติหนึ่ง ซึ่งใน *The Light of Asia* มีเนื้อหาว่า ในอดีต อันนานมาแล้ว พระพุทธเจ้าเคยเกิดเป็นเสือดาวผู้ที่เข้าประลองกำลังเพื่อชิงนางเสี้อย่างดำแถมทอง

Long after--when enlightenment was come--
They prayed Lord Buddha touching all, and why
She wore this black and gold, and stepped so proud.
And the World-honoured, answered, 'Unto me

⁴⁵ อ่านเปรียบเทียบใน *The Romantic Legend of Sakya Buddha* หน้า 81-83

This was unknown, albeit it seemed half-known;
 For while the wheel of birth and death turns round,
 Past things and thoughts, and buried lives come
 back.

I now remember, myriad rains ago,
 What time I roamed Himâla's hanging woods,
 A tiger, with my striped and hungry kind;
 I, who am Buddh, couched in the kusa grass
 Gazing with green blinked eyes upon the herds
 Which pastured near and nearer to their death
 Round my day-lair; or underneath the stars
 I roamed for prey, savage, insatiable,
 Sniffing the paths for track of man and deer.
 Amid the beasts that were my fellows then,
 Met in deep jungle or by reedy jheel,
 A tigress, comeliest of the forest, set
 The males at war; her hide was lit with gold,
 Black-broidered like the vile Yasôdhara
 Wore for me; hot the strife waxed in that wood
 With tooth and claw, while, underneath a neem
 The fair beast watched us bleed, thus fiercely wooed.
 And I remember, at the end she came,
 Snarling, past this and that torn forest-lord
 Whom I had conquered, and with fawning jaws
 Licked my quick-heaving flank, and with me went
 Into the wild with proud steps, amorously.
 The wheel of birth and death turns low and high.' (II: 26-27)

อดีตชาตินี้ชี้ให้เห็นว่าการที่พระนางยโสธราคลุ้มพระพักตร์ด้วยภูษาสีทองแกมสีดำดำนั้นมาหาเจ้าชายสิทธารถด้วยอาการม่นพระทัยและแสดงออกซึ่งความรักต่อพระมหาบุรุษอย่างเต็มเปี่ยมนั้นเป็นเพราะในชาติก่อนนางยโสธราเคยเป็นนางเสื่อสาวลายทองแกมดำที่เหล่าเสื่อเพศผู้พากันประลองกำลังกันเพื่อครอบครองนาง เมื่อเสื่อผู้คนหนึ่งชนะเหล่าคู่แข่งมาพร้อมกับบาดแผล นางเสื่อสาวเข้ามาเลียแผลจากสงครามแห่งการแย่งชิงนี้ เสื่อตัวนั้นคือพระพุทธเจ้าในอดีตชาติ จะเห็นได้ว่าการนำบุรพชาตินี้มาเป็นองค์ประกอบเรื่องในตอนนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำความผูกพันแห่งรักระหว่างพระพุทธเจ้ากับนางยโสธราในอดีตชาติซึ่งสืบสานมาจนถึงชาติปัจจุบัน

เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ได้ดัดแปลงกวีนิพนธ์ตอนดังกล่าวมาจากคัมภีร์ *The Romantic Legend of Śākya Buddha*⁴⁶ แต่เดิมนั้นเนื้อหาเล่าถึงมูลเหตุที่เจ้าชายสิทธารถได้นางโคตมิผู้เป็นบุตรแห่งเสนาใหญ่ของกรุงกบิลพัสดุ์มาเป็นพระชายา นางโคตมิได้มีชื่อเสียงว่ามีความงามยิ่งนักจนทำให้พระเจ้าสุทโธทนะร้องขอให้ปานิผู้เป็นบิดามอบบุตรแห่งตนให้มาถวายงานแก่เจ้าชายสิทธารถ ปานิมีความหนักใจในเหตุการณ์ครั้งนี้ นางโคตมิจึงบอกอุบายว่าตนจะเป็นผู้เลือกพระสวามีด้วยตนเองในงานชุมนุมของเหล่าบุรุษ เมื่อถึงวันนั้น นางโคตมิเลือกเจ้าชายสิทธารถมาเป็นคู่ครอง หลังจากตอนนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสเล่าถึงอดีตชาติหนึ่งที่พระองค์ทรงเป็นราชสีห์ที่ต้องเข้าแก่งแย่งนางเสื่อสาวซึ่งคือนางโคตมิกับสัตว์ป่าตัวอื่น ๆ แต่ท้ายที่สุดนางเสื่อสาวก็เลือกราชสีห์ราชาแห่งสรรพสัตว์มาเป็นสามีของตน

จากเดิมเรื่องราวอดีตชาติที่ว่าด้วยต้นเหตุแห่งความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าชายสิทธารถและนางโคตมิ อาร์โนลด์ได้ดัดแปลงให้เป็นเรื่องราวของเจ้าชายสิทธารถกับพระนางยโสธราแทน เพื่อสร้างเรื่องใน *The Light of Asia* ให้มีเอกภาพโดยเน้นไปที่ความรักระหว่างราชสีห์คู่สองพระองค์นี้ เพื่อขมวดปมรักอันจะนำไปสู่ความขัดแย้งในใจเจ้าชายสิทธารถว่าจะเลือกนางอันเป็นที่รักหรือการสละราชสมบัติออกบวชซึ่งเป็นจุดที่เข้มข้นที่สุดของงานประพันธ์

บุรพชาติที่สามที่อาร์โนลด์นำมาแทรกไว้ในกวีนิพนธ์ *The Light of Asia* บอกเล่าเรื่องราวแห่งรักอันยิ่งใหญ่ที่พระองค์มีแก่สัตว์โลก หลังจากสิทธารถเสด็จออกอภิเษกกรรม ท่านได้รอนแรมแสวงหาบทเรียนแห่งชีวิตจนมาถึงนครแห่งพระเจ้าพิมพิสาร ณ เวลานั้นได้มีการจัดพิธีสังเวกะ 100 ตัวและแพะ 100 ตัว ตามประเพณีที่มีมา สิทธารถได้เข้าไปขัดขวางพิธีกรรมและสั่งสอนให้พระราชาและเหล่าข้าราชการเห็นโทษของการบูชาัญญ ด้วยเหตุผลที่สิทธารถแนะนำ ทำให้พระเจ้าพิมพิสาร

⁴⁶ อ่านเปรียบเทียบใน *The Romantic Legend of Sakya Buddha* หน้า 96-100

ทรงเลื่อมใสและประกาศให้เลิกพิธีกรรมนี้ อาร์โนลด์อธิบายถึงวิสัยแห่งสิทธิการจะเป็นผู้มีจิตใจเมตตา
กรุณา คุณสมบัติข้อนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากความรักในสรรพสัตว์ของพระมหากษัตริย์ตั้งแต่ในอดีตชาติ

บุรพชาติที่อาร์โนลด์นำมาแทรกไว้นี้ กล่าวถึงชาติหนึ่งที่พระพุทธเจ้าเกิดเป็นพราหมณ์หนุ่ม
ผู้พำนัก ณ เขามุนทะ ในเขตหมู่บ้านทาลิท ในเวลานั้นได้เกิดความแห้งแล้งไปทั่วทุกสารทิศ
แสงอาทิตย์แผดเผาผืนป่าจนร้อนระอุ แม่น้ำเหือดแห้ง บรรดาสัตว์ป่าน้อยใหญ่ดำรงชีพอย่างหิวโหย
ขณะที่พราหมณ์หนุ่มกำลังเดินผ่านป่าอยู่นั้น ได้เหลือบเห็นแม่เสือพร้อมลูกเสือสองตัวกำลังจะอดตาย
ทำนจึงคิดที่จะสละชีวิตของตนให้เป็นเครื่องสังเวยแก่สัตว์ผู้ทุกข์ยาก

“Our Lord bethought; ‘There is no other way

To help this murderess of the woods but one.

By sunset these will die, having no meat:

There is no living heart will pity her,

Bloody with ravin, lean for lack of blood.

Lo! if I feed her, who shall lose but I,

And how can love lose doing of its kind

Even to the uttermost?’ So saying, Buddh

Silently laid aside sandals and staff,

His sacred thread, turban, and cloth, and came

Forth from behind the milk-bush on the sand,

Saying, ‘Ho! mother, here is meat for thee!’

Whereat the perishing beast yelped hoarse and

shrill,

Sprang from her cubs, and hurling to the earth

That willing victim, had her feast of him

With all the crooked daggers of her claws

Rending his flesh, and all her yellow fangs

Bathed in his blood: the great cat’s burning breath

Mixed with the last sigh of such fearless love.” (V: 89)

อดีตชาติลำดับที่ปรากฏในกวีนิพนธ์ที่คัดมาข้างต้นนี้ นำเสนอความรักที่เสียสละและไม่เห็นแก่ตัวของพระพุทธเจ้า เมื่อพระพุทธเจ้าในครั้งเป็นพราหมณ์หนุ่มได้ประสบกับแม่เสือและลูกน้อยสองตัวที่ใกล้จะอดตาย พราหมณ์น้อยพิจารณาถึงการเสียสละชีวิตตนว่าเป็นหนทางในการช่วยเหลือที่ดีที่สุด การตัดสินใจกระทำการเช่นนี้ได้ต้องอาศัยความรักและความปรารถนาดีต่อผู้อื่นอย่างแรงกล้า ความรักที่มีต่อสัตว์โลกเป็นคุณลักษณะประจำพระองค์ของพระพุทธเจ้า และพลังแห่งความรักนี้เองที่คอยเป็นแรงผลักดันให้พระองค์อุทิศตนเพื่อผู้อื่นเสมอมาตั้งแต่ครั้งอดีตกาล บทกวีนิพนธ์ข้างต้นนำเสนออุดมคติที่พระมหานุรุชทรงยึดถือว่า ความรักที่ให้ด้วยการเสียสละไม่มีทางสูญเปล่า ในทางพระพุทธศาสนากการตัดสินใจพลีร่างกายเป็นทานแก่ผู้อื่นถือเป็นทานขั้นปรมัตถบารมี คือทานขั้นสูงสุดที่สละชีวิตเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น⁴⁷ นอกจากนี้ การกระทำอันกล้าหาญดังกล่าวยังมีความสอดคล้องกับลักษณะของพระเยซู ที่มีความเมตตากรุณาเสียสละแม้กระทั่งชีวิตของตนเพื่อผู้อื่น

บุรพชาติสุดท้ายที่อาร์โนลด์เลือกมาประกอบสร้างใน *The Light of Asia* เสนอภาพคู่ขนานระหว่างการเลือกของพระพุทธเจ้าในอดีตชาติและชาติปัจจุบัน ในชาติก่อนที่พระองค์เคยเป็นนายพณิช พระองค์ยอมแลกไข่มุกที่หายากอย่างยากลำบากเพื่อให้ได้ชีวิตของหญิงอันเป็นที่รักคืนมา แต่ในชาตินี้พระพุทธเจ้าไม่สามารถสละปัญญาสูงสุดและความเป็นพุทธะอันสูงค่ากลับไปหาพระนางยโสธราได้ อาร์โนลด์คัดแปลงบุรพชาตินี้มาเพื่อนำเสนอความรักที่ไม่เห็นแก่ตนเองของพระพุทธเจ้า แต่หากเป็นความรักที่เห็นแก่ประโยชน์สูงสุดของคนที่พระองค์รัก

ในกวีนิพนธ์ *The Light of Asia* เนื้อเรื่องกล่าวว่าเมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้ได้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว พระองค์ได้เสด็จมายังกรุงกบิลพัสดุ์เพื่อโปรดพระบิดา พระนางยโสธราและเหล่าประยูรญาติ พอพระนางยโสธราทอดพระเนตรพระมหานุรุชก็บังเกิดความโศกศัลย์อย่างสุดประมาณก้มลงแทบพระบาทของพระพุทธเจ้าด้วยความอาลัย พระพุทธเจ้าจึงเทศน์สั่งสอน โดยเล่าถึงอดีตชาติหนึ่งที่พระองค์เกิดเป็นพ่อค้านามว่า งาม และมีภรรยาชื่อว่า ลักขมี ซึ่งก็คือพระนางยโสธราในชาตินี้ งามเป็นนายพณิชเดินเรือที่มุ่งหน้าไปยังเกาะลังกาคินแดนแห่งไข่มุก ในขณะที่งามกำลังอยู่บนเส้นทางแห่งการเดินทางนั้น ณ หมู่บ้านของเขามีปัญหาความอดอยากทุกหนแห่ง นางลักขมีได้รับผลกระทบจากความแร้นแค้นจนแทบเสียชีวิต แต่นางพยายามอดทนเพื่ออยู่รอพบหน้าสามีอันเป็นที่รัก เมื่องามกลับมาสู่บ้านเกิดและ

⁴⁷ พระธรรมปิฎก, *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ 11, หน้า 240.

พบภรรยาใกล้จะสิ้นชีวิตเพราะขาดอาหาร เขาจึงขอต่อผู้คนที่ผ่านไปมาว่าจะยอมแลกมุกล้ำค่าจาก
เกาะลังกากับอาหารเพียงน้อยนิดที่จะมาช่วยชีวิตของลักษมี ขณะนั้นมีชาวบ้านได้นำอาหารมาแลกเปลี่ยน
ผลให้นางลักษมีฟื้นคืนกำลัง พระพุทธเจ้าตรัสต่อไปว่าด้วยความรักที่อดีตชาตินั้น พระองค์ทรงยอม
แลกมุกล้ำค่ากับอาหารเพื่อให้นางลักษมีกลับคืน แต่ในชาตินี้พระองค์ทรงไม่สามารถกระทำเช่นนั้นได้
เพราะมุกแลกค่าอันได้แก่หลักธรรมเพื่อการหลุดพ้นเป็นสิ่งที่ช่วยปลดปล่อยเพื่อนมนุษย์ออกจากวังวน
แห่งความทุกข์ พระองค์จึงไม่สามารถสละสิ่งล้ำค่านี้ไปเพื่อแลกกับการได้คืนมาอยู่กับพระนางยโสธรา

“Lo! thou didst love indeed!” I spent my pearl

Well in that life to comfort heart and mind,

Else quite uncomforted; but these pure pearls,

My last great gain, won from a deeper wave--

The Twelve Nidānas and the Law of Good--

Cannot be spent, nor dimmed, and most fulfil

Their perfect beauty being freeliest given.

(VII: 130-131)

พระพุทธเจ้าทรงอธิบายเปรียบเทียบถึงการยอมแลกอัญมณีเพื่อการฟื้นคืนของพระนาง
ยโสธราในอดีตชาติและการไม่ยอมแลกธรรมและญาณอันมีค่าเพื่อการได้มาซึ่งพระนางยโสธราในชาติ
ปัจจุบัน ในกวีนิพนธ์ ผู้ประพันธ์นำเสนอภาพขนานระหว่างรามและพระพุทธเจ้าที่ตรากตรำค้นหาสิ่งมี
ค่าที่ตนต้องการ รามต้องการมุกล้ำค่า ส่วนพระพุทธเจ้าทรงประสงค์ในธรรมและพระอนุตรสัมมา
สัมโพธิญาณ รามยอมแลกไข่มุกเพื่อให้ลักษมีฟื้นคืน แต่พระองค์ในชาตินี้ไม่ทรงสามารถละทิ้ง
เครื่องมืออันจะนำสัตว์โลกให้พ้นทุกข์เพื่อกลับไปอยู่กับพระนางยโสธราได้ หากพระองค์ต้องทรง
รักษาญาณเหล่านี้ไว้เพื่อสรรพสัตว์และพระนางยโสธราเอง อีกประการหนึ่ง พันธกิจที่เป็นแรงผลักดัน
รามและพระพุทธเจ้าในการออกไปค้นหาสิ่งล้ำค่าที่ต่างกัน รามมีแรงผลักดันคือ เพื่อยกฐานะและเพื่อ
หญิงที่ตนรักอันเป็นประโยชน์ในระดับส่วนบุคคล แต่หากในพระชาตินี้ พระพุทธเจ้ามีพันธกิจที่ยิ่งใหญ่
กว่า คือพระองค์ทรงแบกภาระที่ต้องช่วยเหลือมวลชนอันเป็นหน้าที่ในระดับสากล ดังนั้นจากความรัก
ที่มุ่งประโยชน์เพื่อหญิงอันเป็นที่รักเพียงคนเดียว พระพุทธเจ้าจึงทรงขยายความรักของพระองค์ที่มุ่ง
ประโยชน์สุขส่วนรวมแห่งสรรพชีวิต

นอกจากการเล่าเรื่องอดีตชาติจะน่าสนใจและแปลกใหม่สำหรับผู้อ่านในโลกตะวันตกแล้ว บุรพชาติทั้งสี่เรื่องที่อาร์โนลด์ยกมาเป็นองค์ประกอบใน *The Light of Asia* นำเสนอความรักที่ผูกพันระหว่างพระพุทธเจ้าและนางยโสธราในอดีตชาติและความรักของพระพุทธเจ้า ที่มีต่อสรรพสัตว์ สิ่งนี้ช่วยเน้นย้ำพัฒนาการของพระพุทธเจ้าในกวีนิพนธ์ได้เป็นอย่างดี

การที่อาร์โนลด์นำอดีตชาติมาผูกเป็นเรื่องในกวีนิพนธ์ เท่ากับว่าเราได้สืบทอดขนบวรรณกรรมพุทธศาสนาที่สำคัญ นั่นคือขนบที่ว่าด้วยเรื่องชีวิตในชาติปัจจุบันถูกกำหนดด้วยบุรพกรรม แนวคิดเรื่องบุรพกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดซึ่งเป็นคติในขนบวรรณกรรมพุทธศาสนามีพื้นฐานมาจากปรัชญาศาสนา⁴⁸ แนวคิดนี้นับเป็นภูมิปัญญาของโลกตะวันออกที่สร้างสรรค์เรื่องเล่าโดยการผูกโยงเรื่องที่เหตุการณ์ในอดีตชาติส่งผลมาถึงชาติปัจจุบัน ขนบนี้แสดงความสัมพันธ์ระหว่างลำดับของเหตุการณ์ในเรื่องเล่าบนเส้นเวลา เรื่องเล่าในลำดับแรกจะส่งผลหรือมีอิทธิพลมายังเรื่องเล่าในลำดับต่อมา กลวิธีดังกล่าวสะท้อนมโนทัศน์เรื่องกรรมที่มีนัยของตรรกะคือทำสิ่งใดย่อมได้สิ่งนั้น การที่ขนบวรรณศิลป์ดังกล่าวปรากฏในคัมภีร์ *The Light of Asia* ทำให้กวีนิพนธ์เล่มนี้แสดงออกซึ่งภูมิปัญญาของโลกตะวันออกอันแฝงด้วยพุทธปรัชญาอันลึกซึ้ง

4.3.2 จากเพราะรัก: ปฏิทรศน์แห่งรัก

Leave love for love of lovers, for woe's sake

Quit state for sorrow, and deliverance make (III: 35)

กวีนิพนธ์ตอนที่ยกมาข้างต้นเป็นเสี้ยวกล่าวของทေးที่แฝงมากับเสียงดนตรีอันผ่าน โสดสัมผัสของเจ้าชายสิทธารถะ แท้ที่จริงกวีกำลังพยายามแสดงออกถึงสภาวะภายในจิตใจของเจ้าชายสิทธารถะที่คืนรนแสวงหาอิสรภาพ หากแต่โดนห่วงเหนี่ยวด้วยสถานภาพและหน้าที่ อย่างไรก็ตามคำกล่าวนี้เป็นเสมือนคำตอบที่ปรากฏในมโนสำนึกของเจ้าชาย เป็นข้อสรุปที่เกิดจากความรักแท้และแสดงออกซึ่ง

⁴⁸ ตรีนิตี บุษยจร, *วรรณกรรมประเภทกลอนสวดภาคกลาง: การศึกษาเชิงวิเคราะห์*, หน้า 140.

ความปรารถนาดีแก่บุคคลอันเป็นที่รัก สารสำคัญที่สามารถกลั่นออกมาจากบทกวีนี้คือ ปฏิทรรศน์แห่งรัก⁴⁹ ในมโนทัศน์ของคนทั่วไป ความรักเป็นเสมือนเครื่องร้อยรัดที่ทำให้คนสองคนอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข แต่สำหรับเจ้าชายสิทธารถะ ความรักที่แท้จริงกลับเป็นแรงขับให้พระองค์ต้องจากพระนางยโสธราเพื่อออกแสวงหาสิ่งมีค่าและเป็นประโยชน์สูงสุดมามอบให้แก่พระนาง นั่นคือ อมตนิพพาน

ความรักระหว่างเจ้าชายสิทธารถะและพระนางยโสธราเป็นความรักที่ลึกซึ้งอย่างยิ่ง อาร์โนลด์ แสดงความจริงดังกล่าวให้เห็นชัดโดยอาศัยเรื่องเล่าในอดีตชาติ บุรพชาติที่ถกวิภาษประกอบอธิบายถึงปมหลังของความรักระหว่างพระราชานิกุลทั้งสองพระองค์ว่ามีความผูกพันกันมานาน แต่เมื่อเจ้าชายสิทธารถะทรงมีโอกาสออกไปเรียนรู้โลกภายนอกหลังจากถูกกักพระองค์ให้อยู่แต่ในพระราชวังอันสำราญมาเป็นเวลานาน ทำให้พระองค์พบว่าความรักของพระองค์ที่มีต่อหญิงอันเป็นที่รักนั้นไม่ได้เป็นผลดีต่อทั้งสองพระองค์ เพราะประสบการณ์ทางจิตวิญญาณที่พระองค์ได้รับรู้มานั้นสอนให้ทรงทราบว่าตัวพระองค์เองและพระนางยโสธราอยู่ในสถานภาพเฉกเช่นมนุษย์ธรรมดาทั่วไปที่ต้องประสบความแก่ ความเจ็บ และความตายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ด้วยความรักอันไพศาลและความปรารถนาดี เจ้าชายสิทธารถะจึงตัดสินใจพระทัยออกมหาภิเนษกรรมเลือกทางเดินที่พระองค์ได้ทรงใคร่ครวญว่าจะสามารถมอบประโยชน์สุขอันเป็นนิรันดร์ให้แก่พระนางยโสธราและสรรพสัตว์

หลังจากเจ้าชายสิทธารถะเสด็จกลับมาจากการเยี่ยมชมราษฎรในกรุงกบิลพัสดุ์แล้ว พระองค์ทรงว่าวุ่นอยู่กับการคิดคำนึงถึงความจริงแห่งชีวิตมนุษย์ที่พระองค์ได้ไปประสบมาว่าความแก่ ความเจ็บ และความตายเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับทุกคนและทุกเมื่อ ปฏิกริยาดังกล่าวเป็นผลให้พระนางยโสธราทรวงวิตกกังวลยิ่ง ในคำคืนแห่งการออกอภิเนษกรรม พระนางยโสธราได้ทรงสุบินถึงเหตุการณ์อันน่ากลัว ครั้นพระนางยโสธราตื่นบรรทมขึ้นมาด้วยความหวั่นพระทัย เจ้าชายสิทธารถะได้ทรงปลอบประโลมให้พระนางคลายกังวล คำกล่าวของเจ้าชายแสดงถึงความรักอย่างสุดซึ้งที่พระองค์ทรงมีต่อพระมเหสี

⁴⁹ ในหนังสือ *พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม อังกฤษ-ไทย* หน้า 307 และ 314 กล่าวถึงคำ

ปฏิทรรศน์ไว้ว่า มีความหมายสอดคล้องกับภาพพจน์ในภาษาอังกฤษคือ “Paradox” และ “Oxymoron” คือ การนำเอาคำและความหมายที่ไม่สอดคล้องกันและดูเหมือนจะขัดแย้งกันมารวมกันไว้เพื่อให้เกิดผลพิเศษต่อผู้อ่านในด้านอารมณ์ความรู้สึก ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญของกวีนิพนธ์

Always I loved and always love thee well,
 And what I sought for all sought most for thee.
 But thou, take comfort; and if sorrow falls,
 Take comfort still in deeming if there may be
 A way to peace on earth by woes of ours;
 And have with this embrace what faithful love
 Can think of thanks or frame for benison--
 Too little, seeing love's strong self is weak--
 Yet kiss me on the mouth, and drink these words
 From heart to heart therewith, that thou mayst
 Know--
 What others will not--that I loved thee most
 Because I loved so well all living souls. (IV: 60)

กวีนิพนธ์ตอนที่ยกมาข้างต้นนอกจากจะมีนัยสื่อถึงความคิดของเจ้าชายสิทธารถะที่กำลังอยู่ใน
 ภาวะการตัดสินพระทัยเลือกทางเดินให้แก่ชีวิตของพระองค์ในการเสาะแสวงหาความรู้อันสูงสุดเพื่อ
 นำมาแก้กมลแก่สรรพสัตว์และพระนางยโสธราแล้ว ยังแสดงถึงน้ำพระทัยของเจ้าชายสิทธารถะที่มี
 ความห่วงใยต่อหญิงผู้เป็นที่รักอย่างสุดซึ้ง เจ้าชายสิทธารถะทรงให้พันธสัญญาแห่งความรักแก่พระนาง
 ยโสธรา แต่พระองค์ทรงตระหนักดีว่าเส้นทางที่จะนำไปสู่ประโยชน์สูงสุดของสรรพสัตว์อาจนำความทุกข์
 มาสู่พระองค์และหญิงผู้เป็นที่รัก เนื้อเรื่องตอนนี้นำเสนอความคิดที่ย้อนแย้งในตัวเอง คือสิ่งแรกที่บุรุษ
 ผู้แสวงหาประโยชน์สุขให้แก่โลกต้องสูญเสียคือความสุขของตนเอง ดังที่เจ้าชายสิทธารถะทรงชี้แจงแก่
 พระนางยโสธราว่าอาจจะมีหนทางแก้กมลให้โลกเกิดความสุข แต่สิ่งแรกที่ทั้งสองพระองค์ต้องประสบ
 คือความทุกข์ “there may be/ A way to peace on earth by woes of ours” ตัวยุทธธรรมคิพุทธศาสนา
 ที่ว่าด้วยพุทธประวัติส่วนมากไม่ค่อยมีการกล่าวถึงแง่มุมที่เป็นความรู้สึกเบื้องต้นของเจ้าชายสิทธารถะที่
 มีต่อพระนางยโสธราในลักษณะนี้ แต่ในกวีนิพนธ์รัก *The Light of Asia* เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ กลับให้
 ความสำคัญแก่ความรักระหว่างสองพระองค์ แม้ว่าการละบ้านเรือนและหญิงผู้เป็นที่รักเพื่อความจริงอัน
 สูงสุดจะเป็นเส้นทางที่เจ้าชายสิทธารถะทรงเลือก แต่พระองค์ก็ทรงหวังเป็นอย่างยิ่งว่าประโยชน์ที่จะ
 ตามมาย่อมตกอยู่กับพระนางยโสธราอย่างเป็นที่สุด (what I sought for all sought most for thee) การคำริ

ในพระทัยดังกล่าวแสดงความเป็นมนุษย์ที่มีอารมณ์ มีความรู้สึกผูกพัน ดังนั้นการจะจากไปในครั้งนี้เกิดขึ้นด้วยเหตุผลสำคัญข้อหนึ่ง คือความรักอย่างสุดซึ้งที่เจ้าชายสิทธารถะมีต่อพระนางยโสธรานั่นเอง

หลังจากที่เจ้าชายสิทธารถะทรงปลอมประโลมพระนางยโสธราจากนิมิตร้ายและกล่อมให้พระนางบรรทมไปแล้ว พระองค์ทรงตระหนักว่าถึงเวลาแล้วที่จะต้องเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินชีวิตใหม่เพื่อหาความรู้ที่จะนำไปสู่คำตอบเกี่ยวกับชีวิตและโลกที่พระองค์ทรงกังขามานาน วิธีการดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยการบ่มเพาะจิตใจให้สงบเพื่อใคร่ครวญถึงรายละเอียดเกี่ยวกับชีวิต สิ่งแวดล้อมในพระราชวังอันรื่นเริงเต็มไปด้วยภาพมายาถือเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติเช่นนั้น ด้วยความพร้อมทางกายและใจ เจ้าชายสิทธารถะจึงตัดสินใจออกจากพระราชวังจากพระนางยโสธราและพระราชบิดา

ในเนื้อเรื่องของ *The Light of Asia* ตอนนี้แตกต่างจากวรรณคดีพุทธประวัติเล่มอื่น คือในตอนออกมหาภิเนษกรรม พระราหูซึ่งเป็นพระราชโอรสของเจ้าชายสิทธารถะและพระนางยโสธรายังไม่ได้ประสูติ ในคืนแห่งการออกมหาภิเนษกรรม พระนางยโสธราได้กราบทูลถึงความฝันของพระนางแก่เจ้าชายสิทธารถะ ก่อนกราบทูล พระนางทรงเล่าถึงเนื้อเรื่องที่แสดงว่าพระนางยังทรงอุ้มพระครรภ์ พระราหูอยู่ยังมีได้ประสูติ “I (Yasôdhara) sank to sleep / Most happy, for the babe I bear of thee / Quickened this eve, and at my heart there beat / That double pulse of life and joy and love” (IV: 57) ที่เป็นเช่นนี้ อาจเพราะว่าอาร์โนลด์ต้องการเน้นเนื้อเรื่องไปที่ความรักระหว่างเจ้าชายสิทธารถะและพระนางยโสธราให้เกิดเอกภาพ เพราะก่อนหน้านี้ก็ได้ผูกปมแห่งรักโดยอาศัยเรื่องเล่าอดีตชาติมาแล้วและอาจต้องการนำเสนอลักษณะความรักของเจ้าชายสิทธารถะว่ามีพัฒนาการจากรักแบบโลกียะที่มุ่งจะอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขไปเป็นรักแบบโลกุตระที่เสียดสละความสุขส่วนตัวเพื่อค้นหาความจริงที่จะนำความหลุดพ้นมาสู่บุคคลอันเป็นที่รัก จึงมิได้ยกเอาเรื่องราวพระราหูประสูติในคืนวันออกอภิเนษกรรมมานำเสนอ

ในคืนสุดท้ายแห่งการพำนัก ณ พระราชวังแสนสุข เจ้าชายสิทธารถะทรงใช้กำลังสติปัญญาพิจารณาเลือกทางเดินชีวิตของตนเองด้วยเหตุผล ในฉันท *The Light of Asia* กล่าวว่า ขณะเจ้าชายทรงทัศนานภาศยามรัตติกาล เหล่าดวงดาราได้เปล่งคำพูดกระตุ้นให้พระองค์ตัดสินใจเลือก ระหว่างที่จะเป็นกษัตริย์หรือนักบวช เนื้อเรื่องตอนนี้อาจกำลังแสดงการอธิบายให้ผู้อ่านทราบถึงห้วงคำนึงในพระทัยของเจ้าชายสิทธารถะว่าพระองค์ทรงใคร่ครวญถึงวิถีที่จะเดินต่อไป “The way of greatness or the way of good: / To reign a King of kings, or wander lone, Crownless and homeless, that the world be helped.” (IV: 61)

เจ้าชายสิทธารถทรงกำลังตั้งตัวเลือกและเปรียบเทียบผลดีผลเสียในการที่จะเลือกสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ตัวเลือกหนึ่งเป็นหนทางไปสู่ความยิ่งใหญ่ด้วยการเป็นกษัตริย์ อีกตัวเลือกหนึ่งนำไปสู่ความดีงามแต่ต้องยึดหลักสันโดษโดยเร่ร่อนไปตามลำพัง ไร้ซึ่งมงกุฎแห่งเกียรติยศและพระราชวังอันสำราญ แต่สามารถเกือบโลกและสรรพสัตว์ ในที่สุด เจ้าชายสิทธารถทรงเลือกที่จะจากสถานที่และบุคคลอันเป็นที่รัก ออกแสวงหาความสันโดษ ดังที่ตัวบท *The Light of Asia* บรรยายพระวัจนะแห่งเจ้าชายสิทธารถไว้ขณะ พระองค์จะทรงละจากพระนางยโสธรา “ ‘I will depart,’ he spake; ‘the hour is come! / Thy tender lips, dear Sleeper, summon me / To that which saves the earth but sunders us;’ ” (IV: 61) บทราฟิงรำพันข้างต้นเป็นสิ่งที่เจ้าชายสิทธารถกล่าวกับพระนางยโสธราขณะบรรทมอยู่ ภาพที่ปรากฏกระตุ้นความรู้สึกของผู้อ่านให้ตระหนักในความยากจะหักใจจากนางอันเป็นที่รักของเจ้าชาย การที่พระองค์รำพันว่าพระโอรสของยโสธราสั่งให้พระองค์ต้องพลัดพรากจากนางเพื่อปฏิบัติภารกิจในการเกือบโลก สะท้อนสภาวะภายในจิตใจที่บังเกิดความขัดแย้งขึ้น ความขัดแย้งนี้เกิดจากการปะทะกันระหว่างหน้าที่และความรัก นั่นคือหน้าที่ในการนำสรรพชีวิตในโลกให้หลุดพ้นจากความทุกข์ นำมาซึ่งการพลัดพรากระหว่างเจ้าชายสิทธารถและพระนางยโสธรา ความรักที่ทรงมีต่อพระนางนั่นเองที่เป็นแรงบันดาลใจให้เจ้าชายสิทธารถต้องจากนางไปช่วยสรรพชีวิต

ปฏิทรรศน์แห่งความรักในห้วงพระทัยของเจ้าชายสิทธารถได้รับการตอกย้ำอีกครั้งใน บทกวีนิพนธ์ตอนต่อมา เมื่อกวีแสดงความรักอันยิ่งใหญ่ของพระมหาบุรุษที่มีต่อราษฎรในอาณาจักรของพระองค์ และพระนางยโสธราด้วยการที่ต้องจากลาทั้งสองสิ่งนี้เพื่อทำหน้าที่ที่พระองค์ทรงเห็นว่าถูกต้อง

This I will do, who have a realm to lose,

Because I love my realm, because my heart

Beats with each throb of all the hearts that ache,

Known and unknown, these that are mine and those

Which shall be mine, a thousand million more

Saved by this sacrifice I offer now.

Oh, summoning stars! I come! Oh, mournful earth!

Foe thee and thine I lay aside my youth,

My throne, my joys, my golden days, my nights,

My happy place--and thine arms, sweet Queen!

Harder to put aside than all the rest! (IV: 64)

กวีนิพนธ์ตอนที่ยกมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่าเจ้าชายสิทธารถะทรงเริ่มตระหนักในบทบาทของพระองค์ในฐานะตัวแทนมนุษย์ที่จะค้นหาสัจธรรมอันจะช่วยปลดปล่อยมนุษย์ให้พ้นจากความทุกข์ คำกล่าวที่ว่าหน้าที่อันยิ่งใหญ่นำมาซึ่งความรับผิดชอบที่หนักยิ่งสะท้อนผ่านบทพูดของเจ้าชาย พระองค์ทรงกล่าวว่าน้ำพระทัยของพระองค์รู้ซึ่งและแบกรับความทุกข์ยากในดวงใจทุกดวงของมวลมนุษย์ ในขณะที่การปรากฏของตัวคุณแห่งพระมหาบุรุษในฐานะผู้เกื้อกูลโลกมีความชัดเจนขึ้น พระองค์ต้องแลกสมบัติทุกประการ อันได้แก่ อาณาจักร วิทยาคม บัลลังก์ ความสุข วันและคืน รวมทั้งพระนางยโสธราที่ยากจะหักใจที่สุด เนื้อเรื่องตอนนี้ยืนยันว่าความรักที่เจ้าชายสิทธารถะมีต่อพระนางยโสธรานั้นเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่สุด และเป็นสิ่งที่ยากที่สุดที่พระองค์จะละทิ้งเพื่อออกค้นหาสัจธรรม จะเห็นว่าด้วยหน้าที่และความรักอันยิ่งใหญ่ที่มีต่อสรรพชีวิตและพระนางยโสธรา พระมหาบุรุษจำต้องจากสิ่งที่รักเพื่อดำเนินชีวิตในหนทางใหม่ซึ่งจะช่วยให้สรรพสัตว์และบุคคลที่พระองค์รักได้พบกับความสุขอันแท้จริง ทั้งในบทปลอบประโลมพระนางยโสธราและบทรำพึงของเจ้าชายสิทธารถะ อาร์โนลด์บรรยายถึงเหตุผลในการออกอกิเณษกรรมณ์ ที่สะท้อนให้เห็นความขัดแย้งระหว่างความรักและหน้าที่อย่างชัดเจน⁵⁰

The Light of Asia ไม่ได้เป็นเพียงกวีนิพนธ์รักที่บอกเล่าประสบการณ์แห่งความรักหนุ่มสาวทั่วไป แต่ยังเป็นกวีนิพนธ์ที่นำเสนอความหมายของคำว่า รักแท้ รักของเจ้าชายสิทธารถะที่มีต่อพระนางยโสธราเป็นรักแท้ที่ไม่ได้หวังเพียงความสุขสมหวังที่ไม่จริง แต่เป็นความรักที่เต็มไปด้วยความปรารถนาดี ที่หวังให้คนที่ตนรักได้พบกับความสุขที่แท้จริง อย่างไรก็ตาม อาร์โนลด์นำเสนอความคิดสำคัญว่าการจะเอาชนะใจตนเองของเจ้าชายสิทธารถะให้มองข้ามผ่านความรักอันผิวเผินไปสู่ความรักอันแท้จริงได้นั้นไม่ใช่เรื่องง่าย จำต้องอาศัยพลังใจอันเข้มแข็งและเห็นประโยชน์ในกายภาคหน้าเป็นแรงขับเคลื่อน กวีนำเสนอสถานะขัดแย้งในพระทัยของเจ้าชายสิทธารถะในห้วงเวลาสุดท้ายก่อนพลัดพรากจากพระนางยโสธรา กวีบรรยายภาพเจ้าชายสิทธารถะที่ทรงอำลาหญิงอันเป็นที่รักให้ออกมาเป็นภาพที่ดูงดงามและศักดิ์สิทธิ์

⁵⁰ Clausen, Christopher, *The Light of Asia by Sir Edwin Arnold: An Annotated Critical Edition*, p.16.

So, with his brow he touched her feet, and bent
 The farewell of fond eyes, unutterable,
 Upon her sleeping face, still wet with tears;
 And thrice around the bed in reverence,
 As though it were an altar, softly stepped
 With clasped hands laid upon his beating heart,
 'For never,' spake he, 'lie I there again!'
 And thrice he made to go, but thrice came back,
 So strong her beauty was, so large his love:
 Then, o'er his head drawing his cloth, he turned
 And raised the purdah's edge: (IV: 65)

เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์เสนอการแสดงความรักของเจ้าชายสิทธารถะต่อพระนางยโสธราเป็นครั้งสุดท้ายซึ่งบ่งบอกความเทิดทูนในพระมเหสีอย่างเป็นที่สุด กวีบรรยายการล้าลานี่ประหนึ่งภาพการประกอบพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ พระนางยโสธราเปรียบเสมือนเทวีที่ประทับใตยาสาน้อยอยู่บนแท่นวิหาร กิริยาอาการของเจ้าชายสิทธารถะที่ผู้ประพันธ์พรรณนาล้ำค่าดังกำลังกระทำการพลีบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่พระองค์ทรงเทิดทูน เช่นการจรดพระนลาภแทบพระบาทพระนาง การกระทำประทักษิณสามรอบเวียนแท่นบรรทมที่กวีบรรยายราวแท่นบูชา⁵¹ และการประสานพระหัตถ์ประทับทรวงคล้ายกำลังภาวนา ภาพดังกล่าวสะท้อนความรักอันสูงค่าและเปี่ยมด้วยความรู้สึกเทิดทูนของเจ้าชายสิทธารถะที่มีต่อพระนางยโสธรา อีกนัยหนึ่ง ภาพเจ้าชายกระทำการบูชาเทวีอันเป็นที่รักนี้อาจเปรียบได้กับการประกอบพิธีเรียกขวัญและกำลังใจก่อนเสด็จออกไปเผชิญโลกเพื่อค้นหาความจริงอันประเสริฐอันเป็นเส้นชัยที่พระมหากษัตริย์ทรงมุ่งหมาย เจ้าชายสิทธารถะทรงบูชาความรักของพระนางยโสธราด้วยความรักของพระองค์เพื่อความรักต่อสรรพชีวิตที่จะได้ประโยชน์จากการพลีกรรมในครั้งนี้ ข้อสังเกตสำคัญประการหนึ่งคือ หากเจ้าชายสิทธารถะแสดงความรักอันเทิดทูนแด่พระนางยโสธราเป็นลักษณะเฉพาะของกวีนิพนธ์ *The Light of Asia* ที่มีความต่างและโดดเด่นเมื่อเทียบกับวรรณกรรมพุทธประวัติเล่มอื่น

⁵¹ การกระทำประทักษิณเป็นประเพณีปกติของอินเดียในขณะนั้น ไม่ใช่เพื่อแสดงการเคารพแต่เพื่อให้มีความปลอดภัยและมีสวัสดิภาพ

เมื่อเจ้าชายสิทธารถะกำลังเสด็จพระราชดำเนินออกจากพระราชวัง พระองค์ทรงมีรับสั่งต่อนายฉันทนะว่าให้นำม้ากัณฐกะมาเพื่อเป็นพาหนะนำพระองค์ออกเดินทางออกจากกรุงกบิลพัสดุ์ในคืนนี้ เมื่อฟังคั่งนั้น ฉันทนะได้ทูลคัดค้าน เนื้อเรื่องตอนนี้แสดงคำพูดระหว่างเจ้าชายสิทธารถะและนายสารถิที่นำเสนอปฏิทรรศน์แห่งรักอย่างชัดเจน พระวจนะของเจ้าชายสิทธารถะในตอนนี้นำเสนอประเด็น “จากเพราะรัก” ได้อย่างลึกซึ้งกึ่งใจอย่างยิ่ง

‘Most honoured,’ spake again the charioteer,

‘Bethink thee of my Lord thy father’s grief!

Bethink thee of their woe whose bliss thou art--

How shalt thou help them, first undoing them?’

Siddârtha answered, ‘Friend, that love is false

Which clings to love for selfish sweets of love;

But I, who love these more than joys of mine--

Yea, more than joys of theirs--depart to save

Them and all flesh, if utmost love avail:

Go, bring me Kantaka!’

(IV: 68)

ข้อวิชันนาที่เจ้าชายสิทธารถะทรงมีต่อฉันทนะนำเสนอพระองค์ในฐานะมนุษย์ผู้ใช้ปัญญาและเหตุผลเอาชนะอารมณ์ความรู้สึก เมื่อนายสารถิตูลคัดค้านการออกมหาภิเนษกรรม โดยอ้างว่าการกระทำดังกล่าวจะยังความโศกเศร้ามาสู่พระบิดาและบุคคลอันเป็นที่รักของพระองค์ เจ้าชายสิทธารถะทรงชี้แจงว่าความรักที่หวังความสุขเช่นนั้นเป็นมิฉาติฐิ คือเป็นความรักที่เกาะติดกับความเห็นแก่ตัว เจ้าชายทรงปฏิเสธว่าไม่ใช่รักที่แท้จริง พระองค์ผู้มีรักแท้ต่อผู้อื่นยอมเลือกทางเดินที่ต้องสละความสุขอันชั่วคราวไม่ถาวรนี้ไปสู่การค้นพบที่ยิ่งใหญ่อันมีประโยชน์ต่อมวลชนที่พระองค์ทรงรัก ณ จุดนี้ก็นำเสนอเจ้าชายสิทธารถะในสถานะที่มีวุฒิภาวะเต็มเปี่ยมและมีปัญญาบริบูรณ์ พระองค์ทรงเอาชนะจิตใจของตนเองได้ สามารถสละความสุขและความรักส่วนตัวเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้รอดพ้นจากสังสารวัฏ ชัยชนะแห่งจิตใจตนเองเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญบนเส้นทาง การค้นหาความจริงอันประเสริฐของพระมหาบุรุษ

ความรักของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในกวีนิพนธ์ *The Light of Asia* มีลักษณะเป็นปฏิทรรศน์ คือ ด้วยความรักอันยิ่งใหญ่และความปรารถนาดีที่มีต่อพระนางยโสธราและมวลมนุษย์ พระองค์ทรงเลือกที่จะไม่ติดอยู่กับความสุขอันไม่จีรังยั่งยืน แต่หากต้องตัดพระทัยละทิ้งความสุขเพียงผิวเผินเหล่านี้เพื่อเดินตามทางแห่งการเรียนรู้ที่จะทำให้พระองค์ค้นพบความสุขอันแท้จริงที่จะเป็นประโยชน์แก่อุทิศแก่ผู้คนทั้งพระองค์รัก

4.3.3 รักเท่านั้นไปสู่นิพพาน: แนวโน้มเรื่องความรักในศาสนาพุทธจากมุมมองตะวันตก

ในมโนทัศน์ของศาสนาพุทธ ความรักเป็นบ่อเกิดแห่งความทุกข์ ดังที่ปรากฏพุทธพจน์ไว้ว่า “ที่ใดมีรักที่นั่นมีทุกข์” ความรักคือกิเลสอันเป็นเครื่องที่ทำให้จิตใจเศร้าหมอง ที่ปิดกั้นมิให้ผู้ปฏิบัติธรรมบรรลุถึงอุดมคติอันสูงสุด คือนิพพาน เป็นที่น่าสนใจว่า ในงานเขียนทางพุทธศาสนาของชาวตะวันตก ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ชาวตะวันตกมักนำเสนอประเด็นเรื่องความรักในพุทธศาสนา ตามภูมิหลังทางความคิดของตน ตามมโนทัศน์ในคริสต์ศาสนา ความรักเป็นพาหนะให้มนุษย์หลุดพ้นจากโลกนี้เพื่อไปอยู่กับดินแดนอันสูงส่งของพระเจ้า ดังที่ปรากฏเรื่องราวพระเจ้าเยซูได้เสียดชะชีพของพระองค์เอง ด้วยประสงค์ที่จะไถ่บาปให้แก่มนุษย์ แรงผลักดันสำคัญของการกระทำนี้ คือความรักอันยิ่งใหญ่ที่พระองค์ทรงมีต่อมวลมนุษย์ ด้วยอิทธิพลของมโนทัศน์คริสต์ศาสนา ชาวตะวันตกมักนำเสนอประเด็นเรื่องความรักมาเป็นส่วนหนึ่งในตัวบททางพุทธศาสนา โดยมีให้เห็นเช่นพุทธศาสนิกชน คือความรักอาจไม่ได้มีทิศทางที่สวนทางกับภาวะแห่งอุดมคติ ในทางตรงกันข้าม ชาวตะวันตกเสนอว่า ความรักอาจเป็นตัวช่วยส่งเสริมมนุษย์ให้ไปถึงอุดมคติอันสูงสุด ผู้อ่านตะวันออกโดยเฉพาะผู้ที่เป็พุทธศาสนิกชนจึงพึงเข้าใจความแตกต่างทางมโนทัศน์เรื่องความรักของทั้งสองศาสนา อีกทั้งตระหนักว่าความรักในมโนทัศน์ของชาวพุทธอาจไม่ได้มีความหมายเหมือนกับความรักในมโนทัศน์ของชาวคริสต์ สิ่งสำคัญที่เป็นสารัตถะเหนือขึ้นมาจากระดับตัวบทก็คือ เราเห็นความพยายามของปัญญาชนโลกตะวันตกที่จะเข้าใจพุทธศาสนาโดยการตีความเรื่องความรักและนำเสนอไว้ใน *The Light of Asia* คำถามหนึ่งที่น่าสนใจคือ ชาวตะวันตกที่มีภูมิหลังทางวัฒนธรรมและศาสนาต่างจากพุทธศาสนิกชนมีทัศนคติอย่างไรต่อประเด็นเรื่องความรักและตีความความรักอย่างไรในบริบทของพุทธศาสนา

แนวความคิดที่นำเสนอภาพความรักในวรรณกรรมพุทธศาสนาเช่นนี้มีตัวอย่างให้เห็นกัน โดยเฉพาะในวรรณกรรมที่ประพันธ์ขึ้นโดยปัญญาชนโลกตะวันตกในบริบทสังคมที่มีศาสนาคริสต์เป็นภูมิหลัง ตัวอย่างงานประพันธ์เรื่องสำคัญที่ควรกล่าวถึงคือ *กามนิท* ของเสฐียร โกเศศ-นาคะประทีปที่แปลมา

จากต้นฉบับภาษาอังกฤษเรื่อง *The Pilgrim Kamanita* ของ จอห์น ลอจี (John E. Logie) ซึ่งได้แปลมาจากต้นฉบับดั้งเดิมภาษาเยอรมันอีกทีหนึ่ง โดยในต้นฉบับภาษาเยอรมันมีชื่อเรื่องว่า *Der Pilger Kamanita* ของผู้ประพันธ์ชาวเดนมาร์กชื่อ คาร์ล ออดอล์ฟ เกลาร์พ (Karl Adolph Gjellerup) สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนาได้แสดงความคิดเห็นต่อ *กามนิต* ว่าเป็นวรรณกรรมที่เน้นเรื่องความรักแต่เป็นความรักในแบบกัลยาณมิตรที่มุ่งดีให้คนที่ตนรักถึงซึ่งนิพพาน ความรักที่เริ่มต้นจากกิเลสเร่าร้อนก็อาจแปรเปลี่ยนไปเป็นความรักที่อ่อนโยนลึกซึ้งและเป็นสะพานเปิดทางไปสู่พระนิพพานอันเป็นอุดมคติสูงสุด⁵²

The Light of Asia เป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาเรื่องหนึ่งที่มองผ่านสายตาภิกษุชาวตะวันตกที่มีภูมิหลังอยู่ในบริบทสังคมคริสต์ศาสนาและบริบทประวัติศาสตร์ความคิดที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดจินตนิยม (Romanticism) ดังนั้น ประเด็นเรื่องความรักจึงแฝงอยู่ในมโนทัศน์ของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์และปรากฏในงานประพันธ์ *The Light of Asia* อาร์โนลด์นำเสนอความรักที่มีพัฒนาการของพระพุทธเจ้าที่ยกระดับจากความรักทางโลกที่โหยหาแต่เพียงได้อยู่กับคนที่ตนปรารถนาเป็นความรักอันไพศาลที่มองข้ามผ่านความสุขส่วนตัวไปยังความสุขอันสูงสุดที่จะมีแก่ผู้อื่น ในที่นี้หากพิจารณาความรักของเจ้าชายสิทธัตถะที่มีต่อพระนางยโสธราโดยอ้างอิงแนวคิดทางตะวันตก จะพบว่ารูปแบบความรักดังกล่าวมีคุณลักษณะสอดคล้องกับความรักในอุดมคติของเพลโต (Platonic Love) คือเป็นความรักที่มองข้ามผ่านความสุขทางโลกียอันยึดติดอยู่กับรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัสของคนที่คุณรัก และมุ่งหวังให้รักนำทางไปสู่ความบริสุทธิ์ของจิตวิญญาณอันเป็นอุดมคติอันสูงสุด⁵³ ด้วยรักแท้ที่มีต่อพระนางยโสธรา เจ้าชายจำเป็นต้องเห็นแก่ประโยชน์สูงสุดที่จะเกิดขึ้นกับพระนางทรงตัดพระทัยละทิ้งเพื่อออกไปมุ่งหาความจริงอันสูงสุดเพื่อจะมาเกื้อกูลคนที่พระองค์รักไม่ให้หลงอยู่ในวังวนความทุกข์ของสัตว์โลกตามวัฏสงสาร

ในกวีนิพนธ์ *The Light of Asia* หลังจากพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ได้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณพระองค์เสด็จมายังกรุงกบิลพัสดุ์เพื่อเทศนาสั่งสอนพระประยูรญาติ เมื่อพระนางยโสธราทรงสดับคำสอนอันเป็นความรู้ที่พระมหากษัตริย์ทรงค้นพบ พระนางทรงคลายทุกข์ในพระทัยและเข้าพระทัยว่าสิ่งที่พระพุทธเจ้าได้กระทำไปนั้นเพราะความรักที่แท้จริงที่พระองค์มีต่อพระนางและสรรพชีวิต

⁵² สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา, “กามนิต: รักอันนำสู่นิพพาน,” ใน *วารสารภาษาและวรรณคดีไทย* (กรุงเทพมหานคร: คณะอักษรศาสตร์, 2541), หน้า 126.

⁵³ Quinn, Edward, *A Dictionary of Literary and Thematic Terms*, p. 247.

Sate sweet Yasôdhara, her heartaches gone,
 Foreseeing that fair love which doth not feed
 On fleeting sense, that life which knows no age,
 That blessed last of deaths when Death is dead,
 His victory and hers. (VIII: 136)

กวีบรรยายว่า ณ เวลานี้พระนางยโสธราทรงรู้ซึ่งถึงรักแท้ที่พระพุทธรเจ้ามีต่อพระนางแล้ว เป็นความรักที่ไม่เห็นแก่ความสุขอันไม่จีรัง แต่มุ่งนำพาให้ทั้งคู่ข้ามโอฆสงสารไปสู่พระนิพพานอันเป็นดินแดนในอุดมคติ คำพูดที่ว่า Death is dead สะท้อนการสิ้นสุดของชาติภพอันเป็นบ่อเกิดของทุกขเวทนา กวีกล่าวถึงบทสรุปความรักของพระพุทธรเจ้าและพระนางยโสธราว่าเป็นชัยชนะอันสูงสุดของทั้งสองพระองค์

ความรักของพระพุทธรเจ้าที่ปรากฏใน *The Light of Asia* พัฒนาการจากความรักในแบบหนุ่มสาวเมื่อครั้งพระองค์ยังทรงเป็นเจ้าชายสิทธารถะไปสู่ความรักที่เป็นสากลอันมุ่งโอบอุ้มสัตว์โลกให้ประจักษ์ในความทุกข์และหลุดพ้นจากสังสารวัฏ ในเบื้องต้น กวียกเอาคติชาตินิยมเป็นเครื่องแสดงถึงความรักอันลึกซึ้งระหว่างเจ้าชายสิทธารถะและพระนางยโสธราเพื่อสร้างพันธนาการอันจะมีส่วนทำให้โครงเรื่องดำเนินไปถึงจุดสูงสุดแห่งความขัดแย้งเมื่อเจ้าชายสิทธารถะต้องตัดพระทัยจากพระนางยโสธราเพื่อออกค้นหาสัจธรรม ด้วยความรักที่มุ่งปรารถนาดีแก่หญิงผู้เป็นที่รักและสรรพชีวิตผู้กำลังว้าวเวียนในวังวนแห่งความทุกข์ เจ้าชายทรงกระทำมหานิยมกรรมออกแสวงหาสัจธรรมโดยมีพลังแห่งความรักคอยขับเคลื่อน หลังจากทรงตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ความจริงอันประเสริฐแล้ว พระองค์ทรงกลับมาหาพระนางยโสธราและพระประยูรญาติเทศนาสั่งสอนให้ทุกคนเห็นความจริงของชีวิตและเกิดพุทธิปัญญา

จากการพิจารณาโครงเรื่องของ *The Light of Asia* ผู้วิจัยพบว่าเนื้อเรื่องในกวีนิพนธ์เริ่มต้น ณ ฉากแห่งพระราชวังและจบลง ณ สถานที่เดิม ฉากสำคัญนี้เป็นที่เกิดขึ้นของความรักแห่งเจ้าชายสิทธารถะที่ยังติดอยู่ในความสุขทางโลกอันคับแคบและไร้ประโยชน์ ต่อมาเมื่อความรักของพระองค์เติบโตขึ้นเป็นความรักเพื่อมวลชน กวีนิพนธ์จบลงในคืนที่พระองค์ทรงเทศนาสั่งสอนชาวเมืองกบิลพัสดุ์ ณ พระราชวังเดิม จากวันนั้นถึงวันนี้ กวีทำให้ผู้อ่านเห็นถึงพัฒนาการแห่งความรักของพระพุทธรเจ้าจากรัก

ในระดับปัจเจกบุคคลมาเป็นรักในระดับสากลที่มุ่งประโยชน์แก่สรรพชีวิต ด้วยรูปแบบการประพันธ์ที่ใช้กวีนิพนธ์อันเอื้อต่อเนื้อหาที่เน้นอารมณ์ความรู้สึก จึงถือได้ว่า *The Light of Asia* เป็นกวีนิพนธ์รักเล่มหนึ่งที่ประดับอยู่ในบรรดาเพชรน้ำเอกแห่งวรรณคดีพุทธศาสนา

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยจะขอวิพากษ์การนำเสนอประเด็นเรื่องความรักใน *The Light of Asia* ดังนี้ ความรักที่เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ถ่ายทอดในกวีนิพนธ์มีลักษณะเด่นอันสอดคล้องกับความรักในคริสต์ศาสนาและพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ประการแรก ความรักของเจ้าชายสิทธารถที่อาร์โนลด์ถ่ายทอดมีความใกล้เคียงกับความรักของพระเยซูที่ปวารณาตนเสียสละเพื่อผู้อื่น เพราะพระองค์เป็นผู้ก่อปรด้วยความรักอันยิ่งใหญ่ที่มีต่อมวลมนุษย์ ประการที่สอง เจ้าชายสิทธารถใน *The Light of Asia* มีลักษณะอันโดดเด่นของพระโพธิสัตว์ในความเชื่อของฝ่ายมหายานที่มีพระเมตตาที่มุ่งจะช่วยเหลือสรรพสัตว์ ความรักของพระเยซูและพระโพธิสัตว์ในลัทธิมหายานมีความสอดคล้องกันคือเป็นรักที่ยกระดับจากรักของปัจเจกชนไปเป็นความรักสากลเพื่อประโยชน์ของมวลชน ความรักในศาสนาพุทธสามารถแบ่งได้เป็นสองประเภทใหญ่ ๆ คือความรักที่มีต้นหอนำกับความรักที่มีเมตตานำ⁵⁴ ความรักที่มีต้นหอนำเป็นความรักที่ต้องการการตอบสนอง หากได้สมดังปรารถนา ก็จะเกิดความสุข แต่หากมิเป็นเช่นนั้น ก็จะเกิดความทุกข์ ความรักที่มอบให้ไปมุ่งแลกมาซึ่งความพึงพอใจ ความต้องการการตอบแทน ตรงกันข้าม ความรักที่มีเมตตานำเป็นความรักที่เสียสละและเต็มไปด้วยความหวังดี มุ่งให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์สุขและนำไปสู่การบำเพ็ญบารมี 10 ประการ ความรักมิตที่มีเมตตานำเป็นความรักที่ควรพัฒนา ส่วนความรักอันมีต้นหอนำเป็นความรักที่ต้องละวาง ดังนั้น อาจสรุปได้ว่า เจ้าชายสิทธารถใน *The Light of Asia* เป็นมหาบุรุษผู้มีความรักที่มีเมตตานำ พระองค์ทรงมีพัฒนาการทางด้านความรักจากระดับโลกิยะไปสู่ความรักระดับโลกุตระที่มุ่งประโยชน์แก่ผู้อื่นอย่างเป็นอนเนกอนันต์

ในทางตรงกันข้าม ไม่ค่อยพบตัวบทที่นำเสนอประเด็นความรักของพระพุทธเจ้าดังที่แสดงให้เห็นข้างต้น ถึงกระนั้นก็ไม่อาจปฏิเสธการมีอยู่ของความรักหรือความปรารถนาดีของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ถึงแม้จะไม่ได้มีการใช้คำว่ารักแสดงน้ำพระทัยของพระพุทธองค์เพราะมีความสือไปทางโลกิยะวิสัย แต่ในตัวบทคัมภีร์ของพุทธศาสนาก็มีการใช้คำหรือวลีอื่นเพื่อสื่อน้ำพระทัยของพระองค์ ตัวอย่างเช่นในพระธรรมกถาธรรมบทของขุททกนิกาย เล่ม 40 หน้า 196 กล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระเทวทัตอาพาธและประสงค์จะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแต่พระเทวทัตรู้สึกผิดที่เคยทำให้พระบาทของพระพุทธองค์หือพระโลหิต แต่ได้มีคาถาแก้ซึ่ง

⁵⁴ สัมภาษณ์ บรรจบ บรรณรุจิ, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภาควิชาภาษาตะวันออก สาขาวิชาบาลีสันสกฤต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 27 กุมภาพันธ์ 2549.

แปลเป็นภาษาไทยว่า “พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ทรงมีพระทัยสม่ำเสมอในบุคคลทั่วไป คือในนายขมังธนู ในพระเทวทัต ในโจรองคุลิมาล ในช้างชนบาล และในพระราหุล”⁵⁵ จะเห็นว่าวลี “ทรงมีพระทัยสม่ำเสมอ” อาจเป็นข้อความที่สามารถแทนความรักของพระพุทธเจ้าได้ แต่หากเป็นความรักในระดับที่เป็นสากล ยิ่งไปกว่านั้นยังเป็นความรักชนิดพิเศษที่ไม่ปรากฏใน โลกียวิสัยของบุคคลทั่วไป กล่าวคือพระองค์ทรงมีเมตตาและความปรารถนาดีต่อบุคคลทุกคนไม่ว่าบุคคลนั้นจะคิดปองร้ายพระองค์เพียงใดก็ตาม ความรักที่พระองค์ทรงมีให้แก่บุคคลผู้คิดทำร้ายพระองค์ไม่ว่าจะเป็น นายขมังธนู พระเทวทัต โจร องคุลิมาล และ ช้างชนบาลเสมอเท่ากับความรักที่พระองค์มีต่อพระราหุลผู้เป็นพระโอรส

ดังนั้นอาจสรุปได้ว่า ในเบื้องต้น ความรักของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏใน *The Light of Asia* มีลักษณะที่สอดคล้องกับความรักของพระเยซู คือเป็นความรักที่ปรารถนาดีต่อผู้อื่น แต่ก็ได้พัฒนารูปแบบความรักดังกล่าวให้นำไปสู่เป้าหมายสูงสุดในพุทธศาสนา คือ นิพพาน ซึ่งไม่ได้เป็นการบิดเบือนแนวคิดหลักในพุทธปรัชญาแต่อย่างใด หากเป็นความพยายามของกวีในโลกตะวันตกที่กำลังทำความเข้าใจกับประสบการณ์ความรักในมโนทัศน์ของพุทธศาสนาที่อาจต้องอาศัยประสบการณ์อันเป็นภูมิหลังของตนมาตีความ

เมื่อวิเคราะห์ *The Light of Asia* ในด้านภาพลักษณ์ของพระพุทธเจ้า พบว่า ภาพลักษณ์ของพระพุทธเจ้าในกวีนิพนธ์เรื่องนี้เป็นภาพของมนุษย์ผู้อภิวัฒน์ในสามมิติ คือ วิวัฒน์แห่งมนุษย์ วิวัฒน์แห่งปัญญาและวิวัฒน์แห่งความรัก ลักษณะดังกล่าวสะท้อนมโนทัศน์ของเซอร์ เฮ็ดวิน อาร์โนลด์ว่าเป็นผู้ที่ให้ความสำคัญกับความเป็นมนุษย์ เมื่อกลับไปพิจารณาบริบททางสังคมวัฒนธรรมของสมัยวิคตอเรียน ประกอบ อาจทำให้เห็นเหตุผลได้กระจ่างว่าเหตุใดกวีจึงเน้นประกอบสร้างคุณลักษณะของพระพุทธเจ้าให้เป็นมนุษย์ในอุดมคติ ประการที่หนึ่ง การกล่าวถึงมนุษย์ผู้อภิวัฒน์เป็นการสืบทอดขนบความคิดยุคเรืองปัญญา ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 แนวคิดยุคเรืองปัญญาเป็นแนวคิดที่ว่าด้วยการสถาปนาความสามารถของมนุษย์ ศิลปวิทยาการต่าง ๆ ล้วนเป็นผลผลิตจากภูมิปัญญาของมนุษย์ ประการที่สอง อาร์โนลด์อาจมีความประสงค์สร้างภาพบุรุษในอุดมคติผู้เปี่ยมด้วยคุณธรรม สังคมวิคตอเรียนเป็นสังคมที่เต็มไปด้วยการเปลี่ยนแปลง เกิดปัญหาทางจริยธรรม สภาพสังคมโดยรวมเสื่อมถอย กวีจึงได้นำเสนอภาพพระพุทธเจ้าให้เป็นมนุษย์ผู้อภิวัฒน์ทางความคิดและศีลธรรมจรรยา ฟิลิป แอลมอนด์ได้กล่าวไว้ใน

⁵⁵ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. *พระไตรปิฎก ฉบับธรรมทาน* [ซีดีรอม]. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548. ศูนย์สารนิเทศน์มนุษยศาสตร์: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย [28 กุมภาพันธ์ 2549]

คริสต์ศตวรรษที่ 19 ภาพลักษณ์อันโดดเด่นประการหนึ่งของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในงานเขียนหลายเล่มคือการเป็นสุภาพบุรุษในอุดมคติแห่งยุควิกตอเรียน⁵⁶ ประการสุดท้าย อาร์โนลด์อาจสร้างภาพพระพุทธเจ้าโดยเน้นที่ความเป็นมนุษย์เพื่อแสดงท่าทีที่กังวลต่อการมาถึงอำนาจของยุคแห่งจักรกล นักเขียนหลายคนในยุคสมัยนี้ต่างกังขาและกังวลต่อการสถาปนาอำนาจของยุคอุตสาหกรรมและเทคโนโลยี พวกเขาตั้งคำถามกับอิทธิพลของจักรกลที่กำลังเพิ่มมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงนี้คุกคามความเป็นมนุษย์ที่มีจิตวิญญาณ ทำให้ลดทอนคุณค่าของความเป็นมนุษย์ไป อาร์โนลด์อาจต้องการเน้นคุณค่าของอารมณ์ความรู้สึกภายในของมนุษย์ จึงนำเสนอภาพเจ้าชายสิทธารถะที่มีความเป็นมนุษย์ที่มีเลือดเนื้อ มีศีลธรรม และมีอารมณ์ความรู้สึกอ่อนไหว

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁵⁶ Philip C. Almond, *The British Discovery of Buddhism*, p. 79.

บทที่ 5

พุทธปรัชญาใน *The Light of Asia*

พุทธธรรมเป็นองค์ประกอบสำคัญของศาสนาพุทธ พระพุทธเจ้าทรงยกให้พระธรรมเป็นเสมือนตัวแทนของพระองค์ ดังที่มีพุทธพจน์ในพระไตรปิฎกว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา” หลักธรรมเป็นตัวแทนที่รวบรวมคำสั่งสอนและหลักปฏิบัติอันเป็นแก่นสาระของศาสนาพุทธ ย้อนหลังกลับไปในสมัยที่พุทธศาสนาเข้ามาสู่การรับรู้ของโลกตะวันตกโดยเฉพาะในประเทศอังกฤษคริสต์ศตวรรษที่ 19 ปรัชญาจากขุมคลังความรู้นี้เป็นที่สนใจของเหล่าปัญญาชน ปราชญ์และนักวิชาการทั้งหลายได้เข้ามาศึกษาและตีความภูมิปัญญาจากโลกตะวันออกไปเป็นแง่มุมที่แตกต่างกัน ในช่วงแรกของคริสต์ศตวรรษอันเป็นช่วงเริ่มต้นการศึกษาและยังเป็นระยะเวลาที่ยังมีอคติด้านศาสนา ปัญญาชนส่วนใหญ่มีความเห็นว่ศาสนาพุทธเป็นลัทธิที่มองโลกอย่างมืดทึมหดหู่ นักการศึกษาสำคัญ ๆ ได้แก่ เฮอ์มัน โอลเดนเบิร์ก (Hermann Oldenberg) และ จูลส์ บาร์เทเลมี แซงต์-อ็อลร์ ให้ความเห็นว่พุทธศาสนาองโลกด้วยทัศนะแง่ร้าย¹ ความเชื่อเรื่องกรรม ชีวิตเป็นทุกข์ และการเกิดใหม่ในชาติกำเนิดที่ต่ำลง เช่น แนวคิดเรื่องการเกิดเป็นสัตว์ เป็นประเด็นที่ทำให้มนุษย์รู้สึกหวั่นไหวและไม่มั่นคง

อย่างไรก็ดี เมื่อการศึกษาพุทธธรรมขยายวงกว้างขึ้น ปัญญาชนส่วนหนึ่งตีความต่างออกไป เหตุเพราะผู้ศึกษามีความเป็นนักวิชาการที่เปิดกว้างและได้ศึกษาภาษาบาลีสันสกฤตที่แพร่หลายในหมู่นักวิชาการตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ 19 นอกจากนี้เกิดความสนใจในองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ของคาร์วินทำให้เริ่มมองพุทธปรัชญาว่เป็นกระบวนการทัศน์ที่มีเหตุผลและสอดคล้องกับความเป็นวิทยาศาสตร์ซึ่งเป็นโลกทัศน์สำคัญของยุคสมัย ทัศน์ที่เลยมองว่คำสั่งสอนในพุทธศาสนาสะท้อนชีวิตที่หดหู่ได้เปลี่ยนแปลงไป ปัญญาชนเริ่มมองเห็นสาระของเนื้อหาธรรมในพุทธคัมภีร์และพยายามทำความเข้าใจเพราะเห็นคุณค่าในฐานะเป็นเครื่องมืออธิบายความหมายของชีวิตและเป็นเครื่องช่วยเยียวยาทุกข์ ในช่วงเวลานี้ นักวิชาการหลายคนเข้ามาตีความและอธิบายหลักธรรมทางพุทธศาสนาผ่านงานเขียนเล่มสำคัญ ตัวอย่างเช่น *Buddhism* ของริส เดวิดส์และหนังสือหลายเล่มในชุด *Sacred Books of the East* ที่แมกซ์ มุลเลอร์เป็นบรรณาธิการ รวมทั้ง *The Light of Asia* ของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์

¹ Philip C. Almond, *The British Discovery of Buddhism*, p. 81.

ใน *The Light of Asia* อาร์โนลด์นำเสนอพุทธธรรมไว้หลายหัวข้อ อย่างไรก็ตามได้ปรากฏหลักธรรมสี่หัวข้อที่มีลักษณะโดดเด่น ได้แก่ ความเชื่อเรื่องกรรม นิพพาน ทิศ 6 และอริยสัจ 4 หัวข้อที่เลือกมาแสดงออกซึ่งทัศนะของกวี เหตุผลที่ทำให้อาร์โนลด์เน้นนำเสนอหัวข้อธรรมเหล่านี้ น่าจะสัมพันธ์กับสังคมผู้อ่านในยุควิคตอเรียน ประการที่แรกหลักธรรมทางศาสนาพุทธมีคุณค่าสากลและมีความเป็นเหตุเป็นผล แต่เดิมเมื่อคนอังกฤษได้รับรู้ถึงคำสอนของศาสนาฮินดูหรือศาสนาพุทธก็ดี พวกเขา มักมีอคติว่าเป็นคำสอนของดินแดนไร้อารยธรรม ไม่น่าเชื่อถือ แต่การถ่ายทอดพุทธปรัชญาของกวีในหลายหัวข้อไม่ว่าจะเป็นความเชื่อเรื่องกรรมหรืออริยสัจ 4 ก็ดี กวีพยายามเน้นไปที่คุณค่าของหลักธรรมเหล่านี้ว่ามีความเป็นสากลมีเหตุผลสอดคล้องกับมโนทัศน์สมัยใหม่ในขณะนั้นที่เน้นการทดลองเรียนรู้เชิงวิทยาศาสตร์ พุทธธรรมเป็นแนวปฏิบัติที่มีตรรกะนำไปสู่พัฒนาการของมนุษย์อย่างเป็นขั้นตอน คุณสมบัติเช่นนี้อาจตรงกับความต้องการของคนในสังคมวิคตอเรียน ประการต่อมาพุทธธรรมเป็นสิ่งที่ชาวตะวันตกสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ อาร์โนลด์นำเสนอพุทธปรัชญาหัวข้อทิศ 6 และอริยสัจ 4 โดยเน้นว่าเป็นแนวทางที่โลกตะวันตกควรน้อมรับมาใช้เพื่อการพัฒนาตน หลักธรรมของศาสนาโลกล้วนมีความเป็นสากลที่มนุษยชาติที่มีประสบการณ์ความทุกข์ร่วมกันควรนำไปประยุกต์ให้เกิดประโยชน์ หัวข้อธรรมเรื่องกรรม นิพพาน ทิศ 6 และอริยสัจ 4 ยังสะท้อนความคิดเรื่องมนุษยนิยมในระดับปัจเจกอย่างชัดเจน เดิมคำสอนของพระพุทธเจ้าก็เน้นการเรียนรู้และปฏิบัติด้วยตนเอง มนุษย์ควรเรียนรู้เรื่องกรรมที่เป็นวิบากจากการกระทำของตนเอง และมุ่งศึกษาโอสถทิพย์คืออริยสัจ 4 ด้วยตัวเองเพื่อให้ถึงซึ่งนิพพานอันเป็นจุดหมายในอุดมคติของพุทธศาสนา กระบวนการต่าง ๆ เหล่านี้จำเป็นต้องอาศัยความพยายามของมนุษย์ในระดับปัจเจก ต่อไปจะเป็นการวิเคราะห์หลักวิธีการนำเสนอและสารัตถะของพุทธธรรมใน *The Light of Asia* ซึ่งได้แก่ ความเชื่อเรื่องกรรม นิพพาน ทิศ 6 และอริยสัจ 4 ตามลำดับ

5.1 มโนทัศน์เรื่องกรรมใน *The Light of Asia*

คำสอนเรื่องกรรมถือเป็นหัวใจสำคัญของพุทธศาสนา กรรมหมายถึงการกระทำและผลจากการกระทำ ศาสนาพุทธได้ชื่อว่าเป็นศาสนาที่มีเหตุผลซึ่งเห็นได้จากการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลของการกระทำไว้อย่างชัดเจน สามารถพิสูจน์ได้ด้วยวิธีทางตรรกศาสตร์ เมื่อนักการศึกษาโลกตะวันตกได้มีโอกาสศึกษาคำสอนในศาสนาพุทธ โดยเฉพาะหลักธรรมเรื่องกรรม คุณลักษณะข้างต้นเป็นที่ต้องใจเหล่าปัญญาชนยิ่งนัก เพราะแต่เดิมนั้น โลกตะวันออกในมุมมองของคนตะวันตกดูเหมือนจะเป็นดินแดนแห่งความลึกลับไสยศาสตร์และมนตร์ดำ (Superstition) แต่พอพุทธธรรมใน

พุทธคัมภีร์ได้รับการเปิดเผย จึงทำให้รู้ว่ามรดกทางปัญญาแห่งโลกตะวันออกมีคุณลักษณะที่เป็นเหตุเป็นผล มีความเป็นตรรกะพิสูจน์ได้ สอดคล้องกับอุดมคติของยุคเรืองปัญญาที่มีมาก่อนหน้าและการเข้ามาของวิทยาศาสตร์ในสมัยวิคตอเรียน

ใน *The Light of Asia* เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์แสดงทัศนะเรื่องกรรมไว้ในบทสุดท้าย ถึงแม้หัวข้อธรรมดังกล่าวจะมีเนื้อหาไพศาลยากที่จะประมวลให้เห็นชัดในพื้นที่การประพันธ์อันจำกัด แต่ด้วยพรสวรรค์และวรรณศิลป์ของกวี อาร์โนลด์รจนาบทกวีนิพนธ์ที่แสดงลักษณะเด่นของพุทธปรัชญาเรื่องกรรมไว้อย่างชัดเจน จากการศึกษาบทสนทนาเรื่องกรรมใน *The Light of Asia* ผู้วิจัยพบว่า กวีอธิบายลักษณะเด่นของกรรมไว้ด้วยกันสี่ประการคือ ความเป็นตรรกะวิถี ปัจเจกวิถี อนันตวิถี และสัจวิถี

5.1.1 ตรรกะวิถี

คุณลักษณะเด่นของกรรมประการแรกที่ปรากฏใน *The Light of Asia* คือ ความเป็นวิถีแห่งตรรกะ ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมและวิบากแห่งกรรมคือความสัมพันธ์ของเหตุและผล ใจความหลักของพุทธปรัชญามีลักษณะเป็นกรรมวาทีกิริยาว่าที คือเป็นปรัชญาที่ยืนยันทัศนะว่ากรรมหรือการกระทำเป็นสิ่งทีก่อให้เกิดผล² ลักษณะเด่นดังกล่าวเป็นที่จับใจปัญญาชนตะวันตกที่มีความกระหายใคร่รู้ทางวิชาการ และกลายมาเป็นเป้าหมายของการศึกษาในฐานะศาสตร์ทางปรัชญาที่ตอบคำถามเรื่องชีวิตและโลก ตรรกะวิถีเป็นแก่นของสิ่งที่เรียกว่า กฎแห่งกรรมซึ่งเป็นกฎที่มีเหตุผลสมบูรณ์และเป็นบรรทัดฐานทางจริยธรรมที่บ่งชี้ว่าบุคคลกระทำอย่างไรย่อมได้รับผลของการกระทำนั้น ๆ

บทสนทนาเรื่องกรรมที่อาร์โนลด์ถ่ายทอดผ่านบทกวีนิพนธ์สะท้อนแง่มุมของกวีที่ศรัทธาในปัญญาและความเป็นเหตุผลจากคำสอนของพระพุทธเจ้า กวีรจนาคำสอนเรื่องกรรมในมิติที่เป็นวิถีแห่งเหตุผลไว้ว่าชะตากรรมของชีวิตของบุคคลเป็นผลมาจากการกระทำในอดีต บุคคลกระทำความดีหรือความชั่วอันใดผลแห่งความดีหรือความชั่วก็ย่อมตกแก่บุคคลนั้น เหมือนปลูกพืชชนิดใดย่อมได้ผลของพืชชนิดนั้น

² สุนทร ณ รั้งยี, *พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 163.

พุทธพจน์ข้างต้นแสดงหลักการทั่วไปของกฎแห่งกรรมในฐานะกฎทางศีลธรรมว่าเหตุกับผลมีความสอดคล้องกันเสมอ เหตุเป็นอย่างไรผลย่อมเป็นเช่นนั้น⁴ เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ถือเป็นทูตทางศาสนาที่น่าพุทธพจน์อันแสดงคติสำคัญของพุทธธรรม อันได้แก่ความเป็นตรรกะวิธของกรรมไปเผยแพร่สู่โลกตะวันตก ทำให้ความกังขาของปัญญาชนตะวันตกที่มีต่อปรัชญาตะวันออกว่าเป็นแนวคิดเน้นเรื่องไร้เหตุผลและเรื่องเหนือธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น

5.1.2 ปังเจกวิถิ

มโนทัศน์เรื่องกรรมที่อาร์โนลด์ถ่ายทอดอีกประเด็นหนึ่ง คือคตินี้เชื่อว่ากรรมเป็นเรื่องของปัจเจกบุคคล การกระทำของบุคคลหนึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อบุคคลนั้น ไม่มีอำนาจใดที่จะมาเปลี่ยนแปลงกฎแห่งกรรมข้อนี้ได้

Pray not! the Darkness will not brighten! Ask

Nought from the Silence, for it cannot speak!

Vex not your mournful minds with pious pains!

Ah! Brothers, Sisters! seek

Nought from the helpless gods by gift and hymn,

Nor bribe with blood, nor feed with fruits and

cakes;

Within yourselves deliverance must be sought;

Each man his prison makes. (VIII: 139)

ทัศนะที่เสนอผ่านกวีนิพนธ์นี้ชี้ให้เห็นว่ากรรมและผลของกรรมเป็นเรื่องเฉพาะบุคคล มนุษย์ไม่สามารถอ่อนวอนอำนาจภายนอกให้ช่วยเหลือหรือถ่ายทอดอนวิบากกรรมใดๆ ได้ อาร์โนลด์ใช้ความเปรียบภาวะทุกข์จากผลของการกระทำว่าเป็นดังความมืดมิดและความเจ็บที่มนุษย์ไม่มีสิทธิ์เรียกร้อง

⁴ สุบุตร ฌ รังษิ, *พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก*, พิมพ์ครั้งที่ 2, หน้า 167.

แสงสว่างหรือคำตอบใด ๆ กรรมที่บุคคลใดก่อย่อมตกเป็นของบุคคลนั้น วิบากย่อมตกแก่ตนเอง กวีอุปมาภาวะความทุกข์จากวิบากว่าเป็นตั้งการจงจำที่มนุษย์แต่ละคนสร้างขึ้นและต้องเสวยโทษทัณฑ์นั้นด้วยตนเอง กวีไม่ปฏิเสธการมีอยู่ของเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หากแต่กล่าวว่าอำนาจเบื้องบนเหล่านี้ก็ไม่สามารถขจัดปัดเป่าทุกข์ของมนุษย์ได้ ทุกข์มีต้นตอจากภายในของตัวมนุษย์ มนุษย์ต้องแสวงหาทางออกด้วยตนเอง แนวคิดนี้เน้นย้ำความสำคัญของปรัชญามนุษยนิยมอย่างชัดเจน มนุษย์ในระดับปัจเจกเป็นสถานภาพที่ยืนอยู่ ณ ปัญหาและต้องใช้ปัญญาจำเพาะของตนในการแก้ไขปัญหาชีวิตของตน

พุทธศาสนามีทัศนะสำคัญว่ามนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางของปัญหา ความรุ่งเรืองหรือความตกต่ำที่สืบเนื่องมาจากการกระทำที่ได้ประกอบไว้ล้วนอุบัติขึ้นในระดับปัจเจกภาวะ ไม่มีใครที่สามารถระงับผลแห่งการกระทำที่เกิดแก่บุคคลใดบุคคลหนึ่งได้ บทประพันธ์ตอนที่สี่คุณลักษณะอันเป็นปัจเจกวิถีแห่งกรรมกล่าวไว้ว่าผู้มีสถานภาพต่ำอาจกลายมาเป็นผู้มีฐานะดี ในทางตรงกันข้าม ผู้มีสถานะภาพสูงส่งอาจตกลงมาอยู่ในสถานะแร้นแค้นเพราะกรรมของปัจเจกบุคคลนั้น ๆ บุคคลย่อมเสวยผลแห่งการกระทำของตนเองด้วยตัวเอง ไม่มีผู้ใดจะมาช่วยเหลือหรือเปลี่ยนแปลงได้

Who toiled a slave may come anew a Prince

For gentle worthiness and merit won;

Who ruled a King may wander earth in rags

For things done and undone. (VIII: 140)

Ye suffer from yourselves. None else compels,

None other holds you that ye live and die,

And whirl upon the wheel, and hug and kiss

Its spokes of agony, (VIII: 141)

ปัจเจกวิถีในกฎแห่งกรรมนี้สะท้อนความคิดความเชื่อเรื่องมนุษยนิยมของพุทธปรัชญา มนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางของปัญหาที่ว่าด้วยเรื่องกรรม โชคชะตาที่อำนาจเบื้องบนกำหนดเป็นเพียงข้ออ้างที่ปิดความรับผิดชอบออกจากตัวมนุษย์ แท้ที่จริง โชคชะตาเป็นสิ่งที่มนุษย์ได้กำหนดให้ตนเอง ความรุ่งโรจน์หรือความตกต่ำเป็นผลลัพธ์ที่เกิดจากการคลบนันดาลของบุคคลนั้น ๆ อำนาจที่คลบนันดาลคืออำนาจแห่งปัจเจกกรรม อาร์โนลด์ชี้ให้เห็นพลังอำนาจของกรรมที่สามารถเสกสรรให้บุคคลหนึ่งมีสถานภาพที่

เปลี่ยนแปลงไปโดยอาศัยภาพที่แตกต่างกันอย่างสุดขั้ว คือทาสอันอยู่ต่ำสุดกับกษัตริย์อันอยู่สูงสุด บุคคลหนึ่งอาจเลื่อนฐานะจากทาสไปเป็นเจ้าชายด้วยกรรมดี ในทางตรงกันข้าม บุคคลหนึ่งอาจเลื่อนฐานะจากกษัตริย์ลงมาเป็นทาสได้เพราะผลกรรมที่เขาเคยประกอบไว้ แนวคิดดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่เชื่อในความเสมอภาคของบุคคล กล่าวคือ คนแต่ละคนมีความเป็นมนุษย์เท่ากัน การที่ชีวิตจะดำเนินไปเช่นไรขึ้นอยู่กับความพยายามและการแสวงหาของบุคคลนั้น ๆ นอกไปจากนี้ ประเด็นความคิดที่ก่อเกิดขึ้นมาจากกวีนิพนธ์ตอนที่ได้อีกมาอีกประเด็นหนึ่ง คือความคิดเรื่องชนชั้น เครื่องกำหนดชนชั้นอาจไม่ใช่ชาติตระกูลที่บุคคลถือกำเนิดเสมอไป ในอีกด้านหนึ่งชนชั้นเป็นผลจากความบากบั่นพยายามหรือจากความทอดยถ่อุปสรรค นอกจากนี้ คุณลักษณะของกรรมที่เป็นวิถีแห่งปัจเจกยังสนับสนุนการแก้ไขปัญหาชีวิตมนุษย์ด้วยตัวเอง ดังพุทธภาษิตที่ว่า “อตุตาหิ อตุโนนาโถ” หรือ ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน กวียืนยันสัจธรรมข้อที่ว่าเมื่อมนุษย์ทุกข์จากการกระทำของตนเอง ก็ต้องหาวิธีแก้ไขด้วยตัวเอง ไม่มีใครจะมาตัดสิน ช่วยเหลือ หรือแม้แต่บันดาลให้ปัจเจกชนอยู่หรือตายได้

5.1.3 อนันตวิถิ

เส้นทางของกรรมคือเส้นทางอันเป็นอนันตวิถิ กล่าวคือ กรรมและผลของกรรมเป็นตัวจักรที่ก่อให้เกิดวิฤตสังสาร อาจอธิบายให้เป็นภาพที่ชัดเจนได้ว่า เส้นทางของกรรมเป็นเส้นทางของวัฏฏะหรือวงกลมซึ่งไม่สามารถหาจุดเริ่มต้นและระบุดสิ้นสุดได้ กรรมหนึ่ง ๆ ของบุคคลก่อให้เกิดวิบากที่ตัวเองต้องเผชิญ แล้ววิบากนั้น ๆ ย่อมเป็นเชื้อให้บุคคลนั้นยังประกอบกรรมและเกิดผลกรรมอีกเป็นวัฏจักร เช่นนี้ต่อไปอย่างไม่รู้จักจบสิ้นจนกว่าจะละอวิชชาหาทางไปสู่นิพพานอันเป็นทางออกจากวงเวียนแห่งทุกข์ หลังจากอาร์โนลด์ได้ศึกษาพุทธธรรมจากเอกสารต่าง ๆ กวีตระหนักถึงคุณสมบัติของกรรมข้อนี้เป็นอย่างดี เมื่อได้ร้อยเรียงกวีนิพนธ์เพื่ออธิบายแนวคิดเรื่องกรรม กวีจึงแสดงลักษณะเด่นดังกล่าวไว้ในตัวบท เป็นที่น่าสนใจว่า เมื่ออาร์โนลด์พรรณานอนันตวิถิของวัฏจักรแห่งกรรมซึ่งเป็นสารถะทางปรัชญาที่ยากแก่ความเข้าใจ กวีได้ใช้มนต์ทางวิทยาศาสตร์เรื่องวัฏจักรของน้ำมาช่วยอธิบายให้ผู้อ่านเกิดภาพในใจที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

Stars sweep and question not. This is enough

That life and death and joy and woe abide;

And cause and sequence, and the course of

time,

And Being's ceaseless tide,

Which, ever changing, runs, linked like a river

By ripples following ripples, fast or slow—

The same yet not the same—from far-off fountain

To where its waters flow

Into the seas. These, steaming to the Sun,

Give the lost wavelets back in cloudy fleece

To trickle down the hill, and glide again;

Having no pause or peace. (VIII: 139)

เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ถือเป็นปราชญ์นักเปรียบเทียบที่นำองค์ความรู้ที่มีอยู่มาอธิบายซึ่งกันและกัน ในที่นี้อาร์โนลด์นำมโนทัศน์ทางวิทยาศาสตร์มาอธิบายเรื่องกรรม จะเห็นว่าภูมิปัญญาทางวิทยาศาสตร์ที่กำลังเติบโตและพัฒนาอยู่ก็อาจสามารถนำไปใช้อธิบายภูมิปัญญาทางศาสนาที่มีอายุลุ่มกว่าสองพันปีได้ จากวินิพนธ์ที่ยกมาข้างต้น อาร์โนลด์นำแนวคิดทางวิทยาศาสตร์เรื่องวัฏจักรของน้ำมาอธิบายแนวคิดเรื่องสังสารวัฏในศาสนาพุทธ กวีเริ่มต้นแสดงข้อเท็จจริงของชีวิต ได้แก่ การดำรงอยู่ ความตาย ความสุข และความทุกข์ อันเป็นผลลัพธ์ของกรรมและวิบาก กวีเปรียบเทียบกระแสความสัมพันธ์ต่อเนื่องของกรรมว่าเป็นดั่งกระแสธารที่ไหลต่อเนื่องกันไปอย่างไม่มีวันหยุด อาร์โนลด์อธิบายการดำรงอยู่ของกระแสธารแห่งกรรมโดยอ้างอิงภาวะหมุนเวียนของน้ำจากมุมมองของวิทยาศาสตร์ แม่น้ำย่อมไหลลงไปในทะเล ต่อมาความร้อนจากดวงอาทิตย์จะทำให้น้ำในทะเลกลั่นตัวกลายเป็นไอลอยขึ้นไปรวมตัวกันเป็นก้อนเมฆ เมื่อเวลาผ่านไปพอสมควร ไอลอยเหล่านั้นก็จะควบแน่นกลายเป็นหยาดน้ำฝนไหลผ่านป่าเขามารวมเป็นกระแสน้ำในแม่น้ำอีกครั้ง วัฏจักรแห่งกระแสน้ำนี้ดำเนินไปอย่างไม่รู้จักหยุดหย่อน จะเห็นว่าพุทธปรัชญาอันลึกซึ้งเรื่องวัฏจักรแห่งกรรมและสังสารวัฏเป็นสิ่งที่สามารถอธิบายให้กระจ่างด้วยปรากฏการณ์ทางธรรมชาติโดยผ่านกระบวนการทางวิทยาศาสตร์

ใน *The Light of Asia* นอกจากจะอธิบายกระแสกรรมด้วยกระแสวัฏจักรแห่งน้ำแล้ว กวียังเปรียบเทียบการหมุนไปของกระแสกรรมว่าเป็นดั่งการหมุนของล้อรถ ตำนานหนึ่งในภาษาไทยแสดงความเปรียบเทียบ

นี้อย่างชัดเจน นั่นคือ กงเวียนกำเวียน ใ้เป็นคำอุปมาหมายความว่า เวรสนองเวร กรรมสนองกรรม ผู้ใดประกอบกรรมใดย่อมได้รับผลนั้น คำว่า “กง” เป็นคำใ้เรียกลักษณะของล้อเวียนหรือล้อรถม้า⁵ จะสังเกตว่ามีการเปรียบเทียบระแแสของกรรมว่าเป็นระแแสที่ดำเนินอยู่ในเส้นทางวงกลมของล้อ อาจเป็นเพราะว่าในวงล้อที่กำลังเคลื่อนที่นั้น เราไม่สามารถระบุทั้งจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดได้ การอธิบายดังกล่าวสะท้อนความเป็นอนันตวิถิของกรรมได้เป็นอย่างดี เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์อธิบายวิถิแห่งกรรมดังกล่าวไว้ว่าเป็นดั่งล้อที่หมุนไปอย่างไม่หยุดหย่อน

Only, while turns this wheel invisible,

No pause, no peace, no staying-place can be;

Who mounts may fall, who falls will mount; the
spokes

Go round unceasingly!

If ye lay bound upon the wheel of change,

And no way were of breaking from the chain,

The Heart of boundless Being is a curse,

The Soul of Things fell Pain.

Ye are not bound! the Soul of Things is sweet,

The Heart of Being is celestial rest;

Stronger than woe is will: that which was Good

Doth pass to the Better—Best. (VIII: 140-141)

อาร์โนลด์แสดงคุณลักษณะของกรรมอันเป็นวิถิที่ไม่มีจุดสิ้นสุดโดยเปรียบกับการหมุนไปของกงล้อ กงล้อแห่งกรรมนี้วิ่งไปอย่างไม่รู้จักหยุดนิ่ง ใ้ซึ่งความสงบ ดูเหมือนว่ามนุษย์จะต้องเผชิญกับสภาพเช่นนี้ไปชั่วกัปชั่วกัลป์ อย่างไรก็ตาม กวีไม่ได้นำเสนอวิถิทางที่ดูมืดมนและใ้ซึ่งความหวัง กวีแสดงอุดมคติว่ามนุษย์นั้นไม่ได้ถูกผูกมัดไว้กับกองกรรมตลอดไป แต่เดิมนั้นจิตวิญญาณเป็นสิ่งที่

⁵ ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*, หน้า 2.

บริสุทธิ์ สิ่งสำคัญที่จะทำให้มนุษย์เอาชนะกรรมได้คือเจตจำนงที่มุ่งสู่นิพพาน พลังแห่งเจตจำนง (will) จะขับเคลื่อนให้มนุษย์หลุดจากบ่วงกรรมและจะเปลี่ยนเส้นทางอันเป็นอนันตวิถิแห่งกรรมไปเป็นเส้นทางสายอุดมคติที่จะนำไปสู่การหลุดพ้นจากความทุกข์ในที่สุด การเน้นคุณค่าของพลังแห่งเจตจำนงเสรีของมนุษย์แสดงทัศนะของกวีที่ให้ความสำคัญกับความเป็นมนุษย์และมีพลังทางปัญญาที่จะแก้ไขปัญหากเกี่ยวกับชีวิตและโลกได้

5.1.4 สัจวิถิ

วิถิแห่งกรรมเป็นวิถิแห่งสัจจะคือแสดงความจริงอันเป็นนิรันดร์ แม้ว่าความเป็นเหตุเป็นผลของกรรมที่ได้กล่าวไปแล้วนั้นจะแสดงความจริงที่สมเหตุสมผลไปแล้วก็ตาม แต่หากพิจารณาให้ดี ปราภฏการณัที่เกิดขึ้นในโลกนี้หลายปราภฏการณัล้วนประกอบด้วยเหตุและผล แต่หากจะถามว่าทุกปราภฏการณัเป็นความจริงแท้หรือไม่ ย่อมยากที่จะให้คำตอบ ความมีเหตุมีผลของเหตุการณ์หนึ่ง ๆ อาจไม่ได้แสดงความจริงแท้ใด ๆ เลย ตัวอย่างเช่น การตัดสินใจคิดความของผู้มีอิทธิพล แม้ว่าเขาทำผิดจริง แต่ด้วยอำนาจเงินและพรรคพวก เขาอาจสามารถสร้างเหตุการณ์ที่ดูสมเหตุสมผลใด ๆ ขึ้นมาก็ได้เพื่อช่วยให้รอดพ้นจากการลงโทษทางกฎหมาย ความจริงที่ปรากฏในชั้นศาลจึงเป็นความจริงที่ไม่แท้จริง แต่เป็นความจริงประดิษฐ์ เป็นความลวง เหตุการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นจริงในสังคม แต่ความจริงเรื่องกรรมในพุทธศาสนาเป็นเรื่องจริงแท้ ผู้กระทำความผิดย่อมได้รับโทษทัณฑ์ตามกฎหมายแห่งศีลธรรม ภายใต้กฎแห่งกรรม การกระทำทุกอย่างล้วนมีผลลัพท์ ความจริงเรื่องกรรมในพุทธศาสนาจึงเป็นสัจนิรันดร์อันจริงแท้

เซอร์ เอ็ดวิน อาร์ โนลด์รจนากวีนิพนธ์เพื่อนำเสนออันติมสัจหรือความจริงสูงสุด (Ultimate Truth)⁶ ของกฎแห่งกรรมโดยผ่านพุทธวจนะ กวีใช้อดีตพจน์หรือการกล่าวเกินจริงเพื่อยืนยันสัจวิถิแห่งกรรมว่าความจริงเรื่องกรรมเป็นความจริงที่อยู่เหนือกว่าความจริงอื่นใด

Its tire of tears, its nave of nothingness.

Behold, I show you Truth! Lower than hell,

Higher than Heaven, outside the utmost stars,

Farther than Brahm doth dwell,

⁶ “Ultimate Truth” อาจแปลความหมายเป็นภาษาไทยว่า อันติมสัจ หรือ บรมสัจ

Before beginning, and without an end,
 As space eternal and as surely sure,
 Is fixed a Power divine which moves to good,
 Only its laws endure. (VIII: 141)

ก่อนชี้ให้เห็นสัจวิถิของกรรม อาร์โนลด์เน้นย้ำภาพพจน์กฎแห่งกรรมว่าเป็นดั่งกงล้อแห่งน้ำตา ซึ่งหมายความว่าถึงภาระแห่งความทุกข์ยากที่มนุษย์ต้องแบกรับ กงล้อนี้ขับเคลื่อนไปด้วยกุมล้อแห่งความว่างเปล่า หลังจากนั้นผู้ประพันธ์รจนาให้พระพุทธเจ้าทรงแสดงความจริงอันสูงสุด ความจริงที่น่าเสนอในที่นี้เป็นความจริงเสียยิ่งกว่าความจริง เป็นความจริงที่อยู่เหนือความจริงทั้งปวง ผู้ประพันธ์ใช้โวหารเชิงอุปมาอุปไมยยืนยันสัจวิถิแห่งกรรมโดยเปรียบเทียบว่าความจริงเรื่องกรรมนั้นดั่งลึกยิ่งกว่าอเวจี สูงขึ้นไปเหนือสวรรค์ ล่วงออกไปไกลกว่าห่มุควา และโพนเกินพรหมโลก รวมทั้งถือกำเนิดก่อนจุดเริ่มต้น และปราศจากจุดสิ้นสุด สรรพสิ่งล้วนมีความเป็นไปภายใต้กฎแห่งกรรม กฎนี้เท่านั้นที่ยังอยู่ตราบนานเท่านาน การกล่าวโดยใช้ความเปรียบเช่นนี้มีผลให้มโนทัศน์เรื่องกรรมมีพื้นที่ครอบคลุมความจริงทุกประการในสากลจักรวาล นับว่าเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ได้เสกสรรวรรณศิลป์แบบอุปมาอุปไมยมาอธิบายความจริงสูงสุดของวิถิแห่งกรรมได้อย่างกระจ่างแจ้งและพิสดาร

ในการอธิบายมโนทัศน์เรื่องกรรมใน *The Light of Asia* เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์แสดงคุณลักษณะที่โดดเด่นสี่ประการด้วยกันคือ ความเป็นเหตุเป็นผล ความเป็นปัจเจก ความเป็นอิสระและความจริงอันเป็นที่สุด การอธิบายดังกล่าวสะท้อนความคิดของกวีคือ กวีเชื่อว่าหลักกรรมในพุทธศาสนาเป็นภูมิปัญญาที่มีคุณค่าสากล มีความเป็นเหตุเป็นผลพิสูจน์ได้โดยวิธีการเชิงประจักษ์ กวีเน้นความเป็นปัจเจกวิถิของกรรม เพราะหลักศีลธรรมควรที่จะเป็นสิ่งที่แต่ละบุคคลให้ความสำคัญในระดับปัจเจกคือคำนึงถึงการกระทำของตนเอง นอกจากนี้ กวียังถ่ายทอดคุณสมบัติแห่งความเป็นที่สุดของกรรม เพราะกรรมเป็นหัวใจของหลักกรรมของพุทธศาสนา ควรจะเป็นบรรทัดฐานที่จริงที่สุดที่จะรองรับแนวคิดหรือพุทธธรรมข้ออื่น ๆ

5.2 นิพพาน

ลักษณะเด่นของกรรมทั้งสี่ประเภทที่อภิปรายไปข้างต้นถือเป็นเรื่องที่ถูกคามความรู้สึกรู้สึกของมนุษย์ เพราะมนุษย์ทุกคนไม่สามารถดำรงชีพได้โดยปราศจากการกระทำทั้งทางกาย วาจา และใจ ดังนั้นวิบากหรือผลของกรรมต้องตกมาสู่มนุษย์ทุกผู้ทุกนาม ไม่มีข้อยกเว้น กฎแห่งกรรมเป็นอำนาจที่คอยจับเคลื่อนบังคับให้มนุษย์ต้องเดินทางบนเส้นทางแห่งวิญญูสงสารอย่างไม่มีที่สิ้นสุด เส้นทางสายนี้ไม่สามารถหาจุดเริ่มต้นและปราศจากจุดหมาย มนุษย์จึงเดินทางรอนแรมมาอย่างเหนื่อยหน่ายและเนิ่นนานเกินจะคำนวณ อย่างไรก็ตาม ใดๆก็ดี ศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่เชื่อในปัญญาของมนุษย์และปัญญาของมนุษย์นั่นเองที่จะนำไปสู่การค้นพบเส้นทางสายใหม่ที่น่าไปสู่จุดหมายปลายทางอันเป็นอุดมคติ พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระองค์เป็นตัวอย่างไว้แล้วว่ามนุษย์สามารถไปถึงจุดหมายนั้นได้ จุดหมายดังกล่าวคือ นิพพาน

นิพพานหรือ Nirvāṇa เป็นคำที่มาจากภาษาสันสกฤต ประกอบรูปศัพท์จากอุปสรรค nis (ออก) และธาตุ vā (พัด ปลิว) มีความหมายว่า “พัดออกไป”⁷ ดังนั้น นิพพานจึงหมายความว่า “การพัดเพื่อดับไฟ คือกิเลสลง” นิพพานถือเป็นศูนย์กลางของหลักธรรมและเป็นเป้าหมายสูงสุดในพุทธศาสนา คำสอนใด ๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ต่างก็มุ่งให้ผู้ปฏิบัติได้ไปถึงซึ่งภาวะอุดมคติดังกล่าวทั้งนั้น ใดๆก็ตามด้วยความหมายอันลึกซึ้งของนิพพาน ทำให้ผู้คนที่ได้ศึกษาพุทธปรัชญาต่างตั้งคำถามต่อการมีอยู่ลักษณะ รวมทั้งสภาวะของนิพพาน ในพระไตรปิฎก ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะทรงประกาศธรรม พระองค์ดำริถึงนิพพานว่า “ธรรมที่เราเข้าถึงแล้วนี้ ลึกซึ้งเห็นยาก หยั่งรู้ตามยาก สงบ ประณีต ตรรกหยังไม่ถึง (ไม่อยู่ในวิสัยของตรรกะ) ละเอียดอ่อน เป็นวิสัยที่บัณฑิตจะพึงทราบ” และมีข้อความเป็นคาถาต่อไปว่า “ธรรมอันเราเข้าถึงโดยยาก เวลานี้ไม่ควรประกาศ ธรรมนี้มีสิ่งซึ่งสัตว์ผู้ถูกราคะโทสะครอบงำจะรู้เข้าใจได้ง่าย สัตว์ทั้งหลายผู้ถูกราคะข้อมไว้ ถูกกองความมืด (อวิชชา) ห่อหุ้ม จักไม่เห็นภาวะที่ทวนกระแส ละเอียดอ่อน ลึกซึ้ง เห็นยากละเอียดยิ่งนัก”⁸ จากพุทธคำรัสเองจะพบว่านิพพานเป็นสภาพที่ยากแก่ความเข้าใจและเหนือวิสัยของภาษาธรรมดาที่จะอธิบายได้ แม้ในพระไตรปิฎกและอรรถกถาเองก็มี

⁷ Sir Monier Monier-Williams, *A Sanskrit-English Dictionary* (Delhi: Motilal Banarsidass, 2002), p. 557.

⁸ พระไตรปิฎก วิ. 7/4.8 ม.มู 323/321/12 อ้างถึงใน พระธรรมปิฎก, *ประโยชน์สูงสุดของชีวิตนี้* (กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, 2547), หน้า 22.

โดยธรรมที่ปรากฏในที่นี้คือ นิพพานหรือปฏิจจสมุปบาท

การใช้คำอื่น ๆ มาอธิบายความหมายของคำว่านิพพานอยู่มาก เช่น บรมสัจจ์ อภุตะ มุตติ โมกขะ⁹ ในหนังสือเรื่อง **พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก** สุนทร ณ รั้งยี ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับภาวะของนิพพานไว้ว่า

ภาวะที่เรียกว่านิพพานนั้นมีอยู่จริง แต่เป็นภาวะที่ไม่มีอะไรอย่างใดในโลกมีกล่าวอีกนัยหนึ่งอะไรก็ตามที่มีอยู่หรือปรากฏอยู่ในโลก สิ่งเหล่านั้นไม่มีอยู่เลยในภาวะที่เรียกว่านิพพาน ไม่มีทั้งดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ ไม่ใช่ทั้งโลกนี้และโลกหน้า ตามปกติเวลาเราคิดถึงสิ่งที่มีอยู่สิ่งใดสิ่งหนึ่ง เราจะคิดถึงสิ่งนั้นในลักษณะที่มันเคลื่อนไหวไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง หรือเคลื่อนไหลมาจากทิศทางใดทิศทางหนึ่ง ถ้าไม่ใช่ทั้งเคลื่อนไปและเคลื่อนมา ก็ต้องหยุดนิ่งอยู่กับที่ ณ ที่ใดที่หนึ่ง แต่ภาวะที่เรียกว่านิพพานนั้น ไม่ใช่ทั้งการมา ไม่ใช่ทั้งการไป และไม่ใช่ทั้งการหยุดนิ่งอยู่กับที่ ไม่ใช่ทั้งการแตกดับ (จุด) ไม่ใช่ทั้งการเกิด (อุบัติ) เป็นภาวะที่หาที่ตั้งไม่ได้ จึงมีอาจกล่าวได้ว่ามันมีอยู่ ณ ที่ใด ทั้งเป็นภาวะที่ปราศจากอารมณ์ด้วยประการทั้งปวง ภาวะดังกล่าวนี้เองที่พระพุทธองค์ตรัสว่าเป็นที่สุดแห่งทุกข์¹⁰

นิพพานเป็นภาวะที่เข้าใจได้ยาก ผู้ปฏิบัติและเห็นแจ้งด้วยตนเองเท่านั้นที่จะรับรู้สภาพของพุทธอุดมคตินี้ นิพพานเป็นสิ่งที่ลึกซึ้งและละเอียดเกินภาษาธรรมดาจะอธิบายให้กระจ่างได้ อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษาพุทธธรรมมีสิทธิ์ที่จะตีความนิพพานเพราะการตีความนำมาซึ่งความรู้ความเข้าใจ เพียงแต่ต้องตระหนักว่าไม่ควรตัดสินหรือให้ข้อสรุปอย่างง่าย ๆ เพียงเพราะได้พบถ้อยคำหรือความหมายบางประการที่ตรงเข้ากับนิพพานในแบบที่ตนประสงค์ให้เป็น หรือภาพนิพพานที่ตนคิดวาดเอาไว้ล่วงหน้า¹¹

เมื่อครั้งนักวิชาการโลกตะวันตกศึกษานิพพานที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพุทธศาสนา พวกเขาพยายามตีความหัวข้อธรรมนี้ตามความเข้าใจของตนเอง บรรดาปัญญาชน เช่น ยูจีน เบอร์นฮอฟและบาร์เชลมิ แซงต์-อิลร์ให้คำนิยามหรือวลีจำกัดความของสภาวะนิพพานที่น่าสนใจไว้มาก มีการใช้คำว่า “Extinction” “Non-existence” “Nonentity” หรือวลี “The absorption into the divine spirit” “The

⁹ ในหนังสือ **ประโยชน์สูงสุดของชีวิตนี้** หน้า 183-188 พระธรรมปิฎกได้ประมวลเอาคำศัพท์ที่ใช้เรียกสภาวะของนิพพานไว้ทั้งหมดถึง 87 คำ

¹⁰ สุนทร ณ รั้งยี, **พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก**, พิมพ์ครั้งที่ 2, หน้า 487-488.

¹¹ พระธรรมปิฎก, **ประโยชน์สูงสุดของชีวิตนี้** (กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, 2547), หน้า 35.

annihilation of individual” เป็นต้น อย่างไรก็ตาม คำต่าง ๆ เหล่านี้ไม่สามารถให้คำจำกัดความที่ครอบคลุม อีกทั้งยังมีน้ำเสียงในด้านลบซึ่งไม่ตรงกับอุดมคติอันสูงสุดของพุทธศาสนา

นิพพานในมโนทัศน์ของอาร์โนลด์ต่างไปจากความเข้าใจของบรรดาปัญญาชนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 กวีไม่ได้ให้ข้อสรุปใด ๆ ที่ชี้ชัดว่านิพพานคือสิ่งนั้นสิ่งนี้ แต่กล่าวว่า “And I have also maintained that Nirvana is by no means annihilation, but life beyond the life of the sense, more truly life than we living can know, a peace which passeth understanding.”¹² จะเห็นว่าทัศนะเรื่องนิพพานของอาร์โนลด์ค่อนข้างสอดคล้องกับทัศนะเรื่องนิพพานของสุนทร ภู รั้งยี

ใน *The Light of Asia* อาร์โนลด์กล่าวถึงนิพพานไว้หลายแห่งด้วยกัน การถ่ายทอดนิพพานผ่านการประพันธ์ของอาร์โนลด์แสดงออกซึ่งความเข้าใจและการตีความของกวี กวีใช้กลวิธีการประพันธ์ร้อยกรองโดยอาศัยภาพพจน์เปรียบเทียบทั้งลีลาวรรณศิลป์สร้างความหมายของนิพพานขึ้นมา ใน *The Light of Asia* อาร์โนลด์อธิบายความหมายของนิพพานไว้สามแบบด้วยกัน คือ แบบปฏิเสธ แบบอุปมา และแบบปฏิเสธ การสร้างความเปรียบเช่นนี้ไม่ได้เป็นเรื่องใหม่ แต่ได้ปรากฏอยู่แล้วในคัมภีร์ทางศาสนาพุทธ โดยเฉพาะพระไตรปิฎก แสดงว่าอาร์โนลด์ประพันธ์ให้สอดคล้องกับการอธิบายความหมายของนิพพานในคัมภีร์ของพุทธศาสนา เช่น ในหนังสือเรื่อง *ประโยชน์สูงสุดของชีวิตนี้* หน้า 23-26 ที่พระธรรมปิฎกขยายความเฉพาะเรื่องนิพพานให้ละเอียดขึ้นจากหนังสือ *พุทธธรรม* ท่านได้สรุปวิธีพูดถึงหรืออธิบายนิพพานในพระไตรปิฎกไว้สี่แบบ คือ

1. แบบปฏิเสธ คือ การให้ความหมายของนิพพานไปในเชิงปฏิเสธ แสดงการละ การกำจัด การเพิกถอนภาวะไม่ดีไม่งาม ไม่เกื้อกูล ไม่เป็นประโยชน์ เช่นว่า นิพพานคือความสิ้นราคะ สิ้นโทสะ สิ้นโมหะ
2. แบบไวพจน์ คือ การใช้คำที่มีความหมายคล้ายกันอันแสดงภาวะสูงสุดและบริสุทธิมาแทนคำนิพพาน เช่นคำว่า สุทธิ เหมะ ปณีตะ เป็นต้น

¹² Arnold, Edwin. *India Revisited*. London: Trübner, 1886, p. 270-271. Cited in Wright, Brooks. *Sir Edwin Arnold: A Literary Biography of the Author of The Light of Asia*. Doctoral Dissertation, Department of English, Graduate School, Harvard University, 1950, p. 432.

3. แบบอุปมา คือ การเปรียบเทียบภาวะของนิพพานและลักษณะของผู้นิพพาน เช่น คำเปรียบเทียบนิพพานว่าเป็นเหมือนภูมิภาคอันนารัมรินทร์ หรือเปรียบพระอรหันต์เหมือนโคนาฬังที่ว่ายตัดกระแส น้ำข้ามถึงฝั่งแล้ว
4. แบบบรรยายภาวะโดยตรง คือ การแสดงภาวะของนิพพานอย่างเป็นทางการ ซึ่งเป็นข้ออธิบายที่ละเอียดลึกซึ้งที่นักการศึกษาส่วนใหญ่สนใจและอภิปรายกัน

ต่อไปจะเป็นการอภิปรายถึงลักษณะเด่นของการอธิบายความหมายของนิพพานในกวีนิพนธ์ *The Light of Asia* ใน *The Light of Asia* เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์นำเสนอความหมายของนิพพานไว้สามแบบด้วยกัน ได้แก่ แบบปฏิเสธ แบบอุปมา และแบบปฏิเสธ

5.2.1 แบบปฏิเสธ

เนื่องจากนิพพานเป็นภาวะอุดมคติและเป็นสภาพอันบริสุทธิ์ วิธีการตีความแบบหนึ่งซึ่งไม่นำไปสู่จินตภาพคือการอธิบายว่านิพพานเป็นสิ่งที่ปราศจากลักษณะอันเป็นโทษ ใน *The Light of Asia* อาร์โนลด์ถ่ายทอดความหมายของนิพพานโดยวัจนลีลาเชิงปฏิเสธ กล่าวคือ กวีแสดงสภาวะของการละ การถอน การกำจัดความไม่ดีไม่งามและความไม่เป็นประโยชน์ ตามโลกทัศน์ของคนทั่วไป สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวมักประกอบด้วยคู่ตรงข้ามที่ขัดแย้งกัน เช่น สูง-ต่ำ ความเป็นเรา-ความเป็นอื่น ความดี-ความชั่ว ผู้ศึกษาพุทธธรรมอาจตั้งคำถามต่อนิพพานต่างกันไป เช่น นิพพานคือสภาวะที่เป็นสุขนิรันดร์ หรืออาจเป็นสภาวะกลางที่ไม่มีทั้งสุขและทุกข์ อย่างไรก็ดี การแสดงความคิดเห็นที่น่าจะดูไม่ผิดคือการปฏิเสธความเป็นโทษของนิพพาน เพราะทัศนคติเช่นนี้ไม่ได้ข้ามไปถกเถียงเรื่องการเมืองของความสุขนิรันดร์ อันเลิกละและนำเสนอมิติของนิพพานที่เป็นความจริงแท้คือไม่มีความเป็นโทษ

ใน *The Light of Asia* อาร์โนลด์พรรณนารุ่งอรุณแห่งชัยชนะของพระพุทธเจ้าที่มีต่อปวงมารอันเป็นบุคลาธิษฐานของกิเลสทั้งหมด พระองค์ทรงบรรลุนุตรสัมมาสัมโพธิญาณตรัสรู้เป็นพระผู้มีพระภาค ณ ตอนนีวกวีกล่าวถึงนิพพาน กวีใช้กลวิธีวัจนลีลาเชิงปฏิเสธในการถ่ายทอดความหมายของนิพพาน

The aching craze to live ends, and life glides—

Lifeless—to nameless quite, nameless joy,

Blessed NIRVĀNA—sinless, stirless rest---

That change which never changes! (VI: 113)

จากกวีนิพนธ์ที่ยกมาข้างต้น จะเห็นว่าอาร์โนลด์ใช้คำสำคัญหลายคำมาอธิบายสภาวะของนิพพาน จุดร่วมของคำสำคัญเหล่านี้คือ เป็นคำที่มีนัยเชิงปฏิเสธ ได้แก่ “Lifeless” และ “nameless” และเป็นคำที่แสดงลักษณะอันปราศจากโทษ ได้แก่ “sinless” และ “stirless” อาร์โนลด์พรรณนาว่าเมื่อความหลงผิดที่ปรารถนาจะมีชีวิตอยู่นั้นดับลง ชีวิตก็จะเคลื่อนเข้าสู่ภาวะไร้ชีวิต คำว่าไร้ชีวิตในที่นี้อาจฟังดูคล้ายมีน้ำเสียงด้านลบ แต่หากพิจารณาเงื่อนไขของชีวิตที่แสดงในกวีนิพนธ์ จะพบว่าชีวิตเป็นผลลัพธ์ของตัณหาหรือวิชาอันเป็นเหตุแห่งความมัวหมองและความทุกข์ ดังนั้นความไร้ชีวิตน่าจะแสดงลักษณะตรงกันข้ามคือ ภาวะไร้ซึ่งกิเลสและอวิชชา ส่วนการบรรยายสภาพนิพพานว่าปราศจากนามหมายความว่า นิพพานเป็นสภาวะที่อยู่เหนือการให้คำจำกัดความ ไม่สามารถนำเอาคำนามทั่วไปมากำหนดได้ นอกจากนี้ การระบุว่านิพพานเป็นความสิ้นบาปและความไม่สิ้นไปหายสะทอนการตีความที่แยกขาด เพราะการกล่าวอย่างเช่นนี้สามารถเลี่ยงการเกิดความเข้าใจผิดอันเป็นมิจฉาทิฎฐิได้ เป็นการกล่าวถึงสภาวะไร้โทษซึ่งควรจะเป็นลักษณะของจุดหมายอันเป็นอุดมคติสูงสุดของศาสนา

5.2.2 แบบอุปมา

การอธิบายนิพพานประการต่อไปที่ปรากฏใน *The Light of Asia* คือ การกล่าวอุปมานิพพานให้เป็นเหมือนภูมิภาคหรือสถานที่ ในการบรรยายภาวธรรมอันบริสุทธิ์ที่อยู่เหนือความเข้าใจ จำเป็นต้องอาศัยการเปรียบเทียบให้เห็นเป็นรูปธรรม นิพพานเป็นจุดมุ่งหมายของผู้ปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าและเป็นเสมือนเส้นชัยแห่งการเดินทางทางจิตวิญญาณ ดังนั้นจึงมีการใช้ความเปรียบให้นิพพานเป็นเหมือนจุดหมาย ในพระไตรปิฎก คำเรียกนิพพานกลุ่มหนึ่งที่ปรากฏบ่อยคือ คำที่แสดงนิพพานว่าเป็นสถานที่ เช่น อุดมบุรี นิพพานนคร ซึ่งได้กลายมาเป็นเทศนาโวหารและสำนวนวรรณคดีในภาษาไทยว่า อมตมหานครนฤพาน¹³ ใน *The Light of Asia* เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ใช้ภาพพจน์เปรียบเทียบนิพพานเป็นสถานที่ในอุดมคติเช่นกัน

¹³ พระธรรมปิฎก, *ประโยชน์สูงสุดของชีวิตนี้*, หน้า 26.

ในบทสุดท้ายของกวีนิพนธ์ อาร์โนลด์ร้อยเรียงหลักธรรมสำคัญทางพุทธศาสนาด้วยวรรคศิลป์ที่มีความวิจิตรบรรจง เมื่อกวีพรรณนาถึงหลักธรรมของบุคคลที่มุ่งจะเข้าสู่ภาวะของพระอรหันต์บุคคลทั้งสี่จำพวก กวีแสดงการตีความนิพพานไว้ว่าเป็นคั้งเส้นชัยของผู้ปฏิบัติปฏิบัติชอบเหล่านี้

To such commencement hath the *First Stage*

touched,

He knows the Noble Truths, the Eightfold

Road:

By few or many steps such shall attain

NIRVĀNA's blest abode. (VIII: 152)

ปฐมบทแห่งอรหันต์ที่จะได้โศคาปัตติผล (the *First Stage*) คือการต้องเรียนรู้และบรรลุซึ่งอริยสัจ 4 และมัชฌิมาปฏิปทา ในที่นี้ อาร์โนลด์วาดภาพนิพพานในมิติที่เป็นพื้นที่ โดยเปรียบอริยสัจและมัชฌิมาปฏิปทาเป็นดั่งถนนที่ทอดยาวไปสู่นิพพาน ในเทศนาโวหารของไทย การอธิบายมัชฌิมาปฏิปทามักใช้ความเปรียบว่าเป็นทางสายกลาง นิพพานจึงได้รับการตีความว่าเป็นสถานที่อันประเสริฐ

อาร์โนลด์อุปมานิพพานว่าเป็นดั่งสถานที่อีกครั้งเมื่อกล่าวถึงพระอรหันต์ที่สำเร็จอรหันต์ผลบรรลุความจริงอันสูงสุด เมื่อบุคคลสามารถละกิเลสอันได้แก่สังโยชน์ 10 ประการได้แล้ว เขาผู้นั้นก็จะหลุดพ้นจากวัฏฏสงสารล่องไปสู่นิพพานนครอันอยู่สูงเหนือสรรพสิ่ง

As one who stands on yonder snowy horn

Having naught o'er him but the boundless blue,

So, these sins being slain, the man is come

NIRVĀNA's verge unto. (VIII: 153)

แม้มิได้บรรยายนิพพานให้เป็นสถานที่ที่เป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน แต่กวีแสดงตำแหน่งของนิพพานว่าเป็นภูมิภาคที่อยู่เหนือขึ้นไป จะเห็นได้ว่านิพพานในมโนทัศน์ของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์เป็นสถานที่ที่มีพื้นที่ มีที่ตั้ง และมีตำแหน่ง กวีเปรียบพระอรหันต์ผู้บริสุทธิ์ว่าเหมือนคนที่ยืนอยู่บนยอดเขา

สูงที่ค้ำคาไปด้วยหิมะขาว ไม่มีสิ่งใดมาคิดขวางทัศนียภาพอันสุดลูกหูลูกตา กวีแสดงพื้นที่ทอดสูงบนภูเขา ท้องฟ้าสีครามอันกว้างไกลหาจุดสิ้นสุดมิได้ ณ จุดนั้น บุคคลผู้เป็นอริยเจ้าชั้นอรหันต์ก็กำลังจะก้าวออกไปสู่ดินแดนแห่งนิพพาน

การอุปมานิพพานเป็นภูมิภาคอีกแห่งหนึ่งใน *The Light of Asia* คือการเปรียบเทียบนิพพานเป็นห้วงมรรณพ มนุษย์ผู้วิวัฒน์จนถึงภาวะอันบริสุทธิ์จะเข้าไปสู่นิพพานมรรณพ

Never shall yearnings torture him, nor sins

Stain him, nor ache of earthly joys and woes

Invalidate his safe eternal peace; nor deaths

And lives recur. He goes

Unto NIRVĀNA. He is one with life,

Yet lives not. He is blest, ceasing to be.

OM, MANI PADME, OM! the Dewdrop slips

Into the shining sea!

(VIII: 146)

ในกวีนิพนธ์บทแรก อาร์โนลด์แสดงคุณลักษณะของผู้ที่เข้าสู่ภาวะแห่งนิพพานว่าเป็นผู้ปราศจากตัณหาและบาปทั้งปวง ชาติ ชรา มรณะของบุคคลนั้นสิ้นสุดลง แต่ประเด็นที่น่าสนใจอยู่ที่กวีนิพนธ์บทต่อมา ในกวีนิพนธ์บทดังกล่าว อาร์โนลด์แสดงการเดินทางทางจิตวิญญาณของผู้บรรลุนิพพานไปสู่สถานที่อันประเสริฐ กวีสร้างมโนทัศน์เรื่องการเข้าถึงนิพพานอันเป็นนามธรรมให้ออกมาเป็นรูปธรรมเมื่อทำการเทียบเคียงวลีที่แสดงความสัมพันธ์เชิงคู่ขนานจะพบว่าอริยบุคคลผู้หลุดพ้นได้รับการเปรียบเทียบเป็นมณีน้ำค้าง ส่วนนิพพานได้รับการเปรียบเทียบเป็นห้วงมรรณพ ดังนี้ “He goes” มีความสัมพันธ์เชิงคู่ขนานกับ “the Dewdrop slips” ส่วน “Unto NIRVĀNA” มีความสัมพันธ์เชิงคู่ขนานกับ “Into the shining sea” ในที่นี้นิพพานได้รับการอุปมาดั่งสาครซึ่งเป็นมิติที่มีพื้นที่และอาณาบริเวณ ในการถ่ายทอดความคิดเรื่องนิพพานในกวีนิพนธ์นี้ อาร์โนลด์ได้แรงบันดาลใจมาจากมนตราหรือธารณีหกคำ คือ “OM, MANI PADME, HUM” อันมีที่มาจากคัมภีร์ทางพุทธศาสนา महाยानที่ชื่อว่า *Karaṇḍavyūha* คัมภีร์เล่มนี้บันทึกเรื่องราวอภินิหารของพระอวโลกิตेश্বরเป็นภาษาสันสกฤต คำว่า “MANI” หมายถึงมณี ส่วน “PADME” หมายถึง ดอกบัวหลวง ภาพมณีน้ำค้างกลิ้งบนดอกบัวหลวงและใบอาภรณ์

จินตนาการทำให้สร้างมโนภาพแสดงจิตวิญญาณอันบริสุทธิ์ที่กลิ้งไหลจากใบบัวหลวงลงสู่ห้วงมรรณพแห่งนิพพานซึ่งปรากฏผ่านกวีนิพนธ์ที่ได้ยกมาข้างต้น

5.2.3 แบบปฏิบัติธรรม

เนื่องจากนิพพานเป็นภาวะที่ละเอียดลึกซึ้งเกินจะให้คำจำกัดความที่ชัดเจนหรือตายตัว กลวิธีหนึ่งที่เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์นำมาใช้อธิบายนิพพานคือการกล่าวเชิงปฏิทรรศน์ (Paradox) เพราะกลวิธีดังกล่าวไม่ได้ยืนยันความจริงในมิติเดียว แต่เป็นการตีความที่กำกวม เปิดพื้นที่และกระตุ้นให้ผู้อ่านสร้างความหมายด้วยตัวเองอีกทอดหนึ่ง กวีอธิบายนิพพานในเชิงปฏิทรรศน์ในกวีนิพนธ์ไว้ว่าบุคคลผู้ละทุกสิ่งยอมได้ทุกสิ่งมา นิพพานไม่ใช่ทั้งการดับสลายและการมีอยู่

Seeking nothing, he gains all;

Foregoing self, the Universe grows 'I':

If any teach NIRVĀNA is to cease,

Say unto such they lie.

If any teach NIRVĀNA is to live,

Say unto such they err; not knowing this,

Nor what light shines beyond their broken lamps

Nor lifeless, timeless, bliss. (VIII: 154)

ในยุคสมัยของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ ปัญญาชนตะวันตกผู้ศึกษาพุทธปรัชญามักตีความความหมายของนิพพานลงไปตายตัวว่าเป็นภาวะดับสิ้นเชิง เช่น “Annihilation” “Extinction” “Nihilism” เป็นต้น แต่ใน *The Light of Asia* อาร์โนลด์ไม่ได้แสดงความคิดเห็นที่เด็ดขาดลงไปเช่นนั้น กวีมองเห็นภาวะอันยากจะให้ข้อสรุปของนิพพาน การมีอยู่ของนิพพานเป็นสิ่งที่ประณีตละเอียดอ่อนเกินที่อรรถกถาใด ๆ จะเปิดเผยได้ กวีจึงใช้วรรณศิลป์บอกเล่าลักษณะของนิพพานที่มีความลึกลับ มีความหมายหลายมิติ โดยการใช้บทปฏิพจน์ว่านิพพานไม่ใช่ทั้งการดับและการอยู่ กวีเริ่มต้นบทปฏิพจน์โดยกล่าวข้อนแย้งอย่างมีนัยว่าบุคคลผู้ละทุกสิ่งยอมได้มาซึ่งทุกสิ่ง จากบทประพันธ์ กวีไม่ได้ให้ข้อสรุปตายตัวว่านิพพาน

มีความหมายว่าอย่างไร แต่กวีวิพากษ์คำกล่าวที่ว่านิพพานคือการดับหรือการอยู่ อาร์โนลด์ปฏิเสธความคิดเห็นทั้งสองทาง

เนื่องจากนิพพานเป็นอุดมคติสูงสุดในพุทธศาสนา เป็นภาวะที่ยากแก่การอธิบายเพราะมีความหมายละเอียดลึกซึ้ง ในฐานะกวีผู้มองเห็นความจริงดังกล่าว อาร์โนลด์จึงพยายามใช้วิธีการตีความและถ่ายทอดความหมายของนิพพานเป็นสามวิธีด้วยกัน คือการกล่าวเชิงปฏิเสธ การกล่าวอุปมาว่าเป็นดังสถานที่ และการกล่าวเชิงปฏิบัติธรรม อาร์โนลด์ใช้กลวิธีดังกล่าวเพื่อช่วยอธิบายและเติมเต็มความหมายนิพพานให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

5.3 ทิศ 6: ภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนามนุษย์

พุทธปรัชญาเรื่องสุดท้ายที่เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ตั้งใจนำเสนอเพื่อเป็นการปิดเรื่องใน *The Light of Asia* คือคำสอนเรื่องทิศ 6 คำถามที่เกิดขึ้นคือเหตุใดกวีจึงประสงค์ที่จะเลือกพุทธธรรมหัวข้อนี้มาไว้ในส่วนท้ายของกวีนิพนธ์ คำตอบที่น่าจะเป็นไปได้คือ อาร์โนลด์เห็นถึงสาระของคำสอนดังกล่าวที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้กับปวงชนในโลกตะวันตก อนึ่ง เมื่อผู้วิจัยได้ศึกษาด้วยบทที่อาร์โนลด์ใช้เป็นแหล่งอ้างอิง พบว่าในหนังสือ *Manual of Buddhism: In Its Modern Development* ที่เขียนโดย สเปนซ์ ฮาร์ดี้ มีการกล่าวถึงคำสอนเรื่องทิศ 6 และอธิบายขยายความอย่างชัดเจน¹⁴ พุทธปรัชญาเรื่องทิศ 6 บรรจุอยู่ในหนังสือ *Manual of Buddhism* ส่วนที่ว่าด้วยจริยศาสตร์ในพุทธศาสนา ฮาร์ดี้ศึกษาคัมภีร์พุทธศาสนาแล้วประมวลเนื้อหาออกมาโดยมีการอ้างอิงพระสูตรนั้น ๆ ไว้ด้วย

คำสอนเรื่องทิศ 6 เป็นบทแทรกอยู่ในสังคาลกสูตร¹⁵ พระสูตรต้นปิฎก เนื้อเรื่องมีอยู่ว่า ขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ เวฬุวันมหาวิหาร เมืองราชคฤห์ พระองค์ทรงไปโปรดคหบดีบุตรนามว่าสังคาลก ขณะนั้นคหบดีบุตรลุกขึ้นแต่เช้า ออกจากเมือง มีผ้าห่มและมีผมเปียกกำลังประคองอัญชลินอบน้อมทิศทั้งหลาย คือ ทิศเบื้องหน้า ทิศเบื้องขวา ทิศเบื้องหลัง ทิศเบื้องซ้าย ทิศเบื้องล่างและทิศเบื้องบน พระพุทธองค์จึงตรัสถามเหตุแห่งการกระทำนั้น สังคาลกทูลว่าบิดาได้สั่งเอาไว้ก่อนเสียชีวิตว่าให้ปฏิบัติเช่นนี้ พระพุทธเจ้าทรงให้โอวาทและสั่งสอนคหบดีบุตรในการเคารพทิศทั้ง 6 เสียใหม่โดย

¹⁴ Spence Hardy, *Manual of Buddhism*, pp. 494-502.

¹⁵ กรมการศาสนา, *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่ม 11* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2525), หน้า 138-147.

เปลี่ยนไปเป็นการรู้จักปฏิบัติตนต่อบุคคลในระดับต่าง ๆ อันได้แก่ มารดาบิดาเป็นทิศเบื้องหน้า อาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา บุตรและภรรยาเป็นทิศเบื้องหลัง มิตรและอำมาตย์เป็นทิศเบื้องซ้าย ทาสและกรรมกรเป็นทิศเบื้องต่ำ และสมณพราหมณ์เป็นทิศเบื้องบน

เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์นำพุทธธรรมเรื่องทิศ 6 มาดัดแปลงใน *The Light of Asia* โดยใช้ให้เห็นว่าหลักปฏิบัติดังกล่าวเป็นเครื่องมือในการปฏิรูปมนุษย์ให้มีความสมบูรณ์ เป็นสาวุชนที่ไม่มมงายกับคำสั่งสอนที่ปราศจากเหตุผลและไม่นำมาซึ่งประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น

[...] This he spake;

As also long before, when our Lord walked

By Rajagriha in the bamboo-grove:

For on a dawn he walked there and beheld

The householder Singâla, newly bathed,

Bowing himself with bare head to the earth,

To Heaven, and all four quarters; while he threw

Rice, red and white, from both hands. 'Wherefore

thus

Bowest thou, Brother?' said the Lord; and he,

'It is the way, Great Sir! our fathers taught

At every dawn, before the toil begins,

To hold off evil from the sky above

And earth beneath, and all winds which blow.'

Then the World-honoured spake: 'Scatter not rice,

But offer loving thoughts and acts to all:

To parents as the East, where rises light;

To teachers as the South, whence rich gifts come;

To wife and children as the West, where gleam

Colours of love and calm, and all days end;

To friends and kinsmen and all men as North;

To humblest living things beneath, to Saints

And Angels and the blessed Dead above:

So shall all evil be shut off, and so

The six main quarters will be safely kept.' (VIII: 155-156)

จากกวีนิพนธ์ข้างต้น ซึ่งให้เห็นว่าเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์มิได้มีจุดประสงค์ที่จะนำเสนอหลักธรรม เรื่องทิส 6 ไว้เป็นบทสรุปของ *The Light of Asia* เพียงเท่านั้น แต่กวีมีความมุ่งหมายที่จะเปิดเผยพุทธปรัชญาที่ชาวตะวันตกสามารถนำไปปรับใช้เพื่อพัฒนาตนเอง ทิส 6 ถือเป็นกุญแจที่นำไปสู่ความสำเร็จในการดำเนินชีวิต เพราะเป็นหลักธรรมที่แสดงสถานภาพ บทบาทรวมทั้งการปฏิบัติตนต่อผู้อื่นของบุคคลหนึ่งอย่างชัดเจน ลักษณะเด่นของพุทธปรัชญาข้อนี้มีด้วยกันสามประการคือ มีเหตุผลไม่มมงาย มีความเป็นมนุษยนิยม และมีการผสมผสานกับคริสต์ศาสนา

พุทธธรรมเรื่องทิส 6 ที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสสั่งสอนสังคาลกเป็นหลักการที่มีเหตุผลและอำนวยการประโยชน์ เดิมทีนั้น สังคาลกได้ปฏิบัติตามคำสั่งของบรรพบุรุษอย่างงมงายไม่ได้ใช้ปัญญาพิจารณา เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบมูลเหตุ พระองค์ทรงตีความคำสั่งสอนประจำตระกูลนั้นและถ่ายทอดออกมาเป็นหลักการที่เป็นประโยชน์ต่อตัวสังคาลกรวมทั้งบุคคลรอบข้าง พระศาสดามีได้ตีความหมายคำสั่งสอนเรื่องทิส 6 ของบรรพบุรุษสังคาลกไปในเชิงภูมิศาสตร์กายภาพแต่เป็นไปในเชิงเปรียบเทียบ การที่คบคิดบุตรผู้นี้จะประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตไม่ได้หมายความว่าเขาคงต้องกุมกราบพื้นโลกเบื้องล่าง สวรรค์เบื้องบน ทิศตะวันออก ทิศตะวันตก ทิศเหนือและทิศใต้ตามหลักปฏิบัติที่มีมาตามที่ได้อ้างแทนที่จะหว่านพืชผลอย่างไรประโยชน์ สังคาลกควรหว่านโปรยแต่ความดีงามและประพฤติดุปฏิบัติต่อบุคคลระดับต่าง ๆ ด้วยมโนกรรมและกายกรรมที่มีความปรารถนาดี แล้วสิ่งเลวร้ายหรือความล้มเหลวใด ๆ ก็ไม่อาจเกิดขึ้นกับเขาได้ จะเห็นได้ว่า การให้ความหมายใหม่แก่คำสั่งสอนที่สังคาลกได้รับถ่ายทอดมาเป็นแนวทางสร้างสรรค์ประกอบด้วยเหตุและผลไม่มีความหลงผิดหรือมมงาย

ประการต่อไป พุทธธรรมเรื่องทิส 6 ที่พระพุทธเจ้าทรงประทานแก่สังคาลกเป็นแนวคิดที่เน้นความเป็นมนุษยนิยม กล่าวคือ เป็นคำสั่งสอนที่แสดงภูมิปัญญาของพระพุทธเจ้าในฐานะที่ทรงเป็นมนุษย์ผู้หนึ่ง และเน้นมนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางของการกระทำอันดีงาม ในมิติแรก พระพุทธเจ้าในฐานะมนุษย์พระองค์ทรงกระทำตนเป็นตัวอย่างในการวินิจฉัยประวัติศาสตร์บอกเล่าให้มีความหมายและเกิดประโยชน์ต่อผู้สืบทอด พุทธลักษณะดังกล่าวสะท้อนทัศนคติส่วนตัวของอาร์โนลด์ที่มีต่อการให้ความหมายและ

การปฏิบัติกิจต่าง ๆ ที่สังคมสืบทอดมา ว่ามนุษย์ควรใช้ปัญญาพิจารณาองค์ความรู้ที่ตกทอดไม่ว่าจะเป็นความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ศาสนา หรือศิลปวิทยาการอื่น ๆ ให้เหมาะกับมนุษย์ในเวลาปัจจุบันเพื่อประโยชน์สูงสุด ในมิติต่อมา ทิศ 6 แสดงหลักกรรมสำหรับสาธุชนเพื่อพัฒนาชีวิต การมองมนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางของปัญหาและเชื่อมโยงบุคคลอื่น ๆ ในระดับความสัมพันธ์ต่าง ๆ ที่ชัดเจนนำไปสู่การรู้จักปฏิบัติตนเพื่อประโยชน์สุขซึ่งกันและกัน

ประการสุดท้าย การตีความเรื่องทิศ 6 ของอาร์โนลด์มีลักษณะของการผสมผสานระหว่างความเป็นพุทธศาสนาและความเป็นคริสต์ศาสนา กล่าวคือ ผู้ประพันธ์สอดแทรกคำศัพท์ทางคริสต์ศาสนา (Christian Terminology) อันได้แก่คำแสดงบุคคลในคริสต์ตำนานมาเป็นหนึ่งในหกทิศ ในการอธิบายคำสอนเรื่องทิศ 6 ที่ชี้แจงบุคคลที่เป็นตัวแทนทิศต่าง ๆ อาร์โนลด์ได้ดำเนินเรื่องตามหลักกรรมในสังคาลสูตร ได้แก่ มารดาบิดาเป็นทิศเบื้องหน้า ครูอาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา บุตรและภรรยาเป็นทิศเบื้องหลัง มิตรเป็นทิศเบื้องซ้าย ผู้รับใช้เป็นทิศเบื้องต่ำ แต่พอมาถึงบุคคลที่เป็นทิศเบื้องบน อาร์โนลด์มิได้อ้างอิงบุคคลที่ตรงกับพระสูตรอันได้แก่ สมณสงฆ์และพรหมณ์ แต่กลับยกบุคคลที่เรียกว่าเป็น “Saints” “Angels” และ “the blessed Dead” มาวางไว้แทนที่ ในจุดนี้ อาจตีความได้ว่า กลุ่มบุคคลดังกล่าวคือกลุ่มผู้มีสถานภาพสูงส่งเป็นที่เคารพในคริสต์ศาสนา คือ นักบุญ เทพยดา และพระเจ้าเป็นเจ้าตามลำดับ อาจกล่าวได้ว่าอาร์โนลด์เป็นนักศาสนาเปรียบเทียบในอุดมคติที่เห็นคุณค่าของหลักกรรมทางพุทธศาสนาซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในโลกตะวันตกได้ กวีนำเสนอพุทธปรัชญาที่มีความเป็นสากลด้วยทัศนะของกวีและนักการศาสนาเพื่อให้ผู้อ่านในโลกตะวันตกเข้าใจได้ง่ายและชัดเจนยิ่งขึ้น ประสพการณ์ทางจิตวิญญาณและศีลธรรมจรยาเป็นสำนึกร่วมอันเป็นสากลของมนุษยชาติที่สามารถเชื่อมโยงเข้าหากัน

5.4 อริยสัจ 4: โอสถทิพย์เพื่อเยียวยาทุกข์

ในบรรดาพุทธคัมภีร์จำนวนหนึ่ง ผู้รจนามักกล่าวเปรียบเทียบพระพุทธเจ้าว่าเป็นดั่งนายแพทย์ที่สามารถรักษาผู้ป่วยจากโรคร้ายคือความทุกข์ได้อย่างยอดเยี่ยม อุปมาดังกล่าวนับเป็นสัจวาทีที่แสดงคุณลักษณะเด่นของพระพุทธองค์ได้เป็นอย่างดี หากเปรียบองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่าเป็นประหนึ่งแพทย์ผู้วิเศษ คงไม่มีใครปฏิเสธว่า โอสถขนานเอกที่พระองค์ใช้เป็นเครื่องมือในการเยียวยาทุกข์ให้พ้นจากโรคแห่งความทุกข์ ก็คือ โอสถทิพย์ที่เรียกว่า อริยสัจ 4 ความจริงอันประเสริฐ 4 ประการนี้ เป็นคำสอนที่ถือเป็นหัวใจของพุทธปรัชญา เป็นแนวทางที่มุ่งไปสู่การดับทุกข์เพื่อถึงซึ่งนิพพาน นอกจากนี้

ลักษณะเด่นของอริยสัจ 4 คือ เป็นวิธีการแห่งปัญญาซึ่งมีการดำเนินการแก้ไขปัญหตามระบบของเหตุผล การแก้ไขปัญหาสากลใด ๆ ก็ตามสามารถใช้หลักการนี้เป็นแนวทางได้เป็นอย่างดี¹⁶ ใน *The Light of Asia* เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ได้ตีความอริยสัจ 4 และอธิบายร้อยเรียงออกมาเป็นบทกวีนิพนธ์ที่จับใจด้วยวรรณศิลป์และบอกเล่าสาระสำคัญของหลักธรรมสำคัญดังกล่าวอย่างแจ่มแจ้ง

5.4.1 ทุกข์: โรคภัยที่อยู่คู่มนุษย์

ทุกข์ หมายถึงสภาวะที่บีบคั้น ภาวะที่ทนได้ยาก มีความขัดแย้ง บกพร่อง ไร้ซึ่งแก่นสารและความเที่ยงแท้¹⁷ ทุกข์เป็นสัจวิถิที่มนุษย์ผู้ประมาทมักมองข้าม ในการสาธยายลักษณะเด่นของทุกข์ตามมโนทัศน์ของผู้ประพันธ์ อาร์โนลด์มีเพียงแค่นี้ได้ถ่ายทอดเนื้อหาอันเป็นขนบที่คล้ายพุทธคัมภีร์เล่มอื่น ๆ ที่อธิบายลักษณะของทุกข์เท่านั้น แต่กวียังประดิษฐ์และร้อยร้อยถ้อยคำด้วยกลวิธีทางวรรณศิลป์เพื่อแสดงความทุกข์อย่างมีสุนทรียะ ความเปรียบและภาพพจน์ที่ปรากฏทำให้หัวข้อธรรมดังกล่าวเป็นมากกว่าบทเรียนทางศาสนา คือได้รับการยกระดับให้มีคุณค่าทางความงามและมีความประณีตทางอารมณ์ ในพุทธคัมภีร์ทั่วไป เมื่อผู้จรรยาหลักธรรมบรรยายหัวข้อธรรมเรื่องความทุกข์และความหมายของทุกข์ ผู้จรรยา มักจะดำเนินเรื่องโดยกลวิธีเทศนาโวหาร แต่ความทุกข์ที่อาร์โนลด์ได้บรรยายใน *The Light of Asia* เต็มไปด้วยภาษาภาพพจน์และความเปรียบเทียบที่ดึงดูดใจ กระตุ้นให้ผู้อ่านเห็นความจริงด้วยประสบการณ์ทางจิตวิญญาณ ความเปรียบบางประการที่ปรากฏในตัวบทดูเหมือนว่าจะเป็นความคิดริเริ่มของตัวเอง น่าจะมีได้เคยปรากฏในตัวบทของพุทธคัมภีร์เล่มใดมาก่อน ในตอนแรก เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ ोजनाความและลักษณะของความทุกข์อันเป็นองค์ประกอบข้อแรกของอริยสัจ 4

The First Truth is of *Sorrow*. Be not mocked!

Life which ye prize is long-drawn agony:

Only its pains abide; its pleasures are

As birds which light and fly.

¹⁶ พระธรรมปิฎก, *พุทธธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ 12 (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2547), หน้า 920.

¹⁷ พระธรรมปิฎก, *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ 11, หน้า 155.

Ache of the birth, ache of the helpless days,
 Ache of hot youth and ache of manhood's prime;
 Ache of the chill grey years and choking death,
 These fill your piteous time. (VIII: 148)

ในกวีนิพนธ์บทแรก อาร์โนลด์ใช้ความเปรียบชีวิตว่าเป็นพื้นที่ที่มีทั้งความทุกข์และความสุข พานักอยู่ กวีใช้คำที่มีความหมายต่างกันคนละขั้วเพื่อชี้ให้เห็นความจริงที่ว่าชีวิตไม่ได้มีแต่ด้านดีเพียง ด้านเดียว แต่ชีวิตเป็นภาระอันทุกข์เจ็ญที่มนุษย์แบกรับมานานแสนนาน และดูเหมือนว่าความทุกข์ ต่างหากเล่าที่จับจองพื้นที่ของชีวิตมนุษย์เสียส่วนใหญ่ เมื่อพิจารณาเทียบความสุขที่เกิดขึ้นในชีวิตแล้ว แสงจะมีพื้นที่เพียงน้อยนิด กวีกล่าวเปรียบเทียบความสุขว่าเป็นเหมือนนก นกขอมไม่เดินดินอย่างถาวร ฉันทใด ความสุขก็ไม่อยู่ในจิตใจอย่างจริงจังฉันทนั้น ความสุขก็สามารถอุปมาได้ดังนี้ที่เกิดขึ้นอย่างไม่ยั่งยืน

เนื้อหาที่ว่าด้วยการอธิบายธรรมชาติของความทุกข์ในบทถัดไปมีความสอดคล้องกับพุทธคัมภีร์ ทัวไปที่บ่งชี้ให้เห็นว่าเมื่อเกิดชีวิตขึ้นแล้ว ความทุกข์รูปแบบต่าง ๆ ย่อมโหมเข้ามา พระไตรปิฎกกล่าว ไว้อย่างชัดเจนว่า ความทุกข์ที่เกิดขึ้นในชีวิตคนเรานั้น มาในหลายรูปแบบและตลอดช่วงเวลาที่ชีวิต อยู่ตั้งแต่เกิดจนตายไม่ว่าจะเป็นชาติ ชรา และมรณะ¹⁸

ในกวีนิพนธ์บทต่อมา อาร์โนลด์ใช้ภาษาภาพพจน์อธิบายความทุกข์ด้วยกลวิธีที่ริเริ่มและเป็น ของตนเอง ความเปรียบดังกล่าวไม่ค่อยพบในอรรถาธิบายเรื่องทุกข์ในคัมภีร์ทางพุทธศาสนาโดยทั่วไป จึง คาดว่าน่าจะเป็นความคิดสร้างสรรค์ของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์เอง ตัวบทใน *The Light of Asia* กล่าวว่า แม้พื้นโลกจะคงงามเพียงใด แต่ความงดงามนั้นหาได้นำพามาซึ่งความสุขอันแท้จริงของมนุษย์ไม่

สถาบันวิทยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁸ ชัมมจักกัปปวัตตนสูตร; วิ. 18/14/; ส. ม. 1665/19 528; และที่ ขุ. ป. 506-510/598-601/31; อภิ. วิ. 127-736/145-462/35 อ้างถึงใน พระธรรมปิฎก, *พุทธธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ 12 (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2547), หน้า 896.

Beauteous is Earth, but all its forest-broods
 Plot mutual slaughter, hungering to live;
 Of sapphire are the skies, but when men cry
 Famished, no drops they gave.

Ask of the sick, the mourners, ask of him
 Who tottereth on his staff, lone and forlorn,
 ‘Liketh thee life?’—these say the babe is wise
 That weepeth, being born.

(VIII: 148)

เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ชี้ให้เห็นว่าความพิสมัยที่ปรากฏบนโลกเป็นเพียงภาพลวงตา กวีกระทาะเปลือกที่สวยงามออกแล้วแสดงภาวะทุกข์ของชีวิตที่ดำรงอยู่โดยกล่าวว่าลึกลงไปผ่านผืนโลกอันเขียวจีที่นารื่นรมย์ สิ่งมีชีวิตต่างกำลังประหัดประหารกันเพื่อความอยู่รอด กวีใช้คำว่า “Plot mutual slaughter” เพื่อเน้นการแก่งแย่งเพื่อความอยู่รอดทางชีวภาพของสัตว์โลกอันสอดคล้องกับแนวคิดของชาร์ลส์ ดาร์วินที่ว่าด้วยเรื่องกฎแห่งการคัดเลือกทางธรรมชาติ (The Natural Selection) และกฎการอยู่รอดของผู้ที่แข็งแรงที่สุด (The Survival of the Fittest) จะพบว่าชีวิตที่ดูเหมือนเต็มไปด้วยความสุขนั้น แท้จริงแล้วล้วนเป็นความงามอันลวงทั้งสิ้น อาร์โนลด์ใช้ภาพพจน์โวหารต่อมาว่า แม้นภากาศจะจรสด้วยดวงดาวพร่างพรายส่องแสงระยิบแห่งอัญมณี แต่เมื่อมนุษย์ทุกข์ยากและหิวโหย ไม่มีเลยที่อัญมณีข้างบนนั้นจะหล่นลงมาเพื่อเกื้อกูลมนุษย์ผู้ยากไร้ที่กำลังร้องขอความช่วยเหลือ ภาพดังกล่าวทำให้ผู้อ่านตระหนักในสิ่งจะแห่งชีวิต ความสวยงามของโลกเป็นเพียงมายา ไม่ได้นำมาซึ่งการหลุดพ้นจากความทุกข์อันเป็นปัญหาสำคัญของมนุษย์ ทศนะดังกล่าวบ่งบอกว่ากวีเป็นผู้ที่มีญาณทัศนะลึกซึ้ง ช่างคิดและรู้เท่าทันความงามจอมปลอมที่ปรากฏอยู่ อาร์โนลด์ลงท้ายข้อสรุปของความทุกข์ที่จับใจ กวีกล่าวว่าเมื่อเราถามความคิดเห็นบรรดาผู้กำลังเผชิญกับความทุกข์ไม่ว่าจะเป็นความป่วยหรือคนแก่เกี่ยวกับทศนะที่มีต่อการมีชีวิต พวกเขาจะตอบว่าทารกนั้นฉลาดที่ร้องไห้ตอนถือกำเนิด เหตุเพราะรู้ว่าเมื่อมีชีวิตก็ต้องมีความทุกข์ ในบริบทนี้ การเกิดหาได้หมายถึงวาระอันดีงามหรือกาลแห่งความสุข แท้ที่จริงการเกิดเป็นจุดเริ่มต้นให้มนุษย์ต้องเผชิญกับความทุกข์ตรานานเท่านั้นจนกว่าจะสิ้นลม แนวคิดดังกล่าวมีความสอดคล้องกับทัศนคติที่ว่าคนเราเกิดมาเพื่อพบทุกข์และใช้กรรม อาร์โนลด์รจนาคำสารภาพของผู้ทุกข์ยากออกมาเป็นปริศนาธรรมแห่งชีวิตที่มีนัยลึกซึ้งและแสดงออกซึ่งความช่างพินิจพิเคราะห์และช่างมองโลกของตัวกวี

5.4.2 ทุกขสมุทัย: สาเหตุของโรคร้ายคือตัณหา

ในหนังสือ *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม* พระธรรมปิฎกอธิบายทุกขสมุทัย หรือสมุทัยไว้ว่า หมายถึงเหตุเกิดแห่งทุกข์ สาเหตุให้ทุกข์เกิดได้แก่ ตัณหา 3 คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา¹⁹ เมื่อเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์แสดงอริยสัจ 4 ในหัวข้อทุกขสมุทัยก็ดำเนินสาระไปตาม พุทธคัมภีร์ คือกล่าวว่าการทุกขสมุทัยเป็นต้นเหตุแห่งความทุกข์อันได้แก่ ตัณหา ดังกวีนิพนธ์ที่ว่าตัณหา เป็นไฟกิเลสที่กำลังลุกอยู่ในใจมนุษย์

The Second Truth is *Sorrow's Cause* .What grief

Springs of itself and springs not of Desire?

Senses and things perceived mingle and light

Passion's quick spark of fire:

So flameth Trishna, lust and thirst of things.

Eager ye cleave to shadows, dote on dreams;

A false Self in the midst ye plant, and make

A world around which seems;

Blind to the heights beyond, deaf to the sound

Of sweet airs breathed from far past Indra's sky;

Dumb to the summons of the true life kept

For him who false puts by. (VIII: 148-149)

จากบทกวีนิพนธ์ที่ยกมาข้างต้น อาร์โนลด์ได้เสนอเหตุแห่งทุกข์ (*Sorrow's Cause*) อย่างตรงประเด็นและชัดเจน กวีสรรคำหลากหลายที่มีความหมายสอดคล้องกับคำว่า ตัณหา เพื่อเน้นย้ำต้นตอของความทุกข์ดังกล่าว ตั้งแต่การใช้คำดั้งเดิมในภาษาสันสกฤต คือ “Trishna” และตามมาด้วยคำอื่น ๆ

¹⁹ พระธรรมปิฎก, *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ 11, หน้า 155.

อันจะช่วยเติมเต็มความหมายให้นักแน่นยิ่งขึ้น คำเหล่านี้ล้วนมีปริมณฑลทางความหมายใกล้เคียงและสอดคล้องกับคำว่า ตัณหาในศัพท์ทางพุทธศาสนา (Buddhist Terminology) คำเหล่านี้ได้แก่ “Desire” “Passion” “lust” และ “thirst” เป็นต้น สัญลักษณ์หรือคำที่เปรียบกับความทุกข์ล้วนก่อกำเนิดจากสิ่งทีเรียกว่า ตัณหา ไม่ว่าจะเป็นทุกข์แห่งความโศกที่เกิดจากความอยาก แม้แต่ทุกข์แห่งความร้อนรันทือกำเนิดจากความใคร่และแรงเพลิงแห่งตัณหา อาร์โนลด์มีเพียงแค่สาธยายความหมายของทุกข์สมุทัยและสาเหตุของความทุกข์ที่มาจากตัณหาเท่านั้น กวียังได้ใช้กลวิธีบุคลาธิษฐานกับตัณหาให้ประกอบอาการเหมือนบุคลขึ้นมาทำหั่นกันบนสมรภูมิแห่งชีวิต

So grow the strifes and lusts which make earth's
war,

So grieve poor cheated hearts and flow salt tears;

So wax the passions, envies, angers, hates;

So years chase blood-stained years

With wild red feet. So, when the grain should
grow,

Spreads the biran-weed with its evil root

And poisonous blossoms; hardly good seeds find

Soil where to fall and shoot; (VIII: 149)

อาร์โนลด์อธิบายเหตุที่ทำให้เกิดความทุกข์ในสภาวะจิตใจของมนุษย์โดยการสร้างภาพสงครามการประลองต่อสู้ของบรรดาตัณหาบนสมรภูมิแห่งชีวิตมนุษย์ ผืนโลกเปรียบเป็นเหมือนจิตใจของมนุษย์ที่บรรดาตัณหาเข้ามาแย่งและครอบงำให้มีมม ผลลัพธ์ที่ตามมาคือความทุกข์ยาก ความใคร่ ความริษยา ความโกรธเกรี้ยว และความเกลียด อापไปทั่วจิตใจมนุษย์ จิตใจอันเปรียบได้กับผืนโลกถูกอาบไปด้วยธารโลหิต จากนั้นเมล็ดพันธุ์แห่งตัณหาต้นตอแห่งทุกข์ก็ฝังตัวหยั่งรากลึกและเจริญขึ้นเป็นพรรณไม้แห่งตัณหาบันดาลให้มนุษย์ต้องเผชิญกับความทุกข์ไปอย่างไม่มีวันจบสิ้น กวีนำเสนอความคิดเกี่ยวกับต้นตอแห่งความทุกข์และกระบวนการเกิดตัณหาภายในห้วงแห่งมโนสำนึกได้อย่างเป็นรูปธรรม

5.4.3 ทุกขนิโรธ: ภาวะไร้ซึ่งโรคร้าย

ทุกขนิโรธหรือนิโรธ หมายถึง ความดับทุกข์ ภาวะอันบริสุทธิ์หลังจากกำจัดตัณหาและอวิชชา อันเป็นเหตุแห่งทุกข์ให้สิ้นไป ไม่ถูกตัณหาข่มใจ ไม่ถูกบีบคั้นด้วยความรู้สึกเบียดเบียนกระวนกระวาย หรือคับข้องอย่างใด โดยสรุปคือการประสบกับภาวะแห่งนิพพาน²⁰ ใน *The Light of Asia* เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ถ่ายทอดสารัตถะได้สอดคล้องกับความหมายหลักของทุกขนิโรธดังที่กล่าวข้างต้น ทั้งยัง แสดงความต่อเนื่องกับทุกขสมุทัยที่ได้รับฉายาไว้ก่อนหน้า ในกวีนิพนธ์ตอนที่ว่าด้วยสมุทัย อาร์โนลด์ปู พื้นเรื่องไว้ว่าทุกข์เกิดจากสงครามแห่งตัณหาในสภาวะจิตใจของมนุษย์มีเมล็ดพันธุ์แห่งตัณหาซึ่งราก ลึกและเติบโตขึ้นครอบงำจิตใจ เมื่อกล่าวถึงนิโรธหรือภาวะสงบแห่งนิพพาน กวีอธิบายว่า นิโรธเป็น ความสำเร็จที่สามารถถอนรากถอนโคนพืชพันธุ์ตัณหาเหล่านั้นออกจากจิตใจมนุษย์

The Third is *Sorrow's Ceasing*. This is peace

To conquer love of self and lust of life,

To tear deep-rooted passion from the breast,

To still the inward strife; (VIII: 149)

อาร์โนลด์รจนา กวีนิพนธ์ที่มีความต่อเนื่องสัมพันธ์กันอย่างมีเหตุผล จากที่อธิบายสมุทัยโดยใช้ อุปมาโวหารเปรียบใจของมนุษย์เป็นพื้นที่แห่งการทำสงครามของตัณหาและเป็นเนืองนาแห่งอวิชชา ต่อมาเมื่ออธิบายทุกขนิโรธหรือภาวะนิพพาน กวีได้กล่าวเป็นเชิงเปรียบว่านิโรธคือภาวะสงบ (peace) เป็นการมีชัยแก่ตัณหา สามารถถอนรากเหง้าแห่งตัณหาและกำจัดออกจากจิตใจ รวมทั้งทำให้สงคราม ภายในของมนุษย์สงบลง การที่อาร์โนลด์อุปมาตัณหาว่าเป็นดั่งการต่อสู้ สะท้อนความเข้าใจและการ ตีความของกวี จากการศึกษาการถ่ายทอดพุทธปรัชญาในหัวข้ออริยสัจ 4 แสดงให้เห็นว่าอาร์โนลด์มิใช่ นักบูรพคดีศึกษาที่มาศึกษาพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นวัตถุ (Object) แต่อาร์โนลด์มีความเข้าใจในแนวคิด สำคัญของหลักธรรมและสามารถถ่ายทอดออกมาได้อย่างถูกต้อง ลึกซึ้ง และมีวรรณศิลป์ กวีนิพนธ์บท ต่อมายังเน้นย้ำให้เห็นว่าการตีความของอาร์โนลด์แสดงออกถึงความรู้จริงในพุทธปรัชญาหัวข้อ อริยสัจ 4 และแสดงออกซึ่งความสามารถในการเปรียบเทียบสภาวะของการดับตัณหาในนิโรธว่าเหมือนกับ

²⁰ พระธรรมปิฎก, *พุทธธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ 12, หน้า 897.

การดับของไฟในตะเกียงที่สิ้นเชื้อไฟ การดับของไฟในตะเกียงที่สิ้นเชื้อไฟนี่ก็เป็นความหมายตามตัวอักษรของคำว่านิพพานหรือ Nirvāṇa

Then Sorrow ends, for Life and Death have ceased;

How should lamps flicker when their oil is spent?

The old sad count is clear, the new is clean;

Thus hath a man content. (VIII: 150)

นิโรธ คือความดับทุกข์หรือภาวะที่ทุกข์นั้นสิ้นสุดลง เป็นสภาวะที่ต้นเหตุถูกกำจัดออกไปจนหมด เมื่อต้นเหตุดับ ความเกิดไม่มี ความตายจึงไม่มี มโนทัศน์ของอาร์โนลด์ข้อนี้สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องปัจจุสมุปบาท ดังนั้นวรรคทองที่กล่าวว่า “How should lamps flicker when their oil is spent?” จึงแสดงการตัดวงจรวัฏจักรแห่งปัจจุสมุปบาทออกได้อย่างสิ้นเชิง เป็นการสิ้นสุดซึ่งความทุกข์ทั้งปวง

5.4.4 มรรค: ปฏิปทาเพื่อกำจัดโรคร้าย

มรรค แปลว่าข้อปฏิบัติที่นำไปสู่ความดับโรคร้ายแห่งทุกข์ อันได้แก่อริยมรรคมีองค์ 8 คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และ สัมมาสมาธิ²¹ ในการถ่ายทอดธรรมหัวข้อนี้ อาร์โนลด์ได้แสดงความหมายและเนื้อหาอย่างครบถ้วน และสอดคล้องกับพุทธคัมภีร์ แต่ความน่าสนใจที่ปรากฏผ่านตัวบทตอนนี้ คือทัศนคติของอาร์โนลด์ที่มีต่อปฏิปทาที่นำไปสู่การหลุดพ้น อาร์โนลด์มองปฏิปทานี้ว่าเป็นหนทางที่มนุษย์ทุกคนสามารถเดินทางไปได้และจะถึงซึ่งจุดหมายคือนิพพานในที่สุด ทัศนคติดังกล่าวแฝงด้วยแนวคิดแบบมนุษยนิยม คือมนุษย์สามารถไปถึงจุดหมายได้หากมีความตั้งใจและมีเจตจำนงอันมั่นคง

The Fourth Truth is The Way. It openeth wide

Plain for all feet to tread, easy and near,

The *Noble Eightfold Path*; it goeth straight

To peace and refuge. Hear!

²¹ เล่มเดียวกัน, หน้า 897.

Manifold tracks lead to yon sister-peaks

Around whose snows the gilded clouds are curled;

By steep or gentle slopes the climber comes

Where breaks that other world.

Strong limbs may dare the rugged road which

storms,

Soaring and perilous, the mountain's breast;

The weak must wind from slower ledge to ledge,

With many a place of rest.

So is the Eightfold Path which brings to peace;

By lower or by upper heights it goes.

The firm soul hastes, the feeble tarries. All

Will reach the sunlit snows. (VIII: 150-151)

ความคิดเห็นอันโดดเด่นที่ปรากฏในกวีนิพนธ์ที่ยกมาข้างต้นคือ อาร์โนลด์เชื่อว่าอริยมรรคมีองค์ 8 (*The Noble Eightfold Path*) ไม่ใช่สิ่งที่ยากเกินไปในการปฏิบัติ มนุษย์ทุกคนสามารถดำเนินบนทางอันประเสริฐนี้ได้ เนื่องจากตัวศัพท์ มรรค มีความหมายว่า หนทาง ดังนั้นในแง่ศิลปะการประพันธ์ อาร์โนลด์จึงสร้างภาพพจน์ว่าอริยมรรคเป็นเหมือนหนทางที่ทอดขึ้นไปสู่ยอดเขา เส้นทางสายนี้ไม่ใช่เส้นทางแนวราบ ซ้ำยังเป็นเส้นทางที่มีอุปสรรคคึกขวางและมีความยากลำบาก กวีให้ภาพยอดเขา เป็นอีกโลกหนึ่งซึ่งมนุษย์มุ่งหมายจะไปถึง โลกดังกล่าวก็คือนิพพาน อย่างไรก็ตาม อาร์โนลด์ได้จำแนกมนุษย์ออกเป็นสองจำพวก คือ พวกที่มีความแข็งแรงและพวกที่อ่อนแอ พวกที่มีความแข็งแรงย่อมใช้กำลังของตนเองฝ่าฟันอุปสรรคและความทรหดของเส้นทางไปสู่เส้นชัยในขณะที่พวกอ่อนแอต้องค่อย ๆ ปีนไต่ขึ้นไปตามกำลังที่มี อาจจะหยุดพักบ้างเป็นบางครั้งบางคราว ในที่นี้ อาร์โนลด์สร้างมิติทางกายภาพเพื่อสื่อไปยังมิติทางมโนภาพ ในทางกายภาพที่กวีประกอบสร้าง ผู้อ่านจะจินตนาการเห็นเส้นทางที่ทอดตัวสูงชันขึ้นไปสู่ยอดเขา ทั้งมนุษย์ผู้มีกำลังและอ่อนกำลังพากันพยายามปีนป่ายขึ้นไปสู่จุดหมายตามแต่เร็วแรงของตนจะอำนวย แต่จริง ๆ แล้ว กวีกำลังสื่อสารกับผู้อ่านในมิติมโนภาพที่

ซ้อนลึกลงไป เส้นทางที่เป็นรูปธรรมนั้นคือมรรคาอันประเสริฐที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ ส่วนที่วิกิตำมาถึงมนุษย์ผู้มีกำลังและไร้กำลัง หาได้หมายถึงกำลังทางกายไม่ แต่เป็นกำลังสติปัญญาและกำลังของจิตใจที่มุ่งมั่นไปสู่ความหลุดพ้น การเดินทางที่อาร์โนลด์แสดงให้เห็นมิได้เป็นการเดินทางทางกายภาพจากสถานที่หนึ่งไปยังสถานที่หนึ่ง หากเป็นการเดินทางทางจิตวิญญาณของห้วงมโนสำนึกแห่งมนุษย์ในการเอาชนะตัณหาและอวิชชาเพื่อพาคิดของคนมุ่งสู่สภาวะอันสูงสุด สะอาด และบริสุทธิ์

จากการศึกษาการรจนาหัวข้อธรรมเรื่องกรรม นิพพาน ทิศ 6 และอริยสัจ 4 ของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ใน *The Light of Asia* ผู้วิจัยพบว่า ลักษณะเด่นร่วมของหลักธรรมเหล่านี้คือ ความเป็นเหตุเป็นผลและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ในโลกตะวันตก กวีนำเสนอพุทธธรรมเรื่องกรรมและอริยสัจ 4 โดยเน้นไปที่ระเบียบวิธีคิดที่สอดคล้องกับระเบียบวิธีทางวิทยาศาสตร์ กล่าวคือ แสดงลักษณะของความเชื่อมโยงระหว่างสิ่งหนึ่งกับอีกสิ่งหนึ่งบนพื้นฐานของความต่อเนื่องจากเหตุสู่ผล ในหัวข้อนิพพาน กวีพยายามนำเสนอความหมายของนิพพานอย่างพิสดารซึ่งค่อนข้างมีความสอดคล้องกับทางคัมภีร์บาลีคือ แสดงลักษณะที่กำกวมไม่ชัดเจน ไม่บอกความหมายอย่างตรงไปตรงมาและเน้นนำเสนอความเป็นประโยชน์ที่ไร้โทษของเป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนา ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมทิศ 6 นั้น อาร์โนลด์ได้ปรับเปลี่ยนตัวบทให้สามารถประยุกต์นำไปใช้ได้ในสังคมตะวันตก อาจกล่าวได้ว่า อาร์โนลด์มีความเข้าใจในพุทธปรัชญาดังกล่าวเป็นอย่างดี นอกจากจะนำเสนอสารัตถะอันเป็นเนื้อหาหลักของบรรดาพุทธธรรมเหล่านี้แล้ว กวียังสร้างภาพพจน์ความเปรียบที่จับใจผู้อ่าน ภาพพจน์ความเปรียบที่อาร์โนลด์ใช้เป็นที่สุดคือผู้อ่าน เพราะแม้ว่าเนื้อหาที่กวีนำเสนอจะเป็นหัวข้อธรรมที่มีเนื้อหาหนักและยากแก่ความเข้าใจ แต่กวีได้ใช้ความเปรียบสร้างงานที่มีวรรณศิลป์ชวนอ่าน ในช่วงเวลาที่ปัญญาชนตะวันตกส่วนหนึ่งให้ความสนใจพุทธศาสนาและพุทธปรัชญาในฐานะที่เป็นวัตถุทางการศึกษา (Object of study) แล้ววิพากษ์วิจารณ์ถึงประวัติความเป็นมาและหลักการที่ตนสนใจ อาร์โนลด์ปฏิบัติกรลึกลงไปกว่านั้นคือเป็นนักบูรพคดีศึกษาที่เข้าถึงปรัชญาในพุทธศาสนาและถ่ายทอดออกมาซึ่งเนื้อหาที่เป็นแก่นสำคัญอันสอดคล้องกับพุทธคัมภีร์พร้อมกับใช้ความสามารถเชิงวรรณศิลป์ประดิษฐ์ถ้อยคำที่ให้คุณค่าทางอารมณ์รวมทั้งกระตุ้นความรู้สึกของผู้อ่านอย่างมีสุนทรียภาพ

บทที่ 6
บทสรุปและข้อเสนอแนะ

I TAKE MY REFUGE IN THY NAME AND THEE!
I TAKE MY REFUGE IN THY LAW OF GOOD!
I TAKE MY REFUGE IN THY ORDER! OM!
THE DEW IS ON THE LOTUS!—RISE, GREAT SUN!
AND LIFT MY LEAF AND MIX ME WITH THE WAVE.
OM MANI PADME HUM, THE SUNRISE COMES!
THE DEWDROP SLIPS INTO THE SHINING SEA! (VIII: 158)

กวีนิพนธ์ที่ยกมาข้างต้นเป็นบทสุดท้ายใน *The Light of Asia* เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์กล่าวยึดพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งซึ่งอาจถอดความตรงกับคาถาบาลีที่ว่า “พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ สํฆํ สรณํ คจฺฉามิ” อาร์โนลด์แสดงภาวะวิมุตติสุขโดยใช้ภาพภูมิทัศน์อันกว้างไกลและภาพธรรมชาติที่งดงาม นัยสำคัญของกวีนิพนธ์ตอนนี้คือ การแสดงการเข้าไปรวมของจิตวิญญาณ ณ พื้นที่ในอุดมคติอันอาจสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องปรมาตมในศาสนาพราหมณ์ ปัจฉิมบทแห่งกวีนิพนธ์ *The Light of Asia* ได้กลายเป็นปฐมบทแห่งความสนใจเกี่ยวกับพุทธศาสนาในโลกตะวันตก หลังจากที่ *The Light of Asia* ได้รับการตีพิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ. 1879 จนมาถึงทุกวันนี้ ชุมชนวรรณกรรมในโลกดตะวันตกยังคงให้ความสนใจศึกษาเรื่อยมา ความสำคัญของกวีนิพนธ์เล่มนี้ยังส่งผลให้คนในโลกดตะวันออกเองหันมาศึกษาวรรณกรรมพุทธศาสนาพากย์อังกฤษเล่มนี้

The Light of Asia มิได้มีความสำคัญเป็นเพียงแค่วรรณกรรมพุทธประวัติภาษาอังกฤษที่ทำให้โลกดตะวันตกรู้จักกับภูมิปัญญาแห่งโลกดตะวันออกเท่านั้น หากศึกษาให้ลึกลงไป จะพบว่าวรรณคดีเล่มนี้เป็นสหบทที่มีการปะทะสังสรรค์ของหลากหลายระแวงความคิด การผสมผสานอันมีลักษณะเป็นพลวัตทางความคิดเช่นนี้เป็นวิธีการประนีประนอมและปรับปรนเพื่อสร้างตัวบทที่มีลักษณะข้ามวัฒนธรรม (Cross-Cultural Text) ให้เป็นที่ยอมรับแก่ชุมชนวรรณกรรม อาร์โนลด์ซึ่งมีภูมิหลังทางวัฒนธรรมตะวันตกศึกษาตัวบทพุทธศาสนาจนตกผลึกทางความคิดและถ่ายทอดออกมาเป็นกวีนิพนธ์ ในการประกอบสร้างกวีนิพนธ์ กวีใช้มนต์ที่ปรากฏในสังคัมช่วงนั้นมาช่วยตีความพุทธศาสนา มนต์

เหล่านั้นได้แก่ ความเป็นตะวันออก-ตะวันตก พุทธศาสนา-คริสต์ศาสนา บริบททางสังคมสมัยวิคตอเรียน ลัทธิคาร์วิน แนวคิดแบบมนุษยนิยม ขนบวรรณกรรมพุทธศาสนา และขนบวรรณศิลป์แนวโรแมนติก

6.1 บวรพคดีนิยม: ศาสตร์เพื่อความเข้าใจร่วมของมนุษยชาติ

บวรพคดีนิยม¹เป็นทัศนะของโลกตะวันตกที่มีต่อโลกตะวันออก ทัศนะนี้ค่อย ๆ ก่อรูปร่างขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 18 จนมาถึงจุดเข้มข้นในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ประเทศในทวีปยุโรปหลายประเทศ โดยเฉพาะประเทศอังกฤษ ประเทศฝรั่งเศสและประเทศเยอรมัน ได้มีการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับบวรพคดีศึกษากันอย่างกว้างขวาง บรรดาปัญญาชนและองค์กรต่าง ๆ ได้เข้ามาศึกษาวัฒนธรรมจากอีกซีกโลกหนึ่ง ในปริมณฑลของบวรพคดีศึกษา สิ่งที่ชาวตะวันตกให้ความสนใจเป็นพิเศษคือ ภูมิปัญญา ด้านศาสนาและความเชื่อ ในการเข้ามาศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับบวรพทวีป โลกตะวันตกมักกำหนดสถานภาพของตนเป็นจุดศูนย์กลางในการเรียนรู้ ระเบียบวิธีในการศึกษาคือการเปรียบเทียบกับอารยธรรมของตน ดังนั้น “บวรพคดีนิยมจึงมิใช่เพียงวิชาการแขนงต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเรื่องราวของตะวันออก หากแต่รวมไปถึงทัศนคติ ความเข้าใจ ท่าทีและวิถีคิดโดยทั่วไปของชาวตะวันตกเกี่ยวกับดินแดนนี้”² ในแง่มุมหนึ่ง บวรพคดีศึกษาเป็นศาสตร์เกิดขึ้นและดำเนินไปในบริบทของโลก

¹ บวรพคดีศึกษา (Oriental Studies) หมายถึงการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับบวรพทิศที่มีเนื้อหาสาระและแนวทางที่เป็นเอกเทศ ส่วนบวรพคดีนิยม (Orientalism) ไม่ได้หมายถึงแต่การศึกษาค้นคว้า แต่หากรวมไปถึงความคิด ทัศนคติ และความเข้าใจของตะวันตกที่มีอิทธิพลต่อแนวทางการแสวงหาความรู้ด้านบวรพคดีศึกษาและความสัมพันธ์กับดินแดนบวรพทิศ

อ่านเนื้อหาเพิ่มเติมเกี่ยวกับบวรพคดีนิยมในบริบทความสัมพันธ์ระหว่างโลกตะวันออกและโลกตะวันตกได้ในบทความของธีระ นุชเปี่ยมทั้งสองเรื่อง ได้แก่ “บวรพคดีนิยมกับความสัมพันธ์ตะวันออก-ตะวันตก,” ใน *สายธารแห่งความคิด 2* (กรุงเทพฯ: กองทุนเพื่อวิชาการวรุณยุพา สนิทวงศ์ฯ, 2544), หน้า 328-359. และ “จากบวรพคดีนิยมถึงสหวัฒนธรรมศึกษา: หนทางสู่ความเข้าใจข้ามวัฒนธรรม,” ใน *เอเชีย-ยุโรปศึกษา: ปรัชญาและแนวทาง* (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2545), หน้า 109-124.

² ธีระ นุชเปี่ยม, “จากบวรพคดีนิยมถึงสหวัฒนธรรมศึกษา: หนทางสู่ความเข้าใจข้ามวัฒนธรรม,” ใน *เอเชีย-ยุโรปศึกษา: ปรัชญาและแนวทาง* (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2545), หน้า 112.

ตะวันตกที่เป็นฝ่ายมองเอเชียเป็นเป้าหมายของการศึกษา อีกทั้งยังยืนอยู่บนตัวตนที่เป็นจุดศูนย์กลางของการเปรียบเทียบ นักวิชาการในสมัยต่อมาจึงวิพากษ์วิจารณ์สาขาความรู้แขนงนี้ว่าก่อให้เกิดทัศนคติแง่ลบและอคติทางวัฒนธรรมในแง่ที่ว่าโลกตะวันตกถือว่าตนมีความเหนือกว่าโลกตะวันออก นักวิชาการด้านวรรณคดีคนสำคัญในคริสต์ศตวรรษที่ 20 ผู้วิพากษ์วิจารณ์บุรพคตินิยมที่มีตะวันตกเป็นศูนย์กลางคือ เอ็ดเวิร์ด ซาอิด (Edward Said) เขาได้เขียนหนังสือเล่มสำคัญคือ *Orientalism* (1979) เพื่อชี้ให้เห็นพัฒนาการของการนำเสนอภาพลักษณ์ของเอเชียโดยชาวตะวันตกตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 จนถึงปัจจุบันว่าเต็มไปด้วยอคติทางวัฒนธรรมโดยแสดงผ่านวาทกรรมที่สร้างอำนาจให้แก่โลกตะวันตก แนวความคิดของซาอิดที่เกี่ยวกับ อำนาจ การครอบงำ และการกดขี่ที่โลกตะวันตกกระทำต่อโลกตะวันออก มีอิทธิพลต่อโลกทัศน์ของบุรพคตินิยมในสมัยต่อมาอย่างมาก

คำอภิปรายของซาอิดอาจฟังดูมีเหตุผลหนักแน่นและน่าเชื่อถือ เพราะมีปัจจัยสนับสนุนหลายประการ เช่น ทฤษฎีของซาอิดสอดคล้องกับการสนับสนุนจากแรงผลักดันของปรากฏการณ์ที่ประเทศตะวันออกหันมาโต้กลับอำนาจอันมีขอบธรรมของชาติตะวันตกที่ไปครอบงำและฉกฉวยประโยชน์ในช่วงหลังอาณานิคม นอกจากนี้ ทฤษฎีของซาอิดสอดคล้องกับกระแสความคิดทฤษฎีอื่น ๆ ในช่วงเวลาที่ผ่านมา เช่น แนวคิดหลังสมัยใหม่ (Postmodernism) แนวคิดหลังโครงสร้างนิยม (Poststructuralism) หรือแนวคิดยุคหลังอาณานิคม (Postcolonialism) เป็นต้น แต่ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่าวาทกรรมของซาอิดเป็นเพียงหนึ่งวาทกรรมในหลายวาทกรรมของบุรพคตินิยม แนวโน้มในการมองโดยใช้โลกทัศน์แบบซาอิดอย่างยึดติดมากเกินไป อาจนำไปสู่กระบวนการที่เน้นแต่ที่จะค้นหาจุดที่ตะวันออกโดนครอบงำหรือจุดที่ตะวันตกพยายามเบียดเบียนตะวันออก มุมมองเช่นนี้อาจก่อให้เกิดการมองข้ามบุรพคตินิยมในแง่ที่เป็นศาสตร์ที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์หรือแสดงความเข้าใจอันเป็นสากลของทั้งสองโลก

ผู้วิจัยคิดว่าบุรพคตินิยมที่มีคุณค่าสร้างสรรค์ในฐานะเป็นองค์ความรู้สายมนุษยศาสตร์หรือสังคมศาสตร์ ควรเป็นองค์ความรู้ที่ควรเป็นเครื่องมือหนึ่งที่มุ่งศึกษาความเข้าใจของคนทั้งสองโลกอย่างไร้อคติบ้าง ผู้วิจัยไม่ปฏิเสธแนวคิดที่มีคุณค่าของซาอิด แต่ประสงค์จะเน้นความตระหนักรู้ที่ว่าแนวคิดดังกล่าวก็เป็นเพียงกระแสความคิดหนึ่งในหลายกระแสของบุรพคตินิยม ยังมีกระแสความคิดอื่น ๆ อีกที่เราควรใช้เป็นเครื่องมือควบคู่กันไป เพื่อสร้างองค์ความรู้ที่ทรงคุณค่าและสร้างสรรค์สมให้สมเป็นองค์ความรู้ที่สร้างจากมนุษย์และเพื่อประโยชน์สุขของมนุษย์

การวิพากษ์วิจารณ์ของซาอิดอาจไม่สามารถครอบคลุมปรากฏการณ์ของบูรพคตินิยมได้ทั้งหมด ข้อบกพร่องของซาอิดคือ การศึกษาบูรพคตินิยมอย่างขาดแง่มุมทางจิตวิญญาณและละทิ้งความเป็นมนุษย์ ดารินทร์ ประดิษฐ์ทัศนีย์³ ได้แสดงความคิดเห็นต่อท่าทีของซาอิดว่า งานของเขาค่อนข้างให้ความสำคัญกับประเด็นการครอบงำทางวัฒนธรรมที่ตะวันตกกระทำต่อตะวันออก แต่แง่มุมที่ขาดหายไปคือความเป็นมนุษย์และจิตวิญญาณของบูรพคตินิยมอันจะนำไปสู่ความเข้าใจระหว่างโลกตะวันออกกับโลกตะวันตก อนึ่ง นอกจากการที่ผู้ศึกษาต้องตระหนักถึงความหลากหลายของบูรพคตินิยมที่ขึ้นอยู่กับเวลาและสถานที่ที่แตกต่างกันแล้ว ผู้ศึกษาก็ควรมุ่งวิเคราะห์บูรพคตินิยมในระดับปัจเจก ว่านักเขียนตะวันตกที่ถ่ายทอดงานเกี่ยวกับโลกตะวันออกมีแรงจูงใจและทัศนคติอย่างไรต่อสิ่งที่พวกเขาสนใจและสร้างสรรค์ออกมา⁴ ในบริบทของยุคสมัยที่มีการปะทะสังสรรค์ของหลากหลายวัฒนธรรม การวิเคราะห์แรงจูงใจและทัศนคติเป็นสิ่งสำคัญที่จะนำเราไปสู่การประเมินผลงานที่เกี่ยวข้องกับบูรพคตินิยมชิ้นนั้น ๆ ว่ามีคุณค่าหรือไม่ อย่างไร ในที่นี้ ผู้วิจัยขอกำหนดคุณค่าของงานบูรพคตินิยมว่าเป็นผลงานที่ “สร้างความรู้ความเข้าใจข้ามวัฒนธรรม อันเป็นความรู้ความเข้าใจที่มีได้อยู่บนพื้นฐานของทั้งอำนาจครอบงำและอคติต่าง ๆ แต่มีรากฐานอยู่ที่ความเป็นมนุษย์ร่วมโลกร่วมชะตากรรมเดียวกัน”⁴

6.2 *The Light of Asia*: บูรพคตินิยมในอุดมคติของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์

หลังจากการศึกษาวิเคราะห์ *The Light of Asia* ของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ ผู้วิจัยพบว่าวินิพนธ์ชิ้นนี้เป็นงานเขียนด้านบูรพคตินิยมที่มีคุณค่าสร้างสรรค์ดังกล่าว มิใช่แค่เพียงพิจารณาจากวัตถุประสงค์ของอาร์โนลด์อันปรากฏในคำนำของวินิพนธ์ที่มุ่งสร้างความเข้าใจร่วมระหว่างโลกตะวันออกและโลกตะวันตก “to aid in the better mutual knowledge of East and West”⁵ เท่านั้น แต่เหตุผลสำคัญ คือความนิยมชมชอบในตัวเองจากมหาชนทั้งใน โลกตะวันตกและ โลกตะวันออก ในประเทศสหรัฐอเมริกาและหลายประเทศในทวีปยุโรป *The Light of Asia* ได้รับการตีพิมพ์ซ้ำถึงร้อยกว่า

³ Darin Pradittatsanee, *Spiritual Quest, Orientalist Discourse, and “Assimilating Power”*: *Emerson’s Dialogue with Indian Religious Thought in Cultural Context*, (Doctoral Dissertation, Department of English, Graduate School, University of Oregon, 2000), pp. 26-28.

⁴ ชีระ นุชเปี่ยม, “จากบูรพคตินิยมถึงสหวัฒนธรรมศึกษา: หนทางสู่ความเข้าใจข้ามวัฒนธรรม,” ใน *เอเชีย-ยุโรปศึกษา: ปรัชญาและแนวทาง*, หน้า 110.

⁵ Arnold, Edwin, Sir, *The Light of Asia*, (Middlesex: Senate, 1998), p. xi.

ครั้งต่อเนืองมาจนถึงปัจจุบัน กวีนิพนธ์ของอาร์โนลด์เล่มนี้มีอิทธิพลต่องานเขียนเกี่ยวกับพุทธศาสนาในโลกตะวันตกหลายชิ้น ส่วนทางฝ่ายตะวันออกนั้น *The Light of Asia* เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางมหาตมา คานธีผู้เป็นรัตนบุรุษแห่งอินเดียก็แสดงความชื่นชม *The Light of Asia* ปัญญาชนท่านนี้กล่าวว่า กวีนิพนธ์ของอาร์โนลด์มีอิทธิพลต่อวิถีความคิดของท่าน⁶ ในประเทศไทยเอง เมื่อ *The Light of Asia* ได้รับการเผยแพร่มาถึง คุณค่าของเพชรน้ำหนึ่งแห่งวรรณกรรมพุทธศาสนาเล่มนี้ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานเครื่องอิสริยาภรณ์ช้างเผือกให้แก่เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ในฐานะผู้ทำคุณประโยชน์แก่พุทธศาสนาเมื่อ ค.ศ. 1879⁷ จะเห็นว่าปณิธานกวีและความชื่นชมจากทั้งโลกตะวันตกและโลกตะวันออกต่างเป็นหลักฐานชั้นต้นที่ยืนยันถึงคุณค่าของกวีนิพนธ์ *The Light of Asia* ในฐานะเป็นงานเขียนบูรพคดีนิยมที่ช่วยประสานความเข้าใจระหว่างโลกตะวันตกและโลกตะวันออกได้เป็นอย่างดี

ในระดับที่ลึกลงไปของสารัตถะแห่งกวีนิพนธ์ ผู้วิจัยพบว่าคุณค่าของ *The Light of Asia* อยู่ที่การประกอบสร้างตัวบทที่มีการปรับปรนและประนีประนอมทางวัฒนธรรม กล่าวคือ กวีพยายามนำมโนทัศน์สำคัญจากโลกตะวันออกและโลกตะวันตกมาปรับและผสมผสานกัน มโนทัศน์ กระแสความคิด และขนบวรรณกรรมจากทั้งโลกตะวันออกและโลกตะวันตกเปรียบเสมือนกับเสียงที่สนทนากันในตัวบท *The Light of Asia* เสียงสนทนาที่ปรากฏในสหบทเล่มนี้มีได้เป็นเสียงแห่งการวิวาท หากเป็นเสียงที่พูดคุยกันอย่างสอดประสานและพยายามเข้าใจซึ่งกันและกัน

The Light of Asia เป็นตัวอย่างของงานเขียนข้ามวัฒนธรรม (Cross-cultural work) ผู้ประพันธ์และแควดวงผู้อ่านอยู่ในบริบทโลกตะวันตกซึ่งมีคริสต์ศาสนาเป็นภูมิหลัง แต่ตัวบทเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติและพุทธธรรม โจทย์ของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์คือในปริมณฑลของข้อมูลพุทธประวัติและพุทธปรัชญาอันไพศาลที่ได้ศึกษามา กวีจะมีกระบวนการในการจัดการกับเนื้อหาเหล่านี้อย่างไรเพื่อ

⁶ อ่านเนื้อเรื่องเพิ่มเติมใน กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย, *พระพุทธเจ้าในทัศนะสามรัตนบุรุษของอินเดีย* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2529) และ Clausen, Christopher, *The Light of Asia by Sir Edwin Arnold: An Annotated Critical Edition* (Doctoral Dissertation, Department of English, Graduate School, Queen's University, 1972), หน้า 1.

⁷ อ่านพระราชหัตถเลขจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ได้ในภาคผนวก

กลั่นออกมาเป็นคัมภีร์พุทธศาสนาที่สามารถประนีประนอมความขัดแย้งระหว่างวัฒนธรรมที่มีความต่างรวมทั้งสามารถแสดงภาพลักษณ์และสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับโลกตะวันออกแก่ผู้อ่านโลกตะวันตกได้

หลังจากศึกษา *The Light of Asia* ในมิติของการประกอบสร้าง ผู้วิจัยพบว่า มีกระบวนการสำคัญสามประการที่ปรากฏอย่างเด่นชัด ได้แก่ กระบวนการคัดเลือก กระบวนการดัดแปลงและกระบวนการผสมผสาน ซึ่งท้ายที่สุดแล้ว กระบวนการทั้งหลายเหล่านี้จะนำไปสู่คัมภีร์ที่แสดงความเป็นมนุษย์ของพระพุทธเจ้าในฐานะบุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์ แสดงความเป็นสากลที่ควรแก่การยอมรับของศาสนาพุทธ และแสดงความเป็นเหตุผลและคุณค่าแห่งภูมิปัญญาของพุทธธรรม

ในบรรดาพุทธคัมภีร์ที่เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ศึกษา คันถรณาจารย์ได้แสดงพุทธประวัติเอาไว้อย่างละเอียดพิสดารและกว้างขวาง กระบวนการสำคัญอันดับแรกในการประพันธ์คือการคัดเลือกเนื้อหาประกอบสร้างเป็นคัมภีร์ *The Light of Asia* สิ่งสำคัญที่ควรพิจารณาคือ อาร์โนลด์ได้คัดเลือกพุทธประวัติตอนใดมานำเสนอและพุทธประวัติเหล่านี้สะท้อนจุดมุ่งหมายรวมทั้งทัศนคติอย่างไรของกวีต่อพุทธศาสนา พุทธประวัติที่อาร์โนลด์คัดสรรมาประกอบสร้าง *The Light of Asia* มีลักษณะเด่นร่วมคือเป็นตอนที่แสดงความเป็นมนุษย์ของพระพุทธเจ้าที่มีเลือดเนื้อ จิตวิญญาณ อารมณ์และความรู้สึก อีกทั้งยังนำเสนอภาพมหาบุรุษที่เปี่ยมคุณธรรม เป็นสุภาพบุรุษในอุดมคติที่ไม่เห็นแก่ความสุขของตนแต่ยึดมั่นในประโยชน์สุขของผู้อื่นเป็นหลัก ตัวอย่างของประวัติพระพุทธเจ้าที่มีลักษณะเด่นเช่นนี้ ได้แก่ ตอนพระกุมารสิทธารถะกับหงส์ต้องสรของพระเทวทัต อาร์โนลด์ไม่เพียงแต่นำเสนอภาพพระกุมารผู้เปี่ยมด้วยเมตตาธรรมที่เอื้ออภิบาลหงส์บาดเจ็บ แต่กวีได้เรียงร้อยถ้อยคำให้ผู้อ่านรับรู้ถึงความรู้สึกโศกเศร้าภายในพระทัยของพระโพธิสัตว์ที่ทรงมีต่อสัตว์โลก กวีได้ถ่ายทอดภาพพระพุทธเจ้าที่มีเลือดเนื้อ มีน้ำตา และมีความเป็นมนุษย์อย่างชัดเจน จากการที่กวีให้ความสำคัญกับพุทธลักษณะเช่นนี้ คงพอจะทำให้มองเห็นทัศนคติและจุดมุ่งหมายของกวีที่มีต่อพุทธศาสนาว่ากวีมีความชื่นชมพระจริยวัตรของพระพุทธเจ้าในฐานะมหาบุรุษในอุดมคติและสนใจศาสนาพุทธที่เป็นศาสนาของมนุษย์ที่สอนให้มนุษย์เอื้ออารีต่อกัน

กระบวนการลำดับต่อมาที่ปรากฏเด่นชัดในการประกอบสร้างกวีนิพนธ์ *The Light of Asia* คือ กระบวนการดัดแปลง เนื่องจากเนื้อหาเกี่ยวกับพุทธประวัติอาจเป็นเรื่องใหม่หรือมีเรื่องราวเหนือธรรมชาติอันเป็นลักษณะเฉพาะของคัมภีร์พุทธศาสนาโดยทั่วไป เมื่ออาร์โนลด์เลือกเนื้อเรื่องมานำเสนออาจต้องอาศัยการดัดแปลงเพื่อให้เป็นที่ยอมรับแก่ชุมชนวรรณกรรมในโลกตะวันตก การดัดแปลงเรื่องราวนี้อาจไม่

ถือเป็นการบิดเบือนเรื่องดั้งเดิมแต่อย่างใด เพราะกวีมิได้มีจุดประสงค์ที่จะต้องการลดคุณค่าของสารัตถะเดิม การปรับเปลี่ยนนี้อาจนับเป็นการช่วยให้ผู้อ่านผู้มีโลกทัศน์ที่ต่างออกไปสามารถรับสาระสำคัญได้ กวีเจตนาที่จะยกย่องลักษณะเด่นของเนื้อเรื่องที่เน้นความเป็นมนุษย์และความเป็นเหตุเป็นผล จุดเด่นของการดัดแปลงเนื้อเรื่องเดิมในกวีนิพนธ์ *The Light of Asia* คือกวีพยายามนำเสนอพุทธประวัติที่มีได้เน้นเรื่องราวอันเหนือธรรมชาติ

ในช่วงเวลาที่อินเดียเริ่มเป็นที่รู้จักแก่โลกตะวันตก อารยธรรมจากดินแดนแห่งนี้เป็นที่ชาวตะวันตกยังเคลือบแคลงในคุณค่า ทั้งยังมีอคติทางเชื้อชาติและวัฒนธรรม เมื่อมีการค้นพบคัมภีร์ทางศาสนาอันได้แก่พุทธประวัติ เนื้อเรื่องอันเต็มไปด้วยเหตุการณ์พิสดารและมีความเหนือจริงอาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดว่าพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับสิ่งลึกลับเหนือธรรมชาติอันเป็นแนวคิดที่สวนทางกับกระแสความคิดของทางโลกตะวันตกที่ให้ความสำคัญกับเหตุผล ศิลปวิทยาการและวิทยาศาสตร์ อาร์โนลด์ในฐานะผู้สร้างสรรค์พุทธประวัติพากย์อังกฤษจึงตีความเรื่องราวใหม่โดยการดัดแปลงเนื้อหาบางส่วนให้ออกมาเป็นตัวบทที่สามารถเป็นที่ยอมรับแก่ชุมชนวรรณกรรม ดังนั้น อาร์โนลด์จึงเน้นภาพลักษณ์ของพระพุทธเจ้าใน *The Light of Asia* ที่ความเป็นมนุษย์และลดเรื่องราวอิทธิปาฏิหาริย์ลง

ตัวอย่างเนื้อเรื่องตอนที่อาร์โนลด์ทำการดัดแปลงเพื่อให้เหมาะกับการรับรู้ของคนในโลกตะวันตกคือตอนนักบวชสิทธารถะสั่งสอนนางกิสาโคตมีและตอนนักบวชสิทธารถะละการกระทำทุกรกิริยาเพราะได้บทรียนจากบทเพลงแห่งพิณ แต่เดิมนั้นพุทธประวัติที่ว่าด้วยบทรียนของนางกิสาโคตมีเกิดขึ้นในตอนที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้วและมีพุทธคุณซึ่งสามารถใช้วิธีการที่เลอเลิศในการสั่งสอน พระองค์ทรงเป็นอนุตตโร ปุริสธมฺมสารถิ คือทรงเป็นผู้ฝึกคนอย่างยอดเยี่ยม แต่ใน *The Light of Asia* เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ได้ดัดแปลงลำดับเวลาให้นางกิสาโคตมีมาพบเจ้าชายสิทธารถะขณะบำเพ็ญเพียรยังมีได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า แต่นักบวชสิทธารถะสามารถใช้ปัญญาออกอุบายสั่งสอนให้นางกิสาโคตมีเข้าใจถึงความจริงของชีวิตได้ ตัวอย่างอีกตอนคือตอนที่นักบวชสิทธารถะเลิกการทรมานกายอันยิ่งยวดหลังจากได้สดับเสียงพิณจากวงดนตรีและนางรำ อาร์โนลด์ดัดแปลงพุทธประวัติตอนนี้จากเดิมที่นักบวชสิทธารถะสดับเสียงพิณของพระอินทร์มาเป็นได้ยินจากบทเพลงของวงดนตรีและนางรำ อาร์โนลด์ดัดแปลงเนื้อหาในส่วนที่เป็นเรื่องราวเหนือธรรมชาติให้มาเป็นเรื่องราวที่ดูน่าจะเป็นไปได้ กระบวนการดังกล่าวนี้นำไปสู่ภาพพระพุทธเจ้าที่มีความเป็นมนุษย์และเรื่องราวที่ไม่เน้นอิทธิปาฏิหาริย์

กระบวนการอันดีสุดท้ายที่ควรกล่าวถึงคือกระบวนการผสมผสาน วิธีการนี้มีความโดดเด่นและปรากฏมากที่สุดในกวีนิพนธ์ *The Light of Asia* เพราะถือเป็นกลวิธีที่จะทำให้อาร์โนลด์สื่อสารและถ่ายทอดภูมิปัญญาจากโลกตะวันออกไปสู่การรับรู้ของโลกตะวันตกได้ดีที่สุด ประเด็นการผสมผสานนี้มีความสำคัญเพราะกวีต้องการถ่ายทอดเรื่องราวพุทธประวัติและพุทธธรรมให้เป็นที่เข้าใจแก่ผู้อ่านที่มีกระบวนการทางจิตวิญญาณที่แตกต่างไป การจะทำให้ผู้อ่านที่มีภูมิหลังเป็นคริสต์ศาสนิกชนเข้าใจในเรื่องราวพุทธศาสนาจำเป็นต้องอาศัยพาหนะบางประการที่จะส่งทอดพุทธสารัตถะ พาหนะเหล่านี้ได้แก่องค์ประกอบต่าง ๆ ที่สำคัญในศาสนาคริสต์ เช่น ภาพความเป็นพระเยซู (Jesus Christ Figure) และคริสต์ธรรม อาร์โนลด์ได้ใช้พาหนะเหล่านี้อุ้มพุทธสารัตถะที่ตนต้องการนำเสนอ ในมโนทัศน์ของกวีสารัตถะอันได้แก่พุทธลักษณะหรือพุทธปรัชญามีความเป็นสากล มนุษย์ต่างชาติต่างศาสนาต่างวัฒนธรรมสามารถเข้าใจในเนื้อหาหลักของพุทธได้โดยมีกลวิธีการนำเสนอมาช่วย

ตัวอย่างของเนื้อหาที่มีการผสมผสานระหว่างความเป็นพุทธกับความเป็นคริสต์ใน *The Light of Asia* ได้แก่ตอนที่นักบวชสิทธารถะนำฝูงแกะและแพะไปร้องเรียนพระเจ้าพิมพิสารถึงมิชฌาภิบาลที่ทรงมีพระราชประเพณีสังเวศัตว์แต่เทพเจ้า ในเนื้อเรื่องตอนนี้อาร์โนลด์ได้สร้างภาพลักษณะของนักบวชสิทธารถะให้แฝงไว้ซึ่งนัยแห่งความเป็นพระเยซูคริสต์ เจ้าชายสิทธารถะประพฤติพระองค์ประคองผู้ดูแลโอบอุ้มฝูงแกะและแพะดังความเปรียบของพระเยซูที่มีกปรากฏบ่อย ๆ ในพระคริสต์คัมภีร์ ตัวอย่างจากกลวิธีดังกล่าวนี้คงพอจะทำให้มองเห็นว่าอาร์โนลด์ได้ใช้การผสมผสานระหว่างความเป็นพุทธและความเป็นคริสต์เพื่อสื่อถึงลักษณะของมหาบุรุษที่มีความเป็นสากลข้ามพรมแดนทางศาสนาและวัฒนธรรม

ด้วยมูลเหตุข้างต้น อาจกล่าวได้ว่า *The Light of Asia* ถือเป็นความพยายามของปัญญาชนตะวันตกที่จะทำความเข้าใจภูมิปัญญาตะวันออกและถ่ายทอดออกมาเป็นตัวบทที่สะท้อนทัศนคติของกวีว่าพุทธศาสนาเป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นจากมนุษย์เพื่อมนุษย์ มีคุณค่าและความเป็นสากลทัดเทียมลัทธิความเชื่อหลักของโลกตะวันตก *The Light of Asia* เป็นตัวอย่างหนึ่งของงานประเทบุรพคตินิยมที่มุ่งสร้างสรรค์ความเข้าใจให้เกิดขึ้นระหว่างโลกตะวันออกและโลกตะวันตก

6.3 วรรณคดีพุทธศาสนาในบริบทโลก

The Light of Asia ของเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ถือเป็นสหบทเล่มสำคัญในประวัติวรรณคดีพุทธศาสนา ถึงแม้ว่าอาร์โนลด์ได้ประพันธ์ด้วยบท *The Light of Asia* เสร็จสิ้นไปแล้วเป็นเวลาร้อยกว่าปี แต่กวีนิพนธ์เล่มนี้ยังคงเป็นด้วยบทที่มีชีวิต *The Light of Asia* กลายมาเป็นต้นธารแห่งวรรณกรรมและการสร้างสรรค์งานศิลปะแขนงต่าง ๆ ทั้งในโลกตะวันออกและโลกตะวันตก สำหรับด้านวรรณกรรมนั้น *The Light of Asia* มีอิทธิพลต่องานของนักเขียนหลายคนเช่น พุทธทาสภิกขุ มหาตมา คานธี ทีโอดอร์ ไดรเซอร์ (Theodore Dreiser) ฯลฯ ส่วนด้านงานศิลปะแขนงอื่น ๆ *The Light of Asia* ก็เป็นแหล่งข้อมูลสำคัญในการสร้างสรรค์งานประสาณศิลป์ ไม่ว่าจะเป็นเพลง ละคร ละครเพลง งานทัศนศิลป์ หรือภาพยนตร์⁸

หลังจากที่ได้ศึกษาด้วยบท *The Light of Asia* แล้ว ผู้วิจัยมีความคิดเห็นประการหนึ่งว่า การศึกษาวรรณคดีพุทธศาสนาที่ปรากฏในบริบทโลกเพื่อสร้างองค์ความรู้เป็นประเด็นที่น่าสนใจ ในโลกตะวันตกหรือพื้นที่อื่น ๆ มีผู้สนใจศึกษาพุทธศาสนาและถ่ายทอดออกมาเป็นด้วยบทเป็นจำนวนมาก ทั้งที่เป็นพากย์อังกฤษและภาษาต่าง ๆ ตัวอย่างนักเขียนผู้สนใจศึกษาศาสนาพุทธและถ่ายทอดงานเขียนออกมา ได้แก่ เฮอร์มัน เฮสเส (Hermann Hesse) คาร์ล ออดอล์ฟ เกลาร์พ (Karl Adolph Gjellerup) จอห์น อี. ลอจี (John E. Logie) ทีโอดอร์ ไดรเซอร์ (Theodore Dreiser) พอล คารุส (Paul Carus) หรือ แจ็ค เครูแวก (Jack Kerouac) เป็นต้น การศึกษางานเหล่านี้ในมิติที่ข้ามวัฒนธรรม จะทำให้ชาวตะวันออก เช่นเราเข้าใจความเป็นพุทธศาสนาที่กว้างขวางขึ้น การศึกษาวรรณกรรมพุทธศาสนาผ่านมุมมองต่างศาสนาวัฒนธรรมนั้น มิเพียงแต่ทำให้เราเข้าใจการรับรู้และทัศนคติของพวกเขา ในทางกลับกัน การศึกษาเช่นนี้ยังสะท้อนกลับมาหาเรา เป็นการย้อนมาพิจารณาตนว่าเข้าใจศาสนาพุทธมากน้อยเพียงใด นอกจากนี้ยังทำให้ผู้ศึกษาตระหนักถึงคุณค่าสากลของพุทธศาสนาที่มีได้เป็นภูมิปัญญาในโลกตะวันออกเพียงเท่านั้น แต่เป็นภูมิปัญญาที่เอื้อประโยชน์สุขแก่มนุษยชาติ

⁸ Brooks Wright, *Sir Edwin Arnold: A Literary Biography of the Author of The Light of Asia*, p. 839-840.

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กรุณา-เรื้องอุไร กุศลาสัย. **พระพุทธเจ้าในทัศนะสามรัตนบุรุษของอินเดีย**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2529.
- ฉวีวรรณ เสรีจกิจ. **ลักษณะมนุษยนิยมในความคิดของมหาตมะ กานธี**. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต, ภาควิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
- ตรีศิลป์ บุญขจร. **วรรณกรรมประเภทกลอนสวดภาคกลาง: การศึกษาเชิงวิเคราะห์**.
กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.
- ทรัพย์ ประกอบสุข. **วรรณคดีชาดก**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2527.
- ทิพากรวงษ์มหาโกษาธิบดี, เจ้าพระยา. **หนังสือแสดงกิจจานุกิจ**. กรุงเทพฯ: คุรุสภา, 2514.
- ธีระ นุชเปี่ยม, บรรณาธิการ. **เอเชีย-ยุโรปศึกษา: ปรัชญาและแนวทาง**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย, 2545.
- บรรจบ บรรณรุจิ. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภาควิชาภาษาตะวันออก สาขาวิชาบาลีสันสกฤต คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. สัมภาษณ์, 27 กุมภาพันธ์ 2549.
- บรรจบ บรรณรุจิ. **พระโพธิสัตว์ลีลิตกับพระพุทธเจ้าในอดีต**. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณการ, 2532.
- บรรจบ บรรณรุจิ. **พุทธประวัติ: ประสูติ ตรัสรู้**. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546.
- ปรมาณูชิตชินโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า, กรมพระ. **ปฐมสมโพธิกถา**. กรุงเทพฯ: คณะสงฆ์วัด
พระเชตุพน, 2537.
- ประคอง นิมมานเหมินท์, บรรณาธิการ. **ปริทรรศน์วรรณกรรมพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2542.
- ประคอง นิมมานเหมินท์. ลลิตวิสตรระ: วรรณคดีที่มีคุณค่าอย่างยิ่งต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ศาสนา. ใน
คือคู่มาลาสรรเสริญคุณ, หน้า 101-122. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.
- พระธรรมปิฎก. **ประโยชน์สูงสุดของชีวิตนี้**. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, 2547.
- พระธรรมปิฎก. **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2547.
- พระธรรมปิฎก. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ:
สหธรรมิก, 2545.
- พระธรรมปิฎก. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก, 2545.
- พุทธทาสภิกขุ. **เกียรติคุณพระพุทธเจ้า (มหาภิเนษกรรม)**. กรุงเทพฯ: สำนักหนังสือธรรมบูชา, 2520.

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎก ฉบับธรรมทาน** [ซีดีรอม]. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548. ศูนย์สารนิเทศน์มนุษยศาสตร์: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย [28 กุมภาพันธ์ 2549]
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2546.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม อังกฤษ-ไทย**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2545.
- วุฒิชัย มูลศิลป์, บรรณาธิการ. **สายธารแห่งความคิด 2**. กรุงเทพฯ: กองทุนเพื่อวิชาการวรรณุญาสนิทวงศ์ฯ, 2544.
- ศักดิ์ศรี เข้มแน่นดา. **วรรณคดีพุทธศาสนาพายุไทย**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- ส. ศิวรักษ์. **ความเข้าใจในเรื่องพุทธเจ้า**. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา, 2534.
- สมภาร พรหมทา. **ทุกข์ในพุทธปรัชญา: มุมมองจากลัทธิจารีวิน**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- สมภาร พรหมทา. **พุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.
- สมภาร พรหมทา. **มนุษย์กับศาสนา**. กรุงเทพฯ: ศยาม, 2546.
- สมักร บุราวาศ. **ปรัชญาของลัทธิชดะ**. กรุงเทพฯ: ศยาม, 2537.
- สมักร บุราวาศ. **พุทธปรัชญา: มองจากทรรศนะทางวิทยาศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศยาม, 2537.
- สมาคมพระคริสตธรรม. **พระคริสตธรรมคัมภีร์ ภาคพันธสัญญาเดิมและพันธสัญญาใหม่**. กรุงเทพฯ: สมาคมพระคริสตธรรม, 2518.
- สี่พวงศ์ ธรรมชาติ. **วรรณคดีชาดก**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2542.
- สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา. กามนิต: รักอันนำสู่นิพพาน. **วารสารภาษาและวรรณคดีไทย** 15 (ธันวาคม 2541): 119-127.
- สุนทร ณ รังษี. **พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. **ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและศรีลังกา**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.
- เสฐียร โภกเศศ-นาคะประทีป. **กามนิต**. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา, 2520.
- แสง มนวิฑูร, **คัมภีร์ลลิตวิสตระ: พระพุทธประวัติฝ่ายมหายาน**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2512.
- โสภณ ศรีกฤษดาพร. **การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความคิดเรื่องกายและจิตในพุทธปรัชญา**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.
- อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล. **ปฐมสมโพธิกถาภาษาไทยฉบับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส: ความสัมพันธ์ด้านสารัตถะกับวรรณกรรมพุทธประวัติอื่น**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.
- อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล. พระอินทร์กับพิน 3 สายกับการละทิ้งทูลกริยาของพระโพธิสัตว์. **วารสารภาษาและวรรณคดีไทย** 19 (ธันวาคม 2545): 71-111.

อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์. *พระพุทธศาสนามหายาน*. กรุงเทพฯ: สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยพระพุทธรศาสนา, 2520.

อึเดะ, ไคซากุ. *พุทธประวัติพิเคราะห์*. แปลโดย นัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. กรุงเทพฯ: เกล็ดไทย, 2538.

ภาษาอังกฤษ

Angels in Christianity [Online]. Available from: http://www.religionfacts.com/christianity/beliefs/angels_demons.htm [2005, August 3]

Addis, William E. *A Catholic Dictionary*. 7th ed. London: Routledge & Kegan Paul, 1960.

Alabaster, Henry. *The Wheel of the Law*. London: Trubner & Co., 1871.

Allen, Charles. *The Buddha and the Sahibs*. London: John Murray, 2002.

Almond, Philip C. *The British Discovery of Buddhism*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

Arnold Edwin, Sir. *The Light of the World, or the Great Consummation*. London: Longmans, Green, and Co., 1891.

Arnold, Edwin, Sir. *The Light of Asia*. Middlesex: Senate, 1998.

Batchelor, Stephen. *The Awakening of the West: The Encounter of Buddhism and Western Culture*. California: Parallax, 1994.

Beal, Samuel. *The Romantic Legend of Śākya Buddha*. 2nd ed. Delhi: Motilal Banarsidass, 1985.

Bowler, Peter J. *Charles Darwin: The Man and His Influence*. Oxford: Basil Blackwell, 1990.

Briggs, Asa. *Victorian People: A Reassessment of Persons and Themes 1851-67*. Chicago: Pelican, 1965.

Clausen, Christopher. *The Light of Asia by Sir Edwin Arnold: An Annotated Critical Edition*. Doctoral Dissertation, Department of English, Graduate School, Queen's University, 1972.

Cody, David. *Bildungsroman* [Online]. Available from: <http://www.victorianweb.org/genre/bildung.html> [2005, August 5]

Cross, F. L., and E. A. Livingstone. *The Oxford Dictionary of the Christian Church*. London: Oxford University Press, 1974.

Darin Pradittatsanee. *Spiritual Quest, Orientalist Discourse, and "Assimilating Power": Emerson's Dialogue with Indian Religious Thought in Cultural Context*. Doctoral Dissertation, Department of English, Graduate School, University of Oregon, 2000.

- Dauids, Rhys. *Gotama the Man*. London: Luzac & Co., 1928.
- Davidson, A. B. *The Book of the Prophet Isaiah*. London: Dent, 1902.
- Dumoulin, Heinrich, ed. *The Cultural, Political, and Religious Significance of Buddhism in the Modern World*. New York: Macmillan, 1976.
- Eliade, Mircea, ed. *The Encyclopedia of Religion Volume 13*. New York: Macmillan, 1995.
- Fields, Rick. *How the Swans Came to the Lake: A Narrative History of Buddhism in America*. Boulder: Shambhala, 1981.
- Hardy, Spence. *Manual of Buddhism*. 2nd ed. London: Williams and Norgate, 1880.
- Ikeda, Daisaku. *The Living Buddha: An Interpretive Biography*. Translated by Burton Watson. New York: Weatherhill, 1973.
- Khosla, Sarla. *Lalitavistara and the Evolution of Buddha Legend*. New Delhi: Galaxy Publications, 1991
- King, Christopher. *Evolution* [Online]. Available from: http://encarta.msn.com/encyclopedia_761554675/Evolution.html [2005, August 5]
- Lerner, Laurence, ed. *The Victorians: The Context of English Literature*. London: Methuen, 1978.
- Monier-Williams, Monier, Sir. *A Sanskrit-English Dictionary*. Delhi: Motilal Banarsidass, 2002.
- Muller, Max, and Captain T. Rogers. *Buddhaghosha's Parables*. 2nd ed. New Delhi: Alok, 1997.
- Quinn, Edward. *A Dictionary of Literary and Thematic Terms*. New York: Checkmark Books, 2000.
- Robinson, Richard H., Willard L. Johnson and Sandra A. Wawrytko. *The Buddhist Religion: A History Introduction*. 4th ed. Belmont: Wadsworth, 1997.
- Said, Edward. *Orientalism*. New York: Vintage, 1979.
- The American Heritage Dictionary of the English Language*. 4rd. Boston: Houghton Mifflin, 2000.
- Wright, Brooks. *Sir Edwin Arnold: A Literary Biography of the Author of The Light of Asia*. Doctoral Dissertation, Department of English, Graduate School, Harvard University, 1950.

ภาคผนวก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พระราชหัตถเลขาจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์¹

Grand Palace, Bangkok,

December 5, 1879.

SIR- My father devoted much time to the study and defence of his religion, and although I, being called to the throne while young, had no time to become a scholar like him, I, too, have interested myself in the study of the sacred books, and take a great interest in defending our religion, and having it properly understood. It seems that if Europeans believe the missionary preaching that ours is a foolish and bad religion, they must also believe that we are a foolish and bad people. I therefore feel much gratitude to those who, like yourself, teach Europeans to hold our religion in respect. I thank you for the copy of your poem, *The Light of Asia*, presented to me through my Minister in London. I am not a sufficiently good scholar to judge English poetry, but as your book is based on the similar source of our own information, I can read it through with very much pleasure, and I can say that your poem, *The Light of Asia*, is the most eloquent defence of Buddhism that yet appeared, and is full of beautiful poetry; but I like Book II very much, and am very much interested in the final sermon. I have no doubt that our learned men would argue with you for hours or for years, as even I can see that some of your ideas are not quite the same as ours; but I think that in showing 'love' to have been the eminent characteristic of the Lord Buddha and Karma, in Siamese Kam, the result of the inevitable law of Dharma, the principles of existence, you have taught Buddhism, and I may thank you for having made a European Buddhist speak beautifully in the most wide-spread language in the world.

To mark my good opinion of your good feeling towards Eastern peoples, and my appreciation of your high ability and the service you have done to all Buddhists by this defence of their religion, I have much satisfaction in appointing you an officer of our most exalted order of the

¹ Brooks Wright, *Sir Edwin Arnold: A Literary Biography of the Author of The Light of Asia*, pp. 353-354.

White Elephant, of which you will soon hear further from Mr. D.K. Mason, my Consul-General in London.

I am yours faithfully,
(Manu Regia) Chulalongkorn, King.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นายวิศิษฐ์ ปิ่นทองวิชัยกุล เกิดวันที่ 6 มีนาคม พ.ศ. 2523 ที่อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น สำเร็จการศึกษาปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาอังกฤษ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปี พ.ศ. 2545 และในปี พ.ศ. 2546 ได้เข้าศึกษาต่อในระดับปริญญาโท สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ สถาบันเดิม

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย